

SUOMEN LINJA

Paavo Väyrynen

SUOMEN LINJA

**PAASI
LINNA**

© Paavo Väyrynen
ISBN 978-952-299-042-6

Bookwell Oy
Juva 2014

SISÄLLYS

LUKIJALLE.....	7
I KANSAKUNTA SYNTYY JA KASVAA ITSENÄISYYTEEN	17
II SUOMI JAKAUTUU, EHEYTYY JA LÖYTÄÄ LINJANSA 1917–1967	41
III KYLMÄN SODAN KAUESTA UUTEEN EUROOPPAAN 1967–2017	84
1. Urho Kekkosen viimeiset vuosikymmenet	95
2. Mauno Koiviston linja kylmän sodan kaudella	135
3. Mauno Koiviston linja uudessa Euroopassa	179
4. Suomi Paavo Lipposen ja Matti Vanhasen linjalla	223
5. Suomen linjan ratkaisee Suomen kansa	264
IV KANSAKUNTA – IHMISKUNTA.....	287
LOPUKSI	321
KIRJALLISUUS.....	333

LUKIJALLE

Viime vuosina olen pyrkinyt perehtymään historiaan – sekä menneisyyden tapahtumiin että historiankirjoitukseen.

Ensimmäinen aikamatkani liittyi vuonna 1998 ostamamme Kemian kaupungin vanhainkodin Niemi-Niemelän historiaan. Kirjoitin siitä vuonna 2005 ilmestyneen kirjan *Pohjanranta*. Teoksella on vahvat kytkökset Peräpohjolan ja koko Suomen vaiheisiin.

Toinen aikamatkani suuntautui oman sukuni vaiheisiin. Kun isäni täytti 100 vuotta tammikuussa 2010, kirjoitin häneestä teoksen *Eemeli Väyrysen vuosisata*. Tutkin sukujuuriani niin pitkälle kuin asiakirjat ylsivät. Tämäkin työ avasi näkymiä sekä kotiseutuni että koko maan historiaan.

Viimeisimmässä kirjassani *Huonomminkin olisi voinut käydä* sovelsin kontrafaktuaalisen historiankirjoituksen menetelmää omaan elämäni ja toimintaani. Pohdin, kuinka olisi käynyt, jos jokin ratkaisu olisi tehty toisin. Tällä tarkastelutavalla on oikeutuksensa, sillä käytännössä päätökset tehdään usein eri vaihtoehtojen välillä. Varsinkin taloushistoriassa voidaan jälkikäteen arvioida tehtyjen ratkaisujen viisautta. Poliittisessa historiassa kontrafaktuaalista menetelmää on käytetty varsin

vähän. Tämä on outoa, sillä päätökset tehdään usein äänestäen ja joskus niukalla enemmistöllä. Jälkikäteen olisi hyvä pohtia, millaiseen kehitykseen vaihtoehtoinen ratkaisu olisi johtanut.

Myös tulevaisuuteen suuntautuvassa päätöksenteossa tulisi olla mukana kontrafaktuaalista otetta. Meidän tulisi punnita tarkkaan tarjolla olevia vaihtoehtoja ja pyrkiä ennakoimaan niiden pitkän aikavälin seurauksia. Jälkikäteen olisi tällöin mahdollista arvioida, kuka oli oikeassa ja kuka väärässä. Tällä tavoin voisimme parantaa poliittisen päätöksenteon laatua.

Viime aikoina olen surkutellut sitä, että Suomen poliittisesta historiasta kirjoitetut kirjat samoin kuin poliitikkojen muistelmat ja elämäkertateokset ovat sisällöllisesti kovin ohuita ja antavat usein hyvin yksinkertaistetun tai suorastaan vääristyneen kuvan todellisuudesta. Niiden yleinen puute on, että ne on irrotettu talouden kehityksestä, kansainvälisistä yhteyksistä ja yhteiskunnan kokonaisuudesta. Puolueiden ja poliitikkojen toimintaa tarkastellaan usein pelkkänä pelinä ja valtataisteluna.

Tässä on kysymys laajemmasta ongelmasta, joka liittyy historiankirjoituksen pirstoutuneisuuteen. Talous- ja sosiaalhistoria esitetään usein kokonaan irrallaan poliittisesta kehityksestä ja päätöksenteosta. Sama koskee koulutusta, kulttuuria ja median toimintaa.

Pirstoutuneisuus vaivaa myös politiikan tutkimusta. Se rajautuu yleensä puolueiden ja poliitikkojen suosion mittaamiseen ja vaalitulosten analysoimiseen. Tarkastelun ulkopuolelle jää usein kokonaan se, kuinka eri toimijat ovat onnistuneet edistämään itselleen tärkeitä yhteiskunnallisia tavoitteita. Median vaikutusta vaali- ja gallup tuloksiin kyllä tutkitaan, mutta yleensä vain selvittäen, kuinka puolueet ja poliitikot ovat onnistuneet mediastrategioissaan.

Olen ottanut tämän teoksen nimeksi *Suomen linja*.

Pyrin luomaan kokonaiskuvaa Suomen poliittisesta kehityksestä – Suomen linjan muotoutumisesta – siltä ajalta, jolloin Suomessa on ollut poliittista toimintaa. Etsin myös suomalaisen yhteiskunnan ja poliittisen järjestelmämme vanhempia juuria. Ja lopuksi kirjoitan menneisyyteen ja nykypäivään nojautuen tulevaisuudesta.

Poliittinen järjestelmä on monimutkainen kokonaisuus, joten sen tutkiminen on hyvin vaikeaa sekä politiikan että poliittisen historian tutkijoille. Sen ytimessä ovat poliittiset puolueet. Joukossa on 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa syntyneitä, jotkut on perustettu vasta äskettäin. Monella uudella puolueella on populistinen luonne.

Erityisesti suurimmille vanhoille puolueille on ominaista, että ne ovat ankkuroituneet vahvasti Suomen talouteen, taloudellisiin etujärjestöihin ja kansalaisyhteiskuntaan. Myös kansainväliset yhteydet ovat vaikuttaneet niiden toimintaan.

Vuonna 1918 syntynyt Kokoomus on kautta aikojen ollut elinkeinoelämän – teollisuuden, kaupan ja liikepankkien – etujen ajaja ja niiden äänitorvi.

Sosialidemokraattinen puolue perustettiin jo 1800-luvun lopulla työväestön etujen ajajaksi, ja sillä on ollut ja on vahvat kytkökset ammattiyhdistysliikkeeseen.

Keskusta syntyi Maalaisliittona vuonna 1906 vapaiden talonpoikien ja muun maaseutuväestön etujen ajajaksi ja ihanteiden edistäjäksi.

Suomen linja on muotoutunut näiden puolueiden välisen kilpailun ja yhteistyön kautta. Suuri merkitys on ollut myös puolueiden sisäisillä valtataisteluilla, jotka ovat ratkaisseet niiden linjan

Kunkin puolueen tausta on vaikuttanut ja vaikuttaa sen talous-, maatalous-, alue-, sosiaali-, koulutus- ja kulttuuripoliittiseen

linjaan. Se heijastuu myös puolueen ulko- ja Eurooppa-politiikkaan. Poliittikkaa ja poliittista historiaa tutkittaessa pitäisi kyetä näkemään ne yhteiskunnallisen kehityksen pohjavirrat, jotka vaikuttavat puolueiden ja yksittäisten poliitikkojen toimintaan.

Vaikka vanhoilla puolueilla on vahva organisaatio ja vaikka ne saavat pääasiallisen tukensa itselleen läheisestä elämänpöyrästä, nekin joutuvat hankkimaan kannatusta myös julkisen tiedonvälityksen ja sosiaalisen median avulla.

Itsenäisyytemme ensimmäisinä vuosikymmeninä puolueilla oli vahva oma lehdistö. Nykyään puoluelehdistön merkitys on vähäinen. Puolueiden viestit välittyvät kansalle sitoutumattomien tiedotusvälineiden ja sosiaalisen median kautta. Vaikka johtavat sanomalehdet ja sähköiset mediat ovat poliittisesti sitoutumattomia, niillä ja niissä työskentelevillä on omia taloudellisia ja yhteiskunnallisia sidoksiaan ja mielipiteitään, jotka tulevat esille niiden toiminnassa.

Oman logiikkansa mukaisesti valtamedia käsittelee nykyään politiikan asiakysymyksiä varsin vähän ja hyvin pinnallisesti. Poliittikka on henkilöitynyt. Sitä käsitellään usein lähinnä viihteenä. Korkeatasoistakin poliittista journalismia on, mutta se tavoittaa vain pienen osan äänestäjistä.

Tässä on poliittisen järjestelmämme suuri ongelma. Valtaosa äänestäjistä saa tietoa puolueiden tavoitteista ja toiminnasta vain pinnallistuneiden joukkoviestimien tai sosiaalisen median välityksellä. Kuinka äänestäjät pystyvät näissä oloissa tekemään valintoja, jotka vievät kehitystä juuri heidän toivomaansa suuntaan?

Vuosikymmenten ajan puolueet määrittivät tavoitteensa oman aatteensa pohjalta ja jäsenistön keskuudessa käydyn keskustelun perusteella. Niille haettiin kannatusta vaaleissa. Tätä toimintatapaa voidaan kutsua aatteelliseksi tahtopolitiikaksi.

Nykyään puolueet seuraavat tarkkaan yleisen mielipiteen muutoksia ja pyrkivät toimimaan niiden mukaan. Tällöin ei pyritä vaikuttamaan kansalaismielipiteeseen, vaan annetaan muiden puolueiden ja muiden yhteiskunnallisten ja mediavoimien määrätä politiikan suunnan. Voidaan puhua gallupdemokratiasta ja mielikuvapolitiikasta.

Varsinkin vakiintuneissa ”vanhoissa” puolueissa aatteellisuus määrää yhä pääsuunnan. Uudet poliittiset liikkeet ovat taipuvaisempia populismiin ja gallupdemokratiaan.

Myös johtavat poliitikot ovat hyvin erilaisia.

Joukossa on aatteellisia tahtopoliitikkoja, jollaisiksi luen muiden muassa tässä teoksessa keskeiseen asemaan nousevat Urho Kekkosen, Väinö Tannerin, Mauno Koiviston, V. J. Sukselaisen, Johannes Virolaisen, Kalevi Sorsan, Tarja Halosen, Olli Rehnin ja Paavo Lipposen. Lipponen tosin vaihtoi välillä aatettaan yhdeltä äärlaidalta toiselle. Itsenikin luen tähän aatteellisten tahtopoliitikkojen joukkoon kuuluvaksi.

On myös aatteellisia poliitikkoja, joilta on puuttunut tahdon lujuuutta. Heihin luen Erkki Tuomiojan, joka ei ole rohjennut ratkaisevissa vaiheissa taistella aatteellisen linjansa puolesta.

Jotkut poliitikot ovat käytännönläheisiä yhteisten asioiden hoitajia, kuten Kyösti Kallio, Ahti Karjalainen, Martti Miettunen, Karl August Fagerholm ja Matti Vanhanen.

Joukossa on myös valtapoliitikkoja, joille politiikka on ennen muuta peliä. Puhdasverisin tämän tyyppin poliitikko oli Väinö Leskinen. Kauas hänestä ei jää Erkki Liikanen. Samoja ominaisuuksia näen Harri Holkerissa, Ilkka Kanervassa, Esko Ahossa, Seppo Kääriäisessä ja Mauri Pekkarisessa.

Poliittikotyyppit eivät tietenkään ole puhdaspiirteisiä. Jokaisen johtavan poliitikon toiminnassa on näitä ominaisuuksia ja niiden painoarvot ovat matkan varrella vaihdelleet.

Suurin osa mukana olevista kuuluu seurailijoihin, jotka eri syistä tukevat suosikkejaan johtotehtäviin ja johtotehtävissä. Mukana on sekä aatetta että eduntavoittelua. Monet seurailijoista eivät aina näe, millaista poliittista linjaa he tulevat edistäneiksi.

Tässä teoksessa pyrin asettamaan puolueiden ja poliitikkojen toiminnan historialliseen, kansainväliseen ja laajaan yhteiskunnalliseen yhteyteen. Uskon, että tällä tavoin voimme saada monet poliittisen elämän ilmiöt ymmärrettävämmiksi. Kontrafaktuaalisuuden hengessä pohdin, kuinka olisi käynyt, jos olisi toimittu toisin.

Samankaltaiseen kokonaisuuteeseen pyrin myös tulevaisuutta käsitellessäni. Yhdistän senkin kontrafaktuaaliseen ajatteluun. Meidän on löydettävä Suomelle linja, joka on kaikissa suhteissa kestävä myös vuosikymmenten saatossa.

Avaan teoksessani ylisukupolvista näkökulmaa. Ulotan tarkasteluni keskiajalta lähtien nykypäivään ja kauas tulevaisuuteen. Itsenäisen Suomen historian ja tulevaisuuden jaan kolmeen viidenkymmenen vuoden mittaiseen jaksoon.

Ensimmäinen näistä jaksoista – itsenäisyyden alusta Suomen 50. itsenäisyyspäivään – on minulle pelkkää historiaa. Varsinkin sen loppupuolesta annan omia tulkintojani.

Toisella jaksolla – 1960-luvun lopulta tähän päivään – olen ollut omalta osaltani Suomen linjaa luomassa. Sitä käsittelevä luku on laajin, ja se sisältää uutta tietoa näiden vuosikymmenten keskeisistä tapahtumista.

Eesitykseni ei etene täysin kronologisesti, vaan osittain myös temaattisesti. Siksi siihen sisältyy hieman toistoa. Suomen linjan kannalta ratkaisevan tärkeitä tapahtumia, kuten vuoden 1982 presidentinvaaleja, vuoden 1987 hallitusratkaisua, vuoden 1994 presidentinvaaleja sekä maamme liittymistä Euroopan

unioniin ja euroalueeseen, tarkastelen eri näkökulmista ja eri henkilöiden toiminnan valossa.

Tässä osiossa kiinnitän huomiota niihin keskeisten puolueiden sisäisiin valtataisteluihin, joissa Suomen linja on ratkennut. Se ei ole helppoa, sillä puolueissa vältellään sisäisten linjakiistojen pääsyä julkisuuteen. Erityisen varovaisia ovat tässä suhteessa olleet sosialidemokraatit, jotka kokivat pitkän ja katkeran puoluehajaannuksen 1950- ja 1960-luvuilla. Menneisyyttä on kuitenkin ymmärrettävä, jotta voitaisiin löytää kestävä suunta tulevaisuuteen.

Tarkimmin käsittelen oman puolueeni linjan muotoutumista. Voidaan perustellusti sanoa, että Suomen suunta on ratkennut ja ratkeaa Keskustan sisäisessä linjanvedossa. Silloin kun Keskustalla on ollut politiikassaan vahva aatteellinen ote, se on menestynyt ja kyennyt kokoamaan muiden puolueiden parhaita voimia tuekseen viitoittamaan Suomelle kestävää linjaa.

Keskustassakin on ollut herkkyyttä suhtautumisessa julkiseen linjakeskusteluun. Ensimmäisen teokseni *Köyhän asialla* julkaisella Kirjayhtymällä oli läheinen suhde Keskustapuolueen johtoon. Se kieltäytyi kustantamasta neljäkymmentä vuotta sitten kirjoittamaani *On muutoksen aika* -teosta. Hannu Tarmio otti mielellään kirjani julkaistavakseen. Niin minusta tuli kahdeksi vuosikymmeneksi WSOY:n kirjailija.

Julkista linjakeskustelua ei pidä pelätä eikä rajoittaa. Puolueen politiikan suuntaa ja sisältöä on tärkeää jatkuvasti ja avoimesti pohdiskella. Se vahvistaa puoluetta. Se auttaa meitä myös pääsemään aitoon yhtenäisyyteen.

Suomen linja kolmannelle jaksolle – seuraaville viidelle vuosikymmenelle – meidän on yhdessä luotava. Ihmiskunnan ja Euroopan tulevaisuutta on siis tarkasteltava vähintään puolen vuosisadan päähän.

Historian osalta tukeudun erityisesti professori Markku Kuisman teokseen *Suomen poliittinen taloushistoria 1000–2000*. Hän on tässä ja muissakin kirjoissaan valottanut oivallisesti taloudellisen ja poliittisen kehityksen välisiä yhteyksiä. Hän on myös kytkenyt Suomen sisäisen kehityksen kansainvälisiin yhteyksiin.

Täydennän Kuisman näkemyksiä omilla havainnoillani. Joiltakin osin johtopäätöksemme poikkeavat toisistaan. Toisenslaisia virikkeitä olen saanut muutamasta muusta äskettäin lukemastani kirjasta.

Teoksessaan *Markkinat ja demokratia* Björn Wahlrooskin yrittää luoda kokonaisnäkemyistä poliittisesta ja taloushistoriasta. Hän pyrkii myös osoittamaan suuntaa tulevaisuudelle. Taloushistorian ja talouspolitiikan osalta Wahlroosin teos on melko hyvä. Poliitiikan ja valtio-opin alueelle astuessaan hän erehtyy pahasti sekä historiantulkintojen että tulevaisuuteen suuntautuvien kannanottojen osalta.

Lasse Lehtinen käsittelee väitöskirjassaan *Aatetta jaloa ja alhaista mieltä* SDP:n ja Urho Kekkosen suhteita. Teos on enemmän mielipidekirja kuin historiantutkimusta. Tekijän oikeistolaiset ja kekkosvastaiset asenteet heikentävät lopputulosta. Lehtinen on kuitenkin tehnyt suuren työn kerätessään sotien jälkeiseen historiaan liittyvää dokumentaatiota. Lisäksi hän tulee läpivalaisseksi SDP:n oikeistosiiven ajattelutavan. Näitä tietoja voin omassa työssäni hyödyntää.

Jukka Tarkalla on sama poliittinen näkemys ja tendenssi kuin Lehtisellä. Kirjassaan *Karhun kainalossa* Tarkka saattaa Urho Kekkosen ja hänen presidenttikautensa jälleen kielteiseen valoon. Tarinan sankari on Mauno Koivisto, jonka toimintaan liittyviä kielteisiä tosiasioita hän joko tyystin sivuuttaa tai tulkitsee ne parhain päin. Tarkkakin tulee antaneeksi hyvää aineistoa omaan teokseeni.

Tulevaisuudesta kirjoittaessani esitän vaihtoehdon Pekka Himasen ja Björn Wahlroosin tulevaisuudenkuville ja tavoitteille. Tässä yhteydessä kommentoin myös Jorma Ollilan näkemyksiä.

Useassa kohdin lainaan ja kommentoin Helsingin Sanomissa työskentelevän Unto Hämäläisen kirjoja ja kirjoituksia. Hän on entinen Kokoomuksen jäsen ja toimi 1980-luvun alussa jopa puolueen nuorisjärjestön puheenjohtajana. Hämäläinen on asioista hyvin perillä ja pyrkii objektiivisuuteen. Oma maailmankatsomus hänenkin työhönsä vaikuttaa. Helsingin Sanomat on ollut suomalaisen median lippulaiva, jonka vaikutusvalta oli suurimmillaan niinä vuosikymmeninä, joiden aikana ratkaistiin, mille linjalle Suomi Urho Kekkosen jälkeen asettuu.

Tukeudun tietysti myös omiin kirjoihini. Olen voinut ilokseni todeta, että ne ovat kestäneet ajan haasteen. Historiankirjoitus ja myöhemmin esiin tulleet tiedot eivät ole kyseenalaistaneet niitä tosiasioita, muistikuvia ja tulkintoja, joita olen kirjoissani esittänyt.

Tässä kirjassani ei ole lähdeviitteitä. Kaikki sen olennainen sisältö on kuitenkin dokumentoitu tai dokumentoitavissa. Joissakin kohdin mainitsen, missä omassa teoksessani olen käsitellyt samaa asiaa laajemmin.

Kirjoitustapani on toteavaa. Kerron, mitä on tapahtunut. Annan omia tulkintojani. Pysin arvioimaan, kuinka eri poliittikot ovat vaikuttaneet ja vaikuttavat oman puolueensa ja Suomen linjaan. Odotan perusteltuja kommentteja erityisesti niiltä, joilla on toisenlaisia arvioita. Menneen rehellinen arviointi on tarpeen, jotta voisimme rakentaa itsellemme kestäväää tulevaisuutta.

En ole katkera. Joskus olin, mutta en ensi sijassa itseni vuoksi, kuten ovat väittäneet ne, jotka tulkitsevat politiikan vain

peliksi ja valtataisteluksi. Poliittinen järjestelmä antaa tappion jälkeen aina uusia mahdollisuuksia. Niitä minäkin olen saanut yllin kyllin. Aatteellisena tahtopoliitikkona olen ollut joissakin tilanteissa pahoillani ennen muuta Suomen ja suomalaisten vuoksi, joskus jopa Pohjolan ja koko Euroopan puolesta. Olen nytkin.

En halua lukea kirjani arvioinneista, että ”hyökkään rajusti Mauno Koivistoa vastaan”. En hyökkää. Minulla ei ole mitään häntä vastaan. Tosiasiat vain antavat hänen toiminnastaan aivan toisenlaisen käsityksen kuin hän on itse pyrkinyt antamaan. Uskon, että joudun vielä Koivistoa puolustamaan, kun keskustelu hänen toiminnastaan toden teolla käynnistyy.

Kirjassani ei ole henkilöhakemistoa eikä väliotsikoita, joiden avulla siitä voisi närppiä vain kiinnostavia yksityiskohtia. Olennaista kirjassa on kokonaisuus, johon haluan lukijani paneutuvan

Otan kirjani nimeksi *Suomen linja* hieman epäröiden, sillä se tuo mieleen 1980-luvun ankeat ajat, jolloin Kalevi Sorsa halusi luopua puolustamasta Suomen puolueettomuutta ja kutsua ulkopoliitikkaamme vain ”Suomen linjaksi”.

Omalta osaltani tiivistän käsitteeseen ”Suomen linja” sekä maamme omaehtoisen sisäisen kehityksen että panoksemme Euroopan ja koko ihmiskunnan kehitykseen.

Kiitän professori Markku Kuismaa ja professori Kari Hokkasta siitä, että he ovat ystävällisesti kommentoineet teokseni historiaosioita. Arvokkaita huomioita olen saanut useilta muiltakin asiantuntijoilta. Kiitän heitäkin.

Keminmaalla 20. helmikuuta 2014

Paavo Väyrynen

KANSAKUNTA SYNTYY JA KASVAA ITSENÄISYYTEEN

Mennyt, nykyisyys ja tulevaisuus liittyvät erottamattomasti toisiinsa.

Saumaton jatkuvuus toteutuu myös jokaisen ihmisyksilön mielessä ja toiminnassa. Kokemukset ja sivistyspääoma vaikuttavat käyttäytymiseemme sekä yksilöinä että yhteisöjen ja yhteiskunnan jäseninä.

Sama koskee ihmisten muodostamia yhteisöjä: perheitä, sukuja, työyhteisöjä, harrastuspiirejä, puolueita ja muita järjestöjä, paikallis- ja maakuntayhteisöjä ja kansakuntia. Puhutaan kollektiivisesta muistista, joka koostuu yhdistävistä kokemuksista, jaetuista tunteista, yhteisestä arvomaailmasta ja samankaltaisesta maailmakuvasta.

Politiikka on yhteisten asioiden hoitamista. Suomessa yhteisiä asioita hoidettiin jo vuosisatoja ennen puolueiden muodostumista. Aluksi politiikka oli paikallista, ja siihen ottivat osaa vain maata omistavat miehet, vapaat talonpojat. He kokoontuivat sopimaan yhteisistä asioista ja myös käyttämään tuomiovaltaa väärintekijöitä kohtaan. Myöhemmin kokoontumisten ja yhteisen päätöksenteon maantieteellinen piiri laajeni.

Yhteisten asioiden hoitaminen edellytti johtajuutta. Talonpoikien keskuudesta nousi paikallispäälliköitä ja maakunnallisia johtajia, eräänlaisia vaalikuninkaita. Johtajuutta tarvittiin senkin vuoksi, että maasta, elintilasta ja luonnonvaroista käytiin myös aseellisia taisteluja. Ajan oloon vahvimmat johtajat nousivat useamman maakunnan päälliköiksi. Lopulta tämä vallan keskittyminen johti valtioiden syntymiseen.

Kun Suomen eteläiset ja lounaiset osat vähitellen liitettiin syntymässä olleen Ruotsin valtakunnan yhteyteen, meille ei ollut vielä ehtinyt syntyä valtiollisen elämän aihioita.

Keskiajalla toinen keskeinen vallankäyttäjä oli katolinen kirkko. Piispat olivat mahtavia taloudellisen ja hallinnollisen vallan käyttäjiä. Pohjoisessa Turun ja Upsalan piispat kiistelivät tuottoisimpien lohijokien verotusoikeudesta. Hiippakuntien raja vedettiin Kemijoen ja Tornionjoen väliin. Papit hoitivat luku- ja kirjoitustaitoisina myös maallista paikallishallintoa. He kantoivat talonpojilta veroja kymmenysten muodossa.

Novgorod levitti valtapiiriään idän suunnalta. Vuonna 1323 solmitussa Pähkinäsaaren rauhassa Suomi jaettiin, ja itäiset ja pohjoiset osat jäivät Novgorodille. Pohjanlahdella raja vedettiin Pyhäjoelle. Kemin pitäjä jäi Novgorodin puolelle. Kilpailu vaikutuspiireistä jatkui. Ensimmäinen katolinen kirkko rakennettiin Kemijoen suulle 1300-luvun alku-puolella.

Pohjanrannan paanukirkko on rakennettu noina aikoina muualle Ruotsin valtakuntaan rakennettujen kirkkorakennusten arkkitehtuuria mukaillen. Sen näköinen on saattanut olla se kirkko, joka Kemin pitäjän Valmarinniemelle aikanaan pystytettiin. Kristinusko oli tullut Kemijoen suulle aiemmin idästä päin. Tuolloin alueelle luultavasti oli rakennettu ortodoksisia kirkkorakennuksia.

Pähkinäsaaren rauhasta lähtien Ruotsin vaikutusvalta ulottui yhä pidemmälle idän suuntaan. Seuraavan kerran rajaa kuitenkin muutettiin vasta vuonna 1595 solmitussa Täyssinän rauhansopimuksessa.

Ruotsin kuningas valittiin Moran kivillä. Vuonna 1362 kuningas Haakon Maununpoika antoi määräyksen, että myös suomalaiset saattoivat ottaa osaa kuninkaan vaaliin.

Saksalaisten hansaliitto hallitsi kauppaa koko Itämeren alueella. Pohjoismaat pyrkivät murtamaan sen ylivallan solmimalla vuonna 1397 Kalmarin unionin. Siinä valta kuitenkin keskittyi Tanskalle, mikä johti alituisiin riitoihin ja sotiin. Lopulta Ruotsi irtautui unionista Kustaa Vaasan johdolla vuonna 1523.

Kustaa Vaasa yhdisti valtakunnan ja mursi katolisen kirkon vallan. Hänen jälkeensä kuninkuus periytyi Vaasa-suvun edustajille. Vuonna 1527 toteutetun uskonpuhdistuksen yhteydessä kirkon varallisuus siirrettiin valtion kirstuun. Syntyi perusta nykyaikaiselle valtiolle.

Kemin pitäjän ensimmäinen kivikirkko rakennettiin tietävästi vuosina 1519–1521. Ensimmäisen puukirkon olivat idän vainolaiset polttaneet 1400-luvulla ja sen tilalle oli rakennettu uusi. Kivikirkon valmistuttua se purettiin. Uskonpuhdistuksen jälkeen kivikirkon seinämaalaukset peitettiin kalkilla. Myöhemmin ne on taas otettu esiin.

Niemen tila, nykyinen Pohjanranta, oli 1550-luvun puolivälissä Kemin pitäjän johtava talonpoikaistila. Heikki Niilonpoika Niemellä oli 40 lehmän karja, mikä oli noihin aikoihin hyvin harvinaista. Niemi oli myös Kemijoen johtava lohivila.

Heikki Niilonpoika Niemi toimi pitkään laajan Kemin pitäjän nimismiehenä. Keskiajan lopulla valta jaettiin kirkon ja talonpoikien kesken. Paikallispäällikkönä, nimismiehenä, toimivat

vuorovuosina seurakunnan pappi ja talonpoikien keskuudetaan valitsema luottamusmies. Palkakseen nimismies sai verottaa muita talonpoikia.

Ruotsin valtion synnyttyä se kävi valtataisteluun muiden valtioiden kanssa. Kuninkaas tarvitsivat voimavaroja sodankäyntiin. Talonpoikia verotettiin ankarasti. Isoimmat talot saivat verovapauksia ja myös verotusoikeuksia, kun ne varustivat ratsumiehiä kuninkaan joukkoihin.

Vaikka Suomen talonpojat olivat vapaat, heidän asemansa oli heikko. Osa talonpojista omisti tilansa, mutta veronmaksukyvyttömyys teki useista epävarmuudessa eläviä lampuoteja, vuokraviljelijöitä.

Pahimmin talonpoikia rasittivat Suomen maaperällä käydyt sodat. Suureen Pohjan sotaan liittyneen ison vihan aikana Venäjä miehitti koko Suomen. Tuohon aikaan vauras Niemen tila jakautui kahtia. Syytä ei tiedetä. Perinnönjaoissakin tilat pyrittiin pitämään lohenskalastusoikeuksien vuoksi yhtenäisinä.

Sodissa ja muutoinkin kuningasta ansiokkaasti palvelleille alettiin antaa aatelisarvoja ja läänityksiä. Läänityksiinkin liittyi verovapauksia ja verotusoikeuksia. Aateliskartanoissa torppareita ja tilatonta työväkeä oli paljon enemmän kuin suurissaakaan talonpoikaistaloissa.

Verojen keruun helpottamiseksi ja kaupunkien kehittämiseksi niille annettiin yksinoikeus kaupankäyntiin. Kauppias, porvarit, saivat etuoikeuksia.

* * *

Kirjassaan *Markkinat ja demokratia* Björn Wahlroos tulkitsee kuninkaan ja ylhäisaatelin välisen valtataistelun demokratian ilmentymäksi. Vauras maata omistava aatelisto kykeni hänen mielestään luomaan vastapainon monarkin vallankäytölle.

Wahlroos kiteyttää ajattelunsa lainaamalla kirjaa, jonka Leicesterin jaarlin toinen poika Algernon Sidney kirjoitti 1600-luvun lopulla:

Parempaa turvaa huonojen kuninkaiden väärinkäytöksiltä ei löydy kuin se, että perustetaan ritarikunta sellaisista miehistä, joilla on paljon maata ja suuret määrät vuokraviljelijöitä ja muita alaisia ja jotka siten kykenevät hillitsemään kohuttomuuksia, joihin joko kuningas tai rahvas voisi rynnätä.

Wahlroos perustaa mielipiteensä Britanniassa ja muualla Pohjolan ulkopuolella yleisesti vallalla olleeseen feodaaliseen järjestelmään, joka ulottui lievemässä muodossa myös Tanskaan ja eteläiseen Ruotsiin.

Wahlroos on oikeassa, kun hän korostaa maanomistuksen yhteiskunnallista merkitystä. Hän kuitenkin sivuuttaa tyystin sen tosiasian, että suurimmassa osassa Pohjolaa maan omistivat tai sitä kruunulta pitkäaikaisen sopimuksen turvin vuokrasivat itsenäiset vapaat talonpojat.

Kuninkaan ja aateliston valtataistelut eivät vaikuttaneet ainakaan myönteisesti talonpoikien ja tilattomien asemaan. Ajoittain kruunu ja aatelisto suorastaan kilpailivat siitä, kumpi voi enemmän kansaa alistaa ja verottaa. Joissakin tilanteissa kruunu pyrki rajoittamaan ylhäisaatelin valtaa vahvistamalla muiden säätyjen asemaa, mutta tämä koitui ensi sijassa alemman aateliston, porvariston ja papiston – ei talonpoikien – eduksi.

Aatelisten joukossa oli hyviäkin kartanonherroja, jotka kohtelivat asiallisesti torppareitaan ja tilatonta työväkeään. Jotkut aateliset menestyivät tilanpidossaan ja laajensivat yritystoimintaansa myös kauppaan ja teollisuuteen. Useista aatelis-

kartanoista kehittyi suoranaisia kulttuurikeskuksia. Moni aatelissuku nousi maan sivistyselämän kärkeen.

Suurinta osaa aateliskartanoista kuitenkin hoidettiin kehnosti. Moni niistä meni vararikkoon ja siirtyi nousevan porvariston ja teollisuuspatruunoiden käsiin. Monessa kartanossa torppareita ja tilatonta työväestöä kohdeltiin huonosti. Tästä syystä osa heistä liittyi teollisuustyöläisten perustamiin punakaarteihin ja osallistui niiden mukana itsenäisyyden alussa käytyyn katkeraan sisällissotaan.

Aatelissukujen nykyisistä jäsenistä monet ovat suhtautuneet juuriinsa nuivasti. He ovat kyselleet, mitä ihailemista on siinä, että joku heidän kaukainen sukulaisensa oli kunnostautunut sodissa ja saanut siitä palkkioksi aatelisarvon ja läänityksen. Björn Wahlroos sen sijaan näyttää ihailevan etenkin ylhäis-aatelia, aristokratiaa, yli kaiken.

Markku Kuisma antaa teoksessaan *Suomen poliittinen talous-historia 1000–2000* suomalaisen sääty-yhteiskunnan luonteesta ja siihen perustuneesta demokratiasta hyvin toisenlaisen tulokinnan kuin Wahlroos.

Kuisma painottaa sitä, että itsenäisen talonpoikaisto ja sen edustus valtiopäivillä erottavat ratkaisevalla tavalla Suomen ja muut Pohjoismaat Baltian, Keski-Euroopan ja Britannian yhteiskunnista.

Pohjolan ulkopuolella oli vallalla feodaalinen maanomistusjärjestelmä. Maa oli aateliston ja muiden upporikkaiden hallussa. Maaseudun ihmiset olivat torppareita, tilattomia työläisiä ja jopa maaorjia. Säätyvaltiopäivillä oli edustettuina vain kolme säätyä: aatelisto, porvaristo ja papisto.

Suomikin oli vähällä joutua Baltian, feodalismin ja maaorjuuden tielle. Markku Kuisma kertoo, että vuoden 1380 tienoilla Suomi oli vaarassa siirtyä Baltian maissa valtaa pitäneen

saksalaisen ritarikunnan omistukseen. Kuningas Albrekt oli taloudellisessa ahdingossaan myymässä Viipurin linnaläänin ja Ahvenanmaan Saksalaiselle ritarikunnalle. Suomen laamanina toiminut ruotsalaisylimys Bo Joninpoika Grip esti tämän omien taloudellisten etujensa ja valtapyyteittensä vuoksi. Tarvittavat varat hän lainasi kirkolta.

Kuisma kommentoi tätä ratkaisua: ”Pohjoismainen yhteiskuntajärjestys ja siihen liittynyt talonpoikien henkilökohtainen vapaus – niin suhteellista kuin vapaus olikin ja niin uuvuttavana kuin valtarakenteitten paino usein kansaa rasittikin – säilyivät Suomessa ja Pohjolassa yhtenä sosiaalisen kehityksen perustekijänä.”

Vaikka kartanoitaan perustanut uusi herraluokka valtasi itselleen maa-alueita, Suomen maataloista yli yhdeksänkymmentä prosenttia kuului 1500-luvun alussa yhä talonpoikaiselle kansalle. Yksittäisinä maanomistajina kirkko ja uuden herraluokan etevimmät edustajat olivat tietysti suurimpia. Kuisman mukaan talonpoikaisella maanomistuksella oli taloudellisen merkityksensä vuoksi ratkaiseva vaikutus sosiaalisiin suhteisiin.

Ylläpitääkseen sotakoneistoaan kuninkaat ryhtyivät antamaan verovapauksia niille ”ylimyksille, pienemmille herroille ja jopa talonpoikaissotureille, jotka kykenivät varustamaan ratsumiehen ja ratsun kuninkaan joukkoihin”.

Verovapausjärjestelmällä oli Kuisman mukaan kauaskantoiset yhteiskunnalliset seuraukset: ”Se synnytti monin tavoin etuoikeutetun soturi-, rälssi- ja ritariluokan, josta kehkeytyi 1600-luvulla vahvistetun valtiollisen säätyjaon mukainen aatelisääty. Suomen puolella rälssisukuja oli keskiajan lopulla noin 250, joista pääosa oli alku- ja syntyperältään ruotsalaisia ja saksalaisia sotureita ja hallintomiehiä.”

Aatelistolle annetut läänitykset, verovapaudet ja verotusoikeudet johtivat siihen, että kruunu köyhtyi eikä kyennyt huolehtimaan tehtävistään. Niinpä Kaarle XI toteutti alempien säätyjen tuella vuonna 1680 radikaalin lahjoitusmaiden peruutuksen eli ns. ison reduktion. Kuningas saattoi tukeutua erityisesti porvaristoon ja papistoon, jotka olivat yhteiskunnallisen kehityksen myötä vahvistuneet.

Talonpojista Kuisma kirjoittaa: ”Niin ahtaalle kuin talonpoikaisto ajautuikin aatelin ylivallan ja kruunun koneiston puristuksissa, se oli joka tapauksessa valtiopäivillä edustettu valtiosääty, jollaista ei muualla Euroopassa ollut.”

Aateliston heikkeneminen vahvisti kuninkaan asemaa. Sen turvin Kaarle XII kykeni käymään suuren Pohjan sodan 1700-luvun alussa. Hänen jälkeensä valta siirtyi säädyille, joiden joukossa aatelilla oli suurin vaikutusvalta. Tämä vapauden ajaksi kutsuttu kausi kesti vuodesta 1718 vuoteen 1772. Poliittinen keskustelu vapautui ja syntyi poliittisia puolueita.

Eurooppalaisittain uutta ja harvinaista oli Kuisman mukaan se, että kuningasta avustavan valtaneuvoston valinnassa noudatettiin vapauden ajalla jonkinasteista parlamentarismia. Aikutlaatuista oli myös se, että valtiopäivillä oli edustettuna talonpoikaissäädyn kautta myös varsinainen rahvas.

Vapauden ajalla vallasta kilpailivat hatut ja myssyt, jotka saivat rahoitusta ulkomailta, etenkin Ranskasta, Venäjältä ja Englannista. Vuosina 1741–1743 Ruotsi kävi Ranskan tuella Venäjää vastaan surkeasti epäonnistuneen ns. hattujen sodan.

Aristokratia, ylhäisaateli, teki vuonna 1772 sotilasvallankaappauksen oman valtansa vahvistamiseksi. Vuonna 1789 Kustaa III toteutti puolestaan säätyjen tuella vallankaappauksen, jolla kuninkaan valtaa palautettiin.

Markku Kuisman mukaan Kustaa III toteutti ylhäältä alaspäin suoranaisen vallankumouksen, joka ”raivasi ideologisia ja lainsäädännöllisiä esteitä porvarilliselta yhteiskunnalta, joka ei tunnustanut säätyeroja eikä erioikeuksin varustettuja maanomistuksen muotoja”. Teollistumisen ja kapitalismin nousun varhaiset vaiheet olivat alkaneet jo 1700-luvun alusta lähtien murentaa säätyjärjestelmän perustaa. Kuisma kirjoittaa:

Tärkeintä tällä tiellä oli talonpojan omistusoikeuden lujittaminen. Perintötilaa viljelleiden talonpoikien omistusoikeus tunnustettiin nyt ensi kertaa yhtä turvatuksi kuin aatelilla oli rälssitiloihinsa. Samalla kruununtalonpoikien hallinto-oikeutta tiloihinsa vahvistettiin ja kruununtalallisten nousua maanomistajaksi helpotettiin myöntämällä heille etusija tilansa perinnöksi lunastamiseen.

Kuisma katsoo, että nämä muutokset maanomistusoloissa kasvattivat väistämättä itsenäisen viljelijäluokan poliittista vaikutusvaltaa, jonka ”yhdenlaisena huippuna oli 1900-luvun alkupuolen maailmansotien välisen ajan talonpoikaistasavalta”.

Kun Suomessa toteutettiin eduskuntauudistus ja siirryttiin nykyaikaiseen puoluejärjestelmään, talonpojat ja muut maaseudun ihmiset pääsivät heti täysipainoisesti vaikuttamaan yhteiskunnan kehitykseen. Tämä sääty-yhteiskunnan poliittinen perintö on elänyt kautta itsenäisen Suomen historian ja vaikuttaa edelleen. Aatteet ja poliittiset perinteet elävät yli yhteiskunnallisten muutosten.

* * *

Kun Suomi liitettiin vuonna 1809 autonomisena suuriruhtinaskuntana Venäjään, poliittinen järjestelmämme säilyi ennallaan.

Ennen vuotta 1809 Suomea erillisenä valtiollisena yksikkönä ei ollut olemassa. Suomi oli vain joukko maakuntia Ruotsin valtakunnassa, jonka kuninkaasivat olivat ryhtyneet käyttämään arvonimeä Suomen suuriruhtinas.

Kun Suomi oli liitetty Venäjään, keisari Aleksanteri I astui Ruotsin kuninkaan paikalle suuriruhtinaskunnan johtoon. Uusi hallitsija puhui Suomen kohoamisesta kansakuntana kansakuntien joukkoon. Saimme omat valtiopäivät. Ensimmäisillä Suomen valtiopäivillä säädetyt vanhoivat uskollisuuttaan uudelle hallitsijalle. Keisari puolestaan lupasi säilyttää voimassa vanhat lait.

Kemin pitäjään 1700-luvun lopulla rakennettu kivikirkko oli huonosti rakennettu ja se oli hajoamassa. Keisari lahjoitti varat uuden kirkon rakentamiseen. Vuonna 1827 valmistuneen kirkon suunnitteli Carl Ludvig Engel. Talonpojat lahjoittivat rakennustarvikkeet ja heidän osoittamansa työmiehet suorittivat rakennustyöt.

Vuoden 1809 valtiopäivien jälkeen säätyjä ei kutsuttu koolle yli viiteenkymmeneen vuoteen. Alkoi valtioyöksi kutsuttu aikakausi. Keisari katsoi voivansa johtaa suuriruhtinaskuntaa ilman säätyjen myötävaikutusta. Pietarissa ministerivaltiosihteeri esitteli Suomea koskevat asiat keisarille. Keisaria Suomessa edusti kenraalikuvernööri, joka osallistui keisarin nimittämän senaatin toimintaan.

1860-luvulle tultaessa keisari Aleksanteri II joutui harkitsemaan valtiopäivien koollekutsumista. Taloudellinen ja yhteiskunnallinen kehitys edellyttivät lainsäädännön uudistamista ja uusien verojen määräämistä.

Keisari halusi pitää voimassa itsensä ja edeltäjiensä antaman lupauksen Suomen lakien kunnioittamisesta. Toisaalta Venäjällä oli levotonta ja Puolassa kapinoitiin. Niissä oloissa keisari

halusi valmistella huolellisesti valtiopäivien kokoontumisen. Hän päätti, että säätyjen tulee valita keskuudestaan valiokunta valmistelemaan valtiopäiviä. Kunkin säädyn tuli valita tähän vuonna 1862 työskennelleeseen toimielimeen kaksitoista edustajaa.

Yksi valituista oli Niemi-Niemeläksi muuttuneen Niemen tilan isäntä Eerikki Niemelä. Hän oli tässä joukossa ainoa pohjoissuomalainen talonpoika. Talonpoikaissäädyn matrikelissa Eerikki Niemelästä kirjoitetaan, että hän oli ollut ponteva talonpoika, joka oli noussut renkipojasta ison talon isännäksi. Merkintä liittyy hänen 1800-luvun lopulla kolmille valtiopäiville valitun poikansa Matti Niemelän henkilötietoihin.

Ison vihan yhteydessä kahtia jakautunut Niemen tila yhdistyi uudelleen 1800-luvun alussa. Toinen talon puolikkaista oli siirtynyt 1700-luvulla virkamiesomistukseen ja sitä oli ryhdytty kutsumaan Niemeläksi. Tilan omistukseensa hankkinut kihlakunnankirjuri Nils Sarelius liitti siihen 1830-luvulla Niemen tilan toisen puolikkaan. Tilan nimeksi tuli Niemelä-Niemi, joka puhekielessä ja myöhemmin virallisestikin pyörähti Niemi-Niemeläksi.

1840-luvulla tila siirtyi uudelleen talonpoikaiseen omistukseen, kun sen osa-omistajaksi ja lopulta isännäksi tuli Eerikki Niemelä. Eerikki tuli taloon toiselta puolen Kemijokea Rapakon tilalta. Tilan nimen mukaan hänestä tuli Niemelä.

Vuoden 1863 valtiopäivien kokoontumista valmistelevaan valiokuntaan valitut 48 jäsentä kokoontuivat tammikuussa 1862. Tätä parlamentaarista toimielintä kutsuttiin tästä syystä Tammikuun valiokunnaksi. Valiokunta kokoontui samassa huoneessa, keskusteli asioista yhdessä ja äänesti ”mies ja ääni”-periaatteella. Se poikkesi säätyvaltiopäivien työskentelytavasta, jossa säädyt kokoontuivat ja tekivät päätöksiä erikseen.

Valiokunnan tehtävänä oli ensi sijassa asettaa tärkeys- ja kiireellisyysjärjestykseen ne asiat, joiden senaatti oli katsonut edellyttävän säätyjen hyväksymistä. Se otti kuitenkin kantaa myös siihen, kuinka lainsäädäntöä oli muutettava.

Talonpoikien kannettaviksi oli 1860-luvun alkuun mennessä kertynyt rasitteita, joita ei voitu yhteiskuntarakenteen muututtua enää pitää kohtuullisina. Eerikki Niemelä esitti, että pappien palkkauksessa siirryttäisiin kymmenyksistä rahanpalkkaan. Hän ehdotti myös kevennyksiä talonpoikien majoitus- ja kyyditysrasituksiin.

Eerikki Niemelä vaati maakaupan vapauttamista. Hän suunnitteli itsekkin kaupan perustamista omalle tilalleen. Niemelä puolusti talonpoikien viinanpoltto-oikeuden säilyttämistä. Kompromissina valiokunta esitti viinanpoltto-oikeuden antamista kunnille. Vuoden 1863 valtiopäivillä viinanpoltto-oikeudet päätettiin antaa valtiolle, jolta ne myöhemmin siirrettiin kunnille.

Eerikki Niemelä kuului tammikuun valiokunnan liberaaleihin, jotka ajoivat Suomen valtiollisen elämän kansanvaltaistamista laajentamalla säätyjen oikeuksia. Tämä olisi merkinnyt Suomen itsehallinnon vahvistamista, sillä Venäjän määräysvalta maan asioihin olisi heikentynyt.

Valiokunnan liberaalit esittivät yleisen tulosuostunnan ehdoksi sen, että senaatti ja Suomen Pankki asetetaan myös säätyjen valvontaan. He pyrkivät siis käyttämään budjettivaltaansa saadakseen keisarin ja säätyjen velvoitteet ja oikeudet määritellyiksi ajanmukaisella perustuslaillisella tavalla. Tätä valiokunta ei ehdottanut.

Tammikuun valiokuntaa on kutsuttu Suomen ensimmäiseksi yksikamariseksi eduskunnaksi. Suomen kansan kollektiivinen muisti toimi perin huonosti, kun eduskunta juhli syksyllä 2013

suomalaisen edustuksellisen demokratian 150-vuotisjuhlaa. Valtiopäivät valmistellutta tammikuun valiokuntaa ei edes mainittu.

Ensimmäisten valtiopäivien kokoontumista ylistettiin suomalaisen konsensuksen syntymisestä, kun säädöt pyrkivät niillä laajaan yhteisymmärrykseen. Tammikuun valiokunnassahan vuoden 1863 konsensus kuitenkin luotiin, kun säätyjen edustajat valmistelivat siellä yhdessä seuraavan vuoden valtiopäivien asiat.

Säännöllisellä valtiopäivätoiminnalla oli suuri merkitys kansallisen yhteenkuuluvuuden ja kansallishengen syntymiselle. Suomi kehittyi kaikilla yhteiskunnan osa-alueella. Johan Vilhelm Snellman loi kansakunnalle filosofisen perustan ja johti sen valtiollista uudistustyötä. 1860-luvulla saimme oman keskuspankin ja oman rahan. Maa alkoi teollistua ja kaupunkistua. Liikenneolot kehittyivät. Kulttuurissa koettiin voimakas nousukausi. Luotiin edistyksellinen koulujärjestelmä.

Kansanvallan toteutumista ajatellen oli tärkeää, että Suomen maaseudulle luotiin vuonna 1865 annetulla asetuksella kunnallishallinto. Se perustui seurakuntajakoon ja se jatkoi kansainvaltaisen paikallishallinnon perinnettä. Aluksi päätösvalta oli tosin rajattu niille, jotka maksoivat kuntien ylläpidon.

1860-luvulla luotiin perusta Suomen ulkopoliittikan suurelle linjalle. Snellman esitti kirjoituksessaan ”Sota vai rauha Suomelle”, että meidän ei tulisi astua samalle tielle kuin puolalaiset, jotka kapinoivat aseellisesti Venäjän vallanpitäjiä vastaan.

Valtiollisella tasolla kansanvalta oli näennäistä. Säätyjen vaikutusvalta oli vähäinen. Keisari halusi pitää vallan omissa käsissään. Päätöksenteossa tarvittiin säätyjen yksimielinen suostumus. Myöhemmin säädylle annettiin aloiteoikeus: ne saattoivat esittää keisarille anomuksia. Senkin merkitys jäi

vähäiseksi. Säätyjen asema vaihteli sen mukaan, millainen keisari käytti päätösvaltaa ja mikä oli tilanne Venäjällä ja kansainvälisesti.

Matti Niemelä valittiin valtiopäiville talonpoikaissäädyn edustajana vuosina 1888, 1891 ja 1897. Vuoden 1894 valtiopäiville hän ei ollut ehdolla sen vuoksi, että hänen vaalikelpoisuutensa asetettiin kyseenalaiseksi sillä perusteella, että hän toimi tuolloin hovioikeuden auskultanttina.

Niemelän valtiopäiväura sattui vuosiin, jolloin Aleksanteri III ja Nikolai II toimivat Venäjän keisareina. Suomen valtiollinen asema ei ollut noiden vuosien valtiopäivätyössä esillä. Säätyjen edustajat saattoivat keskittyä yhteiskunnan uudistamiseen ja Suomen talouden vahvistamiseen.

Vaikka Matti Niemelä kuului talonpoikien ryhmään, hän puuttui suhteellisen vähän maatalouskysymyksiin. Hänen toimintansa laaja-alaisuus johtui ainakin osittain siitä, että hän opiskeli 1880-luvulla oikeustiedettä. Niemelä oli aloittanut oikeustieteen opintonsa jo 1872, mutta joutunut keskeyttämään ne ottaakseen äidinkin kuoltua vastaan talon isännöyden.

Niemelä jatkoi opintojaan vuonna 1883. Siihen vaikutti ratkaisevasti se, että hän oli ryhtynyt raittiusmieheksi. Niemelä valmistui oikeustieteen kandidaatiksi vuonna 1890 ja varatuomariksi vuonna 1894. Hän oli siis jo vuoden 1888 valtiopäivien aikaan opintojensa loppuvaiheessa.

Juristina Matti Niemelä edisti valtiopäivillä yhtäältä talouselämän kehityksen kannalta tärkeitä lainsäädäntöhankkeita ja toisaalta yhteiskunnan oikeudenmukaisuutta parantavia uudistuksia. Varsinkin sukupuolten välistä tasa-arvoa hän ajoi voimakkaasti.

Koulutuspolitiikassakin Niemelä oli aktiivinen. Hän kannatti yhteiskouluja ja ajoi kunnille velvoitetta perustaa ja ylläpitää

kansakouluja. Raittiutta Niemelä pyrki kaikin tavoin edistämään. Pohjois-Suomen etuja hän ajoi muun muassa koulutuksen, elinkeinojen ja liikenneyhteyksien kehittämisen avulla. Rautatien rakentaminen ensin Kemiin ja Tornioon ja sitten Rovaniemelle oli tärkein yksittäinen hanke.

Ensimmäinen sortokausi alkoi vuonna 1899 annetulla helmikuun manifestilla. Siitä lähtien säätyjen asema heikkeni, kun keisari pyrki yhtenäistämään Venäjän lainsäädäntöä ja hallintoa.

* * *

Tilanne ei muuttunut edes vuonna 1906 toteutetun eduskuntauudistuksen jälkeen. Keisari toimi edelleen itsevaltiaana. Eduskunnan tehtävä oli antaa tai evätä oma suostumuksensa ja tehdä anomuksia keisarille.

Kun eduskunta ja keisari joutuivat vastakkain, hallitsija hajotti eduskunnan ja määräsi toimitettaviksi uudet vaalit. Eduskuntauudistuksella oli kuitenkin syvälinen merkitys suomalaisen yhteiskuntaan, ja se oli jälleen yksi tärkeä askel kohti valtiollista itsenäisyyttä.

Vuosina 2006 ja 2007 eduskunnassa vietettiin näyttävästi eduskuntauudistuksen 100-vuotisjuhlaa. Tässäkin paljastui kansakunnan ja kansaa edustavan eduskunnan kollektiivisen muistin heikkous.

Juhlaistunnoissa puhuttiin aivan oikein naisten äänioikeuden ja vaalikelpoisuuden käännteentekevistä merkityksestä. Tämä oli tärkeää senkin vuoksi, että Suomi oli tässä eurooppalaisen ja maailmanlaajuisen kehityksen kärjessä. Edes ns. työväenpuolueiden puheissa ei huomattu korostaa sitä, että yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden ansiosta täydet valtiolliset oikeudet ulotettiin myös työväestöön. Säätyvaltiopäivien

aikakaudella äänioikeus oli ollut vain noin kymmenellä prosentilla niistä, jotka pääsivät nyt tasavertaisesti käyttämään valtiollista valtaa.

Eduskuntaudistuksen ansiosta Suomen kansa alkoi kiinnostua valtiollisesta päätöksenteosta. Se vauhditti poliittisten puolueiden syntymistä, ja puolueet puolestaan alkoivat virittää yhteiskunnallista kiinnostusta kansan syvien rivien keskuudessa.

Suomen puoluejärjestelmä muotoutui vaiheittain autonomian ajan lopulla ja itsenäisyyden alkuvuosina. Lähtökohtana oli säätyvaltiopäivien säätyjako. Politisoituminen yli säätyrajojen alkoi 1860-luvulla kielitaistelun merkeissä. Toinen vedenjakaja syntyi sortokaudella, jolloin oli otettava kantaa Suomen ja Venäjän välisiin suhteisiin. Lopulta ratkaisevaksi tekijäksi muodostui teollistumisen synnyttämä uusi yhteiskunnallinen luokkajako, joka mursi vanhan säätyjärjestelmän.

Suomen kielen aseman vahvistamista vaatineet muodostivat 1860-luvulla suomalaisen puolueen. Sen vastapainoksi syntyi 1870-luvulla ruotsalainen puolue. Länsimainen liberalismi sai jo 1800-luvun lopulla jalansijaa ruotsalaisessa puolueessa. Sen piiristä lähti liikkeelle yritys muodostaa kielirajat ylittävä liberaalinen puolue.

Hanke epäonnistui, mutta sen vaikutuksesta suomalaisessa puolueessa alkoi jo ennen vuosisadan vaihdetta näkyä merkkejä jakautumisesta vanhoillisiin ja vapaamielisiin. Myöhemmin nämä ryhmittymät kehittyivät vanhasuomalaiseksi ja nuorsuomalaiseksi puolueeksi.

Routavuosina ruotsalainen puolue ja pääosa vanhasuomalaisista asettuivat kannattamaan myöntövyörylinjaa venäläisiin vallanpitäjiin nähden. Nuorsuomalaiset yhdessä joidenkin vanhasuomalaisien ja ruotsalaisen puolueeseen lukeutuneiden

kanssa ryhtyivät puolestaan ajamaan jyrkkää perustuslaillista politiikkaa.

1800-luvun loppupuolella alkanut nopea teollistuminen mursi sääty-yhteiskunnan luokkarakenteita ja synnytti uusia. Se vaikutti voimakkaasti puolue-elämän kehitykseen etenkin sen jälkeen, kun eduskuntauudistuksella siirryttiin yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen.

Työväestön järjestäytyminen alkoi epäpoliittisena toimintana, jossa oli mukana lähinnä suomalaisen puolueeseen kuuluneita. Vähitellen työväenliike politisoitui. Suomen työväenpuolue perustettiin vuonna 1899. Neljä vuotta myöhemmin Forssassa pidetyssä kokouksessa se muuntautui Suomen sosialidemokraattiseksi puolueeksi, jolla oli sosialistinen periaateohjelma.

Ulkomaiset esikuvat ja muihin maihin syntyneet työväenpuolueet vaikuttivat voimakkaasti työväenliikkeen syntyyn ja sen politisoitumiseen. Vaikutteita tuli erityisesti Venäjältä, Ruotsista ja Saksasta.

Vuoden 1906 eduskuntauudistus vauhditti poliittisten puolueiden muodostumista. Äänioikeuden laajentuminen uhkasi ruotsinkielisen väestön asemaa. Sen turvaksi vuoden 1906 alkupuolella perustettu Ruotsalainen kansanpuolue sai kootuksi riveihinsä lähes kaikki kielivähemmistöön kuuluneet. Myös Maalaisliitto perustettiin vuonna 1906. Mukana oli suuri joukko ihmisiä, jotka olivat toimineet aiemmin nuorsuomalaisten riveissä.

Toisin kuin muut puolueet, maalaisliitto syntyi alhaalta ylöspäin. Puolueella oli kaksi vahvaa juurta, toinen Pohjanmaalla ja toinen Karjalassa. Näissä maakunnissa oli vallalla lähes puhdaspiirteinen talonpoikainen maatalous.

Maalaisliitto ei saanut aluksi sanottavaa kannatusta kartano-Suomessa, poliittinen kenttä jakautui oikeistoon ja vasemmistoon.

Esimerkiksi Uudellamaalla Maalaisliitto saattoi saada jalansijaa vasta sen jälkeen, kun maakuntaan oli sotien jälkeen asutettu Karjalasta tullutta siirtoväkeä. Nämä poliittiset perinteet vaikuttavat edelleen. Keskusta on saanut alkuperäisillä valta-alueillaan myös vahvaa kaupunkikannatusta, kun taas etelän keskuksissa menestys on ollut heikompi.

Talonpoikais-keskustalaisia puolueita syntyi myös muihin Pohjoismaihin, joissa niissäkin oli talonpoikaista maataloutta. Pohjolan ulkopuolelle, feodalismien valta-alueille, samankaltaisia puolueita ei muodostunut. Veljespuolueita Suomen Keskustalla on vain muissa Pohjoismaissa: Ruotsissa ja Norjassa Keskustapuolue, Tanskassa Venstre ja Radikale Venstre sekä Islannissa edistyspuolue.

Suomalainen eli vanhasuomalainen puolue omaksui vuoden 1907 eduskuntavaaleihin käytäessä radikaalin ohjelman ja jyrkän suomalaisuuskannan. Nuorsuomalaiset perustivat vuonna 1906 oman puolueen. Suurimpana erona vanhasuomalaisiin oli suhtautuminen venäläisiin vallanpitäjiin.

Nuorsuomalaiset olivat tiukalla laillisuuskannalla, kun taas vanhasuomalaisten asenne oli joustavampi. Vanhasuomalaisten myöntyvyyssinjaan vaikuttivat elinkeinoelämän edut. Yritykset pitivät tärkeinä Venäjän markkinoita ja olojen vakautta.

Puolueiden väliset erot näkyivät selvinä myös suhtautumisessa Suomen itsenäistymiseen. Vanhasuomalaiset olivat myös tässä suhteessa varovaisia. Liike-elämän edut painoivat vaa'assa eniten. Puolueen suhtautuminen itsenäistymiseen muuttui vasta, kun bolševikit ottivat vallan Venäjällä.

Itsenäistymisen jälkeen puolueolot mullistuivat. Hallitusmuotokysymys ja siihen liittyvä ulkopoliittinen perussuuntaus loivat uusia vedenjakajia porvarillisten puolueiden keskuuteen. Aatteelliset erot alkoivat tulla yhä vahvemmin esille.

Vuonna 1918 syntyi kaksi merkittävää puoluetta. Monarkian kannattajat, Suomalaisen puolueen enemmistö ja osa nuorsuomalaisista, perustivat Kokoomuksen. Tasavaltalainen Edistyspuolue perustettiin nuorsuomalaisten keskuudessa, mutta se sai kannatusta myös pienen kansanpuolueen väestä.

Itsenäisen Suomen kehitykseen voimakkaimmin vaikuttaneet puolueet syntyivät siis ennen maamme itsenäistymistä tai heti sen jälkeen.

Sosialidemokraatit jakautuivat myöhemmin kahtia, kun äärivasemmisto muodosti oman puolueensa. Molemmat sosialistiset puolueet ovat kokeneet vaikeita sisäisiä ristiriitoja. On ollut sekä hajaannuksen että eheytyksen kausia.

Kokoomuksesta kehittyi selväpiirteinen oikeistopuolue, jolla on ollut kautta aikojen tiivis yhteys teollisuus- ja pankkipiireihin. RKP:ssa ruotsinkielisillä pääomapiireillä on ollut vahva asema, ja RKP on ollut yleensä Kokoomuksen liittolainen. Toisaalta puolueella on myös vankkaa maaseutukannatusta, ja keskustavoimilla on ollut sen piirissä ajoittain vahva asema.

Maalaisliitto kasvoi pian johtavaksi keskustalaiseksi puolueeksi, jonka kannatus on säilynyt korkealla yhteiskunnan rakennemuutoksista huolimatta. Itsenäisyyden alkuvaiheessa poliittiseen keskustaan kuului toinen vahva voima, Edistyspuolue, jolla oli keskeinen asema maan hallituspolitiikassa. Sillä oli tukenaan vahva lehdistö, muiden muassa Helsingin Sanomat ja Turun Sanomat.

Kun Edistyspuolueen kannatus hupeni, liberalismiin aatemaailmaa on pyritty edistämään muiden tunnusten alla. Menestys on ollut heikko. Liberaalit ovat hakeutuneet lähinnä Keskustan ja Kokoomuksen kannattajiksi.

Suomen poliittisen historian suuren linjan hahmottamiseksi on parasta keskittyä kolmen suuren – Keskustan, Kokoomuksen

ja SDP:n – toimintaan. Muilla puolueilla on ollut vaihteleva ja kaiken kaikkiaan melko vähäinen vaikutus maamme kehitykseen.

Muista poliittisista liikkeistä Suomen linjaan on eniten vaikuttanut äärivasemmisto. Sotien jälkeen kommunistit olivat tukemassa Suomen asettautumista Paasikiven ulkopoliittiselle linjalle. Toisaalta he asettelivat esteitä linjan kehittymiselle kekkolaiseksi puolueettomuuspolitiikaksi.

Kun vuosina 1981–1982 käytiin poliittista taistelua Urho Kekkosen seuraajasta, SKDL:n johto ratkaisi osaltaan Suomen siirtymisen Kekkosen linjalta SDP:n oikeiston edustamalle linjalle. Kun käsiteltiin Suomen suhdetta Euroopan yhdentymiseen, puolue jakautui. Vasemmistoliiton jäsenet ja kannattajat olivat hyvin EU- ja eurovastaisia, mutta puolueen johto myötävaikutti Suomen liittymiseen Euroopan unioniin ja vei meitä yhtenäisvaluutta euroon.

Alue- ja sosiaalipolitiikassa kommunistit liittoutuivat usein Maalaisliitto-Keskustapuolueen kanssa. Nykyäänkin Keskustalla ja Vasemmistoliitolla on näissä asioissa yhteisiä näkemyksiä. Työlainsäädännön kehittämisessä kumppanina ovat olleet sosialidemokraatit. Ajoittain kommunisteilla on ollut suuri välillinen vaikutus SDP:n linjan muotoutumiseen. Aluksi kilpailu työväestön kannatuksesta vei oikealle, sitten vasemmalle.

Myös Vihreän liiton, Suomen maaseudun puolueen ja Perussuomalaisen kaltaisilla populistisilla puolueilla on ollut ajoittain välillistä vaikutusta Suomen linjaan. Nostamalla esiin omia teemojaan ne ovat saaneet joskus muut puolueet myötäilemään itseään. Toisaalta ne ovat usein tulleet heikentäneeksi ajamiensa asioiden etenemistä koteloloimalla sisäänsä muutosta haluavia voimia, jotka eivät ole olleet siten vaikuttamassa suurten puolueiden toimintaan.

Joskus populistisen puolueen menestys on johtanut aivan päinvastaiseen suuntaan kuin mihin se on ilmoittanut pyrkivänsä. Niinpä Veikko Vennamon voitto vuoden 1970 vaaleissa vahvisti SDP:n asemaa. Timo Soinin ”jytty” vuoden 2011 vaaleissa johti puolestaan sinipunahallitukseen.

Suomen tärkeimmät puolueet ovat alusta pitäen ankkuroituneet oman kannattajakuntansa elämänpiirissä vaikuttaneisiin taloudellisiin voimatekijöihin ja kansalaisjärjestöihin. Niihin ovat vaikuttaneet voimakkaasti myös kannattajakunnan keskuudessa vallalla olleet elämäntavat ja kulttuuriympäristö.

Markku Kuisma kirjoittaa, että sittemmin puolue-elämään ratkaisevalla tavalla vaikuttanut yritys- ja järjestökenttä alkoi muotoutua jo 1800-luvun lopulla. Kuisman uuden sukupolven radikaaleiksi luonnehtimat fennomaanit perustivat perinteistä liike-eliittiä edustavan Yhdyspankki-ryhmän rinnalle sen kanssa kilpailevan KOP-Pohjola-ryhmittymän. Suurteollisuuden omistus ja luotonanto jakautuivat näiden leirien kesken.

Kansallispankkiryhmästä tuli Kokoomuksen tuki ja turva. Siihen kuuluivat teollisuuden ja muun liike-elämän suurimmat yritykset, ja niitä edustavat etujärjestöt antoivat puolueelle voimakasta henkistä ja taloudellista tukea. Tämä kytkös on ollut kautta aikojen luja, ja se vaikuttaa edelleen, kuten johtavan kokoomuspoliitikon äskettäinen siirtyminen Elinkeinoelämän keskusliiton (EK) toimitusjohtajaksi osoittaa.

Suomalaisen puolueen piiristä alkunsa vuonna 1899 saanut Pellervo-seura alkoi luoda ulkomaisiin esikuviin perustuvaa osuustoiminnallista yritystoimintaa talonpoikien ja muun maaseutuväestön keskuuteen. Se laajeni nopeasti mahtavaksi kansanliikkeeksi. Markku Kuisman mukaan talonpoikaiset tuottajat kykenivät osuustoimintayritysten avulla ”sopeutumaan markkinaehtoiseen kapitalismiin, Euroopan taloudellisen

integraation kiihdyttämiin kansainvälisiin kilpailupaineisiin ja maatalouden kaupallistumiseen”.

Osuustoiminta oli vaihtoehto kovalle kilpailukapitalismille ja sosialismille. ”Tässä se sai rinnalleen poliittiset sisar- ja tukiliikkeensä, aluksi suomalaisen puolueen ja pian siitä erkaantuneen Maalaisliiton, joka voitti vanhan emopuolueensa taistelussa talonpoikien kannatuksesta”, kirjoittaa Kuisma.

Talonpoikien taloudellinen ja ammatillinen järjestäytyminen loi luokkaperustaa Maalaisliiton nousulle. Toinen keskeinen puolueen menestystekijä oli jo 1880-luvulla syntynyt nuorisoseuraliike. Järjestö pysyi poliittisesti sitoutumattomana, mutta se kohensi maaseudun nuorison esiintymistaitoja ja opetti sille kokoustekniikkaa.

Nuorisoseuraliike oli ja on puhtaasti suomalainen ilmiö. Myös lähinnä tanskalaisiin esikuviin perustuneella kansanopistoliikkeellä on ollut suuri merkitys maaseudun nuorten valmentamisessa yhteiskunnalliseen toimintaan. Vuosikymmenten ajan suurella osalla Maalaisliiton kansanedustajia oli nuorisoseura- ja kansanopistotausta. Tämä korosti puolueen luonnetta sivistysliikkeenä.

Santeri Alkion johdolla Maalaisliitolle luotiin ohjelma, jossa esitettiin sen omiin arvoihin perustuva vaihtoehto teollistuvan ja kaupungistuvan yhteiskunnan kehitykselle.

Alkio halusi tarjota myös työväestölle mahdollisuuden viljellä maata. Hän ajatteli, että tulevaisuudessa verraten pieneltäkin alalta perhe voisi saada omat ruokatarpeensa. Alkio kiteytti ajatuksensa vuonna 1919 ilmestyneessä kirjasessaan *Maalaisliittolaisesta näkökulmasta* muun muassa näin:

Sitä siveellisesti uudistavaa, persoonallisesti vapauttavaa merkitystä, mikä tällä teollisuustyöväen maahan kiinnittämisellä

olisi samalla kuin heidät vapautettaisiin tehdaskoneiston liiallisesta hermoja kuluttavasta vaikutuksesta, ei ole tilaisuutta tässä yhteydessä laajemmin kuvata. Lausumme vain sen käsityksen, että koko nykyinen maailman yhteentörmäys [maailmansota -PV] on suurimmaksi osaksi aiheutunut niistä taloudellis-yhteiskunnallisista ja siveellisistä ristiriidoista, joita ihmisten liiallinen kertyminen tehtaisiin ja suurkaupunkeihin on synnyttänyt. Tämä ilmiö ei ole aiheutunut ihmisen kehitystarpeesta, vaan **porvarillisen ansaitsemishalun itsetiedottomasta pakkovallasta**, jonka alaisena kehitys on toiminut. Huippukohta on nyt saavutettu. Takaisin palaaminen on toteutettava. **Ihmisyyden kehitystarve ja sen edellytykset on pantava kaiken yhteiskunnallisen ja valtiollisen uudistuksen pohjaksi.**

Tämän kannanoton viimeisestä virkkeestä tuli Maalaisliitolle motto, tunnuslause, jota puolue edelleen käyttää. Alkion ajatus oli suunnattu koko ihmiskunnalle. Siihen Keskusta on voinut perustaa myös viime vuosikymmeninä kehittämänsä ihmiskuntapolitiikan.

Alkion ajatus teollisuustyöväen kiinnittymisestä maahan on vastannut ihmisyyden kehitystarvetta etenkin Suomessa. Suomalaiset ovat mökkikansaa. Mökillä pitää olla oma vihannespalsta. Kaupunkeihin on perustettu siirtolapuutarhoja. Viimeisin villitys on vihannespalstojen perustaminen kerrostalojen katoille ja parvekkeille.

Alkio arvosteli sekä porvareita että sosialisteja liiallisesta materialismista. He edustivat ”porvarillisen ansaitsemishalun itsetiedotonta pakkovaltaa”. Vaatimus ihmisyyden ja sen kehitystarpeen asettamisesta kaiken yhteiskunnallisen uudistustyön pohjaksi tarkoitti nykykielellä henkisten, hengellisten ja

yhteisöllisten arvojen asettamista aineellisten arvojen rinnalle tai jopa niiden yläpuolelle.

Maalaisliitto on ollut alusta pitäen aatteellinen yleispuolue, mutta ajoittain sen toiminta on painottunut vahvemmin maatalouden ja maaseudun edunvalvonnan suuntaan.

Sosialismi rantautui Suomeen 1800-luvun lopulla. ”Toisin kuin pellervolaisuus, joka paikkasi markkinatalouden puutteita, tai kansallispankkilaisuus, joka pyrki ’suomalaisen’ pääoman valtaan vanhan valtaeliitin kustannuksella, sosialismi halusi kumota kapitalismin ja sen synnyttämän luokkayhteiskunnan”, kiteyttää Kuisma.

Sosialidemokraatit saivat kannatusta sekä teollisuustyöväestön että tilattoman maaseutuköyhälistön keskuudessa. Kuisma korostaa, että sosialidemokratia oli monessa mielessä ”uudenaikaisen kansanliikkeen, raittiusliikkeen, perillinen ja liittolainen”.

SDP:n vahvin valtalinnake on kautta aikojen ollut ammattiyhdistysliike, joka sai alkunsa jo vuonna 1907. Uutta järjestöllistä ja myös taloudellista voimaa sosialidemokraatit saivat vuonna 1917, kun työväenliikkeen osuuskaupparyhmittymä OTK erkaantui pellervolaisesta osuuskauppaliikkeestä. SDP:n tärkeitä tukipilareita ovat olleet myös työväen urheiluliike ja työväestön keskuudessa mm. opintokerhoissa ja kansanopistoissa tehty kansansivistystyö.

II

SUOMI JAKAUTUU, EHEYTYY JA LÖYTÄÄ LINJANSA 1917–1967

Ensimmäisinä viitenä itsenäisyytensä vuosikymmenenä Suomi joutui kokemaan sekä sisäisiä että ulkoisia koettelemuksia.

Heti itsenäistymisen jälkeen syttyi sisällissota. Eteläisessä Suomessa luokkaristiriidat olivat voimakkaat. Radikaali sosialistinen aate tempasi mukaansa sekä teollisuustyöväestöä että torppareita ja maaseudun tilatonta väestöä. Työväestön aseiset kaartit ryhtyivät kapinaan. Porvarillinen senaatti ryhtyi palauttamaan laillista järjestystä suojeluskuntien avulla.

Sisällissodalla oli kansainvälinen tausta. Venäjällä bolševikit olivat toteuttaneet vallankumouksen. Suomessa oli venäläistä sotaväkeä, josta osa radikalisoitui ja ryhtyi tukemaan kapinalisia. Punaisten voitto olisi johtanut siihen, että juuri itsenäistynyt Suomikin olisi siirtynyt sosialismiin ja palannut Venäjän yhteyteen.

Valkoisten voitto sisällissodassa pelasti Suomen joutumasta osaksi Neuvostoliittoa. Mannerheimin johtamien valkoisten joukoissa oli Saksassa koulutettuja jääkäreitä. Sisällissodan pitkittyessä senaatti pyysi ja sai tuekseen saksalaisia joukkoja. Ne vapauttivat Helsingin ja osan muusta eteläisestä Suomesta.

Mannerheimin joukot saapuivat pääkaupunkiin vasta myöhemmin.

Saksasta saatu sotilaallinen tuki uhkasi johtaa siihen, että Suomesta olisi tullut Saksan vasallivaltio. Valtiomuototaistelussa oli kysymys myös Suomen itsenäisyydestä ja maan ulkopolitiikan suunnasta.

Oikeisto halusi Suomesta saksalaisen kuninkaan johtaman monarkian. Kuningas ei olisi ollut parlamentaariseen kansanvaltaiseen järjestelmään soveltuva muodollinen valtionpäämies. Kuninkuus olisi ollut perinnöllinen, ja monarkilla olisi ollut laajat valtaoikeudet. Sisällissodan jälkeen sosialistit oli yhtä edustajaa – Matti Paasivuorta – lukuun ottamatta suljettu eduskuntatyön ulkopuolelle. Oikeisto yritti säätää maahan monarkistisen perustuslain.

Keskusta – Maalaisliitto ja nuorsuomalaiset – halusi tasavaltaisen hallitusmuodon. Kuningasvallan kannattajat painosivat voimakkaasti tasavaltalaisia omalle kannalleen. Useimmat nuorsuomalaiset lipsivät rintamasta. Santeri Alkiolla ja Maalaisliitolla oli hallitusmuototaistelussa ratkaiseva rooli.

Kun monarkistit eivät kyenneet saamaan haluamaansa hallitusmuotoa hyväksytyksi eduskunnassa, he turvautuivat vuoden 1772 hallitusmuotoon ja valitsivat sen nojalla kuninkaaksi saksalaisen prinssin Friedrich Karlin. Suomi kuitenkin pelastui, kun Saksa kärsi tappion ensimmäisessä maailmansodassa. Kuningasseikkailun jälkeen säädettiin Alkion ja Maalaisliiton johdolla tasavaltainen hallitusmuoto.

Itsenäisen Suomen ensi askeleet osoittivat, kuinka oikeassa Markku Kuisma on, kun hän korostaa historian saatossa syntyneen itsenäisen talonpoikaisluokan poliittista merkitystä. Sosialistit yrittivät saada aikaan vallankumouksen ja liittää Suomen osaksi bolševikkien hallitsemaa Venäjää ja Neuvostoliittoa.

Oikeisto halusi Suomesta Saksaan liittosuhteella kytketyn kuningaskunnan.

Maalaisliitto oli puhtaasti kansallinen puolue, jolla ei ollut ideologisia ja poliittisia kytköksiä ulkomaille. Talonpojat olivat kautta aikojen puolustaneet oikeuksiaan kartanonherrojen ja kruunun ylivaltaa vastaan. Tästä syystä talonpoikia ja muuta maaseutuväestöä edustava puolue oli tiukasti tasavaltaisen hallitusmuodon kannalla. Tasavallan voiton ansiosta Suomesta tuli aidosti itsenäinen kansakunta, joka saattoi ulkosuhteissaan astua puolueettomuuspolitiikan tielle.

Maalaisliiton johdolla armahdettiin punaisten puolella sootaan osallistuneet ja toteutettiin radikaali maareformi. Maareformilla poistettiin niitä yhteiskunnallisia epäkohtia, joiden vuoksi torpparit ja tilaton maaseutuväestö olivat laajalti liittyneet sosialistien masinoimaan aseelliseen kapinaan. Talonpoikainen maanomistus laajeni voimakkaasti.

Jo kesällä 1918 säädettiin ns. torpparilaki, jonka nojalla torpparit ja mäkitupalaiset saivat lunastaa vuokraamansa tilan omakseen. Vuonna 1922 säädetty Lex Kallio antoi pientiloille mahdollisuuden hankkia lisämaata. Myös tilattomat saivat mahdollisuuden saada maata omakseen.

Markku Kuisma painottaa näiden uudistusten yhteiskunnallista merkitystä. Hän nostaa niiden rinnalle vuonna 1925 säädetyt Lex Pulkkinen, jolla vahvistettiin jo aiemmin voimassa olleet maanhankintaa koskevat rajoitukset. Tällä lailla torjuttiin suurten puunjalostusyhtiöiden maa- ja metsäkaupat. Kuisma kirjoittaa:

Suurten metsäyhtiöiden edustamien markkinavoimien poliittinen suitsiminen katkaisi kehityksen kohti etelä-amerikkalaistyypistä ”banaanivaltiota”, latifundiatiloutta,

jossa maanomistus, vientikauppa ja poliittinen valta keskittyivät harvoille suuromistajille ja -yhtiöille. Sen sijaan vaurastuva itsetuntoinen talonpoikaisto vahvistui yhteiskuntaluokkana ja poliittisena voimatekijänä. Valinnoillaan se ratkaisi valtiollisen suunnan ja myös suomalaisen demokratian luonteen.

Markku Kuisman mukaan itsenäisen talonpoikaisluokan voimistuminen vahvasti myös keskiluokkaista virkamies- ja poliitikko- luokkaa. ”Rahapiirien vieroksuma ja vanhan valtaeliitin ylenkatsoma” kansanvaltainen valtiomuoto sai tuekseen etujensa vuoksi siihen kiinnittyneitä muita yhteiskunnallisia voimia. ”Ehkä juuri siksi demokraattinen tasavalta voitti kesällä 1919 ja kesti myös läpi 1930-luvun kovien, osin juuri suurteollisuuden masinoimien oikeistopaineiden”, kirjoittaa Kuisma.

Maalaisliiton tasapainottavaa poliittista vaikutusta todellakin tarvittiin itsenäisyyden kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana. Äärioikeiston ja äärivasemmiston välillä oli voimakas jännite. Oikeisto ja vaikutusvaltaiseen asemaan nousseet suojeluskunnat ahdistelivat vasemmistolaisiksi tunnettuja tai epäiltyjä. Sosialistinen työväenpuolue lakkautettiin. Lopulta säädettiin ns. kommunistilait, joiden nojalla kumouksellista toimintaa harjoittavilta evättiin demokraattiset oikeudet.

Oikeiston vaino kosketti myös minun sukuani. Vuonna 1929 kutsuntaan osallistunutta isääni Eemeli Väyrystä ei hyväksytty suorittamaan asevelvollisuuttaan. Syyksi ilmoitettiin pysyväinen sydänvika. Talvisodan jälkeen isä kuitenkin kelpuutettiin asepalveluun, ja hän osallistui sekä jatkosotaan että Lapin sotaan. Sydänvaivoista hän ei koskaan kärsinyt, ja elinpäiviäkin riitti yli 101 vuoden ikään saakka. Todellinen

hylkäämisen syy oli se, että kutsunnassa isän kansalaiskunto arvioitiin numerolla 3. Tämä tarkoitti, että häntä pidettiin yhteiskunnallisesti epäluotettavana. Arvion tekivät suojeluskuntalaiset. 1920-luvulla ”alentuneen kansalaiskunnan” perusteeksi olisi riittänyt vanhempien yhteiskunnallinen asema. Isäni isä Juho Väyrynen oli kruununmetsätorppari. Lisäksi hän kuului Simon pitäjän johtaviin sosialisteihin.

Juho Väyrynen oli aluksi sosialidemokraatti ja sitten Sosialistisen työväenpuolueen jäsen. Puolueen lakkauttamisen jälkeen hän toimi työväen ja pienviljelijäin vaalijärjestössä. Kommunistilakien nojalla Juho Väyrynen erotettiin elokuussa 1930 Simon kunnanvaltuustosta. Tässä yhteydessä häntä nimiteltiin kommunistiksi. Tietääkseni isoisäni ei koskaan kuulunut kommunistiseen puolueeseen. Hän oli maltillinen vasemmistososialisti, joka omien sanojensa mukaan ajatteli omilla aivoillaan. Valtuustossa hän toimi epäpoliittisten tunnusten alla, mutta viimeisellä kaudellaan 1950-luvun alussa hän kuului kansandemokraattien valtuustoryhmään.

Torpparien vapauttamiseksi säädetyin lain nojalla Juho Väyrynen lunasti 1930-luvun alussa Pihlajaojan torpan omakseen. Se oli esimerkillisesti hoidettu ja tuottava maatila. Vaikka Jusista tuli itsenäinen talonpoika, hänen vasemmistolainen vakaumuksensa säilyi läpi elämän. Kuitenkin hän antoi äänensä pojanpojalle, joka pyrki ja pääsi vuonna 1970 eduskuntaan Keskustapuolueen ehdokkaana.

Suurteollisuudella oli 1920- ja 1930-luvulla suuri vaikutusvalta. Liike-elämä rahoitti suojeluskuntia ja suurimmat yritykset perustivat omiaan. Kokoomus, RKP ja Edistyspuolue saivat teollisuudelta voimakasta taloudellista ja muuta tukea. Elinkeinoelämä sai omia edustajiaan tai luottomiehiään keskusta-oikeistolaisten hallitusten keskeisille ministerinpaikoille.

Etenkin metsäteollisuuden suuryrityksissä ja niitä lähellä olevissa liikemiespiireissä Maalaisliittoa pidettiin pahempana uhkana kuin maltillisia sosialisteja. Teollisuus ei kuitenkaan pystynyt estämään radikaaleja maareformeja eikä sen maanhankintaa rajoittavia lakeja.

Yksityinen suurteollisuus epäonnistui myös pyrkimyksissään estää valtion omistaman teollisuuden kehittymistä. Norjalaisten omistaman W. Gutzeitin osake-enemmistö tuli valtion haltuun jo vuonna 1918. Outokummun kuparikaivos lunastettiin kokonaan valtiolle 1920-luvulla. Valtio perusti myös uutta metsä- ja lannoiteteollisuutta.

Ensimmäisinä Suomen tasavallan presidentteinä toimivat Edistyspuolueen Kaarlo Juho Ståhlberg (1919–1925) ja Maalaisliiton Lauri Kristian Relander (1925–1931). Kokoomuksen Pehr Evind Svinhufvudin (1931–1937) tehtäväksi tuli taltuttaa 1930-luvun alussa noussut oikeistoradikalismi.

Itsenäisyyden kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä Suomea johtivat keskustan ja oikeiston muodostamat vähemmistö- tai enemmistöhallitukset. Poikkeuksena oli vuosina 1926–1927 toiminut Väinö Tannerin johtama sosialidemokraattinen vähemmistöhallitus.

Aiempaa hallituskokemusta Väinö Tannerilla (1881–1966) oli jäsenyydestä Oskari Tokoin johtamassa senaatissa vuonna 1917. Sisällissodan jälkeen Tanner johti sosialidemokraatit maltilliselle linjalle. Hänen vahva asemansa perustui myös siihen, että hän toimi punapäätöiden päälinnakkeen Osuusliike Elannon toimitusjohtajana vuodet 1914–1946.

Pääministerinä Tanner otti 16.5.1927 presidentti Lauri Relanderin sairasloman vuoksi vastaan puolustusvoimien ohimarssin, joka järjestettiin valkoisten voitonparaatin vuospäivänä. Tällä oli suuri symbolinen merkitys. Myös Suomen

viettäessä itsenäisyytensä kymmenvuotispäivää maata johti Väinö Tannerin johtama hallitus.

Tanner toimi SDP:n puheenjohtajana vuosina 1918–1926. Tämän asemaan perusteella hän osallistui Tarton rauhanneuvotteluihin vuonna 1920. Puolueensa presidenttiehdokkaana Tanner oli vuosina 1925, 1931 ja 1937. Kyösti Kallion tultua vuoden 1937 vaaleissa valituksi Tanner oli mukana rakentamassa Maalaisliiton kanssa ensimmäistä punamultahallitusta, jossa hän työskenteli valtiovarainministerinä.

Talvisodan aikana Väinö Tanner toimi ulkoministerinä ja sen jälkeen vuosina 1940–1944 kansanhuoltoministerinä, kauppa- ja teollisuusministerinä ja valtiovarainministerinä. Kärsittyään sotasyllisyysoikeudenkäynnissä saamansa vankeustuomion Väinö Tanner palasi politiikkaan. Puolueensa puheenjohtajana hän toimi jälleen vuosina 1957–1963.

Väinö Tannerin sotien jälkeinen toiminta on jättänyt varjoonsa hänen ansiokkaan toimintansa itsenäisen Suomen ensimmäisten vuosikymmenten rakennustyössä. Hän ei päässyt sotasyllisyystuomion synnyttämän katkeruuden yli.

Suomen poliittisessa elämässä tapahtui perustavanlaatuinen käänne, kun Maalaisliiton Kyösti Kallio valittiin vuonna 1937 tasavallan presidentiksi. Otettuaan vastaan tasavallan presidentin tehtävän Kallio nimitti Edistyspuolueen A. K. Cajanderin johtaman punamultahallituksen. Siinä olivat mukana sekä SDP:n Väinö Tanner että Maalaisliiton Urho Kekkonen.

Urho Kekkonen (1900–1986) oli valittu kesällä 1936 toisella yrittämällä kansanedustajaksi Viipurin läänin läntisestä vaalipiiristä. Syksystä alkaen Kekkonen oli työskennellyt oikeusministerinä Kyösti Kallion johtamassa keskiryhmien vähemmistöhallituksessa. Cajanderin hallituksessa hänellä oli sisäministerin salkku.

Suomi saattoi viettää vuoden 1937 lopulla 20. itsenäisyyspäiväänsä poliittisen eheytyksen merkeissä. Tämä laaja-pohjainen yhteistyö vaikutti ratkaisevalla tavalla sen yhteishengen luomiseen, jonka turvin kansakunta selvisi sotien koettelemuksista.

Markku Kuisman mukaan teollisuus koki punamultahallituksen uhkaksi omille intresseilleen. Niinpä se varautui tukemaan oikeistoa seuraavissa vaaleissa entistä enemmän saadakseen hallituspohjan vaihtumaan.

Kuisma kirjoittaa, että vientiteollisuuden piirissä nähtiin kuitenkin myös hyviä puolia siinä, että uudessa hallituksessa ylitettiin vuoden 1918 yhteiskunnallinen ja poliittinen kuilu. Ulkopoliittisesti uusi hallitus suuntautui Pohjoismaihin. Tämä sopi omia yhteistyökuvioitaan rakentaneelle teollisuudelle.

* * *

Neuvostoliitto hyökkäsi Suomeen marraskuun lopulla 1939 siirtäkseen etämmälle Tarton rauhansopimuksessa sen mielestä liian lähelle Leningradia vedettyä rajaa ja toteuttaakseen Saksan kanssa sopimaansa etupiirijakoa.

Eduskunta kykeni työskentelemään sotavuosinakin, mutta poikkeusoloissa valta oli valtioneuvoston, presidentin ja armeijan ylipäällikön käsissä. Urho Kekkosella ei ollut asiaa sota-ajan hallituksiin. Häntä rasittivat 1930-luvun lopun tapahtumat, kun hän pyrki ministerinä lakkauttamaan äärioikeistolaisen IKL:n. Taustalla oli Kekkonen Saksaan 1930-luvun alussa tekemä opintomatka, jonka kokemusten perusteella hän kirjoitti teoksensa *Demokratian itsepuolustus*.

Talvisodan rauhaa vastustaneiden kansanedustajien joukossa oli myös Kekkonen. Hänen mielestään taistelua olisi pitänyt jatkaa. Kekkonen kantaan vaikutti se, että hän edusti

rauhansopimuksella menetettävää Karjalaa. Toisaalta hänellä ei ollut käytettävissään pienen sisäpiirin tietoa Saksan tulevista suunnitelmista.

Välirauhan aikana Neuvostoliitto esiintyi uhkaavasti. Suomi alkoi hakea turvaa Saksasta. Hyökkäys Neuvostoliittoon suunniteltiin yhdessä saksalaisten kanssa. Vaikka Suomen varsinaisena tavoitteena oli vallata takaisin talvisodassa menetetyt alueet, vanha raja ylitettiin. Muurmannin radalle joukot eivät kuitenkaan edenneet, eivätkä ne osallistuneet Leningradin saartoon.

Vaikka Suomi lähti jatkosotaan saadakseen takaisin talvisodassa menetetyt alueet, joukkojen eteneminen Itä-Karjalaan vahvisti ajatuksia sen liittämiseksi Suomeen. Tähän vaikutti sekä ennen sotia voimakkaana elänyt heimoaate että alueen luonnonvarat, jotka kiinnostivat teollisuutta.

Kun suursodassa tapahtui ratkaiseva käänne Saksan vahingoksi, Suomessa ryhdyttiin pohtimaan ja selvittämään mahdollisuutta irrottautua sodasta ja päästä erillisrauhaan Neuvostoliiton kanssa. Urho Kekkoneen kuului tähän joukkoon.

Sodan loppuvaiheessa syntyi vaikea tilanne, kun Saksa asetti välttämättömien sotatarviketoimitusten ehdoksi, että Suomi sitoutuu jatkamaan sotimista sen rinnalla. Presidentti Risto Ryti allekirjoitti sitoumuksen omista nimissään tietoisena siitä, että se ei sido maan muuta johtoa. Tämän teon vuoksi hän joutui sotasyllisyysoikeudenkäynnin pääsyytetyksi.

Suomen valtiollinen johto yritti kaikin keinoin välttää oikeudenkäynnin, mutta liittoutuneet Neuvostoliiton johdolla sitä voimakkaasti vaativat. Syytetyt ja Suomen kansa kokivat sen hyvin kohtuuttomaksi. Oikeudenkäyntiin perehtyneet tutkijat ovat kuitenkin pitäneet sitä kansainvälisten vertailujen perusteella väistämättömänä ja annettuja tuomioita lievinä. Lisäksi tuomitut pian armahdettiin.

Rauhansopimuksen ehdot olivat ankarat. Suomi menetti Karjalan, osan Sallaa ja Petsamon. Porkkalaan tuli Neuvostoliiton tukikohta. Suomi joutui ajamaan maasta saksalaiset joukot ja maksamaan raskaat sotakorvaukset. Menetetetyt alueet olivat hyvin tärkeitä maan taloudelle.

Talouselämä suhtautui rauhansopimukseen ristiriitaisesti. Markku Kuisman mukaan Paasikivelle läheisen KOP:n ympärille ryhmittynyt talous- ja kulttuurieliitti kannatti sodan jatkamista. Muu talouselämä – varsinkin vanhastaan länsimielinen metsäteollisuus – asettui Mannerheimin ja Paasikiven linjalle.

Sotien jälkeen Suomeen oli rakennettava uutta teollisuutta ja voimantuotantoa alueluovutuksissa menetetyin tilalle. Lisäksi oli luotava ja laajennettava teollisuutta, joka kykeni huolehtimaan sotakorvaustoimituksista. Luovutetuilta alueilta tullut siirtoväki oli asutettava.

Siirtoväen asuntojen rakentamiseksi löydettiin ratkaisu, jota Markku Kuisma kuvaa maan historian radikaaleimmaksi maanjakoreformiksi. Uusien pientilojen muodostamiseen käytettiin suurimpien tilojen ja valtion maita. Asutustoiminnan piiriin pääsivät myös muualta kuin Karjalasta kotoisin olleet rintamamiehet.

Asutustoiminta laajensi edelleen itsenäisten talonpoikien luokkaa. Tämä reformi vahvisti Maalaisliiton kannatusta. Toisaalta monet uudet pientilalliset säilyttivät vasemmistolaisen vakaumuksensa ja vaikuttivat vasemmistopuolueiden maatalous- ja sosiaalipolitiikkaan.

* * *

Sotien jälkeen Suomen poliittista elämää hallitsi ulkopolitiikka ja suhtautuminen Neuvostoliittoon. Kaiken aikaa käytiin

taistelua myös maan sisäpolitiikan suunnasta. Nämä kietoutuivat erottamattomasti toisiinsa.

Ulkopoliittiseen suuntataisteluun vaikutti se, että kansainvälinen tilanne oli hyvin kärjistynyt. Suurvaltojen välistä ideologista ja poliittista taistelua käytiin myös Suomen maaperällä.

Länsimaat olivat jättäneet Suomen Neuvostoliiton etupiiriin, mutta auttoivat meitä taloudellisesti mm. luottojen ja kauppapoliittisten myönnytysten avulla. Tiedustelupalvelut, veljespuolueet ja ay-liike rohkaisivat ja tukivat taloudellisesti oikeistovoimia erityisesti sosialidemokraattien piirissä.

Kylmän sodan kaudella Neuvostoliitto oli huolissaan ennen muuta omasta sotilaallisesta turvallisuudestaan. Suomea ja Norjaa lukuun ottamatta Neuvostoliittoa ympäröivät kommunistien johtamat ja sen määräysvallassa olevat maat, jotka kuuluivat sen johtamaan sotilasliittoon. Norja hakeutui sotilasliitto NATO:n jäseneksi.

Suomi oli elintärkeä Neuvostoliiton turvallisuudelle. Maamme sijaitsi sen strategisesti tärkeimpien kohteiden Leningradin ja Murmanskin välittömässä läheisyydessä. Neuvostoliitto pyrki varmistamaan turvallisuuttaan estämällä Suomen liukumisen vihollisen puolelle.

Neuvostoliitto pyrki välttämään karkeaa puutumista Suomen asioihin. Se vaikutti omia kanaviaan myöten siihen, että Paasikiven ulkopoliittista linjaa tukevat voimat vahvistuisivat eri puolueissa. Kun epäluottamus kasvoi, otteet kovenivat.

Suomeen lähetettiin Neuvostoliiton kommunistisen puolueen NKП:n edustajiksi tiedustelupalvelu KGB:n taitavimpia edustajia. Heidät listattiin suurlähetystön virkailijoiksi. Tämä käytäntö jatkui siihen saakka kun Neuvostoliitto hajosi.

Näistä NKП:n edustajista nykypolvelle tunnetuin on Viktor Vladimirov. Hän palveli Suomessa vuosina 1954–1960, jolloin

Urho Kekkonen valittiin J. K. Paasikiven seuraajaksi. Vuosina 1970–1971 Vladimirov oli selvittämässä yli-innokkaan suur-lähettilään Aleksei Beljakovin synnyttämiä ongelmia.

Viimeisellä komennuksella vuosina 1977–1984 Viktor Vladimirovin tehtävänä oli vaikuttaa Urho Kekkonen seuraajan valintaan ja turvata suhteiden myönteinen kehitys presidentin-vaihdoksen jälkeen. Ulkoministerinä tutustuin Vladimiroviin heti hänen tultuaan Suomeen ja pidin hänen kanssaan sää-nöllistä yhteyttä.

Vladimirovin toimintaa on yleisesti kiitelty. Hän oli diplo-maattinen ja tasapuolinen. Hän pyrki sovittamaan yhteen Suomen ja Neuvostoliiton edut. Mauno Koivistokin antoi Vla-dimiroville kiittävän arvosanan. Hänen jälkeensä Koivisto yllä-piti yhteyksiä NKP:n ylimpään johtoon viimeisen yhdysmiehen Felix Karasevin kautta.

Sotien jälkeisessä ulkopoliitiikan suuntataistelussa olivat vastakkain SDP ja Maalaisliitto. Taistelu henkilöityi Väinö Tanneriin ja Urho Kekkoseen.

Sosialidemokraateissa valtaa pitivät oikeistovoimat. SDP:lle uuden ulkopoliitiikan omaksuminen oli vaikeaa senkin vuoksi, että sen väki oli joutunut käymään työpaikoilla kovaa taistelua Neuvostoliiton sekä poliittisesti että taloudellisesti tukemia kommunisteja vastaan.

Puolueessa pelättiin, että pehmeämpi suhtautuminen kom-munisteihin ja yhteistyö heidän kanssaan saattoi johtaa ideolo-giseen herpaantumiseen ja väen siirtymiseen äärivasemmiston leiriin. Väinö Tannerin joutuminen syytetyksi ja tuomituksi sotasyllisyysoikeudenkäynnissä aiheutti paljon katkeruutta sosialidemokraattien keskuudessa.

Sosialidemokraatit saivat poliittisia vaikutteita myös ulko-mailta. Sosialistisen internationaalien jäsenpuolueet suhtautuivat

kielteisesti Neuvostoliittoon. Ne rohkaisivat SDP:n oikeistoa. Samaan suuntaan vaikuttivat länsimaiden ay-liikkeet ja tiedustelu-palvelut.

SDP:ssa oli henkilöitä, jotka yrittivät astua uuden ulkopoliitiikan tielle, mutta he jäivät vähemmistöön. Lopulta puolue hajosi ulkopoliittisiin ja henkilökiistoihin. Niillä oli myös talous- ja sosiaalipoliittista taustaa. Puolueesta erkaantui niitä, jotka halusivat tukea pienviljelijöitä ja muita pienituloisia.

Maalaisliitto omaksui Urho Kekkosen johdolla realistisen ulkopoliittisen suuntauksen ja ryhtyi rakentamaan luottamuksellisia suhteita Neuvostoliittoon. Se ei ollut helppoa Maalaisliitollekaan. Sodan jättämät haavat olivat syvät. Etenkin Pohjois- ja Itä-Suomessa puolueväki kävi kovaa kamppailua Neuvostoliiton tukemia korpikommunisteja vastaan. Maalaisliiton eduskuntaryhmässä oli vahvoja voimia, jotka vastustivat Kekkosen linjaa. Sotasyyllisyysoikeudenkäyntikin aiheutti katkeruutta. Kahden maalaisliittolaisen joutuminen syytetyksi ja tuomituksi koettiin kohtuuttomaksi.

Ulkopolitiikka heijastui voimakkaasti hallitusratkaisuihin. Sodasta irrottauduttiin kahden Juho Kusti Paasikiven johtaman hallituksen voimin. Ne koostuivat vasemmistoon ja keskustaan lukeutuneista poliitikoista ja ammattiministereistä. Molemmissa oikeusministerinä oli Urho Kekkonen, joka joutui kantamaan vastuun sotasyyllisyysoikeudenkäynnistä.

Paasikiven siirryttyä tasavallan presidentin tehtävään pääministeriksi tuli kansandemokraattien Mauno Pekkala. Hallituksessa oli edelleen vain vasemmiston ja keskustan edustajia. Urho Kekkonen ei ollut mukana.

30. itsenäisyyspäiväänsä Suomi vietti epävarmoissa oloissa. Ehdoiltaan raskas Pariisin rauhansopimus oli solmittu alkuvuodesta. Neuvostoliitto oli tehnyt Suomelle ehdotuksen

YVA-sopimuksesta, josta valmistauduttiin neuvottelemaan. Seuraavan vuoden alussa käytyjen neuvottelujen jälkeen sopimus allekirjoitettiin Moskovassa huhtikuun 6. päivänä 1948. Suomen puolelta sen allekirjoitti presidentti Paasikiven valtuuttamana pääministeri Pekkala.

YVA-sopimusta, Suomen ja Neuvostoliiton välistä sopimusta ystävydestä, yhteistyöstä ja keskinäisestä avunannosta, on sanottu Paasikiven diktaatiksi. Urho Kekkosella oli keskeinen rooli siitä neuvoteltaessa. Nimestään huolimatta YVA ei ollut liittosopimus. Samannimisen sopimuksen solmineet keski-eurooppalaiset maat tulivat osaksi Varsovan liittoa.

Avunanto ei ollut ”keskinäistä”, molemminpuolista. Suomen oli puolustettava vain omaa aluettaan. Avunanto ei ollut automaattista, vaan siitä oli erikseen sovittava. Sopimuksen johdantoon kirjattiin Suomen pyrkimys pysyttäytyä suurvaltojen välisten eturistiriitojen ulkopuolella. Suomelle sopimus tarjosi mahdollisuuden puolueettomuuspolitiikkaan.

Meillä oli mahdollisuus hoitaa itsenäisesti oma puolustuksemme, kunhan saavuttaisimme Neuvostoliiton luottamuksen siihen, että aluettamme ei voitaisi käyttää hyökkäykseen sitä vastaan. Kun luottamus olisi saavutettu, meillä olisi mahdollisuus pyrkiä pysyttäytymään suurvaltojen eturistiriitojen ulkopuolelle, ylläpitää hyviä suhteita kaikkiin maihin ja huolehtia taloudellisista eduistamme myös länsimarkkinoilla. Tämän Urho Kekkonen oivalsi.

YVA-sopimusta ovat tulkinneet omalla tavallaan väärin sekä äärioikeiston että äärivasemmiston edustajat.

Oikeisto tulkitsi sen liittosopimukseksi, joka johtaisi itsenäisyyden menettämiseen. Siitä oli pyrittävä länsimaiden tuella irrottautumaan. Tähän länsimaat rohkaisivat, mutta ne eivät olisi olleet valmiit minkäänlaisiin uhrauksiin Suomen puolesta.

Kylmän sodan kaudella konflikti olisi palvellut niiden etuja osoittamalla Neuvostoliiton raakalaismaisuuden. Lisäksi konflikti olisi saattanut pelotella Ruotsin NATO:n jäseneksi.

Suomelle Pohjolan strateginen kokonaistilanne antoi toisaalta mahdollisuuden hillitä Neuvostoliittoa, kun se aika ajoin pyrki varmistamaan YYA-sopimuksen turvallisuuspoliittisten artikloiden toimivuutta mahdollisessa kriisitilanteessa. NATO ja Norjan NATO-jäsenyys oli meille turvallisuuspoliittinen selkänöja. Neuvostoliitto tiesi, että muutos Suomen asemassa saattaisi johtaa Ruotsin liittoutumiseen.

Ääriivasemmistossakin YYA-sopimus tulkittiin liittosopimukseksi. Sen mielestä yhteiseen puolustukseen oli rauhan aikana valmistauduttava. Tähän tulkintaan yhtyivät 1970-luvun alussa myös nuoret sosialidemokraatit. Vuonna 1971 Jaakko Blomberg ja Pertti Joenniemi julkaisivat kirjan *Kaksiteräinen miekka*, jossa he esittivät, että Suomen tulisi varautua puolustautumaan vain siihen saakka, kunnes Neuvostoliitto ehtisi apuun. Paavo Lipponenkin edusti tätä ajattelua. Tuntui jotenkin tutulta, kun Lipponen 1990-luvun lopulla tulkitsi, että Suomi oli EU:n jäsenenä liittoutunut maa.

Kun oikeisto ymmärsi YYA-sopimuksen liittosopimukseksi, se ei kyennyt näkemään Suomen ja Neuvostoliiton välisen suhteen eri ulottuvuuksia. Itänaapuria ja sen pyrkimyksiä oli vastustettava kaikessa. Kysymyksessä oli totaalipuolustus, joka ulottui kotikommunisteihin saakka.

Puolueettomuusajattelun jäsentymättömyys aiheutti ongelmia vielä 1970- ja 1980-luvuilla, jolloin toimin ulkoministerinä. Liennytyspyrkimyksistä huolimatta elettiin vielä kylmän sodan kautta. Neuvostoliitto suhtautui epäilevästi Suomen puolueettomuuspolitiikkaan sen vuoksi, että meidän pelättiin pyrkivän eroon YYA-sopimuksen turvallisuuspoliittisesta velvoitteesta

estää alueemme käyttö Neuvostoliiton-vastaiseen hyökkäykseen. Suomen pelättiin liukuvan vastapuolen leiriin.

Kekkonen suojeli nuorta ulkoministeriään estämällä minua käyttämästä sanoja puolueettomuus ja puolueettomuuspolitiikka. Vähitellen saatoin ryhtyä niitä varovaisesti viljelemään, kun olin löytänyt sopivat muotoilut.

Vuosina 1987–1988 tein ensin lisenssiaattityön ja sitten väitöskirjan Suomen ulkopoliittisesta doktriinista ja sen tulevaisuudesta. Siinä jaoin puolueettomuuspolitiikan kahteen osaan.

Yhtäältä oli kysymys turvallisuuspoliittisesta puolueettomuuspolitiikasta, joka tarkoitti sitä, että Suomi oli sotilaallisesti liittoutumaton maa, joka pyrki säilyttämään tämän puolueettomuusasemansa täyttäen samalla YYA-sopimuksen mukaisen turvallisuuspoliittisen veloitteensa estää alueensa käyttö Neuvostoliiton-vastaiseen hyökkäykseen.

Toisaalta puolueettomuuspolitiikka oli Suomen yleinen linja osallistumisessa kansainväliseen yhteistyöhön. Sen mukaan Suomi pyrki pysyttämään suurvaltojen eturistiriitojen ulkopuolella ja ylläpitämään hyviä suhteita kaikkiin maihin.

Kun Mihail Gorbatšov vuonna 1989 selvin sanoin tunnusti Suomen puolueettomuuden, sain kuulla Felix Karasevilta, että väitöskirjani oli vaikuttanut hänen käyttämäänsä muotoiluun. Jukka Tarkka arvostelee Gorbatšovin puhetta. Hän ei hyväksy sitä kannanottoa, että YYA-sopimus ei ollut ristiriidassa Suomen puolueettomuuden kanssa. Tietenkin Gorbatšov oli oikeassa. YYA ei ollut liittosopimus, joten se ei ollut ristiriidassa Suomen sotilaallinen liittoutumattomuuden eli meidän puolueettomuusasemamme kanssa. Tarkka on uskollinen sille kovan oikeiston ja äärivasemmiston yhteiselle tulkinnalle, että YYA oli liittosopimus.

* * *

Heinäkuussa 1948 pidettyjen eduskuntavaalien jälkeen muodostettiin Karl August Fagerholmin (1901–1984) johtama sosialidemokraattinen vähemmistöhallitus.

Fagerholm oli ollut eduskunnassa vuodesta 1930 alkaen. Hän oli toiminut sosiaaliministerinä useassa eri hallituksessa vuosina 1937–1944. Ulkopolitiikassa Fagerholm oli pohjoismaisen suuntauksen voimakas kannattaja. Hän vastusti Saksassa valtaan noussutta fasismia ja kuului sodanaikaiseen rauhanoppositioon.

Sotien jälkeen Fagerholm oli johtava sosialidemokraatti, joka toimi jatkuvasti joko eduskunnan puhemiehenä tai pääministerinä. Puolueen puheenjohtajaksi hän pyrki vuonna 1946, mutta hävisi äänestyksen Emil Skogille. Toisen kerran Fagerholm oli ehdolla puheenjohtajaksi vuonna 1957, jolloin hän kärsi tappion Väinö Tannerille.

Vuonna 1948 nimitetty Fagerholmin vähemmistöhallitus oli vallassa vuoden 1950 presidentinvaaleihin saakka. Niihin SDP kävi sammuksin ilman omaa ehdokasta. Sen valitsijamiehet varmistivat oikeiston rinnalla Paasikiven uudelleenvalinnan.

Vuoden 1956 presidentinvaaleissa K. A. Fagerholm oli SDP:n ehdokkaana. Valitsijamiesten kokouksessa hän sai oikeiston tuen, mutta kärsi yhden äänen tappion Urho Kekkoselle. Valituksi tultuaan Kekkonen nimitti Fagerholmin johtaman punamultahallituksen, joka oli vallassa runsaan vuoden ajan.

Kolmannen kerran Fagerholm nousi pääministeriksi vuonna 1958 hallitukseen, jossa olivat mukana kaikki muut puolueet paitsi SKDL. Tämä pääministeriys kesti vajaan puolen vuoden ajan.

On esitetty, että Paasikivi nimitti vuonna 1948 Fagerholmin hallituksen katkaistakseen kommunistien vaikutusvallan ja

estääkseen Suomen joutumisen Tšekkoslovakian tielle. Markku Kuismakin on omaksunut tämän tulkinnan.

Kuisma kertoo siitä, kuinka työmarkkinoilla syntyi sotien jälkeen tiivis yhteistyö työnantajien ja sosialidemokraattien välille. Elinkeinoelämän piiristä ryhdyttiin maksamaan taloudellista tukea oikeiston lisäksi myös sosialidemokraateille. Poliittisella tasolla syntyi aseveliakseli, joka vaikutti voimakkaasti maan poliittiseen elämään.

Kuisma kirjoittaa: ”Tapahtumarikkaana vuonna 1948 porvarillis-sosiaalidemokraattinen aseveliakseli oli osaltaan synnyttämässä poliittista käännettä, joka katkaisi kansandemokraattien etenemisen ja kenties myös Suomen tien itäblokkiin.”

Käännös alkoi Kuisman mukaan jo vuoden 1948 eduskuntavaalien edellä. Poliittisiin piireihin levisi huhu kommunistien suunnittelema vallankaappauksesta, jota Paasikivi ryhtyi torjumaan. Kommunistinen sisäministeri Yrjö Leino erotettiin virastaan eduskunnan päätöksellä.

”Käännös huipentui kesällä 1948 muodostettuun K. A. Fagerholmin sosiaalidemokraattiseen vähemmistöhallitukseen, joka ohjasi sisäpolitiikkaa määrätietoisesti oikeammalle”, kirjoittaa Kuisma.

Fagerholmin hallituksen muodostaminen oli vastoin eduskuntavaalien tulosta. Suurin voittaja ja suurin puolue oli Maalaisliitto. Vaalitulosta olisi parhaimmin vastannut Maalaisliiton johtama punamultahallitus, mutta puolue oli valmis hyväksymään siihen myös sosialidemokraattisen pääministerin.

Vaalituloksen perusteella Maalaisliiton johtama keskiryhmien vähemmistöhallitus olisi tullut asettaa sosialidemokraattisen edelle. Eduskunnassa oli selkeä ei-sosialistinen enemmistö. Hallitusneuvotteluissa Kokoomuksen edustajat katsoivat, että tällä perusteella pääministeriksi tulisi mieluummin nimittää

Maalaisliiton kuin SDP:n edustaja. He hyväksyivät pääministeriksi Urho Kekkosen.

Maalaisliiton eduskuntaryhmän johto oli oikeistosiiven käsissä. Se hyväksyi varsin helposti SDP:n vähemmistöhallituksen ja lupasi suhtautua siihen tekojen mukaan. Yhtenä syynä tähän oli se, että puhemieheksi valittua Kekkosta ei haluttu päästää johtavaan asemaan hallituspolitiikassa. Ryhmän johdolla oli yhteyksiä muiden puolueiden oikeistovoimiin.

Hallitusneuvotteluissa oli aluksi esillä edellisen hallituksen pohja eli kansanrintamahallitus. Se kariutui siihen, että muut pitivät SKDL:n vaatimuksia ministerinpaikoista mahdottomina hyväksyä. SDP pyrki seuraavaksi muodostamaan vähemmistöhallituksen sillä perusteella, että SKDL saisi punamultahallituksesta työpaikoilla poliittista etua. Tähän ratkaisuun edettiin nopeasti.

Lasse Lehtinen valaisee väitöskirjassaan vuosien 1948 ja 1949 hallituspolitiikan tapahtumia otsikolla ”Paasikivi lyö Kekkosta Fagerholmilla”. Hänen mukaansa ne liittyivät vuoden 1950 presidentinvaaleihin.

Vallankaappauksen suunnittelusta ei ole mitään todisteita, kirjoittaa Lehtinen. Samaan tulokseen on tullut Jukka Tarkka. Paasikivi oli eri lähteiden mukaan jo ennen vaaleja pitänyt mahdollisena sosialidemokraattisen vähemmistöhallituksen nimittämistä. Hallitusneuvottelujen yhteydessä hän hyväksyi halukkaasti ja nopeasti tämän vaihtoehdon.

Maalaisliiton piirissä Fagerholmin hallituksen harjoittama politiikka synnytti kasvavaa tyytymättömyyttä. Se pyrki kaatamaan hallituksen saadakseen aikaan laajapohjaisemman ministeristön yhteistyössä joko SDP:n tai Kokoomuksen ja muiden keskiryhmien kanssa. Paasikivi luonnollisesti tuki nimittämäänsä hallitusta. Lehtinen kirjoittaa, että Paasikivi

nimenomaan vastusti Maalaisliiton ja Kekkonen tuloa hallitukseen. Paasikiven ja Kekkonen välit olivat kireät.

Lasse Lehtisen tulkinnan mukaan Paasikiven toimintaan vaikutti ratkaisevasti se, että hän halusi varmistaa itselleen jatkokauden vuoden 1950 presidentinvaaleissa. Paasikivi tiesi, ettei Maalaisliitto tukisi hänen uudelleenvalintaansa, vaan asettaisi ehdokkaakseen Kekkonen. Fagerholmin avulla hän piti Kekkonen sivussa ja varmisti itselleen SDP:n tuen. Presidentinvaalien jälkeen Paasikivi nimitti Urho Kekkonen johtaman keskiryhmien vähemmistöhallituksen.

Johannes Virolainen kirjoittaa teoksessaan *Valtioneuvos muistelee*, että Maalaisliitto yritti 1940-luvulla kaksi kertaa nostaa Urho Kekkonen pääministeriksi. ”Ensi yrityksen kaatoivat kommunistit ja kansandemokraatit 1946. Toisen kerran Paasikivi ja sosialidemokraatit estivät Kekkonen nousun pääministeriksi vuonna 1948 puolueen suuren vaalivoiton jälkeen.”

Kevään 1987 hallitusratkaisua Johannes Virolainen tulkitsi Keskustan eduskuntaryhmässä tuoreeltaan sanomalla, että tilanne oli aivan samanlainen kuin vuonna 1948. Nostamalla vaalituloksen vastaisesti Harri Holkerin pääministeriksi Mauno Koivisto oli varmistanut jatkokautensa vuoden 1988 presidentinvaaleissa. Keskustan presidenttiehdokas oli työnnetty oppositioon. Tässä Koivisto oli toiminut samalla tavalla kuin Paasikivi vuonna 1948.

Vallalla oleva tulkinta vuoden 1948 ratkaisun poliittisesta merkityksestä ontuu. Sisäpoliittinen käänne olisi toteutunut yhtä hyvin myös Urho Kekkonen johtaman punamulta- tai vähemmistöhallituksen voimin tai sosialidemokraattien johtaman punamultahallituksen avulla. Vaalitappion kärsineet kommunistit olisivat olleet oppositiossa. Hallitus olisi voinut

nojautua eduskunnan ei-sosialistiseen enemmistöön, mikä sekini olisi kaventanut kommunistien vaikutusvaltaa.

Vuoden 1948 hallitusratkaisun seuraukset olivat kauaskantoiset. Kommunistit katsoivat, että heidät oli taktikoitu oppositioon. Kunnollisia neuvotteluja ei käyty. Hallitusratkaisu synnytti kommunistien keskuudessa pahaa verta ja lähensi heitä Kekkoseen, jonka nousun pääministeriksi he olivat vain kaksi vuotta aiemmin estäneet. Kokoomuksen ja SDP:n aseveliakseli huomattiin Moskovassakin. Siellä arvioitiin, että se vaarantaa Neuvostoliiton turvallisuuden pyrkimällä viemään Suomen lännen vaikutuspiiriin.

Kekkonen sai vuoden 1950 presidentinvaaleissa tyydyttävän tuloksen, joka loi pohjaa myöhemmälle menestykselle. Yhteistyö Paasikiven kanssa palautui ennalleen, kun miesten välinen kilpailutilanne oli ohi. Sekini osoittaa oikeaksi Lasse Lehtisen esittämän arvion Paasikiven motiiveista Fagerholmin hallitusta muodostettaessa.

Heti tultuaan uudelleen valituksi presidentti Paasikivi nimitti Urho Kekkosen pääministeriksi keskiryhmien vähemmistöhallitukseen. Sen jälkeen Kekkonen johti kahta punamultahallitusta. Neljäs peräkkäinen Kekkosen hallitus koostui jälleen vain keskustaan lukeutuvista ministereistä.

Kekkosen IV hallituksen jälkeen Sakari Tuomioja muodosti Kokoomuksen ja kansapuolueiden varaan rakentuneen hallituksen. Tämä johti välirikoon hänen ja Kekkosen välillä. Seuraavassa Ralf Törngrenin johtamassa punamultahallituksessa Kekkonen toimi ulkoministerinä. Vuodesta 1954 alkaen aina vuoden 1956 presidentinvaaleihin saakka Kekkonen itse johti jälleen punamultahallitusta.

* * *

1940-luvun lopun ja 1950-luvun politiikkaa hallitsi SDP:n ja Maalaisliiton välinen jännite maatalous- ja aluepolitiikassa. Näistä kysymyksistä puolueet ovat kiistelleet tälle vuosituhannelle saakka. Ja vastakkainasettelu jatkuu edelleen.

Sotien jälkeen asutustoimintaan ja maatalouden kehittämiseen tarvittiin runsaasti varoja. Valtio määräsi elintarvikkeiden hinnat, joiden piti turvata tuotannon kannattavuus. SAK ja SDP pyrkivät pitämään maatalousmenot ja elintarvikkeiden hinnat alhaalla. Työläisten tuloista huomattava osa meni ruuan ostamiseen. Kompromissiksi tuli, että viljelijöiden tulokehitys pyrittiin sitomaan palkkojen nousuun.

Inflaatiopaineet olivat voimakkaat. Kilpailukyvyyn turvaamiseksi hinta- ja kustannustason nousua pyrittiin hillitsemään tiukalla talouspolitiikalla, mutta aika ajoin ajaututtiin devalvaatioon.

Urho Kekkonen julkaisi vuonna 1952 kirjan *Onko maallamme malttia vaurastua?*, jossa hän esitti Suomen ensimmäisen konkreettisen aluepoliittisen ohjelman. Kekkonen esitti investointisuunnitelman, jolla Pohjois- ja Itä-Suomea teollistetaisiin valtion yritystoimintaa laajentamalla. Myös maatalouden investointeja pyrittiin vauhdittamaan.

Kekkosen ohjelmalla oli vahvat kansantaloudelliset perusteet. Ohjelma oli rakennettu siten, että se saisi tukea erityisesti vasemmistolta. SKDL:n piirissä ohjelma saikin kannatusta, mutta SDP:n suhtautuminen oli nihkeää.

Maatalous- ja aluepolitiikan ohella SDP ja Maalaisliitto kiistelivät sosiaalipolitiikasta. Nämäkin jännitteet ovat säilyneet nykypäiviin saakka.

Ulkopolitiikassa ei Urho Kekkosen johtamien hallitusten toimikaudella ollut ongelmia. Puolueiden sisällä – etenkin SDP:ssä – kiisteltiin, mutta hallitusten politiikka noudatti tiukasti Paasikiven linjaa. Kekkonen pää- ja ulkoministerinä

nautti Neuvostoliiton luottamusta. Paasikivi presidenttinä turvasi linjan jatkuvuuden ja piti kurissa aisan yli potkijoita.

1950-luvun alkupuolella SDP:n piirissä viriteltiin voimia Urho Kekkosen kuningastien katkaisemiseen. Tiukimmat Kekkonen vastustajat pyrkivät vaikeuttamaan Kekkonen johtamien hallitusten työtä.

Vuonna 1955 Neuvostoliitto palautti Suomelle Porkkalan tukikohta-alueen. Samassa yhteydessä YYA-sopimuksen voimassaoloaikaa jatkettiin 20 vuodella. Suomen puolelta sen allekirjoittivat pääministeri Urho Kekkonen ja sosialidemokraattinen puolustusministeri Emil Skog.

Vuoden 1956 presidentinvaaleista tuli Urho Kekkosen ja aseveliakselin välinen mitteli. Kekkonen sai Suomen kansalta vahvan kannatuksen, 27 prosenttia annetuista äänistä ja 88 valitsijamiestä. Valitsijamiesten kokouksessa hän sai ratkaisevan tuen kommunisteilta. Yksittäisiä ääniä siirtyi molempiin suuntiin.

Kokoomus tuki Fagerholmia vastustaakseen Kekkosta ja Maalaisliittoa. Aseveliakseli yritti estää Kekkonen valinnan myös taivuttelemalla 85-vuotiaan presidentti Paasikiven ehdokkaaksi valitsijamiesten kokouksessa. Kommunistit kuitenkin taktikoivat ja pudottivat hänet kolmannelta kierrokselta.

Kokoomus ja SDP vastustivat Kekkosta sekä sis- että ulkopoliittisista syistä. Kokoomus edusti teollisuuden etuja ja näkemys. SDP ja SAK olivat tiiviissä kytköksessä toisiinsa. Työmarkkinoilla oli syntynyt läheinen yhteistyö työnantajien ja sosialidemokraattisen ammattiyhdistysväen välille. Kommunisteja vastustaakseen teollisuus tuki sosialidemokraatteja myös taloudellisesti.

Aseveliakseli edusti teollistuvan ja kaupungistuvan yhteiskunnan arvoja ja etuja. Sekä työmarkkinakentällä että politiikassa

Maalaisliitto koettiin hankalaksi vastavoimaksi. Se ajoi pienviljelijöiden ja muiden pienituloisten sekä maaseudun ja maakuntien etuja. Lisäksi puolue halusi laajentaa valtion yritystoimintaa.

Ulkopolitiikassa SDP ja Kokoomus nojautuivat länsimaisiin veljespuolueisiin ja niiden antamaan tukeen. Länsimaiden tiedustelupalvelut pitivät niihin tiivistä yhteyttä. SDP:n ja Kokoomuksen oli vaikea sopeutua ulkopoliittisiin realiteetteihin.

Sotien jälkeen länsimaat olivat jättäneet Suomen Neuvostoliiton vaikutuspiiriin. 1950-luvun puoliväliin saakka Porkkalanlaassa oli Neuvostoliiton tukikohta. SDP:n oikeistovoimat ja Kokoomus eivät suostuneet myöntämään, että Mannerheim ja Paasikivi olivat olleet oikeassa siinä, että Suomen tuli ottaa huomioon suurvaltanaapurin turvallisuusedut. Tämä edellytti poliittista luottamusta siihen, että Suomesta ei synny uhkaa Neuvostoliiton turvallisuudelle. Aseveliakseli vastusti niitä, jotka ryhtyivät tätä luottamusta rakentamaan.

Heti presidentinvaalin ratkettua alkoi yleislakko. Tätä on kommentoitu sanomalla, että lakko oli väistämätön, kun sillä oli niin monta kertaa uhattu. Lakkoon purkautui SDP:n ja Maalaisliiton vuosikausia latautunut jännite. Se ei tietenkään ratkaissut mitään, vaan työmarkkinoiden ja hallituspolitiikan asetelma säilyi ennallaan. Työläisten ja talonpoikien edut oli pakko sovittaa yhteen.

Yleislakosta alkoi lopullisesti SDP:n puoluehajaannus. Ammattiliitot riitautuivat lakon aiheuttamien kustannusten jaosta. SAK:n vuoden 1956 edustajakokouksessa sosialidemokraatit kokoontuivat kahteen eri ryhmäkokoukseen. Ay-liikkeestä hajaannus levisi urheiluliikkeeseen ja puolueeseen.

Puolueessa hajaannus sai ulkopoliittisia ulottuvuuksia. Enemmistö oli Väinö Leskisen ja asevelisocialistien käsissä.

Tilanne kärjistyi, kun Väinö Tanner valittiin vuoden 1957 puoluekokouksessa puolueen puheenjohtajaksi. Äänestyksessä K. A. Fagerholm hävisi – samoin kuin vuoden 1956 presidentinvaalissa – yhdellä äänellä. Jälkikäteen Fagerholm on ulkopoliittisista syistä pahoitellut Tannerin valintaa puheenjohtajaksi. Presidentinvaaleissa kokemaansa yhden äänen tappiota hän ei ole harmitellut – hänhän ei edes halunnut presidentiksi.

Puolue hajosi ensi sijassa ulkopoliittisten näkemyserojen vuoksi. Paasikiven ja Kekkonen ulkopoliittikkaa tukeneet sosialidemokraatit erkaantuivat oikeiston hallussa olleesta puolueesta. Hajaannuksella oli myös talous-, maatalous- ja sosiaalipoliittisia syitä. Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattisen Liiton (TPSL) perustajien mielestä puolueen politiikka oli liian oikeistolaista. Uusi puolue edusti pienituloisia palkansaajia ja pienviljelijöitä. Siihen aikaan sosialidemokraateilla oli vielä viljelijäkannattajia etenkin Pohjois-Karjalan ja Etelä-Savon alueilla.

* * *

Urho Kekkonen ensimmäisellä presidenttikaudella hallituspolitiikka oli rikkonaista. Tultuaan presidentiksi Kekkonen nimitti K. A. Fagerholmin johtaman punamultahallituksen, joka kuitenkin hajosi runsaan vuoden kuluttua. Tilalle astui keväällä 1957 V. J. Sukselaisen johtama keskustalainen vähemmistöhallitus.

Ennen pääministeriksi tuloaan V. J. Sukselainen (1906–1995) oli osallistunut ministerinä kahteen Urho Kekkonen johtamaan hallitukseen. Vuosina 1950–1951 hän toimi valtiovarainministerinä ja vuosina 1951–1953 sisäasiainministerinä.

Sukselainen oli valittu Kekkonen linjan edustajana Maalaisliiton puheenjohtajaksi vuonna 1945. Äänestyksessä hän voitti

Viljami Kalliokosken. Puheenjohtajan tehtävää Sukselainen hoiti vuoteen 1964 saakka, jolloin hän hävisi Kouvolan puoluekokouksen tiukassa äänestyksessä Johannes Virolaiselle. Kekkonen tuki taustalla puheenjohtajan vaihdosta.

Kun voitin vuoden 1980 Turun puoluekokouksen puheenjohtajaäänestyksessä Johannes Virolaisen, Sukselainen tuki valintaani. Taustatukea tähänkin vaihdokseen antoi Urho Kekkonen.

Sukselaisella on ollut keskeinen rooli suomalaisen sosiaalipolitiikan kehittämisessä. Hän toimi Kansaneläkelaitoksen pääjohtajana vuosina 1954–1971. Kautta historiansa Maalaisliitto ja SDP ovat kamppailleet suomalaisen sosiaalipolitiikan suunnasta.

Eläkepolitiikassa näytti aluksi olevan mahdollista löytää yhteinen linja. Vuoden 1939 alussa astui voimaan punamultahallituksen esityksestä säädetty kansaneläkelaki. Se perustui pääosin vakuutettujen maksuihin, ja kullakin oli yksilöllinen eläketili kansaneläkelaitoksessa. Eläkkeet kuitenkin karttuivat hitaasti ja olivat jäämässä kovin vähäisiksi. Suuri osa kansasta oli järjestelmän ulkopuolella. 1950-luvun alkupuolella neuvoteltiin järjestelmän uudistamisesta. Heti vuoden 1956 presidentinvaalien jälkeen säädettiin uusi kansaneläkelaki, jossa kaikille suomalaisille tuli tasasuuri kansaneläke ja jossa oli lisäksi tarveharkintaisia lisiä.

Järjestelmä vastasi täysin Maalaisliiton eläkepoliittisia näkemyksiä. SDP ja SAK olisivat halunneet ansiosidonnaisen järjestelmän, jota olisi lisillä täydennetty. On arvioitu, että Maalaisliitto voitti tämän kiistan suurlakon aiheuttaman hämmennyksen vuoksi. Vielä jälkikäteenkin kiisteltiin siitä, että aiemmin säästetyt eläketilit käytettiin uuden järjestelmän rahoittamiseen. Maalaisliiton puolelta neuvotteluja käynyt V. J.

Sukselainen perusteli uutta järjestelmää sillä, että inflaatio oli syönyt eläketilit niin pahoin, että kaikki saivat siinä paremmat eläkkeet kuin vanhassa. SDP:n mielestä vika olikin siinä, että köyhät ja pienituloiset hyötyivät enemmän.

Kansaneläkejärjestelmän eläketileistä käyty kiista vaikutti siihen, että Suomeen syntyi kansainvälisesti katsoen ainutlaatuinen työeläkejärjestelmä. Se vuoksi SDP oli altis hyväksymään yksityisten vakuutusyhtiöiden hallinnoiman järjestelmän. Aloite tuli Suomen työnantajilta, jotka pelkäsivät, että meillä toteutettaisiin Ruotsin mallin mukainen valtion ylläpitämä ja hallinnoima työeläkejärjestelmä. Työnantajat ehdottivat, että eläkkeistä huolehtisivat yksityiset vakuutusyhtiöt. Niiden hallinnoimisesta vastaisivat työntekijä- ja työnantaja-järjestöjen edustajat. Yritykset saattoivat saada rahat omaan käyttöönsä edullisen takaisinlainausjärjestelmän avulla. Sittemmin ehtoja on tiukennettu, eikä takaisinlainausta enää kovin paljon käytetä.

Kun V. J. Sukselaisen johtama hallitus ei suostunut esittelemään järjestelmää eduskunnalle, se säädettiin aloitteen pohjalta vuonna 1961. Aloitetta kannatti vasemmistopuolueiden lisäksi työnantajapuolen näkemyksiä edustanut Kokoomus. Maalaisliitto olisi halunnut saada työeläkkeet kansaneläkelaitoksen hoidettaviksi, mutta sekin taipui eduskuntakäsittelyssä hyväksymään aloitteen.

Historian lehti saattaa olla kääntymässä, kun Kokoomuksen kansanedustaja Sampsu Kataja ehdotti viime syksynä, että valtion ja kuntien eläkevakuutuksesta vastaava Keva voisi hallinnoida myös työeläkejärjestelmää. Hän toimi äskettäin Kevan hallituksen puheenjohtajana. Toinen ajan kuva on, että Jyrki Kataisen johtama hallitus jätti syksyn rakennepoliittisessa paketissaan eläkeiästä ja muusta järjestelmän uudistamisesta

sopimisen yksin työmarkkinajohtajien asiaksi. Aiemmin eläkejärjestelmästä on sovittu kolmikannassa, ja hallituksella on ollut oma näkemys ja tahto.

SDP:n ja Maalaisliitto/Keskustapuolueen kiistat ovat liittyneet ennen muuta järjestelmän sisältöön. Keskusta on huolehtinut perusturvasta, SDP on painottanut ansioturvaa. Keskustan eläkepolitiikka on leimattu maanviljelijöiden etujen ajamiseksi. Kysymys on kuitenkin ollut ennen muuta maaseutuköyhälistön puolustamisesta ja yhteiskunnallisen tasa-arvon toteuttamisesta. Puolueen politiikka on hyödyttänyt myös kaupunkien pienituloisinta väkeä.

Keskusta sai tukea kommunisteilta ja TPSL:n väeltä. Kokoomus tuki SDP:n linjaa. Kiistat ovat jatkuneet viime vuosiin saakka. SDP piti periaatteellisena saavutuksenaan sitä, että Paavo Lipposen hallitus poisti kansaneläkkeen pohjaosan. Keskusta puolestaan koki voitokseen sen, että Matti Vanhasen hallitus toteutti perusturvaa vahvistavan takuueläkkeen.

Tässäkin näkyy, kuinka kauaskantoinen yhteiskunnallinen merkitys on ollut sillä Markku Kuisman kuvaamalla historiallisella kehityksellä, jonka kautta Suomeen syntyi vahva itenäisten talonpoikien luokka ja siihen nojautuva merkittävä puolue. Muissa maissa ja etenkin Pohjolan ulkopuolella eläketurva on rakennettu lähes yksinomaan ansioturvan varaan, mikä on jättänyt pienituloisimmat ihmiset osattomiksi. Keskustan voimin Suomessa on pidetty huolta kaikkein vähäosaisimmista sekä maaseudulla että kaupungeissa. Sama asetelma on vaikuttanut muun sosiaaliturva kehittämiseen.

Sairausajan lakisääteistä turvaa ryhdyttiin suunnittelemaan jo 1920-luvulla. Väinö Tannerin johtama vähemmistöhallitus esitti vain palkansaajia koskevaa järjestelmää. Maalaisliitto ja laitavasemmisto torjuivat esityksen liian kapea-alaisena. Yleinen

sairaus- ja äitiysvakuutus säädettiin vuonna 1962 Ahti Karjalaisen johtaman hallituksen esityksestä.

Lapsilisiä Suomessa ryhdyttiin maksamaan jo 1940-luvun lopulla. Niidenkin osalta käytiin periaatteellista taistelua. SDP kannatti työsuhteeseen perustuvaa järjestelmää, Maalaisliitto yleistä. Kokoomuksen piirissä oli periaatteellista vastustusta. Lapsilisien katsottiin rohkaisevan heikomman kansanosan lisääntymistä. Samoja ääniä on kuulunut viime aikoina Kokoomuksen nuorisojärjestön piiristä.

Keväällä 1957 Sukselaisen vähemmistöhallitus joutui valtiontaloudellisista syistä ensi töikseen ehdottamaan lapsilisien maksatusten viivästyttämistä seuraavaan vuoteen. SKDL ryhtyi jarrutuskeskusteluun, jolla maksatusta lykkäävän lain voimaantumista viivytettiin siten, että se raukesi. Jarrutuskeskustelu nosti puolueen kannatusta seuraavan vuoden eduskuntavaaleissa.

SDP:n sosiaalipolitiikan oikeistolaisuus oli ulkopolitiikan ohella yksi keskeinen syy siihen, että puolue hajosi. Jo ennen muodollista jakautumista ja TPSL:n perustamista SDP:n vasemmisto-oppositio tuki keskustalaisia vähemmistöhallituksia. Syksyllä sen edustajia tuli mukaan Sukselaisen johtamaan hallitukseen. Sukselaisen hallituksen kaaduttua Kekkonen nimitti kaksi virkamieshallitusta. Pääministereinä olivat Rainer von Fieandt ja Reino Kuuskoski. Hallitusten kokoonpanolla Kekkonen pyrki saamaan hyväksyntää ja tukea eri eduskuntaryhmistä.

Suomen viettäessä 40. itsenäisyyspäiväänsä maassa toimi ikään kuin poliittisten olojen rikkonaisuuden vertauskuvana von Fieandin johtama virkamieshallitus.

Heinäkuussa 1958 pidetyissä eduskuntavaaleissa SKDL voitti 7 paikkaa ja nousi 50 edustajallaan suurimmaksi puolueeksi.

Sosialidemokraatit hävisivät 6 paikkaa ja Maalaisliitto 5. Molemmat saivat 48 edustajaa. Kokoomus voitti 5 paikkaa ja sen edustajamäärä nousi 29:een.

Vaalien jälkeen muodostettiin Fagerholmin III hallitus, jossa olivat mukana SDP:n lisäksi Maalaisliitto, Kokoomus ja molemmat kansanpuolueet. Suurin voittaja ja suurin puolue SKDL jätettiin hallituksen ulkopuolelle. Ulkoministeriksi tuli Johannes Virolainen.

Hallitusratkaisun arkkitehteja olivat SDP:n asevelisocialistit. Puolueen puheenjohtaja Väinö Tanner jäi itse hallituksen ulkopuolelle. Hallituksessa SDP:n politiikkaa johti Väinö Leskinen. Ministeriryhmä koostui vain oikeiston edustajista. Kokoomuksen asevelisiipi tuki hallituksen muodostamista innokkaasti.

Maalaisliitto lähti mukaan, vaikka presidentti oli varoitellut tästä ja erityisesti osallistumisesta Väinö Leskisen kanssa samaan hallitukseen. Virolaista Kekkonen piti tässä suhteessa luottomiehenään ja pettyi.

Neuvostoliitossa koettiin, että hallitusratkaisu tähtäsi Suomen ulkopoliittisen linjan muuttamiseen. Kansainvälinen tilanne oli jännittynyt. Länsimaiden rohkaisemasta Unkarin kansannoususta oli kulunut vasta pari vuotta. Neuvostoliitto reagoi jäädyttämällä diplomaatti- ja taloussuhteet. Syntyivät yöpakkaset. YVA-sopimukseen perustuvien konsultaatioiden uhka leijui ilmassa. Hallitus hajosi sen jälkeen kun Maalaisliiton edustajat jättivät paikkansa.

Kekkosta on syytetty siitä, ettei hän riittävästi tukenut Fagerholmin hallitusta. On kuitenkin muistettava, että Kekkonen oma asema oli tuolloin vielä heikko. Hänestäkään ei ollut takuumieheksi hallitukselle, johon Neuvostoliitto ei silloisissa oloissa luottanut.

Laajapohjaisen enemmistöhallituksen hajottua jouduttiin jälleen keskustalaisten vähemmistöhallitusten tielle. Aluksi pääministerinä maata palveli toistamiseen V. J. Sukselainen. Sukselaisen II hallituksen johdolla Suomi teki ratkaisevan tärkeän ja kauaskantoisen ratkaisun liittymällä vuonna 1961 liitännäisjäsenenä Euroopan vapaakauppaliittoon EFTA. Sen oli perustanut EEC:n kuutosten ulkopuolelle jäänyt ulkoseitsikko, johon kuuluivat Britannia, Ruotsi, Norja, Tanska, Itävalta, Sveitsi ja Portugali. Liitännäisjäsenyyden avulla Suomi turvasi tärkeimmät kauppapoliittiset etunsa länsimarkkinoilla.

Neuvostoliitto suhtautui EFTA-ratkaisuun epäluuloisesti. Takuumieheksi tarvittiin Urho Kekkosen rinnalla myös Ahti Karjalainen, joka toimi hallituksen ulkomaankauppaministerinä. Neuvostoliitolle myönnettiin suosituimmuuskohtelu eli se sai Suomen markkinoilla samat edut kuin EFTA-maat. Kun kysymyksessä oli vapaakauppajärjestö eikä tulliliitto, jäsenmaat saattoivat hyväksyä tämän.

Kun arvioidaan Neuvostoliiton suhtautumista Suomen kauppapoliittisiin ratkaisuihin, on muistettava, että se oli kommunistiseen ideologiaan nojautuva suurvalta. Siellä oli harvoja johtajia, jotka kykenivät ymmärtämään länsimaisen talousjärjestelmän toimintatapoja. Kaikkeen läntiseen suhtauduttiin epäluuloisesti. Kommunistisen ajattelun mukaan talous oli politiikkaa ja kaupankäynti oli omiaan johtamaan poliittiseen riippuvuuteen.

Vapaakauppasopimuksen solmimista EEC:n ja Suomen välillä Neuvostoliiton oli vielä vaikeampi hyväksyä kuin EFTA-ratkaisua. Se edellytti ulkopoliittisen linjan jatkuvuuden turvaamista pidentämällä Urho Kekkosen presidenttikautta poikkeuslain avulla.

Törmäsin näihin ongelmiin vielä ulkoministerikaudellani, kun yritin saada vuonna 1978 Neuvostoliiton edustajia ymmärtämään,

mitä Suomen täysjäsenyys EFTA:ssa merkitsisi. Britannia ja Tanska olivat liittyneet Euroopan yhteisöön. Näköpiirissä oli, että EY:n laajentuessa EFTA:sta oli tulossa puolueettomien ja Pohjoismaiden järjestö. Sillä ei ollut minkäänlaista ylikansallista luonnetta. Suomen oli tärkeää päästä vaikuttamaan sen kehitykseen.

Viktor Vladimirov tämän ymmärsi ja hyväksyi. Suulähettiläs Vladimir Stepanov ei ymmärtänyt eikä hyväksynyt. Kotikommunistit saivat kuulla hankkeesta Stepanovilta ja alkoivat heittää kapuloita rattaisiin. Hanke raukesi vuoden 1979 eduskuntavaalien vuoksi.

Asiaan palattiin vasta vuonna 1985, jolloin täysjäsenyys toteutui. Vielä silloinkin Mauno Koivisto kertoi asiasta luottamuksellista kanavaa käyttäen ennakkoon Neuvostoliitolle. Vladimirov joutui kiipeliin, kun hänen Moskovaan lähettämänsä viesti ei ollut mennyt perille. Paperi kuitenkin löytyi ja hän pelasti nahkansa.

Sukselaisen jälkeen pääministeriksi tuli kesällä 1961 Martti Miettunen (1907–2002). Martti Miettunen oli kotoisin Simosta, kuten isänikin, ja häntä kolme vuotta vanhempi. Heitä kahta sanottiin Simon viisaiksi, kun he olivat päässeet Mustialan maamiesopistoon opiskelemaan maatalousteknikoiksi. Muut Simon viisaat olivat Miettusen sisar Elna ja hänen tuleva miehensä Veikko Kerola, jotka opiskelivat seminaarissa. Miettunen oli Mustialan kaikkien aikojen priimus, eikä isänikään opiskelumenestys ollut paljon heikompi.

Martti Miettunen valittiin eduskuntaan jo vuonna 1945. Kansanedustajan ura jatkui vuoteen 1958, jolloin Kekkonen nimitti hänet Lapin läänin maaherraksi. 1940-luvun lopulla Miettunen toimi puoluesihteerinä.

Miettunen oli ministerinä lähes kaikissa Urho Kekkosen johtamissa hallituksissa. Hän oli jo siirtynyt maaherraksi, kun

Kekkonen kutsui hänet vähemmistöhallituksen pääministeriksi vuosiksi 1961–1962. Maaherran virasta Miettunen jäi eläkkeelle vuonna 1973. Sen jälkeenkin hän palveli pääministerinä kahdessa eri hallituksessa vuosina 1975–1977.

Miettusen ensimmäiseen pääministerikauteen ajoittui presidentti Urho Kekkosen valtiovierailu Yhdysvaltoihin. Pääministeri joutui virkaa tekevänä presidenttinä vastaanottamaan Neuvostoliiton syksyllä 1961 Suomelle lähettämän nootin.

* * *

Vuoden 1962 presidentinvaalien lähestyessä Väinö Tanner ja Väinö Leskinen ryhtyivät kokoamaan voimia Kekkosen syrjäyttämiseksi. Veikko Vennamo keksi ehdokkaaksi oikeuskansleri Olavi Hongan, jonka valitsemiseksi syntyi laaja vaaliliitto, Honka-liitto.

Tämänkin poliittisen operaation Neuvostoliitto koki yritykseksi suistaa Suomi Paasikiven linjalta. Kansainvälinen tilanne oli kireampi kuin yöpakkasten aikaan. Suursodan mahdollisuus leijui ilmassa. Syksyllä 1961 Neuvostoliitto lähetti Suomelle kirjeen, nootin, jossa ehdotettiin kansainvälisen tilanteen vuoksi YYA-sopimukseen perustuvia konsultaatioita. Presidentti Kekkosen ja pääministeri Nikita Hruštšovin välisissä keskusteluissa Neuvostoliitto suostui luopumaan konsultaatiovaatimuksestaan.

Noottikriisistä on kirjoitettu ja puhuttu paljon. On ehkä oikein arvioida, että nootilla oli useita tavoitteita. Ensi sijassa Neuvostoliitto ilmeisesti halusi osoittaa länsimaille, kuinka vakavasti se otti Saksan tilanteen kärjistymisen. Berliinin muuri oli pystytetty loppukesällä 1961. Epäilemättä Neuvostoliitossa arvioitiin myös, että nootti vahvistaisi Paasikiven linjan kannatusta muistuttamalla presidentinvaaleihin valmistautuvien suomalaisten mieliin ulkopolitiikan kovat realiteetit.

Nootti johti Honka-liiton hajoamiseen. Tanner ja Leskinen olisivat olleet valmiit viemään hankkeensa loppuun saakka. Lasse Lehtinen arvioi Honka-liiton hajoamisen aiheuttaneen pahan särön aseveliakseliin, kun Kokoomus SDP:n johdon mielestä luopui siitä liian helposti.

Noottikriisi heijastui myös kevään 1962 eduskuntavaaleihin, joissa Kekkonen linjaa kannattavat poliittiset voimat menestyivät hyvin. Sosialidemokraattien kannatus romahti. Vaalien jälkeen muodostettiin Ahti Karjalaisen johtama Maalaisliiton, Kokoomuksen ja kansanpuolueiden yhteishallitus, jossa oli mukana myös TPSL:n edustajia.

Välillä toimineen Reino Lehdon johtaman virkamieshallituksen jälkeen pääministeriksi nousi vuonna 1964 Johannes Virolainen, joka oli juuri valittu Maalaisliiton puheenjohtajaksi. Virolaisen johtama hallitus koostui keskiryhmien ja kokoomuksen edustajista. Ulkoministeriksi tuli Ahti Karjalainen. Kesällä 1965 Maalaisliitto muutti nimensä Keskustapuolueeksi.

Ahti Karjalaisen hallituksen esityksestä luotiin yleinen sairaus- ja äitiysvakuutusjärjestelmä. Teollisuuspolitiikassa pyrittiin luomaan työpaikkoja erityisesti työttömyydestä kärsiville alueille. Käynnistettiin valmistelut kehitysaluelainsäädännön aikaansaamiseksi.

Johannes Virolaisen johtama hallitus jatkoi työtä aluepolitiikan tehostamiseksi. Luotiin kehitysaluelainsäädäntö. Virolaisen hallitus kunnostautui erityisesti koulutuspolitiikan kehittämässä. Sen esityksestä jatkettiin työtä korkeakoululaitoksen hajauttamiseksi perustamalla Itä-Suomen yliopistot.

Vaalikaudella 1962–1966 sosialidemokraatit alkoivat toden teolla hakea ratkaisua ongelmiinsa, sisäiseen hajaannukseen ja ulkopoliittiseen paitsioon. Nämä kaksi kietoutuivat toisiinsa.

Puolueen puheenjohtajaksi valittiin vuoden 1963 puoluekokouksessa Väinö Tannerin sijaan Rafael Paasio (1903–1980). Paasio oli valittu eduskuntaan vuonna 1948. Ministerinä hän oli ollut vuonna 1951 toimineessa Urho Kekkosen johtamassa hallituksessa ja vuosina 1958–1959 toimineessa Fagerholmin hallituksessa. Vuonna 1962 Paasio oli ollut puolueensa presidenttiehdokkaana. Rafael Paasiokin kuului puolueensa oikeistoon, mutta sen maltilliseen osaan. Häntä pidettiin kolmannen linjan edustajana. Puoluesihteerinä jatkoi Kaarlo Pitsinki, kova asevelisosiolisti.

Presidentti Urho Kekkonen auttoi sosialidemokraatteja luomaan yhteyksiä Neuvostoliiton kommunistiseen puolueeseen. Luottamuksen rakentaminen jäi puolueen omaksi asiaksi.

Väinö Leskinen (1917–1972) ryhtyi johtamaan suhteiden luomista NKP:n kanssa. Hänen taustansa oli kirjava ja uskottavuus aluksi heikko. Leskinen oli keinoja kaihtamatta taistellut Kekkosta ja hänen linjaansa vastaan. Välillä hän yritti ajaa vasemmalta ohi, mutta omat joukot eivät seuranneet, ja luottamus meni. Tätä vaihetta seurasi entistä kovempi kaatoyritys, joka huipentui Honka-liittoon.

Leskisen viimeinen kääntymys johti siihen, että hänestä tuli vuonna 1970 ulkoministeri ensin Auran virkamieshallitukseen ja sitten Karjalaisen II hallitukseen. Kesällä 1970 Väinö Leskinen allekirjoitti sopimuksen, jolla YYA-sopimuksen voimassaoloaikaa jatkettiin kahdellakymmenellä vuodella.

1960-luvun puolivälistä alkaen puolueen ns. kolmas linja tunnusti tosiasiat. Mauno Koiviston vuonna 1965 pitämällä puheella oli tässä käänteentekevä merkitys. Hän esitti, että SDP:n oli arvioitava uudelleen suhteensa sekä kommunisteihin että Neuvostoliittoon.

Lasse Lehtinen todistaa, että Koivisto oli kuulunut aseveli-sosialisteihin, mutta ollut sivussa puolueen sisäisistä taiste-luista. Koivisto oli Lehtisen mukaan arvostellut Tannerin sota-syyllisyystuomiota toteamalla, että sen avulla haluttiin vain saada SDP tavalla tai toisella osasylliseksi menneiden vuosien tapahtumiin.

Lehtinen kertoo Koiviston kannattaneen vuonna 1957 Väinö Tannerin valintaa puolueen puheenjohtajaksi. Yöpakkas-hallitusta ja myös Väinö Leskisen mukanaoloa siinä Koivisto oli kärkevästi puolustanut.

Honka-liittoa Koivisto oli Lehtisen mukaan jälkikäteen muistellut suurena järkytyksenä, mutta hän ei ollut sitä vastus-tanut. Sen purkamiseen Koivisto aktiivisesti osallistui. Tästä alkoi hänen toimintansa SDP:n ulkopoliittisen paitsion purka-miseksi.

Vaalikaudella 1962–1966 sosialidemokraatit harjoittivat kovaa oppositiopolitiikkaa. Työmarkkinoilla oli levotonta, inflaatio söi kilpailukykyä ja vaihtotaseeseen syntyi paha ali-jäämä. Keskustalaisten pääministereiden vetoomukset linna-rauhasta kaikuivat kuuroille korville.

Varjellakseen suhteita Keskustapuolueeseen Rafael Paasio pyrki käymään maltillisen kampanjan. Puoluesihteerin Kaarlo Pitsinki julkaisi kuitenkin kahdeksan kohdan ohjelman, joka oli räikeä hyökkäys Keskustapuolueen harjoittamaa politiikkaa vastaan. Pitsingin ohjelma perustui puolueen ohjelmatyöhön, jossa oli mukana runsaasti eri alojen asiantuntijoita.

Keskeinen taustavaikuttaja oli Pekka Kuusi, joka julkaisi 1962 teoksen *60-luvun sosiaalipolitiikka*. Tämä teos vaikutti aikanaan laajalti sosiaalipoliittiseen ajatteluun. Vielä suurempi merkitys oli Kuusen teoksen talouspoliittisella osalla. Pekka Kuusi toi Suomeen kasvu- ja rakennepoliittisen ajattelun.

Kuusen ajattelun perustana oli materialistinen arvomaailma. Tekemällään ”mielikuvitustutkimuksella” Kuusi todisteli, että kaikki ihmiset pitävät elämässään tärkeimpänä asiana aineellisen elintason kohoamista. Tämä voidaan turvata, kun saadaan aikaan mahdollisimman nopeaa taloudellista kasvua, järkeili Kuusi.

Kuusi kiteytti johtopäätöksensä siihen, että kasvun nopeuttamiseksi tuli aikaansaada rakennemuutoksia, joilla voimavaroja voidaan siirtää heikosti tuottavista elinkeinoista tuottaviin ja heikosti kehittyviltä alueilta kasvukeskuksiin. Kuuselle eivät siis riittäneet ne rakennemuutokset, jotka kapitalistinen talousjärjestelmä sai aikaan. Niitä oli nopeutettava.

Kuusen ajattelu oli myös Pitsingin vaaliohjelman taustalla. Siihen perustui seuraavien SDP:n johtamien hallitusten politiikka. Vuoden 1966 eduskuntavaaleissa SDP saavutti murskavoiton, ja eduskuntaan tuli vasemmistoenemmistö. Keskustapuoluekin selviytyi kohtuullisesti. Pitsingin ohjelma herätti joukot puolustustaisteluun.

Rafael Paasion johdolla muodostetun kansanrintamahallituksen ulkoministeriksi tuli Ahti Karjalainen ja valtiovarainministeriksi Mauno Koivisto. Hallitus ryhtyi toteuttamaan Pekka Kuusen hahmottelemaa kasvu- ja rakennemuutospolitiikkaa. Johannes Virolainen jäi hallituksen ulkopuolelle. Vuoden 1968 presidentinvaalien jälkeen Mauno Koivisto nousi pääministeriksi. Karjalainen jatkoi ulkoministerinä. Virolainen otti hoidakseen opetusministerin salkun.

Kansanrintamahallitukset edesauttoivat sosialidemokratian eheytystyötä ja ulkopoliittista suunnanmuutosta. Hallitukseen tuli myös TPSL:n edustaja. Hallitusyhteistyö kansandemokraattien kanssa tasoitti SDP:n tietä suhteiden rakentamisessa NKP:n suuntaan.

Ratkaiseva merkitys oli sillä, että Urho Kekkonen auttoi sosialidemokraatteja ovien avaamisessa Moskovaan. Suhteiden luominen ja luottamuksen rakentaminen jäi heidän omaksi asiakseen. Lasse Lehtinen todistaa, että myös Ahti Karjalaisella oli keskeinen rooli SDP:n idänsuhteiden rakentamisessa.

Avainasemassa oli Rafael Paasio. Tultuaan pääministeriksi Paasio teki virallisen vierailun Neuvostoliittoon. Isännät tarjosivat hänelle mahdollisuutta poliittisiin keskusteluihin NKP:n johdon kanssa, mutta hän ei tarttunut tähän mahdollisuuteen.

Tähän vaikutti ilmeisesti se, että SDP halusi kertoa ennakkoon tammikuussa 1967 pidetylle Sosialistisen internationaalin huippukokoukselle, että se aikoo avata yhteydet NKP:n suuntaan. Rafael Paasio kertoo muistelmissaan, että heitä kovasti arvosteltiin, mutta ymmärtämystä he saivat Länsi-Saksan Willy Brandtilta, joka tuolloin valmisteli omaa uutta idänpolitiikkaansa.

Keväällä 1968 SDP oli kypsä lähettämään ensimmäisen puoluevaltuuskunnan NKP:n vieraaksi Moskovaan. Puheenjohtaja Rafael Paasion johtama valtuuskunta tapasi pääsihteerin Leonid Brežnevin. Kaikki sujui ilmeisesti muutoin hyvin, mutta historiaan siitä on jäänyt vain puolueeneuvoston varapuheenjohtajan Johannes Koikkalaisen neuvottelupöydässä käyttämä ensimmäinen keskustelupuheenvuoro. Hän tiedusteli Brežneviltä, missä on vessa.

Keskustapuolue loi viralliset yhteydet NKP:een vasta 1970-luvulla. Epävirallista yhteydenpitoa oli ollut jo vuosikymmenten ajan.

Sisäpolitiikassa hallitus toteutti Pekka Kuusen hahmottelemaa kasvu- ja rakennemuutospolitiikkaa. Sitä tuki myös vuonna 1967 toteutettu 30 prosentin devalvaatio. Vientiyritykset menettivät osan devalvaatiohyödyistä, kun niiltä perittiin

tuntuvat vientimaksut. Maksuilla ehkäistiin kantohintojen nousua ja rahoitettiin kasvu- ja rakennepolitiikkaa tukevia investointeja. Aluepolitiikkaa ei kyetty tehostamaan. Sosiaalidemokraatit jarruttivat. Syntyi linjakiista, kun SDP ryhtyi ajamaan kasvukeskuspolitiikkaa, jolla työpaikat pyrittiin keskittämään suurimpiin kaupunkeihin.

Vuoden 1968 presidentinvaaleissa hallituspuolueet kannattivat Urho Kekkosen uudelleenvalintaa. Kekkonen oli luonnollisesti tähän hyvin tyytyväinen. Kokoomuksen ehdokasasettelua Kekkonen paheksui. Presidentti toivoi ehdokasta, joka olisi tukenut hänen ulkopoliittista linjaansa. Kokoomuksen ehdolle asettama KOP:n pääjohtaja Matti Virkkunen kosiskeli ulkopoliittista oppositiota ja asetti kyseenalaiseksi Kekkosen politiikan. Sen Kekkonen tiesi ennakkoon, että SMP:n ehdokas Veikko Vennamo hyökkäisi kaikin voimin häntä vastaan.

Puolueiden solmima laaja vaaliliitto oli virhe. Yhteinen vaaliliitto kommunistien kanssa aiheutti ristiriitoja etenkin Keskustapuolueessa. Vennamo sai siitä lisää vettä myllyynsä. Vuonna 1978 meneteltiin viisaammin, kun Kekkosen uudelleenvalintaa kannattaneet puolueet toimivat vaaleissa itsenäisesti.

Tukemalla Kekkosen uudelleenvalintaa vuoden 1968 presidentinvaaleissa SDP:n johto osoitti, että puolue oli asettunut Paasikiven-Kekkosen linjalle. Presidentinvaalien tulos puolestaan osoitti, että puolueen kannattajien keskuudessa vanhat asenteet olivat voimakkaita. Osa jäi kotiin, osa äänesti Virkkusta ja Vennamo.

1960-luvun lopulla SDP joutui myöntämään, että sen ulkopoliittinen linja oli ollut virhe. Vaikka puolue oli keinoja kaihtamatta pyrkinyt muuttamaan Suomen linjaa, Kekkonen oli kyennyt osoittamaan, että se tuottaa tulosta ja on onneksi kansakunnalle.

Käytännön elämä oli osoittanut oikeaksi sen Urho Kekkonen doktriinin, että hankkimalla Neuvostoliiton luottamuksen ja ylläpitämällä hyviä suhteita suurvaltanaapurin kanssa Suomi pystyi turvaamaan etunsa myös suhteissaan länsimaihin. Tämä näkyi erityisesti siinä, että Suomi oli kyennyt osallistumaan itselleen tärkeisiin kaupallis-taloudellisiin yhteistyöjärjestelyihin länsimaiden kanssa.

* * *

Kylmän sodan kauden päätyttyä historiaa on ryhdytty kirjoittamaan uudelleen. Jälkiviisaiden mukaan linja oli ollut väärä ja tannerilaiset sosialidemokraatit olivat olleet oikeassa.

Suomen linjaa arvostelleet ovat unohtaneet, että hävityn sodan jälkeen maamme asema oli hyvin heikko. Kansainvälinen tilanne oli vaikea, jopa uhkaava. Tästä laakson pohjasta Suomi nousi Urho Kekkonen johdolla nimenomaan taitavalla ulkopoliittikallaan kohti suurempaa itsenäisyyttä ja puolueettomuutta.

Aluksi Kekkonen sai idänpolitiikalleen tukea oman puolueensa lisäksi vain kommunisteilta. Muissakin puolueissa oli häntä tukeneita henkilöitä ja ryhmittymiä. SDP oli tiukassa oppositiossa, samoin Kokoomus. Tilanne muuttui vasta 1960-luvun lopulla, kun sosialidemokraatit hylkäsivät tannerilaisen oikeistolinjan ja ryhtyivät rakentamaan luottamuksellista yhteistyösuhdetta Neuvostoliiton kanssa.

On väitetty, että sosialidemokraatit olisivat tannerilaisella politiikallaan estäneet Neuvostoliiton vaikutusvallan kasvua. Väite ei pidä paikkaansa. Jos sosialidemokraatit olisivat omaksuneet realistisen ulkopoliittisen linjan heti sotien jälkeen, maassa olisi ollut vakaa ei-kommunistinen enemmistö, joka olisi voinut vahvistaa Suomen itsenäisyyttä ja hoitaa sisäpolitiikkaa

monin verroin paremmin kuin heikot ja heiveröisten enemmistöjen varassa toimineet hallitukset. Kekkonen olisi ollut mielellään yhteistyössä myös Kokoomuksen ja sosialidemokraattien kanssa.

Toisaalta on muistettava, että Suomessa käytiin todellinen ulkopoliittinen valtataistelu, jonka toisena osapuolena olivat länsimaista tukea saaneet oikeistovoimat sekä SDP:ssa että Kokoomuksessa. Tämä yritys huipentui Honka-liittoon vuoden 1962 presidentinvaalien yhteydessä.

Kuinka olisi käynyt, jos oikeistovoimat olisivat voittaneet? Kansainvälisten kriisien yhteydessä Neuvostoliitto olisi voinut lujittaa ja koventaa otteitaan. Länsimaat yllyttivät kapinaan unkarilaisia vuonna 1956 ja tšekkejä vuonna 1968, mutta eivät puuttuneet asioihin väkivallan puhjettua. Viime aikoina julki-suuteen tulleet arkistotiedot ovat osoittaneet, että länsimaat laskivat Suomen kylmän sodan kaudella Neuvostoliiton vaikutuspiiriin kuuluvaksi. Apua emme olisi saaneet, jos olisimme tyhmyksiä tekemällä joutuneet onnettomuuksiin.

On totta, että maamme suomettui 1960-luvun lopulta lähtien. Syy ei kuitenkaan ollut Kekkonen, joka puolusti Suomen itsenäisyyttä ja pyrki vahvistamaan maamme puolueettomuutta. Suomettajien joukossa oli kommunistien rinnalla ennen muuta SDP:n poliitikkoja, jotka pyrkivät ajamaan Kekkosesta ja hänen linjastaan vasemmalta ohi. Mukana oli toki myös Keskuksen ja etenkin Kokoomuksen edustajia. Suomettuminen jatkui ja jopa voimistui Mauno Koiviston presidenttikaudella aina 1980-luvun lopulle saakka.

Innokkaimpien suomettajien joukossa oli yhtäältä SDP:n oikeistosiiveltä äkkikäännöksen tehneitä vanhempia poliitikkoja ja toisaalta nuoria vasemmistoidealisteja. Näistä nuorista monet ovat löytäneet myöhemmin tiensä puolueensa

oikeistosiivelle EU-federalistien ja NATO-jäsenyyden kannattajien joukkoon.

Suomen linjaa luodessaan Urho Kekkonen joutui puolustautumaan myös lehdistön hyökkäyksiä vastaan. Etelän media Helsingin Sanomien johdolla suorastaan taisteli Kekkosta vastaan. Hänen tukenaan oli kuitenkin Maalaisliitto-Keskustapuolueen vahva maakuntalehdistö.

Vasemmistopuolueidenkin lehdet olivat sotien jälkeisinä vuosikymmeninä voimissaan. Ay-järjestöjen tuki jakautui puoluelehdille sen mukaan, mikä poliittinen ryhmittymä oli niissä vallan päällä. Kommunistien ja SDP:n vasemmistopposition lehdet saivat rahallista tukea myös Neuvostoliitosta. Sosialidemokraattiset lehdet saivat rahoitusta elinkeinoelämältä ja ilmeisesti myös länsimaiden suunnalta.

Ay-liike alkoi voimistua 1960-luvun lopulla ja se saattoi tukea vasemmiston lehtiä aiempaa enemmän muun muassa lehtiseteleiden avulla. Niitä ja muuta ay-liikkeen poliittista tukea joutuivat vasemmistolle maksamaan myös ne jäsenet, jotka kuuluivat muihin puolueisiin. Vasemmistopuolueiden lehtien suhtautuminen Kekkosen linjaan riippui siitä, mikä oli niiden johdon suhde maassa käytyyn suuntataisteluun. Vuoden 1968 presidentinvaalien edellä ja niistä lähtien lehdistön valtavirta tuki Kekkosta ja hänen politiikkaansa. Mutta muitakin ilmiöitä esiintyi.

Mauno Koivistosta tuli ensimmäinen televisioajan poliitikko. Hänen kansansuosionsa perustui aluksi ratkaisevalla tavalla onnistuneisiin tv-esiintymisiin. Myöhemminkin hän on osannut käyttää televisiota hyväkseen.

1960-luvun lopulla median valtasivat suuriin ikäluokkiin kuuluneet vasemmistolaiset toimittajat. Toimittajakoulutuksen painopiste oli Tampereella, missä jopa äärivasemmistolainen

aate oli voimissaan. Helsingin Sanomat perusti oman toimittajakoulun. Sen kautta rekrytoitui pääasiassa sosialidemokraattisia toimittajia. Journalismin periaatteet muuttuivat. Osa toimittajista koki, että heillä oli oikeus tai suorastaan velvollisuus tuoda työssään esiin poliittisia mieltymyksiään ja antipatioitaan.

Kun joukkotiedotuksen vaikutus ihmisiin kasvoi voimakkaasti, sille tuli joissakin tilanteissa jopa ratkaiseva poliittinen merkitys. Vasta sosiaalisen median rooli uudella vuosituhatluvalla katkaisi tämän trendin.

III

KYLMÄN SODAN KAUESTA UUTEEN EUROOPPAAN 1967–2017

Suomi vietti 50. itsenäisyyspäiväänsä suotuisissa merkeissä.

Maassa oli laajapohjainen kansanrintamahallitus. Sosiaalidemokraattisen puolueen eheytyminen oli meneillään, ja puolue oli astumassa ulkopoliitikassaan Kekkonen linjalle.

Sisäpolitiikkakin oli laajapohjaisen hallitusyhteistyön vuoksi rauhoittunut. Oloja vakautti työnantaja- ja työntekijäjärjestöjen välille syntynyt entistäkin tiiviimpi yhteistyö, joka kuitenkin valitettavasti heikensi eduskunnan asemaa.

”Korporaatioiden vaikutusta voimistivat laajat tulopoliittiset kokonaisratkaisut, joilla muovattiin ratkaisevasti myös sosiaalipolitiikkaa, verotusta ja muuta lainsäädäntöä”, kirjoittaa Markku Kuisma.

Itsenäisyytemme kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä olimme kokeneet sisällissodan ja oikeistoradikalismien nousun. Kolmas vuosikymmen oli sisäisen eheytyksen ja itsenäisyyden puolustamisen aikaa. Sotien jälkeisinä vuosikymmeninä Suomen itsenäisyys vahvistui ja kykenimme luomaan maalemme puolueettomuuspolitiikan, joka nautti kansainvälistä arvostusta.

Vuosisadan ensimmäistä puolikasta olivat hallinneet ulkoiset tapahtumat: kaksi maailmansotaa ja kylmän sodan kausi. Toisen puoliskon alkaessa elettiin kylmän sodan syvää vaihetta. Vuonna 1968 Varsovan liiton joukot miehittivät Tšekkoslovakian. Neuvostoliitto koki turvallisuutensa uhatuksi. Suurvaltojen ja niiden johtamien sotilasliittojen välillä oli tiukka vastakkainasettelu, ja oman liittokunnan keskuudessa oli hajaantumisen merkkejä.

Tämä heijastui Suomen asemaan. Neuvostoliitto suhtautui entistä epäluuloisemmin Suomen ulkopoliittikkaan. Puolueettomuutta ei haluttu tunnustaa, ja 1970-luvun alun kauppa-poliittinen ratkaisu, vapaakauppasopimus EEC:n kanssa, synnytti pelkoa Suomen siirtymisestä vastapuolen leiriin.

1970-luvun liennytyks johti Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssin ETYK:in aikaansaamiseen. Vuoden 1975 huippukokouksessa vahvistettiin toisessa maailmansodassa syntyneet rajat. Toisaalta sovittiin ihmisoikeuksien kunnioittamisesta ja rauhanomaisesta yhteistyöstä, jotka johtivat osaltaan Neuvostoliiton ja Varsovan liiton hajoamiseen.

Suomen puolueettomuusasemaa ja -politiikkaa ETYK vahvisti. ETYK:istä ja sen jälkeen käynnistetystä seurantaprosessista huolimatta kansainvälinen jännitys kasvoi uudelleen. Neuvostoliitto oli edelleen haluton tunnustamaan Suomen puolueettomuutta ja vuosikymmenen lopulla se jopa ehdotti yhteisiä sotaharjoituksia.

Kysymys Urho Kekkosen seuraajasta aiheutti Neuvostoliitossa levottomuutta. Tasavallan presidentillä oli suuret valtaoikeudet, ja Kekkonen oli Paasikiven jälkeen turvannut linjan jatkuvuuden.

1980-luvun alussa suurvaltojen välinen varustelukilpailu kiihtyi. Yhdysvaltain presidentiksi valittu Ronald Reagan

käynnisti varusteluohjelman, johon vastaaminen kävi yli-voimaiseksi Neuvostoliitolle. Mihail Gorbatšovin johdolla se oli valmis radikaaliin aseidenriisuntaan.

Mihail Gorbatšovin politiikka purki jännitystä myös Suomen ja Neuvostoliiton välisistä suhteista. Vuosikymmenen lopulla Gorbatšov selvin sanoin tunnusti Suomen puolueettomuuden.

Gorbatšovin käynnistämän uudistuspolitiikan tarkoituksena oli vahvistaa maan sosialistista järjestelmää. Se kuitenkin nopeutti neuvostovaltion hajoamista ja sosialismin kaatumista.

Varsovan liiton ja Neuvostoliiton hajottua Euroopan yhteisö ja NATO alkoivat laajentua. Sosialistisen järjestelmän luhistuminen vauhditti myös globalisaatiota. Lähes kaikki maailman valtiot tulivat markkinatalouden piiriin. Maailmanlaajuiselle yhteistyölle syntyivät aivan uudet lähtökohdat. Tämä vaikutti Riossa vuonna 1992 järjestetyn YK:n ympäristö- ja kehityskonferenssin UNCED:in onnistumiseen.

Suomen ja Neuvostoliiton välinen YYA-sopimus korvattiin Venäjän kanssa solmitulla naapuruus sopimuksella. Jo 1980-luvun lopulla alkaneet neuvottelut EY:n ja EFTA:n välisen Euroopan talousalueen ETA:n muodostamiseksi vietiin päätökseen.

Suomi haki jäsenyyttä EY:ssä ja liittyi Euroopan unioniin. Ainoana Pohjoismaana Suomi luopui omasta rahastaan ja liittyi euroalueeseen. Viimeiset kaksi vuosikymmentä Suomi on elänyt Euroopan unionin jäsenmaana. Tänä aikana unioni on tiivistynyt ja laajentunut.

* * *

Olen seurannut tiiviisti viimeisten viiden vuosikymmenen yhteiskunnallista kehitystä ja pyrkinyt vaikuttamaan siihen.

Kiinnostuin yhteiskunnallisista asioista jo koulupoikana. Syksyllä 1966 aloitin opiskeluni Helsingin yliopiston valtio-

tieteellisessä tiedekunnassa. Opinnoissani perehdyin alue- ja kunta-politiikkaan.

Olin mukana Pohjois-Pohjalaisen Osakunnan toiminnassa, ja johdin sen kotiseutututkimustyötä. Alun perin humanistisiin tieteisiin keskittynyt toiminta oli laajentunut aluetta hyödyttävään yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen.

Syksyllä 1968 opiskelin Yhdysvalloissa ja perehdyin sen aluepolitiikkaan. Tarkoitukseni oli jatkaa opintoja keväaseen saakka, mutta perhesyistä jouduin palaamaan aikaisemmin kotiin.

Yhdysvalloissa ei ole sanottavasti harjoitettu eikä harjoiteta aluepolitiikkaa. Ainoa sentapainen mittava hanke on ollut Tennessee Valley Authority, joka perustettiin 1930-luvulla suunnittelemaan ja edesauttamaan taantuvan kaivosalueen kehitystä. Väestö on keskittynyt rannikoiden suuriin keskuksiin.

Amerikasta palattuani aloitin työn Helsingin opiskelevien keskustanuorten HOKN:n sivutoimisena sihteerinä. Tästä tehtävästä nousin vuoden 1969 alussa Keskustan Opiskelijaliiton KOL:n vt. pääsihteeriksi. Astuin puolueen ytimeen. Olin töissä puoluetoimistossa ja pääsin seuraamaan puoluehallituksen ja sen työvaliokunnan kokouksia.

Vuoden 1970 eduskuntavaaleissa olin ehdokkaana Lapin vaalipiirissä ja tulin valituksi. Rakennemuutoksesta kärsineet Lapin ihmiset halusivat edustajakseen nuoren miehen, jolla oli tuoreita ajatuksia aluepolitiikasta. Puolue koki rajun tappion. Kesällä olin jo mukana hallitusneuvotteluissa avustamassa Ahti Karjalaista, joka oli pyytänyt minua pääministerin sihteeriksi muodostettavana olleeseen hallitukseensa.

Vuonna 1975 tulin opetusministeriksi Martti Miettusen enemmistöhallitukseen ja vuonna 1976 työvoimaministeriksi hänen johtamaansa vähemmistöhallitukseen. Vuosina 1977–1982

hoidin ulkoministerin virkaa ensin Kalevi Sorsan ja sitten Mauno Koiviston johtamassa hallituksessa. Samassa tehtävässä palvelin vuodet 1983–1987 ja 1991–1993.

Puolueen varapuheenjohtajana toimin vuosina 1972–1980 ja puheenjohtajana 1980–1990. Puheenjohtajakaudellani Keskusta nousi jälleen Suomen suurimmaksi puolueeksi.

Suomen liityttyä Euroopan unioniin siirryin vuosiksi 1995–2007 Euroopan parlamenttiin. Edustin Keskustan europarlamentaarikkoja puoluehallituksessa ja työvaliokunnassa. Vuodesta 2006 lähtien olen voinut puolueen kunniapuheenjohtajana ottaa jälleen osaa puoluehallituksen kokouksiin.

Vuosina 2007–2011 työskentelin ulkomaankauppa- ja kehitysministerinä. Kevään 2011 eduskuntavaaleissa puolueen kannatus romahti, ja minäkin menetin paikkani eduskunnassa.

Presidenttiehdokkaana olin vuosien 1988, 1994 ja 2012 vaaleissa. Ensimmäisellä ja viimeisellä ehdokkuudellani saatoin nostaa Keskustan takaisin suurten puolueiden joukkoon.

Keväällä 2014 olen ehdolla Euroopan parlamentin vaaleissa ja seuraavana keväänä eduskuntavaaleissa. Jos tulen valituksi, olen taas mukana valtiollisessa elämässä, kun itsenäinen Suomi saavuttaa sadan vuoden iän.

Olen siis ollut enemmän tai vähemmän keskeisesti mukana Suomen poliittisessa elämässä viimeksi kuluneiden viidenkymmenen vuoden ajan.

* * *

1980-luvulla jouduin puolueen puheenjohtajana myrskyn silmään, kun siirryttiin Urho Kekkosen pitkästä presidenttikaudesta Mauno Koiviston johtamaan Suomeen.

Monet poliittisen historian tutkijat ja dokumentaristit ovat luonnehtineet 1980-lukua aikakaudeksi, jolloin kamppailimme

Mauno Koiviston kanssa Suomen johtajuudesta ja suunnasta. Se on totta. Meidän kahden yhteinen taival on kuitenkin ollut paljon pidempi.

Kun aloittelin poliittista uraani, Mauno Koivisto oli pääministerinä hallituksessa, joka harjoitti kotimaakuntaani ruhojovaa kasvu- ja rakennemuutospolitiikkaa. Vuonna 1969 olin mukana ylioppilaiden protestimarssilla Ostrobotnialta Senaattorille. Siellä huusimme valtioneuvoston linnan edustalla iskulausetta: ”Linnamo ulos!” Koiviston hallituksen kansliaministerinä toiminut Jussi Linnamo oli ollut kehitysalueita kohtaan erityisen tyyli.

Ensimmäisen keskusteluni Mauno Koiviston kanssa taisi olla keväällä 1972, kun hän Paasion vähemmistöhallituksen valtiovarainministerinä otti minuun yhteyttä. Olin silloin valtiovarainvaliokunnan jäsen. Koivisto yritti saada Keskustan eduskuntaryhmän tukea verolaille, jota vastustimme. Turhaan yritti.

Keväällä 1974 julkaisin kirjan *On muutoksen aika*, jossa arvostelin voimakkaasti Koiviston politiikkaa ja esitin keskustalaisen vaihtoehdon tulevaisuuden rakentamiseksi. Kirjani ja siitä käyty keskustelu koskettivat Koivistoa siinä määrin, että hän kirjoitti siitä syyskuun alussa arvostelun Suomen Sosialidemokraattiin.

Olin arvostellut jo vuonna 1971 ilmestyneessä kirjassani *Köyhän asialla* Koiviston johtaman hallituksen harjoittamaa koivistolais-linnamolaista teknokraattista politiikkaa, joka aiheutti pahoinvointia kehitysalueilla. Tähän kirjaan Koivisto ei tarttunut. Kirjoittaja ei tainnut olla silloin vielä noteeraamisen arvoinen.

Koiviston yleisarvio vuoden 1974 kirjastani oli: ”Paavo Väyrysen julkisuuteen saattama ’On muutoksen aika’ on osin

sekava, osin epätoivoinen, mutta ei mitätön kirja.” Koivisto esitti kirjani sisällöstä tulkintoja, joille siitä ei löydy pohjaa eikä tukea:

Kirjan poliittisen sisällön kärki on suunnattu keskusta-puolueen johtoon; ystävät halutaan löytää lähinnä taistolais-ten kommunistien piiristä. Kirjan talouspoliittisen sisällön kärki on suunnattu kasvupoliittikkaa vastaan ja tavoiteltu tu-lvaisuuden näkymä on löydetty menneestä ohi eletystä ajasta.

Vain epätoivoinen ihminen voi Väyrysen lailla vakavis-saan uskoa, että jokin merkittävä määrä maataloudesta irt- tautunutta väkeä olisi ohjattavissa takaisin harjoittamaan maataloutta Väyrysen ihannoimalla tavalla ilman koneita, lannoitteita ja myrkkyyä.

Koivisto teki kirjani perusteella myös poliittisen arvion ja johto-päätöksen:

Väyrysen linja edustaa oppositioon hivuttautumista: kaik- kien niiden liittoa, joita yhdistää sosialidemokratian vastai- suus. Keskustapuolueelle se ilmeisesti merkitsisi vallan kahvasta luopumista, mutta ei silti suinkaan mitään uutta uljasta eloa. Toisin kuin Väyrynen ilmeisesti edellyttää, en suinkaan omalta osaltani ollut tyytyväinen kansanrintama- hallitusten aikaansaannoksiin.

Kun nyt luin Väyrysen kirjan, voin tämän päivän näkö- kulmasta todeta, että ei kaikki kansanrintamahallitusten aikana koettu mikään turha vaiva ollut. Kun aikaa kuluu ja edellytykset paranevat – ja niitä voidaan aina yrittää paran- ta – voidaan ehkä uudelleen yrittää jatkaa siitä eteenpäin, mihin työväenpuolueiden yhteistoiminnassa viimeksi jäätiin.

Vastasin Koivistolle. Totesin, että hän oli ilmeisen tietoisesti vääristellyt kirjani sisältöä.

Vuonna 1979 Mauno Koivisto tuli jälleen kansanrintamahallituksen pääministeriksi. Hallitusneuvotteluissa hän irtisanoutui voimakkaasti 1960-luvun kasvupolitiikasta ja muistutti, että sen isä oli ollut Pekka Kuusi. Kuusesta puolestaan tuli vanhemmilla päivillään ihmiskuntapoliitikko ja kasvupolitiikan voimakas arvostelija.

Uusia kasvu- ja rakennemuutospolitiikan toteuttajia on ilmaantunut Koiviston jälkeenkin. Harri Holkerin sinipuna-hallitus, Paavo Lipposen johtamat sateenkaarihallitukset ja Jyrki Kataisen johtama kuuden puolueen hallitus ovat jatkaneet SDP:n ja Kokoomuksen yhteistä linjaa, keskittävää ja eri-arvoisuutta lisäävää rakennemuutospolitiikkaa.

Keväällä 1979 aloitimme siis Mauno Koiviston kanssa yhteisen taipaleemme hallituspolitiikassa. Olin ulkoministerinä hänen johtamassaan hallituksessa. Vastuuni hallitusryhmämme työstä kasvoi, kun tulin kesällä 1980 valituksi Keskustapuolueen puheenjohtajaksi.

Puolueen puheenjohtajana minun oli tehtävä parhaani saadakseni Urho Kekkosen seuraajaksi keskustalaisen presidentin. Tiesin, kuinka suuri merkitys presidentinvaaleilla oli maan tulevaisuudelle.

Olin etulinjassa, kun alkuvuodesta 1981 käynnistyi yritys kaataa Koiviston hallitus. Hallituksen vaihdoksella pyrimme vahvistamaan omia asemiamme näköpiirissä olleissa presidentinvaaleissa. Samalla asialla oli Kalevi Sorsa tuki-joinen.

Kun Koivisto oli valittu presidentiksi, hän yhdessä Kalevi Sorsan kanssa syrjäytti minut ulkoministerin paikalta. Vuoden 1983 eduskuntavaalien jälkeen palasin tähän tehtävään.

Vuonna 1987 Mauno Koivisto varmisti jatkokautensa runnaamalla maahan Harri Holkerin johtaman hallituksen. Tämä oli vastoin vaalitulosta ja parlamentarismien periaatteita. Keskuksista sytettiin oppositioon. Koivisto perusti Holkerin hallituksen nimenomaan toteuttamaan vahvan markan politiikkaa. Se osoittautui tuhoisaksi maan taloudelle ja työllisyydelle.

Vuonna 1988 kilpailimme Mauno Koiviston kanssa presidentinvaaleissa. Hän pettyi, kun äänet eivät riittäneet valintaan suorassa kansanvaalissa. Holkerin valitsijamiehet turvasivat hänen valintansa. Ennen vaaleja ja niiden jälkeen jouduin Koiviston suoranaisten vainon kohteeksi.

Vuoden 1991 eduskuntavaalien jälkeen palasin ulkoministeriksi. Tavoittelin valtiovarainministerin paikkaa. Muistelmissaan Koivisto kertoo torjuneensa ajatuksen minun henkilökohtaisten ominaisuuksieni perusteella. Tosiasiassa syynä oli se, että olimme olleet ja olimme talouspolitiikan linjasta eri mieltä.

Kylmän sodan kaudella olimme olleet Mauno Koiviston kanssa yhtä mieltä ulkopolitiikan yleisestä linjasta. Uudessa Euroopassa Koiviston linja muuttui. Hän lähti ajamaan Suomen jäsenyyttä Euroopan unionissa nimenomaan turvallisuuspoliittisin perustein. Jouduimme erimielisyyksiin Suomen puolueettomuudesta ja puolueettomuuspolitiikasta.

Talouspolitiikassa syntyi voimakas jännite. Sen toisena osapuolena olivat Mauno Koivisto, pääministeri Esko Aho ja valtiovarainministeri Iiro Viinanen, jotka jatkoivat vahvan markan politiikkaa. Olin keskustan ministeriryhmän ja koko valtioneuvoston enemmistön kanssa sitä mieltä, että markan yliarvostus olisi tullut hallitulla tavalla purkaa. Mauno Koivisto koki vahva markan politiikan haaksirikon henkilökohtaiseksi tappiokseen. Vasta muistelmissaan hän myönsi osittain olleensa väärässä.

Vuoden 1993 alussa sosialidemokraatit tekivät aloitteen hallituspohjan laajentamiseksi. Mukana oli sekä ay-liikkeen että puolueen johdon edustajia. Asiasta käytiin pääministeri Ahon vetämiä keskusteluja SAK:n ja SDP:n johdon kanssa. En ollut niissä mukana.

SDP halusi uuden hallituksen. Aho torjui hallituspohjan laajentamisen tietoisena siitä, että hän ei itse voisi jatkaa pääministerinä. Mauno Koivisto kaatoi tämän hankkeen. Muistelmissaan Koivisto kertoo pitäneensä sitä SDP:lle epäedullisena. Pahinta hänelle taisi olla se, että minua pidettiin mahdollisena pääministerinä.

Presidenttikautensa lopulla Mauno Koivisto vei Suomen Euroopan unioniin. Hän kiirehti neuvottelujen loppuun saamista ennen kautensa päättymistä. Koivisto halusi varmistaa, että sopimus syntyy. Minä puolestani nousin kansanäänestyksessä ja eduskuntakäsittelyssä vastarintaliikkeen johtoon.

Eläkkeelle siirryttyään Mauno Koivisto julkaisi kaksiosaisen muistelmateoksen *Kaksi kautta*. Minun toimintaani hän käsittelee hyvin kielteisessä hengessä. Koiviston muistelmat ilmesivät minun kaksiosaisen *On totuuden aika* -teokseni jälkeen, joten hän saattoi ottaa kirjoitustyössään sen huomioon. Meidän kahden muistelmat on syytä lukea rinnakkain.

Koivisto päätti teoksensa ykkösosassa minun toimintaani liittyvän jakson näin:

Poliittisista henkilöistä Värynen lienee se, jonka kanssa olen joutunut enimmin tekemisiin julkisissa tehtävissäni. Värynen tekee yllättäviä asioita, mutta ei yllätä. Hän on eräällä tavalla läpinäkyvä. Pitkän kokemuksen myötä hänen käyttäytymisestään oli nähtävissä monia asioita. Oli helppoa, kun hän oli näkyvissä, ministerinä silmieni alla. Menemättä

yksityiskohtiin, voin sanoa, että hänen kanssaan tiesi aina, mistä tuulee.

Luen ansiokseni sen, että toimintani on ollut läpinäkyvää. Olen toiminut avoimesti ja tuonut peittelemättä esiin vaikuttimeni ja tavoitteeni. Mauno Koiviston omat toimintatavat olivat päinvastaiset. Hän oli salamyhkäinen ja salakähmäinen.

Jälkikäteen Koivisto on pyrkinyt antamaan toiminnastaan kuvan, joka saattaa poiketa olennaisella tavalla todellisuudesta. Kirjassaankin Koivisto jättää olennaisia asioita kertomatta ja luo omasta toiminnastaan myönteistä julkisuuskuvaa. Mauno Koivisto myönsi tämän itsekkin muistelmateoksensa kakkososan lopussa: ”Tietysti olen pyrkinyt selittämään tapahtuneet omalta kannaltani katsoen parhain päin ja siinä sivussa kirkastamaan myös omaa kilpeäni.”

Ulkopolitiikka-lehti pyysi minua arvioimaan Mauno Koiviston muistelmateoksen. Koivisto yritti estää sen ensimmäisestä osasta laatimani artikkelin julkaisemisen, mutta se ilmestyi viivytyksen jälkeen lehden numerossa 4/94. Toisen osan arvioin *Ulkopolitiikka*-lehden numerossa 4/95. Siinä julkaistun artikkelini rinnalle oli otettu muitakin Koiviston muistelmia käsitteleviä kirjoituksia.

Eläkkeellä ollessaan Mauno Koivisto on osallistunut usein julkiseen keskusteluun puolustellakseen vuoden 1987 hallitusratkaisua ja kauhistellakseen ”kassakappisopimusta”. Suomen EU-jäsenyydestä hän on antanut hyvin kriittisiä lausuntoja.

Taustalta Koivisto on tukenut sellaista historiankirjoitusta, jolla on pyritty saattamaan Urho Kekkosen valtakausi kielteiseen ja Väinö Tannerin toiminta myönteiseen valoon.

Omissa julkisissa kannanotoissaan Mauno Koivisto on ollut korrekti Urho Kekkosta kohtaan. Muistelmissaan hän moitti

minua siitä, että olin omassa kirjassani kertonut, kuinka hän oli keväällä 1987 arvostellut minulle voimakkaasti Kekkonen toimintaa.

Koiviston pitkä varjo on ulottunut näihin aikoihin saakka. Kuulin jo viime keväänä, että hän oli myötävaikuttanut Lasse Lehtisen teokseen *Vastarannan kiiski – Paavo Väyrysen ihmeellinen elämä*. Tässäkin kirjassa pyritään kirjoittamaan uudelleen Suomen sotienjälkeistä historiaa.

1. Urho Kekkonen viimeiset vuosikymmenet

Vuoden 1968 presidentinvaaleissa Urho Kekkonen sai ulkopoliittiselle linjalleen laajan tuen. Hän oli kuitenkin ärtynyt Matti Virkkusen ja erityisesti Veikko Vennamon kampanjoihin. Vaalien jälkeen hän ilmoitti, ettei aio olla enää presidenttiehdokkaana. Epäilemättä hän tarkoitti, mitä sanoi.

Kyösti Skyttä kirjoitti 1960-luvun lopulla kaksiosaisen teoksen *Presidentin muotokuva*. Se perustui useisiin Kekkonen ja kirjoittajan välisiin keskusteluihin. Presidentin adjutanttina tuolloin toiminut Esa Seppänen on kertonut, että presidentti oli lukenut käsikirjoituksen ja ollut siihen tyytyväinen.

Viimeisen haastattelun Skyttä teki vuoden 1970 eduskuntavaalien ja Karjalaisen hallituksen muodostamisen jälkeen. Hän kertoo kysyneensä Kekkonen suhtautumista siihen, että tätä pyydetäisiin vielä kerran presidenttiehdokkaaksi.

Suora ja lopullista vastausta hän ei saanut. Kekkonen oli sanonut, että ”eihän sitä koskaan tiedä, onko hän elossa-kaan”. Hän oli puhunut pitkään väsymyksestään kaunaan ja parjauksiin ja puhjennut sitten puhumaan hieman yllättäen nuorisosta.

Tämä vuosikymmen on ollut helpompi, kun SDP:n johto luopui minun parhaamisestani. Mutta negatiivinen propaganda oli jättänyt niin syvät jäljet, että se ilmeni esim. sosiaalidemokraattisen työväen passiivisena osallistumisena presidentinvaaleihin. Kyllä se vihamielinen propaganda on mamentanut, monesti on tuntenut saaneensa enemmän kuin tarpeeksi.

Pääministerikautenani tulvi suunnattomasti kirjeitä, paskapaketteja, puhelinsoittoja – kirjeiden tyylistä oli helppo nähdä, oliko kirjoittaja oppinut vai oppimaton. ...Vuoden 1956 jälkeen on ollut sikäli helpompaa, kun posti ja puhelut pysähtyvät adjutanteihin.

Olen tuntenut, että vuonna 1974 en enää jaksa, olen silloin 74-vuotias, ja kaunaa on tullut ihan tarpeeksi. Tuntuu, että kerta kaikkiaan ei enää jaksa. Sitä paitsi sukupolvien välinen juopa on kasvanut niin suureksi, että presidentin pitää olla nuorempi. Minä olen voimieni mukaan yrittänyt seurata nuorten edesottamuksia ja ymmärtää niitä, ja olen siinä mielestäni usein onnistunutkin, mutta nuoriso ei ymmärrä minua.

Skyttä kommentoi, että hänen kysymyksensä jäi siis auki. Hän kirjoitti, että ”vastauksen avain onkin itse asiassa puolueiden hallussa”. Näinhän se oli. Puolueet halusivat hänen jatkavan. Kekkonen vastauksissa huomio kiintyy erityisesti kahteen seikkaan.

Ensiksi: hän ei ollut pyrkimässä jatkokaudelle. Samoihin aikoihin hän teki käytännön järjestelyjä eläkepäiviään varten. Toiseksi: vuonna 1970 hän ei sulkenut – toisin kuin vuonna 1968 – pois ehdokkuuttaan seuraavissa vaaleissa. Ehdottoman kielteinen lopullinen kanta syntyi myöhemmin.

* * *

Vuoden 1968 presidentinvaalien jälkeen Mauno Koivisto nousi Rafael Paasion sijaan pääministeriksi. Valtiovarainministerin paikan peri Eino Raunio. Maatalousministeriksi Nestori Kaasalaisen tilalle kutsuttiin Martti Miettunen, joka oli jo ehtinyt jättää politiikan ja siirtyä Lapin läänin maaherraksi. Johannes Virolainen tuli opetusministeriksi. Ulkoministerinä jatkoi Ahti Karjalainen.

Ulkopolitiikassa koettiin sekä myönteistä että kielteistä. Suomi liittyi vuonna 1969 Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestön OECD:n jäseneksi. Olimme osallistuneet järjestön työryhmien toimintaan, mutta jäsenyyden kautta saatoimme saada siitä enemmän hyötyä. Suomen puolueettomuuskuva vahvistui. Sosialidemokraatit kompuroivat idänkaupan suurhankkeita, ydinvoimalaa ja sähkövetureita käsiteltäessä.

Pääministeri Koiviston vetämä Nordek-hanke kariutui. Presidentti ja pääministeri näkivät hankkeen eri tavoin. Kekkonen epäili, että Tanska liittyisi joka tapauksessa EEC:n jäseneksi, jolloin muut Pohjoismaat olivat vaarassa tulla vedetyiksi mukaan. Tuohon aikaan EEC koettiin Neuvostoliitossa myös poliittiseksi voimatekijäksi, johon puolueeton maa ei voinut kuulua. Jopa vapaakauppasopimuksen tekeminen sen kanssa osoittautui 1970-luvun alussa vaikeaksi. Kekkonen pyrki luomaan asettelman, jossa Tanska joutuisi tekemään valinnan Nordekin ja EEC:n välillä. Vastuu sopimuksen raukeamisesta, ”musta Pekka”, olisi jäänyt tanskalaisten käsiin.

Koivisto ilmeisesti ajatteli, että Nordekista voisi tulla vaihtoehto Pohjoismaiden EEC-jäsenyydelle. Vai saattoiko hän kuvitella, että Suomikin olisi voitu uittaa Tanskan vanavedessä EEC:n jäseneksi? Neuvottelut joka tapauksessa hoidettiin siten, että Suomi joutui itse temppelein harjalle. Kun Suomi jätti sopimuksen

allekirjoittamatta, syntyi käsitys, että Neuvostoliitto oli painostanut meidät luopumaan Nordekista. Elämään jäi se perusteen spekulatio, että Tanska olisi saattanut asettaa Nordekin EEC-jäsenyyden edelle.

Koiviston hallitus toteutti raakaa rakennemuutospolitiikkaa. Maatalous oli pahassa ahdingossa. Martti Miettunen joutui kohutuutomaan asemaan, kun hänen oli taisteltava pikkuasioistakin Eino Raunion kanssa. Valitettavasti Keskustapuolueen aate oli hämärtynyt, ja se myötäili SDP:n kasvu- ja rakennepoliittista ajattelua.

Vuoden 1962 Kemin puoluekokouksessa oli hyväksytty ohjelma, jossa oli vahva maaseutu- ja aluepoliittinen ote. Puolue esitti kaupungistumisessa omaksi vaihtoehdokseen luonnonläheiset puutarhakaupungit. Energiapolitiikassa nojaututtiin kotimaisiin uusiutuviin vaihtoehtoihin. Vuonna 1968 Tampereella syntyi ohjelma, joka myötäili SDP:n linjaa.

Vuoden 1970 eduskuntavaalien lähestyessä maaseudun ihmisillä oli hätä toimeentulosta ja tulevaisuudesta. Elinkeino-erolain periaatteiden mukainen maatalousverotus kevensi suurtilojen verotaakkaa ja kiristi pienimpien verotusta. Peltoja pantiin pakettiin ja lehmistä maksettiin tapporahaa.

Puolueen puheenjohtaja Johannes Virolainen johti opetusministerinä tärkeitä koulutuspoliittisia uudistuksia. Hän jatkoi työtä, jota oli ollut käynnistämässä pääministerikaudellaan vuosina 1964–1966.

Keskustalla ja vasemmistolla oli samankaltaiset tavoitteet sekä sosiaalisesti että alueellisesti tasa-arvoisen koulutusjärjestelmän luomiseksi. Uudistuksella luotiin perusta niille oppimistuloksille, jotka ovat viime vuosina herättäneet myös laajaa kansainvälistä huomiota. Peruskoulujärjestelmä toteutettiin Kokoomuksen vastarinnasta huolimatta.

Hallitus jatkoi korkeakoululaitoksen alueellista hajauttamista. Se oli aloitettu Maalaisliiton johdolla jo 1950-luvun lopulla, kun Oulun yliopisto perustettiin. Virolaisen hallitus oli valmistellut ja ajanut läpi lainsäädännön, jolla korkeakoululaitosta voimakkaasti hajautettiin.

Opetusministerinä Virolainen jatkoi tarmokkaasti työtä maakuntakorkeakoulujen kehittämiseksi. Ne edistivät koulutuksellista tasa-arvoa ja muodostuivat oman alueensa kehityksen vetureiksi. Virolaisen johdolla luotiin opintolainajärjestelmä, joka auttoi vähävaraisten perheiden lasten ja syrjäseutujen nuorten pääsyä yliopisto-opintoihin.

Korkeakoulupolitiikka koitui myös puolueen vahingoksi. Virolainen ajoi opetusministerinä radikaalia korkeakoulujen hallinnon uudistamista. Sitä yritettiin viedä läpi eduskunnassa vielä ennen vuoden 1970 eduskuntavaaleja, kunnes jarrutuskeskustelu pakotti hallituksen perääntymään. Minäkin tätä uudistusta opiskelijapoliitikkona kannatin. Korkeakoulujen hallintoa kehitettiin myöhemmin paljon maltillisemmalla uudistuksella.

Vaaleissa Keskustapuolue koki murskatappion. Eduskuntapaikkojen määrä putosi 50:stä 36:een. Suurin voittaja oli Veikko Vennamon johtama Suomen Maaseudun Puolue SMP, joka sai 18 kansanedustajaa. Pohjaa voitolleen Vennamo oli luonut vuoden 1968 presidentinvaaleissa.

Populistisen SMP:n nousu vaikutti ratkaisevasti maan poliittiseen elämään. Keskustan putoaminen keskisuureksi puolueeksi heikensi sen asemia erityisesti sosialidemokraatteihin nähden. Keskustapuolue joutui kamppailemaan olemassaolostaan. Kaiken aikaa oli tarjolla vaara, että se alkaisi vajota pienpuolueiden sarjaan. Menetystä kompensoitiin tiivistämällä keskiryhmien yhteistyötä ja solmimalla vaaliliittoja.

SMP:n paineessa Keskustapuolue joutui palaamaan juurilleen, mikä hidasti lupaavasti alkanutta kasvua yleispuolueeksi. Toisaalta tällä tavoin luotiin lujaa pohjaa uudelle nousulle.

Nuorten parissa käytiin syvälle luotaavaa aatteellista keskustelua. Nuoret yhdistivät toisiinsa vihreän aallon ja alkiolaisen ihmisyyssaatteen mukaiset henkiset ja yhteisölliset arvot. Tälle perustalle rakennettiin 1970-luvulla puolueen ohjelmat, joiden ytimenä oli hajautetun ja luonnonmukaisen yhteiskunnan rakentaminen. Ne olivat jatkoa puolueen perinteiselle talous-, sosiaali- ja aluepolitiikalle.

Puolue vastusti työpaikkojen ja väestön keskittymistä pääkaupunkiseudulle ja muihin suuriin keskuksiin. Puolue pyrki huolehtimaan maaseudun ja maakuntien elinvoimasta.

Vastustimme päätöksenteon keskittymistä pääkaupunkiin. Kannatimme maakuntaitsehallintoa ja puolustimme kuntien itsenäisyyttä. Talouselämässäkin tuli edistää hajauttamista. Korostimme osuustoimintayrittäjyyden merkitystä ja pyrimme edistämään pienyritystoimintaa.

Perhepolitiikalla oli suuri merkitys uusissa linjauksissa. Kotihoidon tuella pyrittiin antamaan perheille valinnan vapaus lasten päivähoidossa. Sosiaalipolitiikassa puolustettiin puolueen parhaimpia perinteitä noudattaen pienituloisille tärkeää perusturvaa.

Tämän ohjelman avulla puolue nousi 1980-luvulla uudelleen suurten puolueiden joukkoon. Mutta sitä ennen elettiin koettelemusten aikaa.

* * *

Kun enemmistöhallitusta ei voitu vuoden 1970 eduskuntavaalien jälkeen saada ilman Keskustapuoluetta aikaan, se nousi tappiostaan huolimatta johtavaksi hallituspuolueeksi.

Voidakseen säilyttää puolueen puheenjohtajuuden Johannes Virolainen joutui nojautumaan Ahti Karjalaisen tukeen. Karjalainen nousi puolestaan Virolaisen tuella pääministeriksi, ja hän sai oman miehensä Mikko Immosen puoluesihteeriksi. Virolainen jäi hallituksen ulkopuolelle.

Poliittisen hallituksen muodostaminen oli pitkälinen prosessi. Aluksi nimitettiin Teuvo Auran johtama virkamieshallitus, johon ulkoministeriksi nousi suureksi yllätykseksi eduskunta-paikkansa juuri menettänyt Väinö Leskinen. Kekkonen halusi palkita miehen, joka oli ryhtynyt johdattelemaan sosialidemokraatteja oikealle ulkopoliittiselle linjalle, ja vahvistaa tätä suuntausta edelleen. Leskinen jatkoi ulkoministerinä myös Karjalaisen hallituksessa.

Seurasin pääministerin sihteerinä hyvin läheltä Ahti Karjalaisen työtä. Hän johti hallitustaan jämakästi. Myöhemmin esiin nousseet alkoholi-ongelmat eivät hänen työtään silloin vielä haitanneet. Karjalaisen johtama hallitus ryhtyi korjaamaan maatalouspolitiikassa tehtyjä virheitä ja tehostamaan aluepolitiikkaa. Maatalousverotusta korjattiin. Kehitysaluerahasto perustettiin. Jaloterästehdas päätettiin rakentaa Tornioon, vaikka Outokummun johto ajoi sitä jääräpäisesti Poriin. Päätös oli oikea. Kromikaivos oli vieressä ja alueella oli runsaasti hyvää työvoimaa. Rintamaveteraanien eläkejärjestelmä saatettiin alulle.

Ulkopolitiikassa elettiin aktiivista kautta. Vapaakauppaneuvotteluja EEC:n kanssa valmisteltiin ja toiminta Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökongressin aikaansaamiseksi käynnistettiin. Ns. Saksan paketin yhteydessä syntyi ongelmia, kun ulkoministeri puhui juovuksissa sivu suunsa ja hanke pääsi vuotamaan julkisuuteen.

Väinö Leskisellä oli värikkäällä urallaan vakavia alkoholi-ongelmia. Vuonna 1948 hänet tuomittiin vankeuteen ratti-

juopumuksesta ja 1960 törkeästä rattijuopumuksesta. Ulko-ministerinä hän joutui antamaan Kekkonen kassakaappiin valmiiksi allekirjoitetun eroanomuksensa siltä varalta, että alkoholiongelmat johtaisivat uusiin törmäilyihin.

Keväällä 1971 pääministeri Karjalainen teki virallisen vierailun Neuvostoliittoon. Sen yhteydessä allekirjoitettiin tärkeitä sopimuksia. Mukana oli edustava joukko yritysmaailman johtajia. Karjalaisen saama vastaanotto tulkittiin Neuvostoliiton tueksi hänen pyrkimyksilleen vuoden 1974 presidentinvaaleissa. Neuvottelut Karjalainen hoiti mallikkaasti.

Vuoden 1971 lopulla hallitus kaatui maataloustuloratkaisusta nousseeseen kiistaan. Tässä yhdistyivät Kalevi Sorsan (1930–2004) ja Johannes Virolaisen edut. Virolainen uskoi, että ”paluu aitovierille” olisi vahvistanut puolueen luottamusta ja palauttanut sille SMP:n suuntaan siirtyneiden kannatusta. Sorsa pyrki nostamaan sosialidemokraatit hallituspolitiikan johtoon. Molempien mielessä taisi olla ehdokkuus Kekkonen seuraajaksi.

Kekkosellekin Karjalaisen hallituksen kaatuminen ja hajotusvaalit sopivat hyvin. Syksyllä 1971 poliittisissa piireissä oli virinnyt keskusteluja Kekkonen presidenttikauden jatkumisesta. Ajatus oli alkanut kiinnostaa häntä itseäänkin.

Vuoden 1972 vaaleissa Virolainen pettyi. Maaseudulla luottamus osittain palautui, mutta kaupungeissa koettiin menetyksiä. Keskustapuolue menetti yhden paikan lisää. SMP säilytti asemansa.

Kalevi Sorsa onnistui paremmin. Puolue menestyi vaaleissa. Ensin Sorsasta tuli Rafael Paasion johtaman vähemmistöhallituksen ulkoministeri ja sen jälkeen enemmistöhallituksen pääministeri. Virolainen nousi kuitenkin Sorsan hallituksen valtiovarainministeriksi. Karjalaisesta tuli jälleen ulkoministeri.

Kun Kalevi Sorsan I hallitusta muodostettiin, olin ehdolla opetusministerin tehtävään. Olin tosin vasta toisen kauden kansanedustaja, mutta toiminut runsaan vuoden ajan myös pääministerin sihteerinä. Olin nuori, mutta Ulf Sundqvist oli tullut edellisen hallituksen opetusministeriksi suunnilleen saman ikäisenä.

En tullut valituksi. Eduskuntaryhmän äänestyksessä taktikoitiin. Kumpikaan tohtori ei tukenut valintaani. Myöhemmin sääntöjä muutettiin siten, että ministerit valitaan eduskuntaryhmän ja puoluehallituksen yhteiskokouksessa.

Sorsan hallituksen muodostaminen jatkoi vuonna 1966 alkunutta ja vuoteen 1987 ulottunutta sosialidemokraattien valtakautta maan hallituspolitiikan johdossa. Sen keskeyttivät vain lyhytaikaisiksi jääneet Ahti Karjalaisen ja Martti Miettusen johtamat hallitukset. Vuoden 1987 jälkeenkin SDP:llä on ollut vahva asema maan johdossa.

Vuonna 1987 muodostetussa Harri Holkerin hallituksessa SDP:lla oli määräävä asema. Kalevi Sorsa johti yhdessä Mauno Koiviston kanssa ulkopolitiikkaa. Talouspolitiikasta vastasi valtiovarainministeri Erkki Liikanen, mutta siihenkin Koivistolla oli tiukka ote. Esko Ahon johtaman Keskustan ja Kokoomuksen yhteishallituksen kaudellakin Koivisto piti talouspolitiikan nyörejä käsissään, ja hän ratkaisi myös EU-jäsenyyden kohtalon.

Paavo Lipposen johtamien hallitusten toimikaudella vuosina 1995–2003 valta oli valtioneuvoston linnassa pääministerin käsissä. Martti Ahtisaari oli kokemattomana heikko presidentti. Tarja Halosen kauden alkaessa presidentin valtaoikeudet kaventuivat, ja Halosen kauden loppuessa niitä edelleen heikennettiin.

SDP:lla oli vahvat asemat vielä Matti Vanhasen ensimmäisessä hallituksessa. Vanhasen II hallituksen aikana sosialidemokraatit

olivat oppositiossa. Vuoden 2011 vaalien jälkeen SDP tyytyi kakkospuolueen asemaan, ja on sen jälkeen kokenut historian-
sa pahimman alamäen.

* * *

Kun en tullut ministeriksi Sorsan I hallitukseen, saatoin keskittyä aatteelliseen ja ohjelmatyöhön. Eduskunnan talviloman aikana 1974 kirjoitin teoksen *On muutoksen aika*.

Markku Kuisma toteaa, että poliittisesti välttämätön sodanjälkeinen asutustoiminta vahvisti tilapäisesti elinkeinorakenteen maatalousvaltaisuutta ja patosi muutosvoimia, jotka sitten ”purkautuivat 1960-luvulla Suomen historian ehkä rajuimpana rakennemuutoksena”.

Elin tuon rakennemuutoksen keskellä. Lappi menetti nopeasti tuntuvan osan väestään Etelä-Suomeen ja Ruotsiin. Ruuhka-Suomeen rakennettiin kovalla kiireellä kiviä, kerrostalolähiöitä. Lähdin politiikkaan vaikuttaakseni kotiseutuni hyväksi. Olin opiskellut aluepolitiikkaa. Olin nähnyt sisältäpäin, kuinka hallituksen ja eduskunnan päätökset vaikuttivat maan alueelliseen kehitykseen.

On muutoksen aika -teoksessa arvostelin rajusti sosialidemokraattien 1960-luvun lopulla toteuttamaa kasvu- ja rakennemuutospolitiikkaa. Moitteita sai myös Keskustapuolue, joka oli aatteellisen linjansa hämärtyneen vuoksi myötäillyt SDP:n linjaa. Keskustassa pelättiin sosialismia, kun tosiasiaa SDP:n johdolla harjoitettiin oikeistolaista politiikkaa.

Arvostelin voimakkaasti sitä kolmikantayhteistyön kautta syntyneitä korporatiivista voimaryhmittymää, jolla SDP sai SAK:n avulla myös työnantajat STK:n tukemaan omaa politiikkaansa. Kolmikannassa syntyneet sopimukset ajettiin eduskunnassa läpi väellä ja voimalla.

Toivoin tuottajajärjestö МТК:n vahvistuvan ja esitin selkeää työnjakoa sen ja puolueen välille. МТК:n piti hoitaa edunvalvonta, puolueen keskittyä maatalouspolitiikkaan.

Esitin laskelmia siitä, että harjoitettu talouspolitiikka ei loppujen lopuksi ollut edes taloudellisesti järkevää. Pahinta oli kuitenkin se, että ihmiset joutuivat rajun rakennemuutoksen keskellä kohtuuttomasti kärsimään.

Kirjoitin Keskustapuolueen historiasta ja aatteesta. Esitin vaihtoehdon SDP:n keskittävälle ja eriarvoisuutta lisäävälle politiikalle. Keskustan tuli kehittää tasa-arvoista, luonnonmukaista ja hajautettua yhteiskuntaa.

Puolueen piti turvata maaseudun ja maakuntien elinvoima, ja sen tuli vastustaa työpaikkojen ja väestön keskittymistä suuriin keskuksiin. Myös hallinnon tuli olla hajautettua, ja päätökset tuli tehdä mahdollisimman lähellä ihmisiä. Talouselämässä tuli pienyrityksillä ja osuustoiminnalla olla mahdollisimman vahva asema. Keskustan tuli rakentaa hajautettua, desentralistista talous- ja yhteiskuntajärjestelmää.

Puolueen tuli toteuttaa Santeri Alkion ja Urho Kekkosen testamenttia ja muistaa ”köyhän asia” eli puolustaa pienituloisten ja vähävaraisten ihmisten etuja. Oli huolehdittava kaikkien ihmisten perusturvasta.

Kirjoitin siitä, että pari vuotta aikaisemmin ilmestynyt Rooman klubin raportti *Kasvun rajat* tuki voimakkaasti perinteistä keskustalaista arvomaailmaa ja siihen perustuvia tavoitteita. Materialismin ylivalta oli murrettava. Oli rakennettava yhteiskuntaa, jossa otetaan painavasti huomioon myös henkiset ja yhteisölliset arvot. Oli todellakin muutoksen aika.

Markku Kuisma ei omassa kirjassaan tarkemmin käsittele 1960-luvun lopun talouspolitiikkaa, mutta hän kirjoittaa Suomen kiihdyttäneen moderniin teollisuus- ja palveluyhteiskuntaan

vuosikymmeniä myöhemmin kuin edistyneimmät länsimaat.
Kuisma jatkaa:

Siksi suomalainen modernisaatioharppaus oli myös tavanomaista kiihkeämpi ja jurompi. Kaupunkien kupeeseen kohonneet betoniset asuinlähiöt täyttyivät autioituvan maaseudun työttömästä väestä, jonka sopeutuminen uudenslaisiin oloihin ja arvoihin ei ollut aina kivutonta. Suomi valloitti eurooppalaisia kärkisijoja itsemurhien, väkivaltarikollisuuden, liikennekuolemien ja viinanhuuruisen häiriökäyttäytymisen yleisyydessä.

Oma käsitykseni on, että rakennemuutoksen kielteiset seuraukset olisivat olleet paljon lievemmat, jos rakennemuutosta olisi pikemminkin hillitty kuin kiihdytetty ja jos tehokkaalla aluepolitiikalla olisi luotu mahdollisimman paljon työpaikkoja maakuntiin. Kansantaloudellisestikin lopputulos olisi ollut parempi.

* * *

Keväällä 1975 Urho Kekkonen hajotti eduskunnan ja määräsi toimeenpantaviksi ennenaikaiset eduskuntavaalit. Sorsan hallituksen tilalle hän nimitti Keijo Liinamaan johtaman virkamieshallituksen, jonka ulkoministeriksi tuli Olavi J. Mattila.

Tämä on historiankirjoituksessa tulkittu näpäytykseksi Sorsan hallituksen ulkoministerinä toimineelle Ahti Karjalaiselle, joka joutui näin sivuun ЕТΥК:in huippukokouksen järjestelyistä ja isännyydestä.

Viime vuosina julkisuuteen on tullut tietoja, joiden mukaan hallitusvaihdoksen syynä olisikin ollut Yhdysvaltain kielteinen suhtautuminen Kalevi Sorsaan, jolla katsottiin olleen epäilyttävän

läheinen yhteistyösuhde NKP:n kanssa. Väitteen mukaan Yhdysvaltain hallitus olisi ilmoittanut, ettei se lähettäisi edustajiaan Helsingin huippukokoukseen, jos Sorsa toimisi pääministerinä. Jukka Tarkka selostaa kirjassaan nämä väitteet. Hän ei usko niihin, mutta ei myöskään sulje kokonaan pois niiden todenperäisyyttä. Syitä taisi olla monia. Yksi keskeisistä oli Sorsan hallituksen epäonnistuminen talouspolitiikan hoitamisessa.

Vuoden 1975 eduskuntavaalien jälkeen tulin Urho Kekkosen tuella Martti Miettusen hätätilahallituksen opetusministeriksi. Kekkonen vaikutti ministerivalintoihin muutenkin. Karjalainen ja Virolainen jäivät sivuun.

Opetusministerinä pääsin toteuttamaan niitä ajatuksia, joita olin puolueen ohjelmatyössä ja kirjassani esittänyt. Pelastin kyläkouluja alentamalla niiden ylläpitämiselle asetettuja oppilasmääriä. Uusia lukioita perustettiin pieniinkin kuntiin. Se oli mahdollista, kun lukioissa käytettiin yhteisiä voimavaroja peruskoulun yläasteen kanssa. Puolueen varapuheenjohtajana kannoin poliittista vastuuta koko ministeriryhmän toiminnasta.

Miettusen johtama enemmistöhallitus syntyi pihtisynnytyksellä. Vasemmisto tuli mukaan vastentahtoisesti. Hallituksen talouspolitiikkaan vasemmistolla oli ratkaiseva vaikutus. Linja ei ollut kestävä.

Kun hallitus syksyllä 1976 hajosi, Miettunen muodosti keski-ryhmien vähemmistöhallituksen. Siinä molemmat tohtorit olivat mukana. Virolaisesta tuli maa- ja metsätalousministeri, Karjalaisesta pääministerin sijainen ja kansliaministeri.

Siirryin omasta toivomuksestani työvoimaministeriksi. Halusin perehtyä talous- ja työllisyyspolitiikkaan. Työllisyyden hoidossa kehitelin uusia taloudellisesti kestäviä toimenpiteitä. Yrityksille mm. ryhdyttiin maksamaan suhdannepoliittisia

lainoja ja avustuksia. Teollisuuden kanssa solmittiin sopimus vapaaehtoisesta sijainninohjausjärjestelmästä, jonka avulla työpaikkojen keskittymistä pääkaupunkiseudulle pyrittiin hillitsemään.

Miettusen vähemmistöhallitus sai Kokoomuksen ja kristillisten tuella aikaan budjetin vuodelle 1977. Se osoitti sosiaalidemokraateille, etteivät he ole hallituspolitiikassa korvaamattomia. Oppositiokausi tervehdytti SDP:n talouspoliittista ajattelua. Se alkoi ymmärtää, että talouspolitiikalla oli parannettava yritysten toimintaedellytyksiä. Toisaalta sillä oli edelleen ajatuksia laajentaa julkista sektoria ja valtiollista yritystoimintaa.

Keväällä 1977 syntyi Kalevi Sorsan johtama elvytyshallitus, jonka valtiovarainministeriksi tuli SDP:n Paul Paavela. Johannes Virolainen sai maa- ja metsätalousministerin salkun. Minut Kekkonen nimitti ulkoasiainministeriksi. Tehtäviini kuului myös ulkomaankauppapolitiikka.

Heti hallituksen nimittämisen jälkeen matkustin presidentti Kekkonen mukana Moskovaan. Valtiovierailun yhteydessä allekirjoitettiin maiden välinen pitkän aikavälin ohjelma talous- ja kauppasuhteiden kehittämiseksi.

Kekkonen halusi allekirjoittaa juhlallisessa seremoniassa sopimuksen itse, vaikka se ei ollut Suomen perustuslain mukaan mahdollista. Ongelma ratkaistiin siten, että presidentti antoi minulle valtuuden sopimuksen allekirjoittamiseen. Virallinen allekirjoitus tapahtui ilman julkisuutta Suomen suurlähetystön pienessä sivuhuoneessa. Neuvostoliiton puolelta sen vahvisti nimikirjoituksellaan ulkomaankauppaministeri N. S. Patolitšev.

Suurlähetystön lounaalla Urho Kekkonen tasoitti tietäni kehumalla pääministeri Aleksei Kosyginille koulumenestystäni.

Hän toi esiin myös kotiolojani, ”luokkataustani” kun oli poliittisesti sopiva: olin lappilaisen pienviljelijän poika. Kun tuli puhe nuoruudestani – olin vasta 30-vuotias, Kosygin muistutti olleensa samanikäisenä jo Leningradin miljoonakaupungin kaupunginjohtaja.

Suomen 60. Itsenäisyyspäivää vietettiin arvokkaasti. Juhlaan osallistui arvovaltaisia vieraita ennen muuta muista Pohjoismaista ja Neuvostoliitosta. Olin yhdessä Urho Kekkosen ja Kalevi Sorsan kanssa vastaanottamassa vieraita ja hoitamassa isännyyttä.

* * *

Lasse Lehtinen kommentoi väitöskirjassaan nimitystäni ulkoministeriksi toteamalla, että kun presidentti Kekkonen ei halunnut Keijo Korhosen jälkeen ulkoministeriksi Ahti Karjalaista, hän ”taikoi hatustaan nimen, josta oli tuleva vuosien vastus SDP:lle, Paavo Väyrynen”.

Sosialidemokraatit pelkäsivät ulkoministerinimitykseni jälkeen, että minusta tulisi heille hankala kilpailija. Ahti Karjalaisen ura oli saatu katkaistuksi. Virolaista he eivät kokeneet vakavaksi kilpailijaksi, eivät ainakaan tulevia presidentinvaaleja ajatellen. Uhka kasvoi, kun nousin kesällä 1980 Keskustapuolueen puheenjohtajaksi.

Jo 1970-luvun lopulla jouduin sosialidemokraattisen tiedotusmafian hampaisiin. Vuoden 1981 alusta lähtien otteet kovenivat. Iloon yhtyivät myös muut kuin sosialidemokraattisen aatteen ja valtapolitiikan elähdyttämät toimittajat. Syntyi myös aivan uutta journalismia. *Tamminiemen pesänjakajia* edelsi ”*Kummitäti*”.

Janne Virkkunen kertoo muistelmissaan *Päivälehdän mies*, että he olivat kokeneet Helsingin Sanomien politiikan toimituksessa

jollakin – ”ehkä hieman selittämättömällä tavalla” – että he tiesivät ”enemmän kuin saattoivat Hesarin palstoilla kertoa”. Virkkunen kertoo, että parhaat Kummitäti-pakinat kirjoitti Aarno Laitinen, jolla oli ”pitkälle kehittynyt taito yhdistää faktaa ja fiktiota, ja tätä taitoaan hän on myöhemminkin onnistuneesti soveltanut käytäntöön”.

Viimeiseksi jääneen ”Kummitädin” kirjoitti Virkkusen mukaan Aarno: ”Tuossa pakinassa hän ennakoi politiikan tulevia koukeroita ja Paavo Väyrysen suunnitelmia kaataa Johannes Virolainen, tehdä ensin Ahti Karjalaisesta presidentti ja sitten itsestään Karjalaisen jälkeen.” Pakinassa kerrottiin, että olin kutsunut Kummitädin kotiini Pohjoisrantaan yölliselle vierailulle, jonka yhteydessä olin kertonut aikeistani. Tiesin jutun sisällön ja tyylin perusteella, että sen oli kirjoittanut aivan kotini lähellä Liisankadulla asunut Aarno Laitinen. Hän tiesi, millainen näkymä ikkunoistamme avautui.

Virkkunen väittää, ettei hän tiedä, miksi palstan pito loppui tähän pakinaan ”kuin olisi vedetty giljotiinin narusta”. Hän arvelee, että oli ollut kysymys ulkopuolisesta painostuksesta. Tässä hän on oikeassa. Puhuin asiasta päätoimittaja Heikki Tikkasen kanssa. Sanoin pitäväni täysin moraalittomana sitä, että politiikan toimittajat käyttivät työssä tietoon saamaansa aineistoa tällä tavoin hyväkseen sekoittaen faktat ja fiktion ja laajentaen poliittista vaikuttamistaan myös viihteen puolelle. Kummitäti haudattiin anteeksipyyntöjen kera Laitisen kotona pidetyssä tilaisuudessa, jossa mukana oli koko politiikan toimitus. Virkkunenkin oli paikalla. Kas kun hän ei tätä muista.

Vielä pahempaa oli kuitenkin tulossa. Sama porukka kirjoitti *Tamminiemen pesänjakajat*, joka oli vielä räikeämpi moraalinen rimala. Virkkunen ja muut mukana olleet toimittajat ylpeilevät vieläkin tekosillaan ja kerskuvat luoneensa

aivan uutta journalismia. Niin he totisesti tekivät. Tarkoitus pyhitti keinot.

1970-, 1980- ja 1990-luvuilla ihmisten mieleen iskostui julkisuuden kautta kuva vallanhimoisesta Väyrysestä, joka pyrki keinoja kaihtamatta kamppaamaan kilpailevia poliitikkoja ja kaatamaan hallituksia. Olin lisäksi kiistämällä sanomisiani väyrystellyt tiedotusvälineissä, nostanut perusteettomasti kansanedustajan päivärahoja, nipistellyt lentoemäntiä, vaarantanut lentoliikenteen puhumalla kännykkään, käyttänyt holtittomasti alkoholia ja syylistynyt maanpetokseen.

Myöhemmin nämä väitteet on yksi toisensa jälkeen osoitettu myös julkisuudessa pääosin tai kokonaan vääriksi. Joukkotiedotusvälineiden uutiskynnystä oikea tieto ei ole kuitenkaan ylittänyt. Lasse Lehtinen kuvaa vielä viime vuonna kirjoittamassaan ”elämäkerrassa” minut vallanhimoiseksi peluriksi, suomalaisen politiikan Ahmed Ahneeksi, joka on keinoja kaihtamatta pyrkinyt kalifiksi kalifin paikalle. Lehtinen oikoo kirjassaan muutamia vääriä väitteitä, mutta samalla hän pyrki ja pääsi julkisuuteen keksimällä uusia perättömiä juttuja.

Vallanhimoiseksi ja itsekkääksi pyrkyriksi minut leimaa myös Hannu Lehtilä auktorisoidussa elämäkertateoksessa *Politiikan myrskyissä – Seppo Kääriäinen*. Suomen linjasta käydyssä suuntataistelussa Lehtilä on antanut kaiken tukensa Mauno Koivistolle. Hän oli tv-toimittajana avainasemassa, kun huhtikuussa 1981 ryhdyttiin luomaan kuvaa Koivistosta Urho Kekkosen haastajana. Tavan takaa Lehtilä on antanut tv-toimittajana Koivistolle mahdollisuuden harhauttaa ihmisiä kauhisteluillaan vuoden 1987 kassakaappisopimuksesta.

Pahempaa kuin henkilöpolitiikointi oli kuitenkin se, että joukkoviestinnästä tuli etenkin 1980- ja 1990-luvuilla tehokas

poliittinen toimija, aktori. Kansaa aivopestiin. Media jopa ohjasi politiikan tapahtumia.

Vuonna 1981 media Helsingin Sanomien johdolla maalasi kuvan pahasta Keskustapuolueesta, joka häikäilemättömästi kaatoi Mauno Koiviston hallitusta. Samalla asialla oli myös SDP:n johto, muttei saanut julkisuutta.

Janne Virkkunen kehtaa vielä muistelmissaan puolustella toimintaansa. Keskustan edustajat ”ruokkivat meitä ajatuksella, että Kalevi Sorsa oli kaatamassa hallitusta”, kirjoittaa Virkkunen. Kiintoisaa on hänen mielestään se, että yksikään johtava sosialidemokraatti ei ole eritellyt puolueen sisäisiä mielialoja tuolta ajalta. Virkkunen mainitsee kuitenkin löytäneensä Urho Kekkonen vuonna 2004 julkaistusta päiväkirjasta helmikuulta 1981 merkinnän, joka osoittaa, että Sorsa oli ollut mukana kaatamassa Koiviston hallitusta.

Sorsan ja Koiviston välisestä valtataistelusta tuli runsaasti tietoa myös julkisuuteen. *Uudessa Suomessa* esimerkiksi julkaistiin 5.4.1981 Tuomas Keskisen tekemä Kalevi Sorsan haastattelu, jossa hän selvin sanoin ennakoி Koiviston hallituksen kaatumista ja oli jo muodostamassa uutta punamultaa. Haastattelu ilmeisesti laukaisi lopullisesti liikkeelle Koiviston seuraavana päivänä aloittaman puolustustaistelun.

Eikö Janne Virkkunen muka lukenut Sorsan haastattelua? Hänellä oli siihen aikaan hyvin tiiviit yhteydet puolueeseen. Virkkunen ja muut demaritoimittajat tiesivät totuuden, mutta eivät halunneet sitä kansalle kertoa. Edelleen jälkiä peitellään.

Holkerin hallituksen muodostamisesta keväällä 1987 tuli Helsingin Sanomien johdolla julkisuuteen vain yksi totuus. Kansalle ei kerrottu, että Mauno Koivisto osti Harri Holkerilta itselleen jatkokauden. Kansa ei saanut tietää, kuinka Koivisto ja Holkeri tekivät väkivaltaa kansanvallalle ja parlamentarismille.

Tapahtumien konna oli Keskustan puheenjohtaja, joka oli tehnyt kassakaappisopimuksen hallitusyhteistyöstä Kokoomuksen ja RKP:n puheenjohtajien kanssa. Lehdistö ei toiminut vallan vahtikoirana, vaan löi niitä, joita oli väärin kohdeltu.

Vuoden 1994 presidentinvaalien tulokseen medialla oli ratkaiseva vaikutus. Oma toimintaansa se ei tietenkään ole kritisoinut. Olin ”huono häviäjä”, kun yritin kertoa totuuden. Nuoremman polven toimittajia totuus on alkanut kiinnostaa. Heihin kuuluu muiden muassa Johanna Korhonen, joka kirjoitti vuonna 2010 elämäkertateoksen *Väyrynen, Väyrynen, Väyrynen*.

1990-luvun yhdentymisratkaisusta ei käyty mediassa avointa keskustelua. Helsingin Sanomien johdolla media aivopesi kansaa hyväksymään EU-jäsenyyden ja Suomen liittymisen euroalueeseen. Kansa ei saanut tietää, että ratkaisut tehtiin perustuslakia venyttäen tai jopa sen vastaisesti. Riskeistä ja kielteisistä vaikutuksista ei kerrottu, vaikka ne olivat tiedossa. Näillä teoillaan Janne Virkkunen muistelmissaan erityisesti ylpeilee.

Nyt trendi on kääntynyt. Joukkoviestintä on varsinkin tällä vuosituohannella monipuolistunut ja sen vaikutusvalta on heikentynyt. Aivan viime vuosina suunta on valitettavasti käynyt jälleen yksipuolistumisen suuntaan.

Kaupalliset sähköiset mediat ovat ajautuneet talousvaikeuksiin, kun taas YLE:n talous on turvattu lakisääteisellä verorahoituksella. Lehdistön taloudelliset vaikeudet ovat puolestaan johtaneet STT:n aseman heikentymiseen. YLE:n uutispalvelullakin on ylivoimaiset voimavarat kilpailijoihin verrattuina.

Uutena tekijänä politiikkaan vaikuttaa nyt sosiaalinen media. Siinä valta on hajautunut. Se on tasapuolinen, jos kaikki oppivat sitä käyttämään.

* * *

Ahti Karjalainen ei ollut mukana vuonna 1977 muodostetussa Sorsan II hallituksessa. Hän keskittyi hoitamaan virkaansa Suomen Pankin varapääjohtajana. Karjalainen myös jatkoi puheenjohtajuuttaan Suomen ja Neuvostoliiton välisessä talouskomissiossa. Karjalaisen joutuminen hallituspolitiikan ulkopuolelle liittyi siihen, että hän oli 1970-luvun alkupuolella menettänyt asemansa Urho Kekkosen luottomiehenä.

Kaikissa suurissa puolueissa oli 1970-luvulla ja 1980-luvun alussa vaikeita sisäisiä ristiriitoja. Sosialidemokraattien keskuudessa ja Keskustapuolueessa ne liittyivät ennen muuta siihen, kuka olisi puolueen ehdokas Urho Kekkosen seuraajaksi.

Kalevi Sorsa tuli puoluesihteeriksi ja sittemmin puheenjohtajaksi ja pääministeriksi ulkopuolelta, joten hän ei ollut kuulunut puolueen sisäisiin ryhmittymiin. Vaikka Sorsa joutui 1970-luvun alussa suitsimaan nuoriin radikaaleihin lukeutuneita ns. pälkäneläisiä, hänestä tuli vasemmistodemareiden suosikki.

Mauno Koivisto oli lukeutunut tannerilaisiin, mutta ei ollut joutunut puolueriidan keskiöön. 1960-luvulta alkaen hän raivasi määrätietoisesti itselleen tietä kohti presidenttiyttä. Koiviston innokkaimmat tukijoukot olivat puolueen oikealla laidalla.

Keskustapuolueen vahvat tohtorit Ahti Karjalainen ja Johannes Virolainen olivat alkaneet valmistautua presidenttiehdokkuuteen jo 1960-luvulla.

Ahti Karjalainen (1923–1990) oli alun perin Urho Kekkosen tueksi syntyneen K-linjan suosikki. Nimi tuli siitä, että mukana oli Kekkosen ja Karjalaisen lisäksi muita miehiä, joiden nimi alkoi K-kirjaimella: pitkäaikainen kansanedustaja Kauno Kleemola ja puoluesihteeriksi Arvo Korsimo.

Karjalainen aloitti poliittisen uransa heti sodan jälkeen Maalaisliiton puoluetöimiston tiedotustehtävissä. Vuonna 1950 Karjalainen tuli pääministerin sihteeriksi Urho Kekkosen johtamaan hallitukseen. Tätä tehtävää hän hoiti kaikissa Kekkosen johtamissa hallituksissa vuoteen 1956 saakka.

Oman ministerinuransa Karjalainen aloitti vuonna 1957 V. J. Sukselaisen johtaman hallituksen toisena valtiovarainministerinä. Samassa tehtävässä hän toimi myös Rainer von Fieandtin johtamassa virkamieshallituksessa vuosina 1957–1958. Karjalainen opiskeli työn ohessa ja valmistui valtiotieteen tohtoriksi vuonna 1959.

Ahti Karjalainen erikoistui ulko- ja talouspolitiikkaan ja hoiti niihin liittyviä ministerin tehtäviä useassa hallituksessa. Pääministerinä hän palveli vuosina 1962–1964 ja 1970–1971. Karjalaisella oli Suomen Pankissa tutkijan virka vuosina 1953–1957, minkä jälkeen hänet nimitettiin pankin johtokuntaan. Kansanedustajan hän toimi vuosina 1966–1979.

Presidentiksi Karjalaisista kannattivat lähinnä vasemman laidan keskustalaiset, mutta mukana oli myös niitä oikeistolaisesti ajattelevia, jotka luottivat Karjalaisen talous- ja ulkopolitiittisiin kykyihin. Tämä luottamus ulottui yli puoluerajojen.

Johannes Virolainen (1914–2000) nousi eduskuntaan vuonna 1945. Eduskuntaura jatkui keskeytymättä vuoteen 1983 saakka, jolloin hän menetti paikkansa. Sen jälkeen hän palasi eduskuntaan vielä vaalikaudeksi 1987–1991.

Virolainen toimi keskeisissä puoluetöimissä, Maaseudun Nuorten Liiton puheenjohtajana, Maalaisliiton varapuheenjohtajana ja lopulta puheenjohtajana vuosina 1964–1980. Hän oli maatalouden ammattilainen. Maa- ja metsätaloustieteen tohtoriksi hän väitteli jo ennen sotia.

Johannes Virolainen oli mukana kaikissa Urho Kekkosen johtamissa hallituksissa. Hänestä tuli Suomen pitkäaikaisin ministeri. Pääministerin tehtävää Virolainen hoiti vuosina 1964–1966. Valtioneuvostossa hänen uransa päättyi vasta vuonna 1979.

Ministerin tehtävien päätyttyä Virolainen toimi neljän vuoden ajan eduskunnan puhemiehenä. Siltä paikalta hän valmistautui tavoittelemaan presidenttiehdokkuutta.

Johannes Virolainen tukeutui puolueen oikeistosiipeen. Hän oli ollut heti sotien jälkeen puolueen uudistajien kärjessä, mutta ajautunut vähitellen vanhoillisten keulakuvaksi.

Vuonna 1949 Virolainen kirjoitti teoksen *Maaseutuhenkinen elämäkatsomus* lähinnä aineistoksi puolueen ja juuri perustetun nuorisojärjestön koulutustoimintaan. Muiden muassa Ahti Karjalainen ja Martti Miettunen olivat kommentoineet käsi-kirjoitusta ja tehneet siihen omia korjausehdotuksiaan.

Virolainen tukeutui kirjassaan saksalais-sveitsiläiseen taloustieteilijään ja historioitsijaan Wilhelm Röpkeen, joka oli ollut mukana valmistelemassa Saksan sodanjälkeisen hallituksen talouspolitiikkaa. Röpke oli julkaissut vuonna 1944 teoksen, joka oli ilmestynyt vuonna 1947 suomeksi nimellä *Ihmisten valtio*. Röpken tapaan Virolainen teki eron markkinatalouden ja kapitalismin välillä: kapitalismi oli markkinatalouden rappeutunut muoto. Hän hahmotteli Maalaisliitolle ohjelmaa kolmannen tien vaihtoehdoksi kapitalismille ja kollektiiviselle sosialismille.

Toinen Virolaisen ulkomainen esikuva oli amerikkalainen Arthur E. Morgan, joka oli 1930-luvulla johtanut Tennessee Valley Authorityn puitteissa toteutettua aluesuunnittelua. Hänen ajatuksensa maaseutuelämän terveellisyydestä ja sen merkityksestä koko kansankunnan elinvoimalle innoittivat Virolaista

esittämään radikaaleja aluepoliittisia näkemyksiä. Morgan oli esitellyt ajatuksiaan Helsingissä Kansantaloudellisen yhdistyksen tilaisuudessa vuonna 1947 pitämässään esitelmässä.

Virolainen nojautui teoksessaan myös Santeri Alkioon. Hän ei kuitenkaan paneutunut alkiolaiseen arvomaailmaan, jonka ytimessä on materialismin, ”porvarillisen ansaitsemishalun” kritiikki. Tätä osoittaa sekin, että kirjaan lainatussa alkiolaisen ihmisyyssaatteen kiteytyksessä on kiusallinen virhe. Se on kirjoitettu muotoon ”ihmisyyden **hengitystarve** ja sen edellytykset on pantava kaiken yhteiskunnallisen ja valtiollisen uudistuksen pohjaksi”.

On ymmärrettävää, että alkiolainen arvomaailma jäi sotien jälkeisten jälleenrakennusvuosien aatteellisessa keskustelussa taka-alalle. Tämä johti osaltaan siihen, että puolueella oli heikot edellytykset tarjota aatteellista vaihtoehtoa sosialidemokraattien 1960-luvulla käynnistämälle materialistisiin arvoihin nojautuneelle kasvu- ja rakennemuutospolitiikalle.

Johannes Virolaisen teoksella oli sotien jälkeen puolueelle samankaltainen merkitys kuin Alkion kirjoituksilla oli ollut vuosisadan alussa. Omalle teokselleni *On muutoksen aika* taisi muodostua yhtä keskeinen asema 1970-luvulla.

Johannes Virolainen johti uudistustyötä, jolla Maalaisliiton kehittyi yleispuolueeksi. Puolueen puheenjohtajaksi tultuaan hän ajoi läpi puolueen nimen muutoksen Keskustapuolueeksi. Puolueen nimeksi olisi haluttu Keskustaliitto, mutta sen olivat muutamat Edistyspuolueen perilliset varanneet yhdistysrekisterissä. Kun muutimme nimen vuonna 1988 Suomen Keskustaksi, nimi oli edelleen varattuna, eikä sitä annettu käyttöömmä. Kiusa se on pienikin kiusa.

Vuoden 1970 eduskuntavaaleihin puolue kävi teemalla ”Keskusta – uudistaja”. Virolaisen radikalismi suuntautui

korkeakoulujen hallinnon uudistamiseen. Puolueen nimen muuttuminen, sen kyvyttömyys asettaa kyseenalaiseksi sosiaalidemokraattisen kasvu- ja rakennemuutospolitiikan arvomaailma, maaseudun vaikea murros ja puolueen johdon keskittyminen korkeakoulujen hallinnon uudistamiseen johtivat pahaan tappioon. Tappion jälkeen puolue ”palasi aitovierille” ja koki tällä tiellä tappion myös vuoden 1972 eduskuntavaaleissa.

Presidentiksi Virolaista kannattivat lähinnä vanhoilliset voimat. Niiden ytimessä oli Kekkonen ja hänen ulkopoliittisen linjansa vastustajia. Valtakilpailussa Karjalaisen kanssa Virolaiseen iskostui kielteinen ulkopoliittinen leima.

Kekkonen ei luottanut Virolaisen ulkopoliittiseen harkintakykyyn. Epäluottamus alkoi viimeistään Virolaisen toiminnasta vuoden 1958 yöpakkashallituksen synnyttämisessä ja se tuli esille vielä vuoden 1979 ns. juhannuspommin yhteydessä.

Presidentti Kekkonen moitti tuolloin Virolaista julkisesti siitä, että tämä oli haastattelussaan antanut ymmärtää Kokoomuksen oppositioaseman johtuvan ulkopoliittisista syistä. Kekkonen katsoi, että eduskunnan puhemiehen lausunto oli heikentänyt Suomen puolueettomuuskuvaa etenkin Länsi-Saksassa, jonne hän oli juuri tehnyt onnistuneen valiovierailun.

Tohtoreiden valtataistelu heijastui myös Keskustapuolueen puheenjohtajan vaihdokseen vuoden 1980 Turun puoluekokouksessa. Johannes Virolainen halusi jatkaa puheenjohtajana voidakseen pyrkiä siltä paikalta presidentiksi. Hän pyrki käymään kauppaa puheenjohtajuudesta ainakin Heikki Haaviston kanssa. Virolainen pyysi Haavistoa kannattamaan julkisesti jatkoa puheenjohtajuudelleen ja lupasi tukea tätä seuraajakseen. Haavisto vastusti minun valintaani omia kanaviaan käyttäen, mutta ei ottanut julkista kantaa. Pettymys purkautui katkerana kirjoituksena *Maaseudun Tulevaisuuteen*.

Minun valintaani tukeneen ydinjoukon muodostivat aatteen innoittamat nuoret. Siinä olivat mukana myös Kekkoselle uskollisimmat K-linjan edustajat, joita presidentti oli itse paimentanut. Karjalainen lähipiireineen jurnutti vastaan. Hän halusi kyllä Virolaisen kaatuvan, mutta ei tukenut minun valintaani.

Hävittyään puheenjohtajaehdokkaasta käydyn väännön Karjalainen yritti estää minun suosikkini Seppo Kääriäisen valinnan puoluesihteeriksi. Tässäkin hän koki tappion. Karjalainen ilmeisesti pelkäsi, että puheenjohtajuuden myötä asemani vahvistuisivat siinä määrin, että saattaisin nousta kilpailemaan hänen kanssaan ehdokkuudesta vuoden 1984 presidentinvaaleissa.

Urho Kekkonen sairastuminen ja ero presidentinvirasta johti kuitenkin ennenaikaisiin vaaleihin. Karjalainen ja Virolainen pääsivät vihdoinkin siihen keskinäiseen kamppailuunsa, johon he olivat jo vuosikymmenten ajan valmistautuneet. Nuori puoluejohto joutui hornankattilaan.

* * *

Kokoomuksen ja kommunistien keskuudessa ei elätelty toiveita oman ehdokkaan valinnasta Urho Kekkonen seuraajaksi. Näiden puolueiden rooliksi jäi vaikuttaa siihen, kuka tähän tehtävään valitaan.

Kommunistit jakautuivat kahtia. Jakautumiseen vaikuttivat sekä sisä- että ulkopoliittiset syyt. Enemmistön pitivät hallussaan ne, jotka irtaantuivat tiukasta aatteellisuudesta ja ottivat etäisyyttä Neuvostoliiton kommunistiseen puolueeseen. Vähemmistöön jäivät tiukan linja kommunistit, jotka tukeutuivat NKP:hen ja ottivat siltä ohjeensa. Enemmistö lähentyi sosiaalidemokraatteja. Sen piirissä presidentiksi kaavailtiin Kalevi

Sorsaa, mutta lopulta Mauno Koivistokin kelpasi. Vähemmistö kannatti Ahti Karjalaista.

Kokoomuksessa ulkopoliittisesta linjasta taisteltiin. Lähellä elinkeinoelämää olleet kokoomuslaiset olivat Päiviö Hetemäen johdolla tulleet vähitellen Kekkosen kannattajiksi. Vuoden 1968 vaaleissa puolueen ehdokkaaksi tuli kuitenkin Kekkosen ja hänen linjansa vastustaja Matti Virkkunen.

Tämä ratkaisu löi puolueeseen kielteisen leiman. Sen edustajat olivat olleet mukana Karjalaisen ja Virolaisen johtamissa hallituksissa. Nyt tie näytti nousevan pystyyn. Kokoomus uudisti johtoaan, joka alkoi luoda luottamusta puolueen ulkopoliittiseen linjaan. Se kannatti poikkeuslakia vuonna 1974 ja tuki Kekkosen valintaa vuoden 1978 presidentinvaaleissa.

Miksi Kokoomus ei päässyt hallitukseen vuonna 1979, vaikka se oli tukenut poikkeuslakia, kannattanut Kekkosta jatkokaudelle ja saanut suuren vaalivoiton? Tämä johtui siitä, ettei ollut mahdollista muodostaa toimintakykyistä hallitusta, jossa Kokoomus olisi voinut olla mukana. Kysymys oli siis sisäisistä eikä yleisistä syistä, kuten Virolainen oli väittänyt.

NKP:n edustajat kyllä vastustivat Kokoomuksen tuloa hallitukseen. Se saattoi pieneltä osalta vaikuttaa siihen, että SDP vielä tuossa vaiheessa torjui yhteistyön Kokoomuksen kanssa. Syyt olivat kuitenkin ensi sijassa aatteellisia ja sisäpoliittisia. Tarjolla oli SDP:lle mieluisa kansanrintamahallitus.

NKP:n kanta vaikutti Kekkoseenkin, joka oli hyvin ärtynyt, kun yritimme saada mukaan edes kokoomuslaisia talouselämän edustajia. Kun otimme Eino Uusitalon kanssa asian puheeksi, hän suutahti ja uhkaili erollaan.

Ilmeisesti NKP halusi pitää kokoomuskortin kädessään voidakseen käyttää sitä Urho Kekkosen seuraajaa valittaessa. Tämä kävi ilmi keväällä ja kesällä 1981, jolloin NKP:n edustajat olivat

valmiit hyväksymään keskustajohtoisen hallituksen, jossa Kokoomus olisi ollut mukana. Sorsan kanssa oli ilmeisesti keskusteltu siitä, että viimeistään välivaiheen jälkeen olisi palattu punamultahallitukseen, jossa hänellä olisi ollut johtava asema. Sorsa oli joka tapauksessa kaatamassa Koiviston hallitusta.

Keskustapuolueen tilanne oli vaikea. Johannes Virolaisella oli ylivoimainen kannatus puolueen presidenttiehdokkaaksi, mutta hänellä ei ollut mitään mahdollisuutta tulla valituksi. Ahti Karjalaisella oli oman puolueen lisäksi kannatusta sekä oikealla että vasemmalla. Elinkeinoelämän keskuudesta hän sai vahvaa tukea.

Karjalaisen ongelma oli, että hänen henkinen kestävyksensä oli 1970-luvun rajuissa valtataisteluissa musertunut ja hän oli alkoholisoitunut. Ikuinen ehdokkuus Kekkosen seuraajaksi kävi hänelle raskaaksi. Sosialidemokraatit ja omat puoluetoverit yhdistivät voimansa Karjalaisen kuningastien katkaisemiseksi.

Menestyksellisesti toiminut Karjalaisen II hallitus kaadettiin. Sitten Kekkosen kautta jatkettiin poikkeuslailla, johon kylläkin oli painavat ulko- ja kauppapoliittiset perusteet. Heti poikkeuslain säätämisen jälkeen sosialidemokraatit riensivät pyytämään Kekkosta ehdokkaakseen vuoden 1978 presidentinvaaleissa. He ovat avoimesti kertoneet, että heidän nimenomaisena tarkoituksenaan oli estää Karjalaisen valinta.

Odottavan aika kävi pitkäksi. Eniten Karjalaista rasitti suhteiden katkeaminen Kekkoseen. Ahdingossaan hän teki virheitä, jotka johtivat luottamuksen murenemiseen, mutta ratkaiseva merkitys oli sillä, että kilpailijat kylvivät myrkyä presidentin mieleen.

Kesäkuussa 1981 Karjalainen lähti Harri Holkerin saattamana tämän järjestämään kuntoutukseen ja raitistui. Elokuun alussa Kekkosen suhtautuminen Karjalaiseen oli muuttunut.

Siihen saakka hän oli kieltänyt minua ottamasta kantaa presidenttiehdokkaaseen. Nyt hän kehotti tukemaan Karjalaisen ehdokkuutta. Karjalaisen raittiutta Kekkonen kommentoi sanomalla, että se taisi tulla liian myöhään. Minulle jäi epäselväksi, epäilikö hän Karjalaisen yrityksen onnistumista vai sitä, ettei Karjalainen ehkä enää pystyisi korjaamaan poliittisia asemiaan.

Keskustan johdolla ei ollut muuta mahdollisuutta kuin tukea Karjalaisen valintaa, vaikka tiesimme Karjalaisen häviävän puoluekokouksen ehdokasäänestyksen. Nuorelle puoluejohdolle kysymys oli ulkopoliittisesta linjavalinnasta. Tarjolla oli vaara, että puolue voisi joutua ulkopoliittiseen paitsioon. Se olisi ollut vaarallista tilanteessa, jossa sosialidemokraatit olivat presidentinvaalien kautta saavuttamassa ehdottoman poliittisen johtoaseman.

Uskoimme, että Karjalaisen valinta ehdokkaaksi ja jopa presidentiksi olisi johtanut pysyvään raittiuteen. Siitä on kokemusta, että radikaali myönteinen muutos elämäntilanteessa on pelastanut pitkällekin edenneestä alkoholismista. Siihen ilmeisesti uskoi myös Harri Holkeri. Pettymys johti päinvastaiseen, alkoholiingelman pahenemiseen ja erottamiseen Suomen Pankin pääjohtajan tehtävästä.

On surullista, että Ahti Karjalaisen mittava valtiomiesura päättyi tällä tavalla. Medialla oli olennainen osa Karjalaisen henkisen kestokyvyn murskaamisessa. Se on pitänyt yllä myös hänen kielteistä jälkimainettaan.

On ollut vastenmielistä lukea ja kuunnella Helsingin Sanomien entisen päätoimittajan Janne Virkkusen viimeaikaisia kannanottoja vuoden 1982 presidentinvaaleista.

Virkkusen ja muiden sosialidemokraattisten toimittajien käsissä 1970- ja 1980-luvulla ollut politiikan toimitus teki

määrätietoista työtä Karjalaista vastaan. Vuonna 1981 Aarno ”Loka” Laitisen johdolla julkaistussa *Tamminiemen pesänjakajat* -teoksessa herkuteltiin Ahti Karjalaisen henkilökohtaisella ongelmalla. Kirja tuki avoimesti Mauno Koiviston valintaa presidentiksi.

Virkkunen on ylpeillyt toiminnallaan ja etenkin osuudellaan *Tamminiemen pesänjakajiin*. Omien sanojensa mukaan, hän esti rapajuopon valinnan tasavallan presidentiksi.

* * *

Kalevi Sorsa koki samankaltaisen kohtalon kuin Ahti Karjalainen. Molemmat olivat luonteeltaan herkkiä ja kummankin henkinen kestävyys oli heikko. Kumpikaan ei tässä mielessä sopinut politiikan koviin taisteluihin.

Ahti Karjalaisen tapaan Kalevi Sorsakin kohtasi urallaan ylivoimaisen kilpailijan. Sorsa oli pitkään ehdoton suosikki SDP:n presidenttiehdokkaaksi, mutta vuosien 1977–1979 vastoinkäymiset heikensivät hänen asemaansa. Lasse Lehtinen kertoo väitöskirjassaan, että tämä vaikutti kielteisesti jopa hänen fyysiseen terveyteensä.

Kalevi Sorsa joutui julkisuuden hampaisiin ennen muuta kannatettuaan voimakkaasti kuvaputkitehdas Valcon perustamista. Se oli osa SDP:n suunnitelmaa luoda Suomeen laaja valtiojohtoinen elektroniikkateollisuus. Valco-hankkeeseen liittyi syytöksiä, että Sorsa olisi ottanut lahjuksia Saloralta, joka oli tehdashankkeen voimakkain ajaja. Valco epäonnistui täysin, ja siitä aiheutui valtiolle mittavat taloudelliset menetykset. Veikko Vennamo kiteytti terävään tyyliinsä Sorsan vaikeudet nimittämällä pääministeriä Valco-Sorsaksi.

Kalevi Sorsa oli hämmentynyt ja hämmästynyt julkisuudessa saamastaan kohtelusta. Hän tiesi, että tiedotusvälineiden

avainpaikoilla oli omia puoluetovereita. Mutta sosialistejakin oli monen sorttisia, eivätkä kaikki olleet Sorsan kannattajia.

Ahdingossaan Sorsa joutui hyväksymään Mauno Koiviston nimittämisen pääministeriksi. Koivisto oli saanut olla sivussa Suomen Pankissa, ja sieltä käsin hän oli taitavasti kampittanut Sorsan johtamaa hallitusta. Sorsa ajatteli monien muiden tapaan, että vastuun kantaminen heikentäisi Koiviston kansansuosiota. Toisin kuitenkin kävi.

Keskusta sai Koiviston hallitukseen vahvat asemat. Sisäministerinä jatkoi Eino Uusitalo, josta tuli myös pääministerin sijainen. Ahti Pekkala nimitettiin valtiovarainministeriksi. Minä jatkoin ulkoministerinä.

Keskustapuolueella oli hallituksessa kova linja senkin vuoksi, että sen ministerit halusivat tukea puheenjohtajaksi pyrkivän ulkoministerin asemaa. Ja kun olin tullut valituksi, minun oli osoitettava kyvykkyyteni kovalla hallituspolitiikalla.

Toisaalta tahdoimme tiukalla linjallamme vaikuttaa presidentinvaalin ennakoasetelmiin. Ajattelimme, että voisimme tällä tavoin synnyttää tilanteen, jossa pääministeri Koiviston kansansuosio heikkenisi ja presidentinvaalien lähtökohdat tasoittuisivat. Niin ei kuitenkaan käynyt.

Koivisto kykeni jatkuvasti kävelemään puheenjohtaja Kalevi Sorsan johdolla tehtyjen puoluepäätösten yli, eikä häntä tästä juuri ääneen puolueen piirissä arvosteltu. Jos arvosteltiin, se kääntyi hänen edukseen yleisessä mielipiteessä.

Koivisto ei ottanut hallituksestaan kovin suurta vastuuta. Hän oli hallituksen puheenjohtaja, joka jousti kaikkiin suuntiin pitäen tärkeimpänä hallituksen koossapysymistä. Hän pyrki välttämään sekaantumista kiistoihin, hän antoi poliitikojen riidellä.

Vuoden 1981 alkukuukausina tyytymättömyys hallituksen toimintaan alkoi selvästi lisääntyä. Päätökset siirtyivät, tuloksia ei saatu aikaan. Hallitus oli alkanut käydä toimintakyvyttömäksi.

Myös valtopoliittiset laskelmat alkoivat muuttua. Kun Koiviston hallitus muodostettiin, monet uskoivat, että poliittinen vastuu heikentäisi pääministerin kansansuosiota edessä olevia presidentinvaaleja ajatellen. Toisin kuitenkin kävi. Koiviston kansansuosio jatkoi kasvuaan. Niinpä yksi ja toinen alkoi laskeksella, ettei hallituksen vaihtuminen olisi mikään huono asia, vallankin kun hallituksen toimintakyky oli heikentynyt.

Näin kulki Urho Kekkosenkin ajatus. Mitä pidempään hallitus jatkoi työtään, sitä useammin Kekkonen esitti kriittisiä ajatuksia sekä hallituksesta että pääministeristä. Kekkoselle Koiviston nimittäminen oli ollut vastentahtoinen ratkaisu. Hänkin oli olettanut, että toimiminen päivänpolitiikassa murentaisi Koiviston kansansuosiota.

Avainasemassa oli Kalevi Sorsa. Sosialidemokraattien piirissä oli kasvavaa tyytymättömyyttä hallitusta ja Mauno Koivistoa kohtaan. Tammi-helmikuun vaihteessa Sorsa oli kypsynyt siihen ajatukseen, että hallitusta olisi vaihdettava.

Kommunistit kiristivät linjaansa. Maaliskuun alussa syntyneeseen tulopoliittiseen kokonaisratkaisuun sisältyi lainsäädännöllisiä muutoksia, joita SKDL ehdottomasti vastusti. SDP joutui ottamaan kantaa siihen, voidaanko SKDL:lle antaa erivapaus äänestä niitä vastaan.

Keskustan tilanne oli helppo. Hallituksen ongelmat johtuivat vasemmistopuolueiden sisäisistä ja keskinäisistä ristiriidoista. Keskusta vain kiirehti ratkaisuja ja vaati yksimielisyyttä. Hallituksen kaatuminen vahvistaisi Keskustan asemia seuraavia presidentinvaaleja ajatellen.

Huhtikuun alussa 1981 puhkesi avoin kriisi. Syntyi tulkinta, että presidentti Urho Kekkonen yritti kaataa Mauno Koiviston johtaman hallituksen ja epäonnistui.

Unto Hämäläinen kirjoitti Mauno Koiviston 90-vuotispäivänä 25.11.2013 ilmestyneeseen Helsingin Sanomien numeroon laajan erikoisliitteen ”Näin Kekkonen kaatuu”. Juttu rakentui Neuvostoliiton suurlähetystön maanantaina 6.4.1981 järjestämän YVA-vastaanoton ympärille. Se perustui jo yli kolmekymmentä vuotta vallalla olleeseen yleiseen tulkintaan tuon ajan tapahtumista.

Hämäläinen kertoo, että edellisen viikon lopulla presidentti Urho Kekkonen oli kiirehtinyt eräiden lakiesitysten saamista presidentin esittelyyn. Koivisto oli antanut vastaanottopäivänä lausunnon, että hänen hallituksensa jatkaa niin kauan kuin sillä on tukena eduskunnan luottamus. Tämän Hämäläinen toteaa merkinneen sitä, että Koivisto uhmasi presidentti Urho Kekkonen tahtoa.

Perjantaina Kekkonen oli tavannut myös Suomen kommunistisen puolueen puheenjohtajan Aarne Saarisen, joka oli Hämäläisen mukaan kertonut Tamminiemen portilla päivästäville toimittajille, että presidentti haluaa vaihtaa hallitusta ja varsinkin pääministeriä. Hämäläinen kirjoittaa, että Saarisen esiintymisen jälkeen koko Suomen kansa arvasi, että lakikahakassa onkin kysymys ”presidenttipelistä eli demareiden ja keskustapuolueen kamppailusta, kenestä tulisi presidentti Kekkonen jälkeen”.

”Keskusta ja Kekkonen haluavat kaataa hallituksen, jotta Koivisto menettäisi pääministerin paikkansa ja samalla hänen osakkeensa heikkenisivät presidenttipelissä”, kiteyttää Hämäläinen.

Hämäläinen kirjoittaa, että seuraavan viikonlopun aikana johtavat poliitikot ja tiedotusvälineet muistuttivat siitä vanhasta

säännöstä, että hallitus ja pääministeri pyytävät eroa, jos presidentti ja pääministeri joutuvat vastatusten. ”Jopa Kalevi Sorsa sanoo, että hallitus vaihtuu”, kirjoittaa Hämäläinen.

Hämäläinen kertoo Koiviston päättäneen viikonlopun aikana, että sittenkin taistelisi paikastaan. Koivisto oli kysynyt vaimoltaan, oliko tämä sotilaan vaimo ja valmis seuraamaan miestänsä myös tappioon asti. Vastaus oli ollut ”kyllä”.

Television maanantai-illan uutisissa Mauno Koivisto oli Hannu Lehtilän haastattelussa tulkinnut hallituskysymyksen presidenttipeliksi. Lehtilä kysyi: ”Pelataanko tässä nyt presidenttipeliä?”. ”Niin minulle on kerrottu”, Koivisto vastasi. Hämäläinen kuvailee Koiviston vastatessaan hymyilleen vinosti.

Helsingin Sanomat oli julkaissut seuraavana aamuna uutisjutun, jossa poliittinen asetelma pelkistettiin Koiviston ja Kekkonen väliseksi valtataisteluksi. Hämäläinen kirjoittaa artikkelissaan, että pääotsikko oli paljon puhuva ”Koivisto antoi takaisin Kekkoselle”. Tämä tulkinta sopi Koivistolle. Mielikuva Kekkonen haastamisesta toi kukkia ja kansansuosiota. Koivisto ei kuitenkaan ollut sanonut mitään Kekosta vastaan. Hän oli vain ilmoittanut pyrkivänsä pitämään hallituksen koossa ja tulkinnut hallitusasetelman presidenttipeliksi.

Presidenttipelistä oli todellakin kysymys, mutta kaikkein kovinta peliä käytiin sosialidemokraattien kesken. Keskustan tohtorit eivät uhanneet Mauno Koiviston kuningastietä. Ahti Karjalainen oli jo nujerrettu, ja Karjalainen oli häviämässä ehdokaskilvan Johannes Virolaiselle. Virolainen taas sai tukea vain omiltaan. Koiviston presidenttipelin ainoa uhka oli oman puolueen puheenjohtaja, joka kamppaili Koiviston kanssa presidenttiehdokkuudesta.

Unto Hämäläinen mainitsee jutussaan Kalevi Sorsan ennakoineen hallituksen vaihtuvan. Tällä hän ilmeisesti viittaa

Uudessa Suomessa 5.4. julkaistuun Sorsan haastatteluun. Hämmäläinen ei kuitenkaan kerro ollenkaan hänen pyrkimyksistään kaataa Koiviston hallitus.

Sorsan toiminnasta Koiviston hallituksen kaatamiseksi on runsaasti dokumentoitua tietoa, jonka useimmat historian-tutkijat ja -tulkitsijat ovat Hämmäläisen tapaan tyystin sivuutta-neet. On ylläpidetty mielikuvaa, että Kekkonen ja Keskusta kaatoivat Koivistoa. Näiden mielikuvien rakenteluun on liittynyt sekin, että Kalevi Sorsan on todisteltu ryhtyneen jo varhaisessa vaiheessa tukemaan Koiviston presidenttiehdokkuutta.

Lasse Lehtinen muistuttaa väitöskirjassaan, että Sorsa oli syksyllä 1980 esittänyt Koiviston asettamista SDP:n ehdokkaaksi. Juuri syksyn kunnallisvaalien alla SDP:n työvaliokunta oli Sorsan johdolla päättänyt ”uudistaa Koiviston ehdokkuuden ja kertoa samalla, että Sorsa oli jo puolitoista vuotta aikaisemmin Turun Sanomissa nostanut Koiviston esiin”. Puolueen pää-äänenkannattaja vahvisti, että SDP:n ehdokas on ”mitä suurim-malla todennäköisyydellä” Mauno Koivisto.

Lehtinen paljastaa yhden puoluejohdon esilletulon motiiveista: ”Laskettiin, että Koiviston nimi antaa SDP:lle kunnallis-vaaleissa muutaman lisäprosentin ja näin myös kävi.” Toinen motiivi käy ilmi Koiviston reaktiosta. Lehtinen kertoo Koiviston raivostuneen siitä, että hänet ilmoitettiin ehdokkaaksi lupaa kysymättä. ”Koivisto pelkäsi Kekkonen ja Tehtaankadun reaktioita”, arvioi Lehtinen. Koivisto ymmärsi, että Sorsa joukkoineen pyrki ulostulollaan vaikeuttamaan hänen asemaansa ja pyrkimystään puolueen presidenttiehdokkaaksi.

Alkuvuodesta 1981 Kalevi Sorsa ryhtyi yhdessä Keskusta-puolueen johdon kanssa kaatamaan Koiviston hallitusta. Sorsan mielessä oli punamultahallitus, jossa hänellä itsellään olisi ollut johtava asema. Mielessä olivat myös lähestyvät presidentinvaalit.

Sorsan asemat näyttivät vahvoilta. Kommunistit ja NKP tukivat voimakkaasti hänen ehdokkuuttaan.

Olen muistelmakirjassani *On totuuden aika 1* kertonut, että keskustelin 1. helmikuuta 1981 ensimmäisen kerran Kalevi Sorsan kanssa siitä, että pyrkisimme yhdessä aikaansaamaan hallituksen vaihdoksen.

Urho Kekkosen päiväkirjassa on helmikuun 17. päivän kohdalla Sorsan rooliin liittyvä merkintä: ”Sorsa luonani. Koiviston lumous on mennyt. Sorsa sitä mieltä, että Koivisto on menettänyt jo paljon myötätunnostaan, Koivisto saatava eroamaan pääministerin virasta. Sorsa samaa mieltä. Joko ero heti tai ensi syksynä.”

Maaliskuun alussa SDP:n puolueenuevosto päätti, että ”Koiviston on palautettava luottamus hallituksen sisälle ja jos se ei onnistu, sosialidemokraatit tekevät johtopäätökset yhteistyöstä”. Tähän puolueoimikunnassa myöhemmin vedottiin.

Maaliskuun 19. päivän kohdalla Urho Kekkosen päiväkirjassa on merkintä Sorsan antamasta selostuksesta SDP:n eduskuntaryhmän kokouksesta. Mukana on Kekkosen kommentti: ”Sd. on lujalla päällä. Jos hallitus hajaantuu, virkamieshallitus. Rekola pääministeriksi. Jos hallitus ei hajaannu maalishuhtikuussa, se siirtyy syksyyn. Mutta asiathan ovat ennallaan.”

Muistelmateoksessani julkaisin otteen Urho Kekkoselle lähettämästäni kirjeestä, jossa selostin tapaamistani Sorsan kanssa 24.3.: ”Tapasin juuri Sorsan. Molempien tilannearvio on entinen. Sorsa epäili Koiviston pyrkivän pilkkomaan esillä olevat ongelmat, jolloin hän voittaisi lisää aikaa. Sovimme siitä, että pyrimme pitämään paketin koossa. Sorsa harkitsee myös vähimmäiseläkekysymyksen kytkemistä neuvottelukysymyksiin.”

Käännekohtaksi SDP:n sisäisessä valtataistelussa muodostui 2.4. pidetty puolueoimikunnan kokous. Siellä päätettiin, että

kaikkien hallitusryhmien tuli hyväksyä 9.3. allekirjoitettu tulopoliittinen kokonaisratkaisu ja siihen liittyvä sosiaalietuuksien verollepano yksimielisesti. Tämän Koivistokin ilmoitti hyväksyvänsä.

Urho Kekkonen on merkinnyt torstaina 2.4. päiväkirjaansa, että Sorsa oli kertonut SDP:n puoluetoimikunnan olevan yksimielisesti puolueuuvostossa päätetyllä kannalla. Eino Uusitalo oli soittanut hänelle iltapäivällä ja kertonut, että Keskusta- puolueen ryhmä oli yksimielinen. ”Jyrkät päätöslauselmat.”

Seuraavan päivän kohdalla päiväkirjassa on lauantain 4.4. lehtileike, jossa kerrotaan presidentti Kekkonen kiirehtineen hallitusta keskeneräisten asioiden käsittelyssä. SDP:n puoluesihteerin Ulf Sundqvistin kerrotaan vakuuttaneen SDP:n pitävän tiukasti kiinni siitä, että tulopoliittinen kokonaisratkaisu on hyväksyttävä hallituksessa yksimielisesti. Jos SKDL äänestä vastaan, se jää hallituksen ulkopuolelle.

Leikkeessä kerrotaan myös puheenjohtaja Aarne Saarisen käyneen Tamminiemessä ja todenneen sieltä palattuaan, että presidentti oli ollut hänen kanssaan yhtä mieltä siitä, että Koiviston hallituksen tie oli kuljettu loppuun. Tähän kohtaan leikkeessä Kekkonen oli piirtänyt kaksi kysymysmerkkiä. Ilmeisesti hän ihmetteli tulkintaa, jonka Saarisen oli heidän keskustelustaan julkisuuteen antanut.

Mauno Koivisto oli aikaisemmin sanonut presidentti Kekkoselle aikovansa jättää hallituksensa eronpyynnön 15.4.1981. Puoluetoimikunnan kokouksen jälkeen hän ilmoitti jättävänsä eronpyynnön jo 3. huhtikuuta. Niin ei kuitenkaan tapahtunut. Saarisen antamat lausunnot näyttävät johtaneen aikalisään.

Uusi Suomi julkaisi sunnuntaina 5.4.1981 Kalevi Sorsan haastattelun, joka oli tehty jo edellisenä maanantaina. Siinä Sorsa ennakoி selvin sanoin hallituksen kaatumista ja uuden

punamultahallituksen muodostamista. Tarkistettuaan jutun loppuviikosta Sorsa pysyi kannallaan. Jutun tehnyt Tuomas Keskinen kirjoitti: ”Sorsan maanantainen linja piti yhä. Hän ei nähnyt hallituksella olevan mahdollisuuksia selvitä erimielisyyksistään kommunistien kannan vuoksi. Mutta hän antoi hallitukselle mahdollisuuden yrittää vielä kerran. Puolue ei nytkään esittänyt aikarajoja.”

Seuraavana päivänä Mauno Koivisto ryhtyi julkiseen taisteluun hallituksensa puolesta. Hänen 6.4. antamansa televisiohaastattelu on Unto Hämäläisen tapaan yleisesti tulkittu siten, että hän ryhtyi uhmaamaan Urho Kekkosta.

On kuitenkin ilmeistä, että Mauno Koivisto ei reagoinut niinkään Saarisen esittämään tulkintaan Kekkosen pyrkimyksistä kuin nimenomaan edellisenä päivänä julkaistuun Kalevi Sorsan haastatteluun. Sunnuntain haastattelussaan Kalevi Sorsa oli osoittanut julkisesti, että hän oli määrätietoisesti kaatamassa hallitusta. Tämä näyttää viikonlopun aikana kypsytäneen Koiviston julkiseen puolustustaisteluun.

Koivisto siirsi kiistat eduskuntaan ja käveli jälleen Sorsan yli. Puolueen johto ei voinut estää sitä, että pääministeri toimi sen tekemien tiukkojen päätösten vastaisesti. Kriisi ei siis ratkennut pääministerin, tasavallan presidentin ja eduskunnan välisen perustuslaillisen vastakkainasettelun, vaan SDP:n sisäisen valtataistelun kautta. Koivisto käytti pääministerin asemaansa oman puolueensa johtoa vastaan.

Myös SKDL:n piirissä käytiin keväällä 1981 sisäistä valtataistelua. Puolueessa valtaa pitäneet kommunistit olivat aktiivisesti mukana kaatamassa Koiviston hallitusta. SKDL oli tehnyt omat tiukat päätöksensä hallituksessa esillä olleista asiakysymyksistä. Tähän liittyivät myös SKP:n puheenjohtajan Aarne Saarisen toiminta ja lausunnot huhtikuun alkupäivinä.

Kommunistit ja NKP olivat presidenttipelissä ja Mauno Koiviston kanssa käydyssä valtataistelussa selkeästi Kalevi Sorsan kannalla. Sorsa nojautui omassa toiminnassaan siihen, että SKDL:n tiukka linja pitää. Siksi hän ennakoiki 5.4. julkaistussa haastattelussa hallituksen kaatuvan.

Koivisto sai kuitenkin kulttuuriministerinä toimineesta SKDL:n puheenjohtajasta Kalevi Kivistöstä liittolaisen, jonka avulla hän sai estetyksi hallituksen hajoamisen. Kivistö ei ollut SKP:n jäsen, hän oli vasemmistososialisti. Hän suostui siihen, että puolueen vastustamat lakiesitykset viedään eduskuntaan sillä puheella, että niiden sisällöstä vielä eduskunnassa neuvotellaan. SKDL:n sisällä ratkaistiin siis osaltaan Suomen siirtyminen Kekkonen linjalta SDP:n oikeiston edustamalle linjalle.

Kevään yrityksen epäonnistuttua jatkoin yhteydenpitoani Kalevi Sorsan kanssa. Tapasimme 9.6.1981, heti SDP:n puoluekokouksen jälkeen. Totesimme, että hallituksen seuraava koetinkivi on budjettiesityksen laatiminen vuodelle 1982. Hallituksen kaatamista yritettiin vielä syksyn budjettiriihen yhteydessä. SKDL löi kommunistien johdolla jo alkukesästä lukkoon kovat budjettitavoitteet. Keskusta piti tiukasti kiinni omasta linjastaan.

Tapasin Kalevi Sorsan sunnuntaina 6. syyskuuta. Hän oli edelleen mukana hankkeessa hallituksen kaatamiseksi. Totesimme molemmat, että presidentin terveydentila saattaa aiheuttaa vaikeuksia suunnitelmamme toteuttamiselle.

Hallitus olisi hajonnut budjettikiistoihin, mutta tämä yritys raukesi, kun Kekkonen joutui sairaslomalle ja lopulta eroamaan.

Vuoden 1981 tapahtumista syntyi se Unto Hämäläisenkin edelleen ylläpitämä tulkinta, että Urho Kekkonen yritti kaataa Koiviston hallituksen ja kärsi tappion. Tasavallan presidenttinä

hän kuitenkin toimi virkavelvollisuuksiensa mukaisesti. Kun hallitus oli puolueiden välisten kiistojen vuoksi menettänyt toimintakykynsä, sen oli erottava ja jätettävä paikkansa. Presidentti ryhtyi kiirehtimään vireillä olleiden asioiden ratkaisemista. Ellei hallitus tähän kykenisi, sen olisi jätettävä paikkansa.

Tosiasiassa kysymys oli siis puolueiden välisistä ja niiden sisäisistä kiistoista ja valtataisteluista. Niiden ytimessä oli Kalevi Sorsan ja Mauno Koiviston kamppailu Suomen johtajuudesta. Koivisto käänsi sen julkisuudessa valtioelinten väliseksi kiistaksi ja vastakkainasetteluksi Kekkonen kanssa. Samalla kaatuivat Sorsan johdolla tehdyt SDP:n tiukat puoluepäätökset.

Mauno Koivistolla oli varasuunnitelma. Jos Kalevi Sorsa olisi onnistunut kaatamaan hänen johtamansa hallituksen, Koivisto olisi jättänyt Suomen Pankin, asettunut kansanedustajaehdokkaaksi ja ryhtynyt taistelemaan Sorsan kanssa SDP:n johtajuudesta. Puolueen sisäinen linjariita olisi ratkennut siellä missä olisi pitänytkin, puolueen sisäisessä päätöksenteossa.

Urho Kekkonen koki hyvin raskaasti sen, että hänestä tehtiin julkisuudessa kevään näytelmän konna. Hän ei voinut mitenkään puolustautua. Lasse Lehtinen kertoo Kekkonen sanoneen pojalleen Matille: ”Koivistohan se tässä vasta pelasiikin.” Kevään kokemukset nopeuttivat presidentin voimien ehtymistä.

Juhani Suomi kertoo Urho Kekkonen päiväkirjaan kirjoittamassaan taustoituksessa, että Kekkonen koki Koiviston käyttäneen häntä tietoisesti hyväkseen pönkittääkseen omaa asemaansa. ”Jo huhtikuun jälkipuoliskolla hän ilmoitti lääkäriilleen päättäneensä jättää presidentin tehtävät syyskuussa”, kertoo Juhani Suomi.

Suomi kirjoittaa kevään 1981 tapahtumista, että

syntyi kuva valtataistelusta, jossa vastakkain olivat vanha itsevaltainen presidentti ja parlamentarismin periaatteisiin tukeutuva pääministeri. Kukaan ei enää muistanut, että kiistassa oli ollut kysymys nimenomaan pääministerin ja hänen oman puolueensa välisestä vastakohtaisuudesta. Eikä SDP:n johto voinut kuvaa enää myöhemmin oikaista, koska se ei voinut olla tukematta julkisuudessa parlamen-tarismin esitaistelijaksi leimautunutta Koivistoa.

Sosialidemokraatit olivat Kalevi Sorsan johdolla houkutelleet Urho Kekkosen ehdolle vuoden 1978 presidentinvaaleihin. Tämä kausi päättyi kriisiin, jossa Mauno Koivisto kaatoi SDP:n sisäisen valtataistelun presidentin päälle.

Mauno Koivisto kävi vaaleihin ylivoimaisena ennakkosuosikkina. Koivisto sai 144 valitsijamiestä, Harri Holkeri 58 ja Johannes Virolainen 53. Koivisto valittiin ensimmäisellä kierroksella, kun enemmistö Kalevi Kivistön valitsijamiehistä ja SMP:n ainoa sinetöivät hänen valintansa.

Mauno Koivisto asettui asumaan presidentinlinnaan. Tammi-niemestä tuli Urho Kekkosen sairaskoti, jossa Kekkosta hoi-dettiin kuolemaansa 31. elokuuta 1986 saakka. Urho Kekkosen hautajaisista tuli vaikuttava surujuhla, johon Suomen kansa otti sydämestään osaa.

Vanhoja kaunoja ei kuitenkaan ollut unohdettu. Kekkosen poistuttua näyttämöltä niitä oli purettu ja purettiin niihin, jotka pyrkivät jatkamaan hänen poliittista linjaansa ja hänen edustamiaan poliittisia perinteitä.

2. Mauno Koiviston linja kylmän sodan kaudella

Tasavallan presidenttinä Mauno Koiviston ensimmäinen tehtävä oli järjestää uudelleen valtioneuvoston kokoonpano.

Vakiintuneen käytännön mukaan hallituksen tuli presidentinvaalien jälkeen erota. Nyt hallituksen kokoonpanoa oli joka tapauksessa muutettava sen vuoksi, että pääministeri oli valittu tasavallan presidentiksi. Keskustapuolueen mielestä hallituksen kokoonpanoon tuli tehdä mahdollisimman pieniä muutoksia. Pääministerin paikkaa tarjosimme Kalevi Sorsalle.

Mauno Koiviston ja Kalevi Sorsan päätavoite oli syrjäyttää minut ulkoministerin paikalta. Avainasemassa oli Sorsa. Hän ilmoitti pyrkivänsä ulkoministeriksi. Koiviston muistelmakirjan mukaan hän oli sanonut presidentille: ”Ellei Väyrynen luovu ulkoministerin paikalta, luovun hallituksen muodostamisesta. Väyrynen ei ole tarpeen ulkopoliittikan kannalta, voi olla vahingoksi.”

Koivisto kertoo myös tapaamisestaan Keskustapuolueen edustajien kanssa. Minulle hän oli esittänyt oman arvionsa: ”Jos Sorsa ei onnistu, ja annan muodostamistehtävän Sinulle, et Sinäkään onnistu”. Koivisto totesi minun myöntäneen näin olevan.

Meidän oli pakko perääntyä. Pelkäsimme joutuvamme hajotusvaaleihin, joissa SDP olisi presidentinvaalien siivittäjänä saanut mahtavan voiton. Keskusta oli vaalien jälkeen lyötynä ja hajallaan.

Pääministeriksi päästyään Kalevi Sorsa esiintyi maan mahtavimpana miehenä. Paluu vallan kahvaan kohensi miehen mielialaa ja terveyttäkin.

Koivisto-ilmiö vaikutti vielä kevään 1983 vaaleissa, mutta SDP:n voitto jäi melko vaatimattomaksi. Ilmeisesti Koivisto ja

Sorsa olivat ennakkoon kaavailleet hallituspohjan vaihtamista jo näiden vaalien jälkeen. Kokoomus kuitenkin koki vaalitappion. Lisäksi Koivisto arkaili tuolloin vielä ulkopoliittista asemaansa. Neuvostoliitossa elettiin vanhan vallan aikaa.

Vaalituloksen perusteella pidettiin itsestään selvänä, että Sorsa jatkaa pääministerinä. Kekkonen kaudella hallitusten kokoonpanossa oli otettu huomioon hallituspuolueiden voimasuhteiden lisäksi myös koko eduskunnan kokoonpano. Niinpä keskustan ja vasemmiston yhteishallituksissa oli ollut ei-sosialistinen enemmistö. Voimasuhteita järjesteltiin ammattiministereiden avulla. Nyt SDP ei tätä enää hyväksynyt.

Vahvistaakseen asemiaan ja päästäkseen hallitusryhmien voimasuhteita vastaavaan kokoonpanoon Sorsa ehdotti, että vaaleissa hyvin menestynyt SMP otettaisiin mukaan hallitukseen. Se oli määritellyt itsensä ei-sosialistiseksi vasemmistopuolueeksi.

Tapasin Pekka Vennamon. Hän ilmoitti heidän haluavan olla tiiviissä yhteistyössä keskiryhmien kanssa, joihin he katsoivat itsekin kuuluvansa. Saatoimme julkisuuteen tiedotteen, jonka mukaan muodostaisimme yhdessä hallituksen ei-sosialistisen enemmistön.

Valtiovarainministerinä jatkoi Ahti Pekkala. Palasin ulkoministerin virkaan ja otin hoitaakseni pääministerin sijaisen tehtävät. Mauno Koivisto ei olisi halunnut minua ulkoministeriksi. Hän kirjoittaa muistelmissaan: ”Olisin mielelläni nähnyt, että tehtävässä olisi jatkanut Pär Stenbäck. Minulla ei kuitenkaan ollut riittävän painavia syitä puuttua tältäkkään osin hallitusneuvottelujen kulkuun.”

Vaalivoitto ja nimitys uudenkin hallituksen pääministeriksi vahvistivat Sorsan itsetuntoa entisestään. Hallitusta hän pyrki johtamaan itsevaltaisesti. Tästä syntyi pahoja ristiriitoja. Mauno

Koiviston kanssa Sorsa kävi kulissien takaisen valtataistelun, jonka hävisi. Siitä lähtien Koivisto alkoi nauhoittaa käymänsä tärkeät keskustelut. Kumpikaan ei ole kertonut, mitä heidän välillään tapahtui.

Jouduimme kiistelemään Sorsa kanssa sekä poliittisista kysymyksistä että virkanimityksistä. Keskustapuolue toteutti aatteellista tahtopolitiikkaa. Otimme tiukasti yhteen sosialidemokraattien kanssa mm. alue-, maaseutu-, energia-, ympäristö- ja perhepolitiikassa. SMP myötäili aluksi sosialidemokraatteja, mutta myöhemmin pääsimme sen kanssa hyvään yhteistyöhön.

Lasten kotihoidon tuen ajoimme läpi kesällä 1984 hallituskriisin uhalla. Seuraavassa vuodenvaihteessa pääsimme aluepolitiikassa historialliseen kompromissiin, jonka mukaan Helsingin seudun kasvua yhdessä rajoitetaan ja toisaalta käytetään valtion varoja sen erityisongelmien ratkaisemiseen. Samassa yhteydessä sovimme kehitysyhteistyövarojen lisäämisestä ja etenemisestä kohti YK:ssa asetettua 0,7 prosentin tavoitetta.

Vaikeimmat nimityskiistat käytiin hallituskauden alkupuolella. Ensin kiisteltiin siitä, kuka valitaan Ahti Karjalaisen jälkeen Suomen ja Neuvostoliiton välisen talouskomission puheenjohtajaksi. SDP halusi siihen Kalevi Sorsan, me Ahti Pekkalan tai Esko Ollilan. Sorsa valittiin, mutta tehtävä sidottiin pääministeriyteen.

Yksi pahimmista kiistoista koski liikenneministeriön kansliapäällikön nimitystä. Kalevi Sorsa ajoi paikalle lyhyen välivaiheen jälkeen sosialidemokraattista virkamiestä. Kiista ratkesi lopulta siten, että välivaihe toteutui, mutta sen jälkeen virkaan nimitettiin sitoutumaton Juhani Korpela.

Tästä nimityksestä keskusteltaessa meille syntyi Sorsan kanssa paha sanaharkka. Raportoin siitä kirjeessäni presidentti Koivistolle.

Sorsa menetti täysin malttinsa ja ryhtyi huutaen sättimään minua ja puolueettani. Hän haukkui minua siitä, etten halua missään ottaa huomioon sosialidemokraattien näkökohtia, vaikka hän katsoi SDP:n tulleen meitä vastaan monessa nimitysasiassa. Hän moitti minua joustamattomaksi ja yhteistyökyvyttömäksi ja päätti vuodatuksensa sanomalla, että juuri tästä syystä minulle ”käy niin kuin käy”. Kun kysyin, mitä hän tällä tarkoittaa, Sorsa vastasi: ”Sittenpä hän näet.”

Kun Kalevi Sorsa ei pystynyt keskiryhmien yhteistyön tiivistettyä enää sanelemaan hallituksen linjaa, hän ryhtyi valmistelemaan keväällä 1985 hallituspohjan vaihtamista. Keskusta-puolueen johto sai tietää tästä syyskesällä. Meidän kanssamme SDP:n johto ei antautunut luottamuksellisiin keskusteluihin.

Vuoden 1985 itsenäisyyspäivänä kirjoitin presidentti Mauno Koivistolle kirjeen, jossa kerroin tietävämmme SDP:n suunnitelmista ja vetosin punamultayhteistyön jatkamiseksi. Valtioneuvoston ja tasavallan presidentin yhteisellä itsenäisyyspäivän lounaalla pidin voimakkaan puheen punamultayhteistyön puolesta. Kirje on luettavissa teoksestani *On totuuden aika 2*.

En saanut vastakaikua. Panin erityisesti merkille Mauno Koiviston käyttäytymisen. Hän oli aina tarttunut vähäisiinkin hänelle lähettämiini viesteihin. Nyt Koivisto ei ottanut kirjettäni puheeksi. Tästä päättelin, että hän tiesi Sorsan puuhista ja tuki niitä.

Muistelmissaan Koivisto väittää lähettäneensä kirjeeni vasta myöhemmin, keväällä 1986, Sorsalle ja saaneensa seuraavanlaisen vastauksen: ”Palautan oheisen Väyrysten kirjeen. Kuten sanottu: ajatuksia vaihtaa kepu kokoomukseen en elättele, vaalien jälkeen tarvitaan määränemmistöhallitus.”

Mielenkiintoinen viesti. Ensiksikin siinä viitataan aikaisemmin käytyyn keskusteluun. Uskon, että Koivisto otti kirjeeni sisällön Sorsan kanssa puheeksi heti saatuaan sen. Molemmat olivat olleet kuulemassa puhettani itsenäisyyspäivän lounaalla. Toiseksi Sorsa pitää vastauksessaan välttämättömänä määränemmistöhallitusta, jollaista me keväästä 1986 alkaen julkisesti ajoimme ja jonka hän seuraavana keväänä yhdessä Mauno Koiviston kanssa nimenomaisesti torjui.

Olisimme saattaneet tukea Koiviston uudelleenvalintaa, jos hän ja SDP olisivat olleet halukkaat yhteistyöhön kanssamme. He olivat kuitenkin päättäneet hakea tukea Kokoomuksesta. Vanha suola janotti.

Keskustapuolueen oli käytävä puolustustaisteluun. Ryhdyimme julkiseen toimintaan hallituspohjan laajentamiseksi Kokoomuksen suuntaan. Ryhdyimme ajamaan kolmen suuren ryhmittymän, keskiryhmien, SDP:n ja Kokoomuksen, yhteishallitusta. Perustelut osoittivat, että halusimme saada aikaan muutoksen, jonka kautta eduskunnan ei-sosialistinen enemmistö pääsisi vaikuttamaan Suomen linjaan. Tästä saattoi jokainen päätellä, että kolmen suuren puolueen yhteishallituksen vaihtoehto olisi keskiryhmien ja Kokoomuksen muodostama hallitus.

Kevään puoluevaltuuskunnassa ja kesällä Lappeenrannassa pidetyssä puoluekokouksessa puhuimme uudesta kansanrintamasta. Minut valittiin puolueen presidenttiehdokkaaksi.

Sosialidemokraattien jo vuotta aikaisemmin käynnistämä työ Keskustan nujertamiseksi oli vienyt Keskustan puolustustaisteluun ja asetelmaan, jossa SDP koki oman valta-asemansa uhatuksi. Näköpiirissä oli mahdollisuus, että maahan syntyisi joko keskustajohtoinen kolmen suuren hallitus, jossa SDP ei pystyisi enää määräämään politiikan suuntaa, tai keskiryhmien ja Kokoomuksen muodostama ministeristö.

Näköpiirissä oli myös mahdollisuus, että Keskustan ja Kokoomuksen hallitusyhteistyö muuttaisi maan poliittisen ilmapiirin ja johtaisi yhteistyöhön myös presidentinvaaleissa. Käytössä oli vaalitapa, jossa yhdistyivät suora kansanvaali ja valitsijamiesten toimittama vaali. Koiviston kansansuosio oli pahasti hiipunut.

* * *

Hallituspolitiikassa vastakkainasettelu voimistui edelleen. Kesällä 1986 mukaan tuli kiista idänkaupan hoitamisesta. Päävastuu siitä oli ulkomaankauppaministeri Jermu Laineella ja talouskomission puheenjohtajaksi valitulla pääministeri Kalevi Sorsalla.

Idänkauppaa hoidettiin tavaroita vaihtamalla. Maksut hoidettiin puolin ja toisin Suomen Pankin clearingtilien kautta. Tavaravaihdon piti olla tasapainossa vuosittain. Jos alijäämiä pääsi syntymään, ne piti tasoittaa viisivuotisen runkosopimuksen kaudella. Suomi toi lähinnä öljyä ja muuta energiaa ja vei pitkälle jalostettuja teollisuustuotteita.

Vuoden 1986 alkupuolella öljyn hinta romahti. Vuoden tavaravaihtopöytäkirja oli rakennettu sen varaan, että tynnyrihintana olisi ollut 28 dollaria. Keväällä oltiin 14 dollarissa ja kesällä painuttiin 10 dollarin tuntumaan. Kauppaan oli kasvamassa valtava Suomen vientialijäämä. Neuvostoliitolta oli syntymässä Suomelle suuri velka, jonka ehdoista ei ollut mitään sopimusta. Sitä ei ollut suojattu valuuttakurssiriskeiltä, sille ei maksettu korkoa eikä sille ollut vakuuksia. Alijäämä näytti jatkuvan myös seuraavana vuonna.

Clearingjärjestelmän mukaan velka piti hoitaa viisivuotiskauden kuluessa. Jos vienti olisi jatkunut sovittua vauhtia, kauden lopulla ei olisi voitu viedä mitään. Kaupasta vastanneet

virkamiehet ulkoministeriössä ja Suomen Pankissa olivat kauhuissaan.

Tartuin asiaan yhdessä valtiovarainministeri Esko Ollilan kanssa. Yritimme puhua asiasta Laineelle, Sorsalle ja myös Koivistolle, mutta mitään vastakaikua ei tullut. Kalevi Sorsa ei edes näyttänyt ymmärtävän, mistä oli kysymys. Hän antoi syyskuun alussa Suomen Kuvalehdelle haastattelun, jossa hän uskoi ylijäämän hoituvan itsestään.

Näytti siltä, että SDP aikoi lakaista ongelmat maton alle edessä olleiden eduskuntavaalien yli. Me katsoimme, että niihin oli pakko tarttua heti. Ajattelimme sitäkin, että olisimme vaalien jälkeen entistä suuremmassa vastuussa maan asioista. Uhkasin hallituskriisillä. Se auttoi. Koivisto tarttui asiaan ja otti sen kannan, ettei alijäämäistä tavaravaihtopöytäkirjaa vuodelle 1987 voitu allekirjoittaa.

Kiistaan liittyi hyvin ikävää poliittista peliä. Sosialidemokraatit viestittivät Moskovaan, että meidän tarkoituksenamme oli poliittisista syistä supistaa idänkauppaa. Tosiasiassa halusimme turvata kaupan jatkumisen mahdollisimman korkealla tasolla.

Saimme kuulla tästä lokakuussa 1986 myös Neuvostoliiton suurlähettyssä NKP:n edustajana toimineelta diplomaatilta. Hän kertoi, että sosialidemokraatit olivat väittäneet Moskovaan, että Keskustapuolue on mennyt oikealle ja että me haluamme vähentää kauppaa Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Puoluetta oli vähätelty auringonlaskun puolueena, joka menettää merkityksensä, kun maatalousväestön osuus vähenee.

Joulukuussa Keskustapuolueen valtuuskunta vieraili johdolan Moskovaan. Ennen matkaa toimitimme isännille heidän pyynnöstään muistion, jossa esitimme oman näkemyksemme Suomen poliittisesta tilanteesta. Se kestää päivänvalon. Senkin voi lukea kirjastani *On totuuden aika 2*.

Alijäämäisestä kaupasta syntyi mittava Neuvostoliiton velka Suomelle. Se kasvoi vielä Holkerin hallituksen toimikaudella. Neuvostoliiton hajottua velka siirtyi epävarmoihin saataviin. Viimeiset suoritukset saatiin vasta 2010-luvulla. Velasta koitui Suomelle tuntuvat tappiot.

Idänkaupan ongelmat saivat syksyllä 1986 aikaan myös kiihvasta talouspoliittista keskustelua. Näköpiirissä oli Neuvostoliittoon suuntautuvan viennin voimakas väheneminen. Meneettävät markkinat olisi pitänyt voida korvata länsivientiä kasvattamalla. Siihen kilpailukykyämme oli aivan liian heikko.

Korot olivat korkealla, kun markkinoilla ei uskottu silloisella markan kurssitasolla selviydyttävän. Devalvaatiota olisi ollut vaikea toteuttaa senkin vuoksi että tulosopimuksissa oli tiukat indeksiehdot. Kilpailukykyä piti yrittää parantaa muilla keinoin.

Helsingin Sanomissa 12. lokakuuta 1986 julkaistussa haastattelussa ennustin, että edessämme on jättityöttömyys, ellei kilpailukykyä paranneta. Ehdotin sisäistä devalvaatiota samaan tapaan kuin 1970-luvulla, jolloin jo sovittuja palkankorotuksia siirrettiin.

Haastattelu oli otsikoitu ”Paavo Väyrynen piirtää uusia kauhukuvia Suomen talousnäkymistä: Kymmenen prosentin työttömyys uhkaa”. Esitin sovittujen palkkojen, maataloustulon ja kantohintojen laskemista sekä työnantajamaksujen alentamista. Kysymyksessä oli devalvaation välttämishjelma.

Syyskuussa 1991, taluskriisin keskellä, Helsingin Sanomien politiikan toimituksen päällikkö Arto Astikainen muistutti mieliin viisi vuotta aikaisemmin antamani haastattelun julkaisemalla kolumnin otsikolla ”Kyllä joku tiesi”.

Astikainen kirjoitti: ”Tässä sitä ollaan. Sen voi lukea jo budjetistakin. Idänkauppa romahti. Länsikauppa ei vedä. Kilpailukyky katosi. Tuotanto putosi. Investoinnit loppuivat. Verotulot

hävisivät. Kansantuote laskee. Velat ovat niskassa, korko korkealla, markka heiluu. Konkursseja. Pakkolomia. Työttömyys nousee kymmeneen prosenttiin.”

Sorsan hallituksessa ei kyetty saamaan aikaan riittäviä päätöksiä kilpailukyvyn kohentamiseksi. Seuraava hallitus päinvastoin sitoutui vahvan markan politiikkaan, joka johti korkeiden korkojen vallitessa ja rahamarkkinoiden vapautuessa talouden pahaan ylikuumenemiseen.

Syntyivät ennen näkemättömät kulutusjuhlat, joiden vuoksi 1980-luku muistetaan vieläkin ”hyvänä” vuosikymmenenä. Velkarahalla vauhditettu nousukausi lykkäsi lamaa muutamalla vuodella ja painoi sen vielä syvemmäksi kuin olin ennustanut. 1990-luvusta tuli ihmisten mielissä puolestaan ”huono” vuosikymmen.

* * *

Keväällä 1986 Kari Kairamo otti yhteyttä ja kertoi talouselämän keskuudessa olevan halua tukea hallitusratkaisua, jolla sosialidemokraattien ylivaltaa voitaisiin kaventaa. Olimme samalla aaltopituudella, sillä olimme jo vuodesta 1975 alkaen pitäneet keskinäistä yhteyttä ja tavanneet joskus suuremmallakin joukolla. Vuodesta 1979 alkaen olimme kokoontuneet säännöllisesti keskustelemaan talouspolitiikasta keskusteluryhmässä, jossa oli mukana keskustalaisia talousasiantuntijoita ja elinkeinoelämän edustajia.

Teollisuuden ja työnantajien keskuudessa oli jo 1970-luvun puolivälissä perusteellisesti kyllästytty SDP:n ylivaltaan, jota se ylläpiti myös ay-liikkeen tuella. Kolmikantayhteistyöstä oli kehittynyt järjestelmä, jolla sosialidemokraatit pystyivät painostamaan sekä työnantajat että eduskunnan hyväksymään itselleen tärkeitä tavoitteita. Yleensä nämä päätökset kasvattivat

byrokratiaa, lisäsivät elinkeinoelämän rasituksia ja lisäsivät työttömyyttä. Elinkeinoelämän terävin kärki Kari Kairamon johdolla pani toivonsa uudistuvaan Keskustapuolueeseen, josta voisi tulla todellinen vastapaino SDP:lle.

Yhtenä konkreettisena syynä Kairamon aloitteellisuuteen oli se, että sosialidemokraateilla oli 1970-luvulla pitkälle meneviä suunnitelmia valtion teollisuuden perustamiseksi aloille, jotka luonteensa puolesta sopivat paremmin yksityisille yrityksille ja joilla oli jo yksityistä teollisuutta. SDP ajoi mm. suoraan Nokian kanssa kilpailevan laajan valtiojohtoisen elektroniikka-teollisuuden kehittämistä. Sen yhdeksi kulmakiveksi perustettiin kuvaputkiyritys Valco, josta kiisteltiin 1970-luvun lopulla.

Koiviston tultua presidentiksi SDP:n asemat vahvistuivat entisestään. Vuosina 1984–1985 törmäsimme SDP:n pyrkimykseen laajentaa valtion osuutta metsäteollisuuden omistajärjestelyissä. Keskusta kannatti tuolloin Pohjolan paperi -hanketta, jonka puitteissa Kajaani Oy olisi ostanut Veitsiluoto Oy:n omistaman puolikkaan Oulu Oy:stä. Tähän kokonaisuuteen olisi liitetty valtion ja Metsäliiton puoliksi omistama Kemi Oy. Velkaantunut Veitsiluoto olisi voinut myynnillä rahoittaa Kemin ja Kemijärven tehtaiden kehittämisen. Tällöin Pohjois-Suomeen olisi muodostunut kaksi vahvaa metsäteollisuusyhtiötä ja puumarkkinoilla olisi säilynyt terve kilpailutilanne.

Tästä oli jo sovittu, mutta minun ollessani ulkomaanmatkalla SDP juonitteli ratkaisun, jolla Veitsiluoto ostikin Oulu Oy:n Kajaani Oy:ltä kokonaan omakseen. Asialla olivat valtion puolella kauppaja- ja teollisuusministeri Seppo Lindblom ja ympäristöministeri Matti Ahde sekä Kajaani Oy:n puolella työeläkeyhtiö Ilmarisen sosialidemokraattinen toimitusjohtaja Juhani Salminen. Veitsiluoto Oy havitteli omakseen myös Kemi-yhtiötä. Tehtyä kauppaa ei kyetty enää peruuttamaan,

vaikka sitä hallituskriisin uhalla yritimme. Edes jonkinlaisen kilpailun turvaamiseksi Kemi Oy sovittiin sentään siirrettäväksi Metsäliiton haltuun.

Sosialidemokraattien läpi ajama kaappaus velkaannutti pahoin Veitsiluodon, joka voitiin muutaman vuoden kuluttua ajaa Enso Gutzeitin syliin. Seuraava askel oli Enson fuusioiminen ruotsalaiseen Storaan. Syntyneen yhtiön pääkonttori on Suomessa, mutta ensisijainen määräysvalta ruotsalaisella Wallenbergin suvulla.

Tällekin kehitykselle oli vaihtoehto. Puhuin julkisuudessaakin siitä, että Enso ja Metsäliitto olisi yhdistetty, jolloin Suomeen olisi syntynyt UPM-Kymmeneen rinnalle toinen vahva suomalainen metsäyrittäjä. Sen Enson Jukka Härmälä torjui ja lähti hakemaan fuusioita Ruotsin suuntaan. Jos ensin olisi muodostettu vahvempi kotimainen yritys, fuusio olisi voitu tehdä suomalaisin ehdoin.

Pahan virheen Enson johto teki myös siinä, että se suorastaan ajoi Suomen liittymistä euroalueeseen. Kun ihmettelin tätä, Härmälä sanoi yhtiön panevan munat useampaan koriin laajentamalla dollarialueelle. Yhtiö myi metsät ja voimalaitokset ja laajensi toimintaansa Yhdysvaltoihin. Tässä seikkailussa paloi miljardeja. Ruotsin teollisuus on hyötynyt siitä, että maa jäi euroalueen ulkopuolelle. Tämä kaikki on johtanut siihen, että Stora Enso on tehnyt kriisikauden kovimmat saneeraukset Suomessa.

Sosialidemokraattien ja Keskustan välisillä 1980-luvun kiistoilla on ollut kauaskantoisia seurauksia. Valitettavasti Keskusta oli kovasta linjastaan huolimatta alakynnessä.

Kari Kairamon kanssa johtamassamme keskusteluryhmässä syntyi molemminpuolinen oppimisprosessi. Me opimme elinkeinoelämän realiteetteja ja yritysjohtajien ajattelutapaa.

Kairamo kumppaneineen tuli tuntemaan yleistä talouspolitiikkaa ja poliittisen päätöksenteon taustoja. Yhdessä loimme talouspolitiikkaa, jota Keskusta toteutti minun puheenjohtajakaudellani.

Vuoden 1987 vaalien lähestyessä elinkeinoelämän piirissä arvioitiin, että aika oli kypsä poliittisen suunnanmuutoksen aikaansaamiseen. SDP oli aloittanut jo keväällä 1985 valmistelut Keskustan vaihtamiseksi Kokoomukseen. Keskusta oli vastannut aloittamalla kevättalvella 1986 julkisen toiminnan hallituspohjan laajentamiseksi oikealle. Ajatuksemme oli, että painostaisimme SDP:n julkisuuden kautta laajapohjaiseen hallitukseen. Jos SDP torjui esittämämme ”uuden kansanrintaman”, tuloksena olisi sinivihreä hallitus.

Kairamon kanssa keväällä 1986 käymämme keskustelun perusteella teollisuuden johto otti yhteyttä myös Ilkka Suomiseen ja Christoffer Taxelliin. Nämä yhteydet johtivat siihen, että ryhdyimme yhdessä Suomisen ja Taxellin kanssa valmistelemaan uuden hallituksen ohjelmaa. Tapasimme myös teollisuuden johtomiehiä, jotka ottivat tiiviisti osaa tähän työhön. Rakensimme Suomelle terveen talouspolitiikan linjaa.

Toisaalla eteni Kalevi Sorsan ja Harri Holkerin hanke sinipunahallituksen muodostamiseksi.

Harri Holkeri (1937–2011) oli aloittanut poliittisen toimintansa Urho Kekkosen kaatamiseksi vuonna 1961 perustetun Honka-liiton tiedottajana. Hän toimi sekä valtiotieteitä opiskellessaan että maisterin tutkinnon suorittuaan Kokoomuksen nuorisojärjestön ja puoluetoimiston työntekijänä, kunnes Juha Rihtniemi nosti hänet vuonna 1965 puoluesihteeriksi. Puolueen puheenjohtajaksi Holkeri valittiin vuonna 1971.

Kokoomuksen puheenjohtajana Harri Holkeri paimensi puolueensa Kekkosen tukijaksi. Puolue kannatti vuoden 1974

poikkeuslakia ja Kekkonen uudelleenvalintaa vuoden 1978 vaaleissa. Kansanedustajana Holkeri toimi vuodesta 1970 vuoteen 1978, jolloin hän siirtyi jäseneksi Suomen Pankin johtokuntaan. Kokoomuksen puheenjohtajaksi valittiin kesällä 1979 Ilkka Suominen.

Vuoden 1982 presidentinvaaleissa Holkeri valmistautui tukemaan Ahti Karjalaisen valintaa. Hän auttoi Karjalaisen katkaisuhuoltoon. Puolueensa ehdokkaana Holkeri voitti Keskuksen Johannes Virolaisen.

Vuoden 1987 eduskuntavaalien lähestyessä Holkeri ryhtyi yhdessä SDP:n johdon kanssa valmistelemaan sinipunahallituksen muodostamista. Historian valossa tämä voidaan Holkerin osalta nähdä jatkeena Honka-liiton henkisellem perinnölle.

Harri Holkeri valitutti itsensä puolueen johdon tahdon vastaisesti presidenttiehdokkaaksi jo syksyllä 1986. Tällä ratkaisulla hän hankki käsiinsä valttikortin, jolla saattoi painostaa puoluettaan hallitusratkaisun yhteydessä. Harri Holkerin peli onnistui. Hän pääsi pääministeriksi ja turvasi sopimallaan tavalla Mauno Koiviston jatkokauden.

Holkeri palkittiin ruhtinaallisesti. Hän sai valtioneuvoksen arvonimen. Hänet valittiin Suomen edustajana avustamaan Pohjois-Irlannin rauhanneuvotteluja ja johtamaan puhetta YK:n yleiskokouksen vuoden 2000 juhlaistunnossa. Elokuussa 2003 Holkeri valittiin johtamaan YK:n siviilihallintoa Kosovossa.

Harri Holkeri koki samankaltaisen kohtalon kuin suojatinsa Ahti Karjalainen. Terveys petti hänen hoitaessaan viimeistä kansainvälistä luottamustehtäväänsä. Mutta keväällä 1987 Holkerilla meni kovaa.

* * *

Kevään 1987 vaaleissa pääsimme Suomisen ja Taxellin kanssa juuri siihen tulokseen, johon olimme tähdänneet. Eduskuntaan tuli ei-sosialistinen enemmistö. Keskiryhmät – Keskustapuolue, RKP ja SKL – olivat yhdessä eduskunnan suurin ryhmittymä.

Sorsan ja Holkerin suunnitelma joutui pahaan vastatuuleen, kun sosialidemokraatit menettivät vaaleissa yli 100 000 ääntä. Vaalimatematiikka oli kuitenkin heille armollinen: menetettyjä paikkoja oli vain yksi. Koivisto runnasi kuitenkin maahan Harri Holkerin johtaman sinipunahallituksen.

Mauno Koivisto on perustellut jälkikäteen toimintaansa julkisuudessa sillä, että hän oli suuttunut saatuaan vaalien jälkeen tietää Suomisen, Taxellin ja Väyrysen kassakaappisopimuksesta. Koiviston omat muistelmat eivät tätä väitettä ollenkaan tue.

Muistelmissaan Koivisto kertoo saaneensa jo alkuvuodesta 1987 kuulla Kalevi Sorsalta sopimuksesta ja panneensa Harri Holkerin selvittämään asiaa. Koiviston kertoman mukaan Holkeri oli kertonut saaneensa vakuutuksia, että sopimusta ei ollut.

Koivisto kertoo pyytäneensä jo 9. helmikuuta – yli kuukautta ennen vaaleja – Harri Holkeria valmistautumaan pääministerin tehtävään. Hänellä täytyi olla siis jo tuolloin mielessään jonkinlainen suunnitelma tulevasta hallitusratkaisusta.

Kokoomuksen puheenjohtajana keväällä 1987 toiminut Ilkka Suominen kertoi valtiotieteiden opiskelijoille 31.10.1994 pitämässään esitelmässä, että Harri Holkeri sai tietää keskiryhmien ja Kokoomuksen sopimuksesta 18.3. eli pari päivää vaalien jälkeen. Vihiä siitä hänellä oli ollut jo aiemmin.

Suominen sanoi esitelmässään kertoneensa yhdessä Aarno Kailan ja Jussi Isotalon kanssa Holkerille, että tarkoituksena on muodostaa porvarihallitus Paavo Väyrysen johdolla. Hän oli vastannut: ”Jos puolueeni on hallituksessa, jota johtaa Väyrynen,

puoluekokous saa valita uuden presidenttiehdokkaan. Myös minä olen poissuljettu pääministeriehdokas.” Kun Suominen oli perustellut tehtyä sopimusta, Holkeri oli sanonut: ”Haluan nähdä, että se on kepu, joka tekee tästä henkilökysymyksen.”

Holkerin reaktio osoittaa, että hän oli varma omasta asemastaan Koiviston todennäköisenä pääministeriehdokkaana ja että hän oli sitoutunut ennakolta sinipunaan. Se osoittaa myös, että Holkeri oli hankkinut itselleen presidenttiehdokkuuden jo edellisenä syksynä nimenomaan voidakseen käyttää sitä oman puolueensa painostamiseen hallitusratkaisua tehtäessä.

Suominen sanoi esitelmässään, että ”tilaisuuden tunnelmaa ei voi musteella kuvata, mutta kyllä se oli melkoisen myrskyinen, sen verran kovan tunnekuohun vallassa Harri Holkeri oli”. Suominen arvelee, että Harri Holkeri oli kiirehtinyt heti kertoamaan Mauno Koivistolle keskiryhmien ja Kokoomuksen sopimuksesta. Kirjallisesta kassakaappisopimuksesta kumpikin sai ilmeisesti tietää vasta hallituksen muodostamisen jälkeen.

Holkeri itse oli ollut liikkeellä hallitusasiassa jo edellisenä päivänä eli 17.3., jolloin hän oli puhunut Pörssiklubilla aiheesta ”Vakaa markka vaaleista huolimatta – porvarit voittivat, povarit hävisivät”. Hän nojautui Kalevi Sorsan Suomen Pankin 175-vuotisjuhlassa edellisen vuoden lopulla pitämään puheeseen, jossa pääministeri vakuutti hallituksensa vankkumatta tukeneen ”vahvan markan” politiikkaa. Holkeri vastasi Sorsan kutsuun sanomalla, että uusikin hallitus oli koottava ”vahvan markan puolustajista”. Tässä asiassa hän totesi sosialidemokraattien ja Kokoomuksen olevan lähempänä toisiaan kuin Keskustaa.

Muistelmissaan Koivisto kertoo juonitelleensa hallitusratkaisua yhdessä Harri Holkerin ja SDP:n puoluesihteerinä

toimineen Erkki Liikasen kanssa. Keskustelut Liikasen kanssa olivat avainasemassa. Niissä ratkaisua pohdittiin erityisesti SDP:n kannalta.

Erkki Liikanen oli kuulunut 1970-luvun lopulla Kalevi Sorsan lähipiiriin ja hänen uskollisimpiin tukijoihinsa. Kun hän tuli puoluesihteeriksi kesällä 1981, taistelu SDP:n presidenttiehdokkaasta oli kiivaimmillaan. Liikanen oli Sorsan kannalla.

Erkki Liikanen oli tiiviisti mukana jo vuosien 1982 ja 1983 hallitusneuvotteluissa, mutta ei tullut ministeriksi kumpaankaan Kalevi Sorsan muodostamaan hallitukseen. Vuoden 1983 eduskuntavaalien jälkeen hän ryhtyi johtamaan eduskunnan ulkoasiainvaliokuntaa.

Puoluesihteerin ja ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtajan kaksoisroolissa Erkki Liikasella oli keskeinen vaikutus SDP:n ja sitä kautta Suomen ulkopoliittiseen linjaan. Kekkosen linjasta ajettiin vasemmalta ohi.

Liikasella oli keskeinen asema puolueensa ulkosuhteiden hoitamisessa ennen muuta NKP:n ja SED:n suuntaan. Vasta viime vuosina olemme saaneet tietää, millaista peliä tuolloin pelattiin ja mikä vaikutus sillä oli seuraavaan hallitusratkaisuun.

Vuoden 1987 hallitusneuvotteluissa Liikanen palveli kahta herraa, joilla oli sama tahto. Kun se toteutui, Erkki Liikasesta tuli Holkerin hallituksen valtiovarainministeri. Kun hallituksen talouspolitiikan haaksirikko alkoi tulla näkyviin, Liikanen jätti keväällä 1990 hallituksen ja siirtyi Suomen suurlähettilääksi Brysseliin. Siellä hän ryhtyi toteuttamaan toista missiotaan, Suomen viemistä Euroopan unioniin ja euroalueeseen. Moskovan kortit vaihtuivat Brysselin kortteihin.

Kevään 1987 hallitusneuvotteluissa Koivisto ei antanut eduskunnan puhemieheksi valitulle Ilkka Suomiselle minkäänlaista roolia, mikä oli vastoin parlamentarismien periaatteita ja

aikaisemmin noudatettua käytäntöä. Koivisto perustelee muistelmissaan toimintaansa sillä, että hän tiesi Suomisen pyrkivän toisenlaiseen hallitusratkaisuun kuin hän itse.

Ensin Koivisto Esko Rekolaa hyväksikäyttäen antoi SDP:lle mahdollisuuden torjua laajapohjaisen kolmen suuren ryhmittymän hallituksen. Seuraavaksi hän antoi Holkerille toimeksiannon selvittää mahdollisuudet ensi sijassa Kokoomuksen ja SDP:n yhteishallituksen muodostamiseen. Toisena vaihtoehtona oli keskiryhmien ja Kokoomuksen muodostama hallitus.

Koiviston muistelmista käyvät ilmi toimeksiannon perusteet. Sillä ensiksikin suljettiin SDP:n painostamiseksi ulos punamultavaihtoehto. Toisaalta marssijärjestyksessä sinipuna oli ensimmäisenä sen vuoksi, että toiseksi asetettu vaihtoehto olisi varmasti ja helposti toteutunut.

Kokoomuksen kaikki hallitusneuvottelijat Ulla Puolannetta lukuun ottamatta kannattivat yhteistyötä keskiryhmien kanssa. Koivisto kertoo saaneensa kuulla puhelimitse Holkerilta, että Suominen ja Puolanne olivat tuomassa hänelle paperia, jossa marssijärjestys olisi ollut päinvastainen. Koivisto kertoo uhanneensa peruuttaa toimeksiannon, jos tuollainen paperi jätetään. Tällöin varteenotettavien vaihtoehtojen joukkoon olisi palautettu punamulta. Suominen ja Puolanne perääntyivät.

Kun Holkeri oli saanut toimeksiannon, me Suomisen ja Taxellin kanssa ilmoitimme, että myös Holkeri sopii meille pääministeriksi Kokoomuksen ja keskiryhmien hallitukseen. Tällä ei ollut vaikutusta. Holkeri oli sitoutunut nimenomaan sinipunaan.

Ilkka Suominen yritti toteuttaa keskiryhmien kanssa tekemänsä sopimuksen. Ratkaisevassa ryhmäkokouksessa hän tulkitsi puolueen puheenjohtajana puoluevaltuuston ja eduskuntaryhmän aikaisemmin tekemää päätöstä.

Olen jo sanonut, että vaalituloksen kunnioittaminen toisaalta ja toisaalta yhteistyö laajalla pohjalla ovat ne lähtökohdat, joita suosittelen kokoomuksen ratkaistessa hallitusyhteistyösuuntaansa.

Laajan yhteistyötahdon kädenojennuksen SDP nopeasti hylkäsi. Vaalituloksen pohjalta on mahdollinen vaalivoittajiin pohjaava hallitus. Tämä eduskuntaryhmä ja puoluevaltuusto päättivät kuusi päivää sitten mm.:

”Mikäli kolmen suuren puolueen hallitustavoite osoittautuu saavuttamattomaksi, on johdonmukaista jatkaa neuvotteluja vaalituloksen ja yhteistyötahdon viitoittamalta pohjalta.”

Tänä päivänä tämä merkitsee porvarillisten puolueiden neuvotteluja. Olen yhä selkeästi ja jyrkästi tätä mieltä. Ryhmän on tiedettävä, että mikäli se tulee toisiin johtopäätöksiin kuin kuusi päivää sitten, se muuttaa valtuuston ja itsensä päättämää suuntaa.

Jos nyt saavutettu vuoden 1966 jälkeen ainutlaatuinen porvarillisten puolueiden pohja jätetään käyttämättä ilman neuvotteluja, muuttuu poliittinen pyrkiminen Suomessa pelkäksi valtapolitiikaksi. Ei ole enää uskottavaa pyrkiä porvarilliseen enemmistöön. Pyrky on vain valtaan. Valtapolitiikan tukipilariksi muodostuu SDP, joka voi vapaasti valita kokoomuksen ja keskustan välillä.

Puolueensa historialliseen vaalivoittoon johtaneen puheenjohtajan vetoimuksella ei ollut mitään vaikutusta. Holkerin joukot olivat taivutelleet ja painostaneet eduskuntaryhmän sinipunan kannalle. Punamullalla peloteltiin. Myöhempi kokemus osoittaa, kuinka oikeassa Ilkka Suominen oli. Hallitusratkaisu varmisti sosialidemokraattien ylivallan sekä muodostettavassa Holkerin hallituksessa että pitkälle tulevaisuuteen.

Hallitusneuvotteluissa Holkeri pani Suomisen johdolla valmistellut ohjelmaluonnokset roskakoriin ja otti pohjaksi sosialidemokraattien paperit. Käyttöön tuli myös sosialidemokraattinen retoriikka 1960-luvulta. Holkeri johti ”hallitun rakennemuutoksen” hallitusta.

Työelämää uudistettiin ay-liikkeen ehdoilla. Irtisanomissuojaa tiukennettiin, mikä vaikeutti teollisuuden sopeutumista edessä olleeseen lamaan ja kasvatti työttömyyttä. Työelämän uudistuksista neuvotelleet työministeri Ilkka Kanerva ja sosiaaliministeri Matti Puhakka ristittiin punervaksi ja kahakaksi.

Pahinta oli kuitenkin se, että hallitus noudatti vahvan markan talouspolitiikkaa. Sekin liittyi sosialidemokraattiseen rakennemuutospolitiikkaan. Kun teollisuuden kilpailukyky oli kehno, heikot sortuivat ja pääomat keskittyivät harvempiin yrityksiin. Holkeri oli sitoutunut vahvan markan politiikkaan jo ennen vaaleja. Valtiovarainministerinä toimi Erkki Liikanen. Hänen siirryttyään vaalikauden lopulla suurlähettilääksi tilalle tuli Matti Louekoski. Taustalta talouspolitiikkaa ohjaili Mauno Koivisto.

Vahvan markan politiikalla oli katastrofaaliset seuraukset. Rahamarkkinat vapautettiin asteittain siten, että ensin yritykset saivat oikeuden ottaa ulkomaista luottoa. Kun kotimaiset korot olivat ylikorkean valuuttakurssin puolustamiseksi korkealla, yritykset vaihtoivat nopeasti luottonsa ulkomaisiin. Pankit tulivat pullolleen rahaa ja alkoivat tyrkyttää sitä pienyrityksille ja kotitalouksille. Myös pienemmät yritykset houkuteltiin ottamaan ulkomaista velkaa. Talous ylikuumeni, inflaatio nopeutui ja teollisuuden kilpailukyky heikkeni entisestään. Vaihtotaseeseen syntyi ammottava aukko.

Talouden ylikuumeneminen kasvatti rajusti valtion verotuloja, jotka pantiin saman tien menemään. Valtion budjetti

kasvoi neljässä vuodessa 50 prosentilla. Vahvan markan politiikka ajoi Suomen pankkikriisiin, syvään lamaan ja suuryöttömyyteen.

Tyytymättömyys Holkerin hallitukseen alkoi kasvaa heti kesän yli jatkuneen kuherruskuukauden jälkeen. Keskustan vahva nousu alkoi tuntua jo vuoden 1988 presidentinvaalien ja kuntavaalien yhteydessä. Vaalikauden loppupuolella hallituksen talouspolitiikan täydellinen epäonnistuminen alkoi tulla yhä selvemmin näkyviin. Kesällä 1990 Keskusta oli suurin puolue.

Kevään 1991 eduskuntavaaleissa Keskusta sai ”veret seisauttavan” voiton. Kokoomuskin koki tappion, mutta kykeni jatkamaan seuraavassa hallituksessa. SDP:n kannatus romahti, ja se vetäytyi oppositioon.

Keskustan tärkein vaalitavoite oli ollut talouspoliittisen linjan muuttaminen. Vahvan markan politiikka jatkui kuitenkin myös puolueen puheenjohtajan Esko Ahon johtaman sinivihreän hallituksen kaudella. Holkeri ja Sorsa pitivät siitä kiinni Suomen Pankin johtokunnasta käsin ja Koivisto ohjaili hallituksen talouspolitiikkaa Ahon ja valtiovarainministeri Iiro Viinasen kautta. Sillä ei ollut merkitystä, että hallituksen enemmistö oli toisella kannalla.

Kalevi Sorsan ristiretki Keskustan nujertamiseksi päättyi siis raskaaseen tappioon. Hänellä oli kuitenkin Suomen Pankissa turvaisea lammikko, minne lennähtää. Siellä hän jatkoi valmistautumistaan vuoden 1994 presidentinvaaleihin.

Sorsalle sinipunan syntyminen oli ollut unelmien täyttymys. Hän sai ottaa hoitaakseen ulkoministerin tehtävän. Sinipuna näytti petaavan hänelle voittoa seuraavissa presidentinvaaleissa.

* * *

Vallan täyteys koitui Kalevi Sorsan kohtaloksi. Puheenjohtajaksi Sorsan jälkeen vuonna 1987 valittu Pertti Paasio oli saatava hallitukseen. Kun muuta ratkaisua ei löytynyt, Sorsa luovutti Paasiolle paikkansa hallituksessa ja syrjäytti vuoden 1989 alussa Matti Ahteen eduskunnan puhemiehen paikalta.

Tilanne oli omituinen: molemmilla oli hallussaan pakastevirka. Sorsalla oli paikka Suomen Pankin johtokunnassa, mutta hän ei halunnut jättää eduskuntaa, vaan valitutti itsensä puhemieheksi. Mielessä taisi olla puhemiehen aseman tuoma arvovalta tulevia presidentinvaaleja ajatellen. Ahteella oli työpaikka Veikkauksen toimitusjohtajana, mutta hän halusi hoitaa eduskuntatyönsä ja puhemiehen tehtävän kauden loppuun saakka. Menetettyään puhemiehen paikan Ahde loukkaantui verisesti.

Tulimme eduskuntaan yhtä aikaa Matti Ahteen kanssa. Muistelmissaan hän on kertonut puolueen sisäisestä valtakamppailusta Oulun ja Lapin vaalipiireissä. Pohjoiset piirit olivat oikeistolaisten käsissä. Ahde nousi ensi yrittämällä eduskuntaan nuorten ja vasemmistosiiven ehdokkaana. Valinta oli täpärä. Paikka tuli vasta tarkistuslaskennassa.

Ahde kertoo asemiensa vahvistuneen, kun samaa vaalipiiriä edustanut ja Koiviston hallituksessa sisäministerinä toiminut Antero Väyrynen menehtyi sydänkohtaukseen kesällä 1970 Sodankylässä järjestetyssä paneelikeskustelussa. Olin paikalla, edustin siinä Keskustapuoluetta.

Antero Väyrynen oli oikeistosiiven kantava voima Ahteen piirijärjestössä. Hän oli ollut eduskunnan jäsen vuodesta 1962 lähtien. Hänen veljensä Vilho Väyrynen oli myös ollut sosialidemokraattinen poliitikko, joka edusti Lappia eduskunnassa vuosina 1948–1962. Antero ja Vilho Väyrynen olivat minulle hyvin kaukaista sukua. Yhteiset juuret löytyvät 1600-luvulta.

Meitä Väyrysiä on siis ollut eduskunnassa yhtäjaksoisesti vuodesta 1948 lähtien vuoteen 2003 saakka, jolloin en ollut ehdokkaana. Me kaikki kolme olemme olleet myös valtioneuvoston jäsenenä. Pieni sukumme on siis ollut hyvin edustettuna valtiollisessa päätöksenteossa.

Matti Ahde oli Kalevi Sorsan uskollinen kannattaja. Vaalikaudella 1983–1987 hän toimi Sorsan hallituksessa Suomen ensimmäisenä ympäristöministerinä. Jouduin kiistelemään Ahteen kanssa monista Pohjois-Suomen kannalta tärkeistä hankkeista. Muistelmat osoittavat, ettei hän vielääkään ymmärrä tai halua myöntää tekemiään virheitä. Kysymys ei ollut ympäristöarvojen kannattamisesta tai vastustamisesta, vaan erilaisesta ympäristönäkemyksestä.

Ahde vastusti ympäristönäkökohtiin vedoten Hailuodon siltaa, johon valtiovarainministeri Ahti Pekkala järjesti rahoituksen. Kun siltaa ei tullut, lautan väylää on jouduttu maan kohoamisen vuoksi jatkuvasti ruoppaamaan, jolloin veteen on irronnut meren pohjaan kerrostuneita teollisuuden saasteita.

Ahde torjui Mauri-myrskyn kaatamien tuulenkaatojen korjaamisen talven hankikeillä, jolloin maastoon ei olisi tullut jälkiä. Valtava määrä arvokasta tukkipuuta jäi metsään lahoamaan ja levittämään tuhohyönteisiä.

Ahde vastusti Kollajan allasta, jonka rakentaminen olisi varmistanut turvevoimalan saamisen Pudasjärvelle. Altaan rakentamisella valjastettuun vesistöön olisi voitu lisätä edullisesti uusiutuvan energian tuotantoa. Uusiutuvalla turpeella olisi voitu korvata kivihiltä. Toisaalta Ahde ajoi ministeriryhmänsä mukana tiukasti hiilivoimalan rakentamista Poriin. Vuotoksen allas oli tietysti Ahteen kieltolistalla. Se olisi ja on ympäristön kannalta vielä parempi hanke kuin Kollaja.

Niin sanotun Oulunjärven ylitystienkin rakentamisen Ahde esti. Oikotien ja siihen liittyvän sillan rakentaminen kapean Oulunjärven salmen yli olisi lyhentänyt tuntuvasti matkaa Kainuun ja Oulun välillä. Nyt autoliikenne on tuprutanut valtaavan määrän hiilidioksidia ja ilman epäpuhtauksia Oulunjärveä kiertäessään.

Kysymys oli ympäristöpolitiikan linjasta. Keskusta toteutti ympäristöllisesti kestävästä kehitystä, Ahde edusti cityvihreää ajattelua. Oulun vaalipiirin äänestäjät eivät Ahteen politiikkaa arvostaneet. Sekä hänen äänimääränsä että puolueen kannatus alenivat. Ahde kuitenkin jatkoi menestyksellisesti uraansa kansanedustajana, eduskuntaryhmän puheenjohtajana ja puhemiehenä.

Vuoden 1994 presidentinvaaleihin valmistauduttaessa puolueen vasemmistosiipi oli pääosin Sorsan kannalla. Oikeisto haki vaihtoehtoa. Puhemiehen paikan menetyksestä katkeroitunut Matti Ahde ryhtyi oikeiston rinnalla tukemaan Martti Ahtisaaren valintaa. Käyttöön junailtiin avoin esivaali. Siinä Ahtisaari peittosi Sorsan. Tämä oli Kalevi Sorsalle samankaltainen henkilökohtainen murhenäytelmä kuin syksyn 1981 Keskustan puoluekokous oli ollut Ahti Karjalaiselle.

Ahti Karjalaisen kohtalona oli Kekkosen pitkittynyt valtakausi ja sosialidemokraattien työ hänen nujertamiseen. Omassa puolueessa Johannes Virolainen oli ylivoimainen kilpailija. Kalevi Sorsan kohtalona oli Koivisto, joka ohitti hänet raivattessaan tietään kohti presidenttiyttä. Sorsa turhautui ja teki virheitä, joiden vuoksi kannatus ei ollut vuoden 1994 vaalien lähestyessä enää entisellään.

* * *

Kun Mauno Koivisto oli valittu tasavallan presidentiksi, hänen odotettiin muuttavan Suomen ulkopoliittista linjaa lännetty-
misen suuntaan. Jälkikäteen on tulkittu, että tällainen muutos olisi toteutunut.

Koivisto kuitenkin jatkoi Kekkonen linjalla. Itse asiassa Koivisto oli suhteissaan Neuvostoliittoon varovaisempi kuin Kekkonen. Muutos ulkopoliittikan linjassa alkoi vasta Neuvostoliiton hajottua.

Koivisto jatkoi luottamuksellista yhteydenpitoa puoluelinjaa edustavien Neuvostoliiton suurlähetystön johtohenkilöiden kanssa. Aluksi hänen keskustelukumppaninaan oli Viktor Vladimirov ja sitten Felix Karasev.

Koivisto määritteli Suomen linjan Washingtoniin syyskuussa 1983 tekemänsä virallisen työvierailun yhteydessä. Niin sanotussa Rose Garden -lausunnossaan hän sanoi: ”Suomen ulkopoliittikka rakentuu ensi sijassa hyvälle suhteille ja luottamukselle naapurimaittemme kanssa. Puolueettomuuspolitiikkamme mukaisesti haluamme ylläpitää hyviä suhteita maailman kaikkien kansojen kanssa.”

Tämä lausunto oli Neuvostoliitolle paljon mieluisampi kuin Kekkonen kauden muotoilut, joissa puolueettomuuspolitiikka oli yleensä määritelty pyrkimykseksi pysyttäytyä suurvaltojen välisten eturistiriitojen ulkopuolella ja ylläpitää hyviä suhteita kaikkien maiden kanssa.

Koiviston muistelmateoksen kansitekstin mukaan hän oli turvannut Suomen puolueettomuusasemaa. Itse asiassa hän ei käyttänyt kylmän sodan kaudella juuri lainkaan edes puolueettomuuden ja puolueettomuuspolitiikan käsitteitä. Tämän saatoin todeta myös kirjoittaessani vuonna ilmestynyttä 1996 kirjaani *Suomen puolueettomuus uudessa Euroopassa*. Rose Garden -lausunnon jälkeenkin Koivisto pyrki kielenkäyttöön, joka oli mieluisaa Neuvostoliitolle.

Uuteen Eurooppaan siirryttäessä Mauno Koivisto toimi siihen suuntaan, että Suomi luopuisi puolueettomuudestaan. Keväällä 1992 EY-neuvotteluihin valmistauduttaessa jouduin Koiviston kanssa suoranaiseen selkkaukseen Suomen puolueettomuuspolitiikan määrittelemisestä. Kerron siitä kirjassani *On muutoksen aika 2*.

Koiviston takana ja tukena oli ulkoministeriön johdossa ensin poliittisen osaston päällikkönä ja sitten poliittisena alivaltiosihteerinä toiminut Jaakko Blomberg. Hän koki uransa varrella samankaltaisen poliittisen kehityksen kuin Paavo Lipponen. 1970-luvun alussa Blomberg kuului SDP:n äärimmäiseen vasempaan laitaan. Silloin hän kirjoitti yhdessä Pertti Joenniemen kanssa teoksen *Kaksiteräinen miekka*, jossa YVA-sopimus kommunistien tapaan tulkittiin liittosopimukseksi. Ulkoministeriön johtotehtävissä toimiessaan Blomberg oli puolueensa oikealla laidalla ja ajoi Suomen EY-jäsenyyttä turvallisuuspoliittisin perustein.

Eläkepäivillään Blomberg kirjoitti teoksen *Vakauden kaipuu*, jossa hän selostaa tarkkaan sen keskustelun, joka Suomen puolueettomuusasemasta ja -politiikasta EY-neuvottelujen yhteydessä käytiin. Voitin sen väännön. Suomi haki ja sai jäsenyyden määrittelemällä, että ”kylmän sodan jälkeisessä Euroopassa Suomen noudattaman puolueettomuuspolitiikan ydin on sotilaallinen liittoutumattomuus ja itsenäinen puolustus.” Erottuani hallituksesta kielenkäyttö alkoi vähitellen muuttua. Puolueettomuudesta ja puolueettomuuspolitiikasta puhuttiin vähemmän, jos ollenkaan.

Pääministeri Kalevi Sorsalla oli ulkopoliitikassa keskeinen asema senkin vuoksi, että hän toimi Sosialistisen internationaalien aseriisuntatyöryhmän vetäjänä. Hänellä oli hyvin läheinen yhteistyö NKP:n ja DDR:n sosialistisen yhtenäisyyspuolueen

SED:n kanssa. Sorsa herätti huomiota ja suututti amerikkalaiset arvostelemalla voimakkaasti presidentti Ronald Reaganin politiikkaa. Siinä hän tyystin unohti suomalaisen puolueettomuusajattelun. Sorsa puolustautui sanomalla puhuneensa puolueen puheenjohtajan ominaisuudessa. Suomen puolueettomuuspolitiikkaa Sorsa ei puolustanut. Hän jopa ehdotti, että ulkopoliitikkaamme ryhdyttäisiin kutsumaan vain Suomen linjaksi.

Tammikuussa 2006 Ylen A-studiossa kerrottiin asiakirjoista, jotka ”osoittivat, että vielä vuoden 1988 presidentinvaalien edellä suomalaispoliitikot pelasivat ahkerasti Moskovan-kortilla”. Toimittaja Marko Lönnqvist oli saanut asiakirjat haltuunsa Lontoossa asuneelta toisinajattelijalta Vladimir Bukovskilta, joka puolestaan oli kopioinut ne NKП:n arkistosta.

Julkisuuteen tuli keskustelumuistio SDP:n puoluesihteerin Erkki Liikasen johtamalta eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan matkalta Moskovaan toukokuun lopulla 1986. Tuolloin elettiin jo Mihail Gorbatšovin valtakautta. Liikasen johtama valtuuskunta oli tavannut NKП:n keskuskomitean kansainvälisen osaston ensimmäisen varajohtajan Vadim Zagladinin. Pyynnöstään Liikainen oli tavannut Zagladinin myös erikseen.

Valtuuskuntaan kuuluivat ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtajan Erkki Liikasen lisäksi kansanedustajat Markus Aaltonen (SDP), Elsi Hetemäki-Olander (Kok.), Inger Hirvelä (SKDL), Ilkka Kanerva (Kok.), Reino Paasilinna (SDP), Juhani Tuomaala (Kesk.), Veikko Vennamo (SMP) ja Marjatta Väänänen (Kesk.).

Vadim Zagladin aloitti NKП:n johdolle laatimansa raportin luonnehtimalla valtuuskuntaa ja sen johtajaa:

Valtuuskuntaan kuului jäseniä kaikista olennaisista parlamentti-puolueista, äärioikeistolaista lukuun ottamatta. Valtuuskunnan johtajana toiminut Suomen sosialidemokraattisen

puolueen puoluesihteerin E. Liikanen (tekee erinomaisen vaikutelman, avomielinen erityisesti kahdenkeskisissä keskusteluissa, suhtautuu meihin hyvin, taipuvainen antamaan luottamuksellisia tietoja) korosti heti aluksi, että vaikka valtuuskunnassa oli edustettuina eri poliittisia ryhmittymiä, niin kansainvälisissä kysymyksissä sillä on yhteinen kanta.”

Bukovskin aineistossa on Zagladinin laatimia muistioita tapamisista useiden muidenkin länsimaisten poliitikkojen kanssa. Kenestäkään muusta keskustelukumppanista ei ole löytynyt samankaltaisia luonnehdintoja kuin Erkki Liikasesta.

Liikanen käytti useimmat puheenvuorot myös koko valtuuskunnan tasolla käydyissä keskusteluissa. Niissäkin liikuttiin poliittisen sopivaisuuden rajoilla. Kahdenkeskisissä keskusteluissa rima alittui pahasti.

Erilliskeskustelussa Liikasen kanssa Zagladin oli esittänyt kysymyksen, kuinka tulee ymmärtää joidenkin suomalaisten valtiollisten toimijoiden lausunnot, joiden mukaan puolueettomuus muka tarkoittaa puolueettomuutta myös rauhan-kysymyksissä ja joiden mukaan Suomi tulee pitämään yhtä lailla etäisyyttä niin itään kuin länteen.

Zagladin raportoi: ”E. Liikanen vastasi, että tällaisia näkemyksiä on, vieläpä erällä sosialidemokraattisen puolueen oikeistosiiven edustajillakin, mutta presidentti, pääministeri ja sosialidemokraattisen puolueen muu ydinjoukko sekä suurin osa tervejärkisistä keskustalaisista ja jopa kokoomuslaisista ovat eri mieltä.”

Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtajana Erkki Liikanen siis jakoi ja leimasi puolueiden edustajia ulkopoliittisin perustein. Taisin kuulua niihin ”valtiollisiin toimijoihin”, joita

Zagladin kysymyksellään tarkoitti ja niihin ”ei-tervejärkisiin keskustalaisiin”, joista Liikanen puhui.

Zagladin kirjoittaa, että puhuessaan myöhemmin yhteis-istunnossa Liikanen toisti asian positiivisessa muodossa ja ilmoitti, ettei rauhankysymyksissä ja neuvostosuhteissa voi olla ”minkäänlaista puolueettomuutta”. Raportti jatkui:

Valtuuskunnan johtaja ja muut jäsenet, muiden muassa I. Kanerva, korostivat NKP:n XXVII:n puoluekokouksen asiakirjojen olevan tavattoman kiinnostavia ja ilmoittivat, että kaikki valiokunnan kansanedustajat pitävät niitä yksimielisesti eräänlaisena meidän aikamme ”asetuksena rauhasta”. Tässä yhteydessä todettiin, että NKP:n linja rauhankysymyksissä vastaa täysin Suomen kansan etuja.

Keskustelukumppanit olivat täysin samaa mieltä kanssamme USA:n politiikasta ja painottivat, ettei se ollut suunnattu ainoastaan Neuvostoliittoa ja kansojen vapaustaistelua vastaan, vaan se oli myös ”Euroopan vastaista”. Sen tarkoituksena on sitoa Länsi-Eurooppa mahdollisimman tiukasti USA:han sekä mahdollisuuksien mukaan epävakauttaa Itä-Eurooppaa. Kansanedustajien mukaan on valitettavaa, että tätä puolta USA:n politiikasta ei Euroopassa aina tiedosteta kylliksi.

Erikseen nostettiin esiin tarve tehdä jotakin läntisten joukkoviestimien toiminnan neutralisoimiseksi. Niiden toiminta on Liikasen mukaan yhä vaarallisempaa niin poliittisesti kuin moraalisestikin. Liikasta ja muita kansanedustajia kiinnosti se, eikä Neuvostoliittokin voisi aktivoida omien joukkoviestimiensä, ennen kaikkea television, toimintaa Euroopassa. Keskustelukumppani kehitti ajatusta niin, että teknisesti tämä olisi ilmeisesti toteutettavissa ja poliittisesti

todella tärkeää, etenkin kun amerikkalaiset toimivat niin ketään arastelematta.

Liikanen oli tavannut erikseen omasta pyynnöstään Zagladinin myös SDP:n puoluesihteerin ominaisuudessa. Tämän keskustelun aikana Liikanen oli ollut ”erityisen avomielinen”.

Zagladin raportoi neuvostojohdolle:

Lähestyvistä presidentinvaaleista E. Liikanen sanoi, että M. Koivisto ei ole vielä tehnyt lopullista päätöstä, mutta kaikesta päättäen aikoo pyrkiä jatkokaudelle. Tämän vuoksi Koivisto aikoo ryhtyä toimenpiteisiin presidenttiehdokkuutta valmistelevan ulkoministeri Väyrysen toiminnan ”suitsimiseksi”, kuten tiedetään. Ministerin tulee olla ulkopolitiikassa presidentin uskollinen apulainen, mutta todellisuudessa hän on livennyt tästä roolista monissa tapauksissa, mikä hänelle tullaan kaikella vakavuudella osoittamaan.

Erkki Liikasen Moskovassa käymien keskustelujen valossa myös Kalevi Sorsan ja Mauno Koiviston 1980-luvun toiminta ja heidän ulkopoliittiset kannanotonsa näyttäytyvät osana johdonmukaista kokonaisuutta, jolla sosialidemokraatit pyrkivät ajamaan Kekkosen linjasta vasemmalta ohi.

Koiviston ja Sorsan päätavoite oli saada minut sivuun ulkoministerin paikalta vuoden 1982 presidentinvaalien jälkeen. ”Väyrynen ei ole tarpeen ulkopolitiikan kannalta, saattaa olla vahingoksi”, sanoi Sorsa Koivistolle hallitusneuvotteluissa. Hän lipsui jatkuvasti puolueettomuuspolitiikan linjalta eikä sitä puolustanut.

Koivisto määritteli sekä ennen Rose Garden -lausuntoaan että sen jälkeen Suomen ulkopoliittisen linjan tavalla, joka oli

mieluisa Neuvostoliitolle. Hyvät suhteet ja luottamus naapuri-
maiden kanssa olivat etusijalla. Puolueettomuuspolitiikka
tarkoitti hyvien suhteiden ylläpitämistä maailman kaikkien
kansojen kanssa. Liikasen ja Zagladinin keskustelussa tämä po-
litiikka pelkistyi selkokielelle. Neuvostoliitto harjoitti ”rauhan-
politiikkaa”. Siihen nähden ja suhtautumisessa suurvaltojen
välisiin eturistiriitoihin ei voinut olla puolueettomuutta.

Kekkosen linjan puolustajiin sosialidemokraatit pyrkivät
lyömään Moskovan silmissä kielteisen leiman. Syksyllä tämä
peli jatkui, kun SDP syötti idänkaupasta syntyneen kiistan
yhteydessä Moskovaan väitettä, että Keskustapuolue pyrkii po-
liittisista syistä vähentämään kauppavaihtoa Neuvostoliiton
kanssa. Kaikesta päätellen Liikasen toiminta Moskovassa touko-
kuussa 1986 ja syksyn idänkauppapuheet ovat vain jäävuoren
huippu siitä ulkopoliittisesta pelistä, jota SDP harjoitti vielä
1980-luvulla ja jopa Mihail Gorbatšovin valtakaudella.

1980-luvulla suomettuminen siis jatkui, mutta sen luonne
muuttui. Urho Kekkosen presidenttikaudella vahvat voimat
olivat pyrkineet ohittamaan hänet vasemmalta sekä ulko- ja
kauppapolitiikan ratkaisuisa että kielenkäytössä, mutta maan
ylin johto puolusti tiukasti Suomen itsenäisyyttä ja puolueetto-
muutta. Mauno Koiviston kaudella presidentti ja pääministeri
lähentyivät Neuvostoliiton ulkopoliittista linjaa ja etääntyivät
perinteisestä puolueettomuuspolitiikasta. Kekkosen linjan
puolustaminen jäi ulkoministeriön virkamiesten ja Keskusta-
puolueen tehtäväksi.

Ulkoministerinä pääsin hyvään yhteistyöhön presidentti
Koiviston kanssa. Vaikka olin häneen tiiviissä yhteydessä ja
vaikka pidin hänet ajan tasalla, syntyi silloin tällöin ongelmia,
joita jouduimme selvittämään. Olen kertonut niistä teokses-
sani *On totuuden aika 2* ja *On muutoksen aika 2*.

Mauno Koiviston presidenttikauden alkupuolella syntyi vilkasta keskustelua Suomen suhtautumisesta Yhdysvaltain loka-kuun lopulla 1983 suorittamaan Grenadan miehitykseen. Suomi tuomitsi YK:ssa miehityksen, vaikka olimme kaikissa vaiheissa puolueettomuuspolitiikkaamme vedoten pidättäytyneet Afganistanin miehitystä koskevia päätöslauselmia käsitellessä.

Äänestys suosituksen teki YK-suurlähettiläänä toiminut Keijo Korhonen. Yhdysvaltain hyökkäys tuomittiin laajalti, ja rintamaan yhtyivät myös monet liittolaismaat. Suomen olisi kuitenkin pitänyt johdonmukaisuuden vuoksi pidättäytyä. Korhonen ehkä ennakoiki äänestys suositusta tehdessään pääministeri Sorsan ja presidentti Koiviston kantaa. En ryhtynyt ulkoministerinä sitä vastustamaan. Arvelin, että Koivisto ja Sorsa yhtyisivät Korhosen kantaan.

Tätä myöhemmin kaduin. Meidän oli vaikea ylläpitää puolueettomuuspolitiikkamme uskottavuutta, kun käyttäytymisemme Afganistanin ja Grenadan tapauksissa oli niin erilainen.

Liikasen Moskovassa toukokuun lopulla 1986 antamat lausunnot liittyivät ilmeisesti asioihin, jotka Koivisto otti kanssani puheeksi elokuussa. Ne koskivat keskusteluja Sallatunturin vuokraamisesta matkailukäyttöön, mahdollista osallistumistani Finnairin Moskovan-reitin avaamisen 30-vuotisjuhlaan sekä Pohjois-Euroopan turvallisuudesta pitämäni puhetta. Kirjoitin Koivistolle kirjeen jossa annoin perusteellisen selvityksen hänen esille ottamistaan kysymyksistä. Hän ei palannut asiaan.

Näiden asioiden suhteen kuten muutenkin hankaluuksia aiheutti se, että Koivisto oli ulkopoliitikassa kokematon ja sen vuoksi otteissaan epävarma. Syksyllä 1986 Japaniin suuntautuneen valtiovierailun yhteydessä syntyi ongelmia, jotka tulivat julkisuuteenkin.

Vierailun tärkein kahdenvälinen asia oli Finnairin toivomus toisen viikoittaisen lentovuoron saamisesta Tokioon. Neuvotteluissa pääministeri Yasuhiro Nakasonen kanssa Koivisto innostui esittelemään jonkun tanskalaistutkijan äskettäin esittämiä ajatuksia pohjoisten alueiden strategisista kysymyksistä ja ohjusten lentoreiteistä. Isännille jäi varmaankin epäselväksi, mitä Koivisto pyrki heille viestittämään. Finnairin asia taisi unohtua.

Finnairin toivomus toisesta viikoittaisesta lentovuorosta ei ollut tullut esille myöskään Koiviston kahdenvälisessä keskustelussa Nakasonen kanssa. Tarkistin tämän presidentin kansliapäälliköltä Jaakko Kalelalta, joka näytti minulle tapaamisesta laatimansa muistiinpanot. Keskusteltuani asiasta virkamiesten kanssa otin reittikysymyksen esille tapaamisessani ulkoministerin kanssa. Kun en päässyt tapaamaan Koivistoa ennen lounastilaisuutta, jätin hänelle kirjelapun, jossa toivoin hänen ottavan asian sen yhteydessä esille Nakasonen kanssa.

Jostakin syystä Koivisto loukkaantui ja lähetti minulle juna-matkalla Kiotoon lapun, jossa hän moitti menettelyäni ja aikoi palata asiaan. Hän ei palannut, mutta *Helsingin Sanomiin* ilmestyi myöhemmin laaja Anneli Sundbergin (sd.) kirjoittama juttu, jossa väitettiin Koiviston ojentaneen minua Japanin-matkan yhteydessä. Siinä tulivat esille myös ne asiat, joista Koivisto oli puhunut minulle Liikasen Moskovan-matkan jälkeen. Jutussa ne oli esitetty aivan nurinpäin. Tästäkin kerron muistelmakirjassani.

* * *

Hallituspolitiikassa Koivisto toimi hyvin arveluttavasti. Alku meni kohtuullisesti. Hän vain syrjäytti yhdessä Kalevi Sorsan kanssa kilpailevan puolueen puheenjohtajan ulkoministerin paikalta.

Vuonna 1983 aika ei ollut kypsä Kokoomuksen ottamiseksi hallitukseen. Vaalitulosaan ei tätä tukenut. Ulkopoliittisesti Koivisto tunsu asemansa vielä epävarmaksi. Hallitus syntyi parlamentarismin periaatteita noudattaen.

Vuonna 1987 Koivisto veti Kokoomuksen hallitukseen ja työnsi Keskustapuolueen oppositioon. Tämä oli vastoin vaalitulosta. Koiviston kerrotaan varmistaneen selustansa kertomalla NKР:lle ennakkoon aikomuksistaan.

Ilkka Suominen kertoi valtiotieteiden opiskelijoille vuonna 1994 pitämässään esitelmässä myös tapaamisestaan Felix Karasevin kanssa heti vaalien jälkeen 24.3.1987. Suominen oli selostanut Karaseville, että Suomeen oli syntymässä porvarillinen hallitus. Hän oli sanonut: ”Mutta Ilkka, Moskovasta kerrotaan ihan toista. Suomeen on tulossa sosialidemokraattien ja kokoomuksen hallitus.” ”Mitäköhän kautta tämä tieto oli Moskovaan mennyt?” kysyi Suominen esitelmässään.

Lainasin tämän osuuden Ilkka Suomisen esitelmästä tuoreeltaan *Ulkopolitiikka*-lehdelle (4/94) laatimaani arvioon Mauno Koiviston teoksen *Kaksi kautta* ensimmäisestä osasta. Suomisen esitelmään liittyen kerroin, että sain aikoinaan eräältä erittäin hyvin asioista perillä olleelta suomalaiselta kirjeen, jossa ”tämä kertoi Neuvostoliiton pyrkineen siihen, että Suomeen tulisi mieluummin sinipuna- kuin porvarihallitus. Kirjoittaja arveli tämän vaikuttaneen Mauno Koiviston toimintaan.”

Kukaan ei havaintojeni mukaan ole tarttunut tähän tietoon. En tuolloin itsekkään täysin ymmärtänyt saamani viestin merkitystä. Vadim Zagladinin muistio Erkki Liikasen toukokuussa 1986 käymistä keskusteluista on saattanut tämänkin tiedon aivan uuteen valoon.

Kirjeen lähettäjä oli Urho Kekkonen poika Matti Kekkonen. Hän toimi aikoinaan kansanedustajana ja ministerinä. Hänellä oli

isänsä sairastumisen ja kuoleman jälkeenkin hyvät keskusteluyhteydet Neuvostoliiton suuntaan.

Ei ole mitään syytä epäillä sen Matti Kekkosen välittämän tiedon todenperäisyyttä, että NKP tuki sinipunahallituksen muodostamista. Sekin on mahdollista, että tämä mielipide olisi vaikuttanut Koiviston toimintaan. Toisaalta vaikutussuhde saattoi olla päinvastainen tai molemminpuolinen. Koivisto itse oli ollut yhteydessä NKP:n johtoon. Oma merkityksensä saattoi olla sen kaltaisilla keskusteluilla, joita Erkki Liikanen kävi Moskovassa keväällä 1986, ja niillä valheellisilla väitteillä, joita SDP esitti saman vuoden syksyllä idänkaupan ongelmiin liittyen.

Oman lisänsä tähän kuvaan tuo suojelupoliisin historiassa *Ratakatu 12* julkaistu Kimmo Rentolan artikkeli. Hän kertoo siinä vuodelta 1982 peräisin olevasta dokumentista, jolla neuvostojohto antoi KGB:lle ohjeet vaikuttaa Suomen politiikkaan presidentinvaihdoksen jälkeen.

NKP oli huolissaan siitä, että Koiviston passiivisuuden vuoksi oikeistolaisten virkamiesten dominoiman ulkoministeriön rooli käytännön ulkopoliittisen linjan muotoiluissa oli muodostumassa liian vahvaksi. Lisäksi sen pelättiin johtavan ”pääministerin ja ylipäätään hallituksen vaikutusvallan kasvuun maan ulkopoliitikassa, mikä saattaa johtaa Neuvostoliiton kannalta ei-toivottuihin seurauksiin, jos oikeistolainen Kokoomuspuolue liittyisi hallitukseen”.

Mauno Koiviston kantoihin piti vaikuttaa hyödyntämällä KGB:n operatiivisia resursseja presidentin lähipiirissä, puolueiden johdossa ja elinkeinoelämässä. Koiviston uudelleenvalinnalle ohjeissa luvattiin tukea, jos hän noudattaisi ”Neuvostoliiton etuja tyydyttävää ulkopoliittista linjaa”. KGB sai ohjeen tukea keskustan ja vasemmiston hallitusyhteistyötä. Epämieluisien koalitioiden estämiseksi KGB:n Helsingissä toimivien edustajien

käskettiin jatkaa ”työtä, jonka tarkoitus on ylläpitää porvarileirin hajanaisuutta”.

Unto Hämäläinen selosti ja tulkitsti Rentolan paljastamaa dokumenttia *Helsingin Sanomissa* syyskuussa 2009. Hämäläinen totesi KGB:n epäonnistuneen, kun ”Keskustan, Kokoomuksen ja RKP:n puheenjohtajat sopivat porvarihallituksen muodostamisesta vuoden 1987 eduskuntavaalien jälkeen”. Hämäläiseltä näyttää jääneen huomaamatta, että Holkerin sinipunahallituksen muodostaminen toteutti KGB:n saaman ohjeen: sillä edistettiin ”porvarileirin hajanaisuutta”. Eikö tässä yhteydessä toteutunut myös lupaus tuesta Koiviston uudelleenvalinnalle, kun hän oli noudattanut Neuvostoliittoa tyydyttynyttä ulkopoliittista linjaa?

Kalevi Sorsa ja Erkki Liikanen perustelivat hallitusratkaisua DDR:n edustajille samoin sanankääntein kuin NKP omassa ohjeistuksessaan. Alpo Rusi kertoo teoksessaan *Vasemmalta ohi*, että he olivat tavanneet 17.5.1987 SED:n keskuskomitean osastopäällikön Günter Sieberin. Puolueen politbyroolle 22.5.1987 annetun raportin mukaan sekä Sorsa että Liikanen olivat todenneet, että ”koalitiolla turvattiin hyvien neuvostosuhteiden jatkuminen ja Koiviston uudelleenvalinta 1988. ’Samalla voitiin syventää ristiriitoja porvarillisten puolueiden välillä.’”

Nämä kolme lähdetä – KGB:n saama ohjeistus, SDP:n johdon SED:lle antamat perustelut ja Matti Kekkosen välittämä tieto – osoittavat, että NKP ilmeisesti tuki sinipunahallituksen muodostamista. Siksi on kysyttävä, millä tavoin NKP:n edustajat vaikuttivat hallitusratkaisuun keskusteluissaan suomalaisten poliitikkojen kanssa.

Pelattiinko SDP:n ja Kokoomuksen piirissä Moskovan kortilla, kun vastahakoisia kansanedustajia ja muita poliitikkoja taituteltiin sinipunan kannalle? Tähän viitaa se, että Ilkka

Suominen lokakuussa 1994 pitämässään esitelmässä perusteli ”porvarisopimuksen” julkistamatta jättämistä myös sillä, että ”pelko ulkopoliittisen leimakirveen uhriksi joutumisesta oli vielä viime vuosikymmenellä hallitseva tunne”.

Jukka Tarkka toistaa ilman kritiikkiä tai varauksia Mauno Koiviston version sinipunahallituksen muodostamisen taustoista ja vaiheista. Hän tosin arvioi, että Koivisto sai tietää kirjallisesta yhteistyösopimuksesta vasta jälkikäteen. Koiviston yhteydenpitoa NKP:n johtoon ennen hallituksen muodostamista Tarkka puolustelee. Se, mikä kylmän sodan kaudella oli ollut tuomittavaa, olikin ollut Gorbatšovin valtakaudella ymmärrettävää!

Koivisto on itse turvautunut myös myöhemmissä lausunnoissaan peitetarinaansa. Hän on jatkuvasti väittänyt päätyneensä sinipunaan sen jälkeen, kun oli kuullut Keskustapuolueen, RKP:n ja Kokoomuksen yhteistyösopimuksesta. Kassakaappisopimus oli hänet kuulemma suututtanut.

Tosiasiassa keskiryhmien ja Kokoomuksen yhteistyöhön tähdättiin täysin julkisen toiminnan kautta keväästä 1986 lähtien. Sen avulla pyrittiin torjumaan SDP:n johdon ja Holkerin suunnittelema sinipunahallitus. Teollisuusjohtajien piirissä oli jo vuoden 1986 lopulla vihiä siitä, että maahan puuhattiin sinipunahallitusta. He halusivat varmistaa kirjallisella sopimuksella, että Kokoomus pysyisi ruodussa. Siksi kassakaappisopimus tehtiin.

Sopimus tuli julkiseksi vasta hallitusratkaisun jälkeen. Julkistamalla sopimuksen ja hallitusneuvottelujen yhteydessä tehdyt sitoumukset halusin paljastaa hallituspelin alhaisuuden ja puolustaa omaa toimintaani.

Miksi Koivisto ei ole halunnut kertoa totuutta? Miksi hän ei ole ottanut vastuuta toiminnastaan? Uskon, että häntä harmittaa

se, että ennalta huolellisesti suunniteltu hallitusratkaisu joutui SDP:n vaalitappion vuoksi vastatuuleen ja vaikeutui. Kokouksen osalta jouduttiin toteuttamaan poliittista väkivaltaa. Parlamentarismien periaatteet poljettiin lokaan.

Tämä ei sopinut siihen kuvaan, jonka Koivisto halusi omasta toiminnastaan antaa. Hänenhän piti olla presidentti, joka Kekkonen kauden jälkeen vahvistaa demokratiaa ja parlamentarismia. Syyksi piti ottaa kassakaappisopimus, jota Koivisto on jatkuvasti paheksunut. Siinä hän todellakin toimi kuin italialainen taskuvaras, joka lompakon siepattuaan osoitti väkijoukkoon ja huusi: ”Ottakaa varas kiinni!”

Hallituksen muodostamisen jälkeen jouduin suoranaisen vainon kohteeksi. Koivisto tapasi toimittajia pienen piirin keskusteluissa, joissa hän paikalla olleiden kertoman mukaan ääni väristen ja kädet täristen soimasi minua.

Lasse Lehtinen kirjoittaa *Vastarannan kiiski* -kirjassaan, että Koiviston ja Väyrysen välit olivat pahoin tulehtuneet. Lehtisen mukaan Koivisto oli ”leikillään” sanonut jossakin saunaillassa, että hän oli asettunut ehdokkaaksi estääkseen Väyrysen nousun presidentiksi. Koiviston kerrottiin myös verranneen Väyrystä Hitleriin.

Lehtinen kirjoittaa: ”Toimittaja Leif Salmén oli todistamassa asiaa saunaillassa. Koivistolta kysyttiin tuolloin, pelottivatko Väyrysen määrätietoisuus ja häikäilemättömyys häntä. ’Ai, että minä olisin joku Hindenburg?’, Koivisto vastasi. Hitler kahmaisi aikoinaan Saksassa vallan presidentti Hindenburgilta.”

Leif Salmén rikkoo Lehtisen kirjassa lähdesuojan, jonka paikalla olleet ovat tiukasti pitäneet. Ehkä muut toimittajat voisivat seurata hänen esimerkkiään ja kertoa tapaamisista. Onhan noista ajoista kulunut jo yli neljännesvuosisata.

Vuoden 1988 presidentinvaaleissa sain hyvitystä sekä hallitusratkaisusta että sen jälkeen kokemastani. Koivisto pettyi odotuksissaan. Hän ei tullut valituksi suorassa kansanvaalissa. Valinnan suorittivat valitsijamiehet. Minä voitin Harri Holkerin sekä kansanvaalissa että valitsijamiehiä valittaessa.

Presidentinvaaleissa Harri Holkeri maksoi hinnan pääministerin paikastaan. Hän ilmoitti jo vaalien edellä, että hänen valitsijamiehensä varmistavat Koiviston valinnan. Se ei ollut hetken mielijohde eikä lipsahdus. Holkeri kertoi aikeistaan enakkoon Ilkka Suomiselle ja Ilkka Kanervalle. Molemmat vastustivat, mutta hän piti päänsä. Holkeri oli rehti mies. Hän piti Koivistolle antamansa lupauksen.

* * *

Presidentinvaalien jälkeen pääsin Mauno Koiviston kanssa asialliseen, joskin niukkaan yhteydenpitoon. Syyskuun alussa 1989 tilanne muuttui, kun julkisuuteen tulivat Jukka Tarkan kirjoittamat Ahti Karjalaisen ”muistelmat”. Olen selostanut seikkaperäisesti teoksessani *On totuuden aika 1* ja syksyn 1989 tapahtumat kirjassani *On totuuden aika 2*.

Jukka Tarkka siteerasi Suomen Kuvalehdessä epätarkasti ja harhaanjohtavasti Karjalaiselle syksyllä 1981 lähettämäni kirjettä, jossa selostin keskusteluani Viktor Vladimirovin kanssa. Tarkka syytti minua maanpetoksesta ja antoi saman tien langettavan tuomion. Teoksessaan *Karhun kainalossa* Tarkka lainaa kirjetä oikein, mutta antaa siitä edelleen harhaanjohtavan tulkinnan.

Kirjeessä selostamassani keskustelussa Viktor Vladimirov kertoi Neuvostoliiton suhtautumisesta presidentinvaaleihin. Hän halusi tietää, mitä he voisivat tehdä Karjalaisen valinnan hyväksi. Käytin hyväkseni minulle tarjoutunutta tilaisuutta edistää Suomen vientiä ja esitin öljyn tuonnin lisäämistä.

Perustuslakivaliokunta tutki myöhemmin asian ja totesi, että en ollut toiminut lainvastaisesti. Valiokunnan enemmistö paheksui menettelyäni, mutta Keskustan edustajat katsoivat, ettei poliittisen mielipiteen ilmaiseminen kuulunut valiokunnan tehtäviin. Muut johtavat poliitikot kävivät tuolloin samankaltaisia keskusteluja Neuvostoliiton edustajien kanssa. Yli-lyöntejäkin oli, mutta minä en niihin syylistynyt.

Samalla kun Jukka Tarkka kirjassaan uudelleen hekumoi Karjalaisen arkistosta löytämällään kirjeellä, hän ei edes mainitse NKП:n arkistosta saatua dokumenttia Erkki Liikasen keskusteluista Moskovassa toukokuussa 1986. Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtajana Liikanen jakoi ja leimasi poliitikkoja ulkopoliittisin perustein. Puoluesihteerinä hän toimi Koiviston viestinviejänä vuoden 1988 presidentinvaaleihin liittyen.

Dokumentin perusteella on syytä olettaa, että SDP:n edustajat kävivät noina aikoina muita samankaltaisia keskusteluja. Tämän dokumentin ”unohtaminen” antaa karun kuvan Tarkan moraalista historian tutkijana.

Kun Tarkan julkisuusoperaatio syksyllä 1989 alkoi, Koivisto puuttui asiaan näyttävästi. STT:n haastattelussa hän hyökkäsi rajusti minua vastaan. Vastasin samalla mitalla. Koivisto syytti minua yrityksestä kaataa hänen johtamansa hallitus vuonna 1981 ”hyvin epäparlamentaarisin keinoin”. ”Ne, jotka tällaisia temppeja tekevät, tulevat havaitsemaan, että heihin suhtaudutaan varoen, epäluulolla”, hän sanoi.

Koivisto antoi ymmärtää, ettei hän tästä syystä nimittäisi minua enää ministeriksi. Ihmettelin tätä, sillä myös Kalevi Sorsa pyrki kaatamaan samoin keinoin Koiviston hallituksen. Hänet Koivisto oli presidentiksi tultuaan nimittänyt kahden hallituksen pääministeriksi ja kolmannen ulkoministeriksi.

Kysymys ei ollut vain Ahti Karjalaiselle lähettämästäni kirjeestä ja vuoden 1981 tapahtumista. Jukka Tarkka antoi teoksessaan oikeistolaisen ja kielteisen tulkinnan koko siitä ajasta, jonka Karjalainen toimi politiikan keskiössä. Koivisto kommentoi STT:lle tätä kokonaisuutta.

Tasavallan presidentti Mauno Koivisto pitää kohua herättäneitä valtiotieteen tohtori Ahti Karjalaisen muistelmia mielenkiintoisina niihin sisältyvien dokumenttien ansiosta. Osapuulleen vuodet 1950–80 kattava asiakirja-aineisto kuvaa presidentin mukaan varsin todenmukaisella tavalla myös tuon ajankohdan ”muista välittämättömän pelin” ja osoittaa todeksi ”epäilyt, mitä on aikanaan ollut – myös sisäpolitiikassa”.

Jukka Tarkka ryyditti ”muistelmateoksen” tulkintoja julkisuu-
teen antamallaan kommentilla. Viittasin niihin, kun vastasin Koivistolle yhdessä muun puoluejohdon kanssa valmistellani lausunnolla:

Erityisen yllättynyt olen siitä, että presidentti Koivisto ei lausunnossaan irtisanoudu Jukka Tarkan viime maanantaina antamista ulkopoliittisista lausunnoista, vaan asettuu niitä vuosien 1950–80 tapahtumia arvioidessaan suorastaan tukemaan.

Suomen ulkopoliitiikan ydinkysymys ovat läheiset ja luotamukselliset suhteet Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Urho Kekkosen elämäntyön leimaaminen epäisänmaalliseksi, muista piittaamattomaksi moraalittomaksi peliksi antaa täysin väärän kuvan Suomen sodanjälkeisestä historiasta.

Mauno Koiviston syksyllä 1989 antamat kovasanaiset lausunnot ovat asettuneet aivan uuteen valoon, kun olemme saaneet dokumentoitua tietoa siitä, millaista peliä hänen omalla presidenttikaudellaan ja jopa hänen nimissään vain pari vuotta aiemmin oli harjoitettu ja ilmeisesti harjoitettiin edelleen.

Kärkevä julkinen sananvaihto jatkui syyskuun lopulla. Keskustelu laajeni Holkerin hallituksen integraatiopolitiikkaan. Keskusta ei sitä sellaisenaan hyväksynyt. Hallitusta puolustaes- saan Koivisto löi meitä kovalla kädellä.

Kysymys oli Holkerin hallituksen harjoittaman politiikan kokonaisuudesta. Koiviston tuella ja ohjauksessa harjoitetulla vahvan markan talouspolitiikalla Suomea valmisteltiin yhtenäis- valuutta euroon. ETA-sopimuksella pyrittiin mahdollisimman pitkälle menevään yhdentymiseen, joka tähtäsi myöhempään EU- ja EMU-jäsenyyteen.

Tilanne rauhoittui vasta keväällä 1990 sen jälkeen, kun olin ilmoittanut luopuvani puheenjohtajan tehtävästä. Sitten pää- simme asialliseen yhteydenpitoon ja mm. keskustelemaan ETA-neuvotteluista.

Unto Hämäläinen kirjoitti vuonna 2013 kirjan *Suomi Euroopan hulluna vuonna 1989*. Siinä hän käsittelee myös tuon vuoden poliittisia tapahtumia. Minulle Hämäläinen omistaa kokonaisen luvun ”Väyrynen puolustautui kuin leijona”. Sain keskeisen huomion myös sitä edeltäneessä luvussa ”Presi- dentti Koivisto piti päänsä”, jossa käsitellään lähinnä Koiviston lehdistösuhteita.

Hämäläinen kertoo haastattelusta, jonka Koivisto antoi Hel- singin Sanomien toimittajille Janne Virkkuselle ja Arto Asti- kaiselle sen jälkeen, kun Jukka Tarkka oli julkaissut Ahti Karja- laisen ”muistelmat”. Minuun liittyneistä kysymyksistä Koivisto oli hiiltynyt täydellisesti. Tämä osio oli jouduttu tekemään

seuraavana päivänä uudelleen. Tapaus kertoo paljon Koiviston asenteista.

Minusta Hämäläinen kirjoittaa: ”Väyrynen ei antanut tuumaakaan periksi. Hänen mielestään Suomen historiaa yritettiin ’uudelleen kirjoittaa’ järjestelmällisesti. ’Ne, jotka ruoskiivat Urho Kekkosen kautta ja Kekkosta, sivuuttavat tämän päivän oudot ilmiöt’, hän vihjasi.” Hämäläinen ei kuitenkaan kerro, mitä nuo tarkoittamani ”oudot ilmiöt” olivat. Vuonna 1989 hän ei niistä kovin paljon tiennyt. Nyt tietää, ja voisi niistä kertoa.

Unto Hämäläinen toteaa, että Karjalainen oli syksyllä 1989 jo kuolemansairas mies, joten ”Väyrynen joutui kantamaan kirjasta syntyneessä väittelyssä koko suomettumisen taakan niskassaan”. Radiohaastattelussa kuulin Hämäläisen painottavan, kuinka kohtuuttomaan asemaan tässä suhteessa jouduin.

Kirjassaan Hämäläinen jatkoi:

Toki Väyrynen oli ollut Kekkosen kauden lopulla ulkoministerinä ja keskeisissä tehtävissä. Muistissa oli, miten Väyrynen oli yrittänyt kaataa presidentti Kekkosen avulla Koiviston hallituksen vuonna 1981. Koivisto oli noussut Kekkosta vastaan ja voittanut.

Nämä tapahtumat vaikuttivat myös siihen, että presidentti Koivisto oli keväällä 1987 estänyt Väyrysen pääsyn pääministeriksi. Sen seurauksena syntyi Harri Holkerin sinipunahallitus, ja keskusta jäi ensimmäisen kerran viiteenkymmeneen vuoteen oppositioon.

Tässä Unto Hämäläinen ylläpitää vuoden 1981 tapahtumista samaa virheellistä tulkintaa kuin marraskuun 2013 lopulla Koiviston 90-vuotispäivänä julkaistussa laajassa artikkelissaan.

Myös tulkinta vuoden 1987 hallitusratkaisusta ontuu pahasti. Koivisto ei itsekään ole koskaan perustellut Holkerin hallituksen muodostamista vuoden 1982 presidentinvaaleihin liittyneillä tapahtumilla. Ainoa syy on ollut suuttumus kassa-kaappisopimuksesta.

Tietoon tulevien uusien tosiasioiden tulisi vaikuttaa historian tulkintoihin. Niiden sijoittaminen vanhaan kokonaiskuvaan on hyvin vaikeaa silloin kun ne ovat sen kanssa täydellisessä ristiriidassa. Nyt Suomen poliittisen elämän viime vuosikymmenten tapahtumista on uutta tietoa niin paljon, että niistä olisi kyettävä muodostamaan uusi kokonaiskuva. Ehkä siihen tarvitaan tutkijoiden ja journalistien uusi sukupolvi.

Olenaisia osia tässä uudessa kokonaiskuvassa ovat yhtäältä Mauno Koiviston toiminta hallituspolitiikassa ja toisaalta hänen suhtautumisensa poliittisiin kilpailijoihinsa. Kylmän sodan kaudellakin hän toimi näissä suhteissa aivan eri tavoin kuin edeltäjänsä.

Vuonna 1948 J. K. Paasikivi ”osti” tai ainakin varmisti itselleen jatkokauden nimittämällä K. A. Fagerholmin johtaman sosialidemokraattisen vähemmistöhallituksen ja pitämällä Maalaisliiton ja sen ehdokkaan Urho Kekkosen sivussa hallituspolitiikasta. Tultuaan valituksi vuoden 1950 presidentinvaalissa hän nimitti kilpailijansa Urho Kekkosen uuden hallituksen pääministeriksi.

Kun Urho Kekkonen oli valittu tasavallan presidentiksi vuonna 1956, hän nimitti kilpailijansa K. A. Fagerholmin pääministeriksi. Kun Kekkonen oli Honka-liiton kaaduttua valittu vuonna 1962 virkaansa uudelleen, hän nimitti kilpailijansa Rafael Paasion pääministeriksi heti, kun SDP oli valmis osallistumaan hallitukseen.

Tultuaan valituksi tasavallan presidentiksi vuonna 1982 Mauno Koivisto syrjäytti ensi töikseen kilpailijaansa tukeneen Keskustapuolueen puheenjohtajan ulkoministerin paikalta, eikä halunnut häntä tähän tehtävään myöskään vuotta myöhemmin.

Jatkokauden Koivisto ”osti” Paasikiven tapaan nimittämällä vuonna 1987 Harri Holkerin pääministeriksi. Koivisto omaksui uuden käytännön, jonka mukaan Holkerin hallituksen ei tarvinnut erota presidentinvaalien jälkeen. Nimitettyään Holkerin hallituksen Koivisto alkoi vainota kilpailijaansa sekä ennen vuoden 1988 presidentinvaaleja että niiden jälkeen.

Ilkka Suominen päätti valtiotieteiden opiskelijoille vuonna 1994 pitämänsä esitelmän erääseen muistoon:

Istuimme virallisen kokouksen jälkeisellä viskilasillisella Kesärannassa syksyllä 1989. Tasavallan Presidenttikin viihtyi ja keskustelu meni leppoisasti 1987 hallituksen muodostamiseen. Joku ministeristä totesi – ikään kuin lopuksi: ”Saittehan kuitenkin Herra Presidentti, mieleisenne puolueet hallitukseen.” Virnistäen sanoi tähän muodostaja itse: ”Niin, tai saatiin jotkut pidettyä ulkopuolella.” En voinut olla huudahtamatta: ”Tulihan se sieltä.” Tasavallan Presidentin virnistys vain leveni.

Uuteen Eurooppaan siirryttäessä Mauno Koiviston vallankäytön tavat säilyivät ennallaan, mutta ulkopoliittinen linja muuttui.

3. Mauno Koiviston linja uudessa Euroopassa

Vuoden 1987 hallitusratkaisulla ja voitollaan vuoden 1988 presidentinvaaleissa Mauno Koivisto oli saanut siirretyksi Suomen omalle poliittiselle linjalleen. Nämä voitot kruunasi se, että hänen linjansa 1970- ja 1980-luvulla haastanut poliittinen kilpailija väistyi puolueensa johdosta. Uudesta puheenjohtajasta tuli Koiviston läheinen liittolainen.

Mauno Koiviston vaino oli keskeinen syy siihen, että luovuin kesällä 1990 puolueen puheenjohtajan tehtävästä. Se kävi voimille. Ajattelin, ettei ainakaan minun persoonaani voitaisi käyttää tekosyynä Keskustan syrjäyttämiseksi vaalien jälkeen muodostettavasta hallituksesta.

Enemmän vaikutti se, että halusin saada aikaan perusteellisen elämänmuutoksen. Olimme Vuokon kanssa hankkineet Tuusulasta pienen maatilan ja aioimme muuttaa maalle. Olin vaihtamassa vaalipiiriä ja asettumassa ehdokkaaksi Uudellemaalle, kun maakunnan molemmat keskustalaiset kansanedustajat Marjatta Väänänen ja Johannes Virolainen olivat lopettamassa eduskuntauraansa.

Puolueen puheenjohtajan tehtävä oli ollut hyvin raskas. Näköpiirissä oli seuraajaehdokkaita, jotka voisivat ottaa tehtävän hoitaakseen. Puheenjohtajakaudellani olin kyennyt yhdistämään puolueen, joka oli ollut 1980-luvun alussa hajoamisen partaalla. Uskoin, että seuraajani noudattaisi sitä poliittista linjaa, jolla yhtenäisyys oli saavutettu. Tässä petyin.

Maalaisliitto-Keskustapuolue on historiansa aikana kokenut monia sisäisiä ristiriitoja ja linjakiistoja. Se on luonnollista kaikissa suurissa puolueissa. Professori Kari Hokkanen on havainnut Maalaisliiton ensimmäisten vuosikymmenten politiikassa neljä suuntausta ja ryhmittymää. Alkio edusti aatteellista,

Sunila maatalouden etuja ajavaa, Kallio asialinjan ja Pykälä populistista politiikkaa. Nämä kaikki perinteet elivät myös sotien jälkeisessä Maalaisliitossa.

Sotien jälkeen ulkopolitiikasta tuli myös Maalaisliittoa jakava kysymys. Urho Kekkosella oli omat uskolliset tukijansa puolueessa ja eduskuntaryhmässä. Heistä muodostui K-linja. Kekkonen joutui taistelemaan linjansa puolesta vahvoja oikeistovoimia vastaan. Aluksi hän oli alakynnessä.

Kun Urho Kekkosen ja Ahti Karjalaisen välit rikkoontuivat, K-linja jakautui kahtia. Kuuluin Eino Uusitalon kanssa niihin, jotka tukivat Kekosta loppuun saakka. Karjalaisen sisäpiiriin lukeutuivat muiden muassa Matti Ruokola, Ahti Pekkala, Mikko Pesälä ja Mikko Immonen.

Puolueen sisäinen linjakiista huipentui Ahti Karjalaisen ja Johannes Virolaisen väliseen kilpailuun presidenttiehdokkudesta. Kun ehdokas oli valittu ja vaalit käyty, puolue kykeni nopeasti kokoamaan rivinsä.

Eihän kaikki niin auvoista ollut kuin päällisin puolin näytti. Keväällä 1982 Karjalainen ja Virolainen keskustelivat mahdollisuudesta syrjäyttää minut puheenjohtajan paikalta. Virolainen oli pulinat pois -puheensa jälkeen jo vaihdattanut kolme minua Turun puoluekokouksessa tukenutta piirin puheenjohtajaa syksyn 1980 piirikokouksissa. Minut valittiin kuitenkin Rovaniemen puoluekokouksessa yksimielisesti.

Alkuvaikeuksien jälkeen pääsin hyvään yhteistyöhön Johannes Virolaisen kanssa. Vuonna 1982 sain häneltä arvokasta tukea kiistassa kansanedustajien päivärahoista. Populistinen oikeuskansleri Kai Korte muutti tulkintaa maakuntakansanedustajien kotipaikasta ja oikeudesta päivärahoihin. Hän puutui myös eduskunnan oikeuteen tulkita itse säätämiään lakeja. Julkisuuden ajojahti kohdistui minuun, mutta myös Virolaisen

oikeus päivärahoihin nostettiin esiin, kun hänen katsottiin asuneen Helsingissä. Puhemiehenä Virolainen puolusti eduskuntaa ja kansanedustajia. Tämä oli yksi syy siihen, että hän putosi eduskunnasta. Päivärahakiistan vuoksi paikkansa menetti myös Lasse Lehtinen.

Kun Johannes Virolainen palasi vuoden 1987 vaaleissa eduskuntaan, hän luovutti ministerin tehtäväni päätyttyä minulle paikkansa ulkoasiainvaliokunnassa ja siirtyi perustuslakivaliokuntaan. Siellä hän puolusti minua, kun jotkut kansanedustajat veivät syksyllä 1989 valiokunnan tutkittavaksi, olinko syyllistynyt maanpetokseen keskusteluissani Viktor Vladimirovin kanssa syksyllä 1981. Virolainen tunsu tuon ajan poliittiset olot paremmin kuin yksikään muu valiokunnan jäsen. Hän tiesi, että minä en suinkaan pyrkinyt saamaan Neuvostoliiton tukea Karjalaiselle, vaan NKP:n edustajat pyrkivät saamaan minut Karjalaisen tukijaksi. Valiokunta totesi, että en ollut syyllistynyt lainvastaiseen tekoon.

Johannes Virolaisen palattua eduskuntaan Mauno Koivisto runnasi vaalituloksen ja Kokoomuksen tahdon vastaisesti maahan Harri Holkerin johtaman sinipunahallituksen. Virolainen totesi tuoreeltaan, että tilanne oli samanlainen kuin vuonna 1948, jolloin Paasikivi osti SDP:n tuen vuoden 1950 presidentinvaaleissa nimittämällä SDP:n vähemmistöhallituksen ja syrjäyttämällä hallituksesta Maalaisliiton ja sen presidenttiehdokkaan Urho Kekkosen. Virolainen tuki minua voimakkaasti myös vuoden 1988 presidentinvaaleissa. Kun hän ei asettunut enää ehdokkaaksi vuoden 1991 eduskuntavaaleissa, sain kannattajikseni runsaasti hänen aiempia tukimiehiään. En tiedä, kuinka hän itse äänesti.

Vuoden 1994 presidentinvaaleissa Johannes Virolainen osallistui aktiivisesti vaalityöhöni. Niiden jälkeen yhteistyömme

loppui syvään ulkopoliittiseen näkemyseroon. Vaikka Virolainenkin näki, että Suomen liittyminen Euroopan unioniin aiheuttaa Suomelle ja etenkin Suomen maataloudelle suuria vaikeuksia, hän ryhtyi sitä turvallisuuspoliittisin perustein voimakkaasti kannattamaan. Vuoden 1994 Jyväskylän puoluekokouksen edellä hän sanoi tästä syystä yhteistyösuhteemme irti.

Turun puoluekokouksen jälkeen sain tukijoikseni useimmat Virolaista puoluekokouksessa kannattaneet kansanedustajat. Puolue alkoi eheytyä. Mutta vaikeuksiakin oli. Minua puheenjohtajaksi kannattaneiden joukossa oli kansanedustajia, jotka pettyivät henkilökohtaisissa pyrkimyksissään. Heistä sain itseleni pysyvän opposition. Kun Mikko Pesälä ei päässyt ministeriksi, hän katkeroitui, vaikka tuli Matti Ruokolan ajamana eduskunnan varapuhemiehen paikalle. Pesälän katkeruus on ollut pysyvää laatua, ja se on purkautunut julkisuuteenkin.

Mauno Koivisto kertoo muistelmissaan Mikko Pesälän pyrkineen syyskuun lopulla 1989 hänen puheilleen virka-asioissa, mutta ilmeinen pääasia olivat kuitenkin hänen arvionsa ja terveisensä Keskustapuolueesta. Koivisto kirjoittaa: ”Selvää oli Pesälän mukaan, että Keskustapuolueesta on vallalla monenlaisia käsityksiä, mutta ilmeisesti Väyrystä kovasti pelätään. Hän on saanut puolueesta sellaisen otteen, että porukka kulkee hänen mukanaan hyvin perustelemattomiinkin kannottoihin”.

Kun Matti Ruokola siirtyi vuonna 1983 Lääkintöhallituksen pääjohtajaksi, hän jätti perinnön, joka vaikeutti toimintaani. Ruokola evästi ryhmää korostamalla sen itsenäisyyttä puolueen johtoon nähden. Tällä hän vastusti Olavi Martikaisen valintaa ryhmän johtoon ja kannatti Kauko Juhantalon ehdokkuutta. Kysymys oli politiikan linjoista ja valtapolitiikasta.

Puoluejohdon vastaiseen oppositioon kuului Pesälän kaltaisten K-linjalaisten lisäksi liberalismiin kallistuvia kansanedustajia, jotka eivät hyväksyneet puoluejohdon ajamaa aatteellista tahtopolitiikkaa.

Liberalismi nosti vahvemmin päätään vuosikymmenen lopulla, mikä johtui ainakin osittain siitä, että Keskusta liittyi jäseneksi Liberaaliseen internationaaliin. Kysymyksessä ei ollut aatteellinen valinta, vaan tahdoimme tätä kautta kehittää suhteitamme poliittiseen keskustaan lukeutuviin länsimaisiin puolueisiin.

Liberalismilla on aivan erilainen arvoperusta kuin alkiolaisuudella. Arvoliberalismi johtaa vapaamielisyyteen moraali-kysymyksissä. Talousliberalismi ilmenee oikeistolaisena talouspolitiikkana. Eurooppa-politiikassa liberalismi johtaa helposti ylikansalliseen ajatteluun ja federalismiin, ympäristöasioissa cityvihreyteen.

Keskustanuorten keskuudessa liberalismista tuli 1980-luvun lopulla johtava aatesuunta. Ympäristöpolitiikassa nuorten linja oli aluksi kestävä. Viime vuosina ajattelu on tässäkin suhteessa hämärtynyt. Muutoin liberalismi vei alusta alkaen nuoria harhateille.

Olli Rehn päätti haastaa minut vuoden 1990 Porin puoluekokouksen puheenjohtajanvaalissa nimenomaan keskusta-liberalismin edustajana. Edellisessä Kajaanin puoluekokouksessa hän oli syrjäyttänyt Juha Pentikäisen varapuheenjohtajan paikalta.

Vuoden 1988 presidentinvaaleissa Rehn oli vetänyt keskustanuorten puheenjohtajana nuorisokampanjaani. Syksyn kunta-vaaleissa saimme Helsingissä loistotuloksen ja olimme molemmat neljän valtuutettumme joukossa. Jätin kunnallispolitiikan Rehnin hoitoon. Vuoden 1989 lopulla muutimme Tuusulaan.

Porin puoluekokouksen jälkeenkin tiemme ovat usein kohdanneet. Vuonna 1991 Olli Rehn valittiin Helsingin vaalipiiristä eduskuntaan. Hän ajoi innokkaasti Suomen liittymistä Euroopan unioniin. Itse olin epäilevä ja päädyin vastustamaan jäsenyyttä, kun tarjolla oli parempi vaihtoehto.

Liittymispäätöksen jälkeen vuoden 1994 lopulla eduskunta valitsi meidät molemmat ensimmäisten suomalaisten europarlamentaarikkojen joukkoon. Ehdotuksestani Rehn valittiin viisihenkisen Keskustan valtuuskunnan puheenjohtajaksi.

Euroopan parlamenttissakin meillä oli selvä linjaero. Rehn muun muassa kannatti yhtenäisvaluuttaa ja Suomen liittymistä siihen ensimmäisten maiden joukossa. Muut Suomen ja Ruotsin keskustapuolueiden edustajat vastustivat siirtymistä yhtenäisvaluuttaan ja oman maansa liittymistä siihen.

Syksyn 1996 europarlamentin vaaleihin Olli Rehn kävi valtuuskuntamme johtajana. Hänellä oli kallis ja näyttävä vaalikampanja. Avustajat kertoivat, että yrityksiltä vaalirahaa tuli niin paljon kuin pyydettiin. Rehn ei kuitenkaan tullut valituksi. Hänen poliittinen uransa jatkui Euroopan komissiossa ensin Erkki Liikasen kabinetissa ja sitten komission jäsenenä. Taustalta Rehn on vaikuttanut vahvasti Keskustan Eurooppa-politiikkaan.

Vuonna 2002 Olli Rehn teki vakavan yrityksen nousta Keskustan johtoon. Puolueen liberaalit kokosivat voimansa hänen taakseen. Rehn nousi kakkoseksi, mutta Anneli Jäätteenmäki valittiin jo ensimmäisellä kierroksella. Hän sai kuitenkin paljon enemmän ääniä kuin Matti Vanhanen ja minä.

Vuoden 2010 puoluekokouksessa puolueen puheenjohtajaksi valittu Mari Kiviniemi ja puoluesihteeriksi noussut Timo Laaninen pyrkivät saamaan Olli Rehnin puolueen presidenttiehdokkaaksi vuoden 2012 vaaleihin. Hän ei kuitenkaan lähtenyt kansani jäsenvaaliin.

Otamme toisistamme mittaa jälleen vuoden 2014 eurovaaleissa. Niillä on ratkaiseva vaikutus Suomen Keskustan ja samalla koko Suomen Eurooppa-politiikan linjaan.

* * *

Porin puoluekokouksen puheenjohtajan vaaliin Olli Rehn kävi varapuheenjohtajan ja Seppo Kääriäinen puoluesihteerin paikalta.

Kajaanissa Seppo Kääriäinen oli valituttanut itsensä uudelleen puoluesihteeriksi, vaikka oli tullut edellisenä vuonna kansanedustajaksi. Minulle hän ei ollut ennakkoon aikeestaan kertonut. Kääriäinen arveli silloin, että puoluesihteerin tehtävä antaisi hänelle hyvän ponnahduslaudan puolueen puheenjohtajan tehtävään.

Jälkikäteen Kääriäinen on tullut siihen tulokseen, että Porin puoluekokouksessa puoluesihteerin asema olikin ollut hänelle taakka. Hannu Lehtilän kirjassa *Myrskyn silmässä* hän sanoo: ”Minun olisi pitänyt keskittyä eduskuntatyöhön ja sitä kautta uudistaa itseäni ja omaa poliitikkokuvaani. Olisi pitänyt lähteä puoluetoimistosta pois 1988.”

Tämä Kääriäisen ratkaisu vaikutti välillisesti minunkin valintoihini. Jos puoluesihteerin asema olisi vaihtunut vuonna 1988, paineet puheenjohtajan vaihtokseen olisivat vähentyneet ja olisin saattanut ehkä olla ehdolla Porin kokouksessa.

Puheenjohtajapelini pani liikkeelle Kääriäinen, joka yllytti Rehnin ehdokkaaksi. Se laukaisi päätökseni luopua puheenjohtajuudesta. Olin tullut Turun puoluekokouksen jälkeen neljä kertaa yksimielisesti valituksi puolueen johtoon. Olin jo edellisenä syksynä vakavasti harkinnut luopumista, mutta päättänyt jatkaa Vladimirov-kohun vuoksi. En halunnut asettua opposition haukuttavaksi enkä antaa Rehnille

mahdollisuutta edistää omaa poliittista uraansa minun kustannuksellani.

Kun olin väistynyt, Rehnin kannatus jäi heiveröiseksi. Eeva Kuuskoski-Vikatmaa oli liberaalien pääehdokkaas ja median suosikki. Myönteisen julkisuuden avulla hän sai laajan suosion. Seppo Kääriäinen sai kannatusta ennen muuta maaseudun väeltä. Puoluekokouksen lähestyessä hän myönsi itsekin, ettei voi tulla valituksi. Sen Kääriäinen on unohtanut, kun on syyttänyt minua tappiostaan ja Ahon valinnasta.

Esko Aho koettiin kompromissiehdokkaaksi. Useat minunkin uskollisimmat kannattajani tukivat hänen valintaansa. Myöhemmät ajat ovat osoittaneet, että he olivat oikeassa. Eeva Kuuskosken kannatuskupla puhkesi yhtä nopeasti kuin se oli syntynytkin. Vuoden 1994 presidentinvaaleissa Eeva asettui kansalaisliikkeen ehdokkaaksi ja sai vajaan kolme prosenttia annetuista äänistä. Hänen johdolla puolue olisi kokenut jo 1990-luvulla sen katastrofin, johon jouduimme keväällä 2011. Liberalismi on tärkeä lisä keskustalaisen ajattelun kirjossa, mutta puolueen johtavaksi aatteeksi siitä ei ole.

Jouduin kuitenkin pettymään Ahon valintaan. Luulin, että olisin voinut päästä hänen kanssaan hyvään yhteistyöhön ja että hän olisi jatkanut poliittista linjaani. Aho ryhtyi kuitenkin heti toteuttamaan ”isänmurhaa” ja liittoutui niiden kanssa, jotka olivat minua kiivaimmin kampittaneet. Puolueen linja muuttui.

Kauko Juhantalo nousi kauppa- ja teollisuusministeriksi. Runsaan vuoden kuluttua hän joutui eroamaan, kun hänen epäiltiin käyttäneen väärin virka-asemaansa edistääkseen omia taloudellisia etujaan. Seuraavana vuonna Juhantalo tuomittiin valtakunnanoikeudessa ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Tuomion jälkeen hänet erotettiin eduskunnasta. Ministerinpaikan

peri Pekka Tuomisto. Kun hän siirtyi Kelan pääjohtajaksi, kauppa- ja teollisuusministeriksi tuli syksyllä 1993 Seppo Kääriäinen.

Eeva Kuuskoskea Aho kaavaili ulkoministeriksi, vaikka tämä oli raskaana. Minä toivoin itselleni valtiovarainministerin paikkaa päästäkseni muuttamaan talouspolitiikan suuntaa. Mauno Koivisto on muistelmissaan kertonut torpanneensa tämän ajatuksen. Hän hyväksyi minut mieluummin ulkoministeriksi.

Esko Aho osoittautui liberaaliksi talous- ja Eurooppa-politiikassa, moraaliasioissa hän oli lähempänä alkiolaisia arvoja. Aho osoittautui puhdasveriseksi valtapoliitikoksi. Hän liittoutui halukkaasti presidentti Mauno Koiviston kanssa. Pääministeriksi tultuaan Aho alkoi havitella itselleen myös presidenttiehdokkuutta vuoden 1994 vaaleissa. Hän kampitti minua ja piti lähipiirissään auki omaa mahdollista ehdokkuuttaan.

Ahon avulla Koivisto jatkoi vahvan markan politiikkaa ja vei Suomen Euroopan unioniin. Kun Aho pelkäsi EU-uhkapelin vievän poliittiseen paitsioon, Koivisto lupasi hänelle tukeaan. Tätä lupaustaan Koivisto ei kyennyt presidenttikautensa päätyttyä lunastamaan, vaikka sitä yrittikin. Kokoomus oli Iiro Viinaseen johdolla neuvotellut Paavo Lipposen kanssa Ahon selän takana sinipunahallituksesta. Ahosta tuli oppositiojohtaja.

Iiro Viinanan on esiintynyt julkisuudessa sankarina, joka pelasti Suomen. Tosiasiassa hän vahvan markan politiikkaa jatkamalla syvensi lamaa. Säästöpolitiikan läpiajamisessa Viinanan ansioitui. Ahon hallituskaudella säästöt tehtiin vielä sosiaalisesti ja alueellisesti oikeudenmukaisella tavalla. Lipposen johdolla ryhdyttiin Kokoomuksen ja SDP:n voimin ajamaan keskittävää ja eriarvoisuutta lisäävää politiikkaa. Perusturvaa leikattiin.

Seuraava Viinasen projekti oli suomalaisen pääoman tärkeimmän linnakkeen vakuutusyhtiö Pohjolan tuhoaminen. Se onneksi päättyi osaksi osuuspankkiryhmää ja siten entistä isänmaallisempiin käsiin.

* * *

Neuvostoliiton ja Varsovan liiton hajoamisesta käynnistyi maanosamme syvälinen muutos. Siirryttiin uuteen Eurooppaan. Euroopan unioni ja NATO alkoivat laajentua. Euroopan murros toi hämmästyttävällä tavalla esiin vanhat ulko- ja turvallisuuspoliittiset asenteet ja näkemykset.

Alkuun päästiin kuitenkin yksimielisesti, kun ryhdyttiin neuvottelemaan Euroopan talousalueen ETA:n muodostamisesta. Aloitteen ETA:n muodostamisesta teki EY:n komissio vanhojen jäsenmaiden tuella tilanteessa, jossa näköpiirissä olivat EFTA-maiden jäsenhakemukset.

EFTA-maille tarjottiin jäsenyyden vaihtoehtona sopimusta, jolla ne pääsisivät ilman jäsenyyttä EY:n sisämarkkinoille eli pääomien, tavaroiden, palveluiden ja työvoiman vapaan liikkuvuuden piiriin. Komissio ja vanhat jäsenmaat halusivat näin torjua EY:n laajenemisen, jotta se voisi edetä esteittä kohti liittovaltiota, joka oli jo 1950-luvulla asetettu yhteiseksi tavoitteeksi.

Suomelle ETA oli erinomainen järjestely. Pääsimme täysimääräisesti hyötymään taloudellisesta yhdentymisestä, mutta meillä ei ollut tarvetta osallistua poliittiseen yhdentymiseen eli yhteiseen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan eikä ylikansalliseen päätöksentekojärjestelmään. Saatoimme säilyttää itsenäisen kauppaa-, alue- ja maatalouspolitiikan.

ETA-neuvottelut vietiin päätökseen ja sopimus syntyi. Komission kaavailujen mukaan siitä piti tulla laaja-alainen järjestely.

Itäisen Euroopan ja Baltian maille suunniteltiin vastaavanlaista sopimusta, ETA-kakkosta. Euroopan talousalueeseen jäivät kuitenkin vain Norja, Islanti ja Liechtenstein, kun Itävalta, Ruotsi ja Suomi liittyivät EY:n jäseniksi.

Itävalta jätti jäsenyyshakemuksensa ensimmäisenä. Sille hakeutuminen tiiviiseen yhteyteen Saksan kanssa oli luonnollinen ajatus. Pohjoismaiden osalta prosessi käynnistyi omituisella tavalla.

Ruotsissa oli sosialidemokraattinen hallitus, joka päätti syksyllä 1990 jäsenyyden hakemisesta osana talouspoliittista kriisipakettia. Tällä päätöksellä pyrittiin rauhoittamaan talouselämää, jonka luottamus hallitukseen oli pahasti horjunut. Hallitus korosti, että neuvotteluissa on tarkoitus selvittää jäsenyyden ehdot. Mahdollisesta jäsenyydestä päätettäisiin erikseen. Suomeen ja Norjaan Ruotsin hallitus ei ollut yhteydessä, vaikka päätöksellä oli suora vaikutus naapurimaihin.

Suomessa Ruotsin ratkaisu avasi padot. Poliittinen asetelma oli selvä. Puolueista Kokoomus, SDP ja RKP lähtivät innokkaasti ajamaan jäsenyyden hakemista. Virallisia kannanottoja hillittiin aluksi senkin vuoksi, että haluttiin varmuuden vuoksi saattaa ETA-neuvottelut päätökseen.

Voimakkaimmin yhteisöihin liittymistä kannattivat ne puolueet ja eri puolueissa ne voimat, jotka olivat tulleet viimeisinä Kekkonen linjalle. Nämä oikeistovoimat olivat pyrkinet jo kylmän sodan kaudella viemään Suomen kaikkiin läntisiin järjestöihin.

Vuosikymmenten mittaan oikeistovoimat olivat tulleet ymmärtämään ulko- ja turvallisuuspoliittiset realiteetit. Suomen itsenäisyys ja puolueettomuus olivat olleet niille vasta toiseksi paras vaihtoehto. Kun esteet poistuivat, Suomen haluttiin liitoutuvan sekä taloudellisesti, poliittisesti että sotilaallisesti.

Keskustassa tilanne koettiin hankalaksi. ETA-sopimuskin oli vaikea hyväksyä. Neuvottelujen aikana arvostelimme tiukin sanoin Holkerin hallitusta sen pyrkimyksistä mahdollisimman pitkälle menevään integraatioon. Presidentti Koivistokin sekaantui keskusteluun ja puolusti hallitusta.

Keskustapuolueen jäsenten ja kannattajien suuri enemmistö vastusti EY-jäsenyyttä. Mielialoihin vaikutti se, että maamme maatalouden ja kehitysalueiden uskottiin siitä kärsivän. Kysymys oli kuitenkin ennen muuta aatteellisesta ja poliittisesta perinteestä.

Maalaisliitto ajoi Suomen itsenäisyyttä ja tasavaltaista hallitusmuotoa. Puolue oli kautta aikojen vastustanut vallan keskittämistä pääkaupunkiin, ajanut maakuntaitsehallintoa ja puolustanut kuntien itsemääräämisoikeutta. Oli mahdotonta ajatella, että luopuisimme vapaaehtoisesti itsenäisyydestämme ja liityisimme osaksi ylikansallista valtiollista järjestelmää.

Suomen puolueettomuuspolitiikka oli ollut keskustalaisille myös aatteellisesti mieluisa vaihtoehto. Taitavalla ulkopoliitikalla Suomi oli irrottautunut riippuvuudesta Neuvostoliittoon ja kasvanut aitoon itsenäisyyteen ja puolueettomuuteen. Tuntui hyvältä, kun Suomi pyrki pysyttämään suurvaltojen välisten ristiriitojen ulkopuolella ja ylläpitämään hyviä suhteita kaikkien maiden kanssa.

Olimme voineet päästä osallistumaan kaikkeen meille edulliseen yhteistyöhön länsimaiden kanssa, mutta emme olleet joutuneet sellaiseen ylikansalliseen päätöksentekoon, jolla muut maat olisivat päässeet puuttumaan meidän sisäiseen kehitykseen.

Keskustan piirissä oli sisäistetty myös Mannerheimin, Paasikiven ja Kekkonen edustama ulkopoliittinen ajattelu, jonka mukaan Suomen ei tullut toimia tavalla, jonka Venäjä kokisi

uhkaksi omalle turvallisuudelleen. EY:n piirissä oli suunnitelmia sen kehittymisestä sotilasliitoksi ja lopulta sotilaalliseksi suurvallaksi. Keskustalaiset pitivät tärkeänä, että Suomi voisi uudessakin Euroopassa säilyä sotilaallisesti liittoutumattomana, puolueettomana maana.

Kirjasin keskustalaiset lähtökohdat yhdentymiseen jo vuonna 1971 ilmestyneeseen kirjaani *Köyhän asialla*.

Yhentyminen merkitsee väistämättä taloudellisen päätätävällän osittaista siirtoa pois omilta kansallisilta päätöksentekijöiltä. Useimmiten se merkitsee myös poliittisen päätätävällän luovuttamista, kuten EEC:ssä on tapahtumassa. Integraation perusajatus sotii siten voimakkaasti desentralistisia ja kansanvaltaisia tavoitteita vastaan. Se sotii myös puolueettomuutta vastaan: kuinka sellainen maa voisi olla puolueeton, joka ei enää itse päättäisi omista asioistaan.

Olin iloinen siitä, että puolueettomuutemme esti liittymisen EEC:hen. Ellei tätä rajoitetta olisi, ”ajaisi ilmeisesti oikeisto ja osa vasemmistoa meitä innokkaasti EEC:n jäseneksi”.

Kansainvälisen tilanteen muututtua olimme 1990-luvun alussa kuitenkin pakkoraossa. Ruotsi oli päättänyt hakea jäsenyyttä. Suomen olisi vaikea jäädä ulkopuolelle, jos Ruotsi liittyisi. Eduskunnan enemmistö oli jäsenyyden kannalla. Näköpiirissä oli, että hallitus hajoaisi, jos Keskusta ei hyväksyisi hakemuksen jättämistä. Tilalle olisi tullut sinipunahallitus, joka olisi hakenut jäsenyyttä ja hoitanut myös neuvottelut. Keskusta olisi ollut ulkopuolella.

Syksyllä 1991 tapasin komission keskeiset jäsenet ja yhtä lukuun ottamatta kaikkien jäsenmaiden ulkoministerit. Italian ulkoministerillä oli vaaliikiireitä, joiden vuoksi tapaamista ei

järjestynyt. Näissä keskusteluissa tulin vakuuttuneeksi siitä, että Suomen olisi mahdollista saavuttaa sellainen neuvottelutulos, joka turvaisi maataloutemme jatkuvuuden ja olisi myös aluepoliittisesti hyväksyttävä.

Eniten pulmia tuntui aiheuttavan yhteinen ulko-, turvallisuus- ja puolustuspolitiikka. Useiden keskustelukumppaneiden lähtökohta oli, että Suomen tulisi jäseneksi liittyessään sitoutua valmisteilla olleen Maastrichtin sopimuksen määräyksiin, joiden mukaan unionissa ajan oloon siirrytään yhteiseen puolustukseen.

Lopulta tilanne laukesi ilmeisesti sen vuoksi, että NATO:n piirissä havahduttiin huomaamaan, mitä EY:n federalistien linja merkitsisi. Jos Suomi ja muut puolueettomat maat olisi velvoitettu EY:n jäsenenä sitoutumaan yhteiseen puolustukseen ja luopumaan puolueettomuusasemastaan, NATO:n olisi tullut olla valmis ottamaan vastuun niiden turvallisuudesta. Tähän sillä ei ainakaan silloisessa tilanteessa ollut valmiutta. Niinpä Suomi saattoi liittyä unioniin säilyttäen puolueettomuutensa ytimen, sotilaallisen liittoutumattomuuden ja uskottavan itsenäisen puolustuksen.

Käytyjen keskustelujen jälkeen olin valmis hyväksymään hakemuksen jättämisen tiukoin reunaehdoin. Liittymisestä tultaisiin päättämään, kun neuvottelutulos olisi tiedossa.

Vastuu neuvotteluista jaettiin ulkoministerin ja ulkomaankauppaministerin kesken. Meillä kahdella oli aivan eri lähtökohta ja asenne. Minä epäilin jäsenyyttä, enkä ollut siihen sitoutunut. Pertti Salolainen oli innostunut ja valmis jäsenyyteen ehdoilla millä hyvänsä. Koivisto kertoo muistelmissaan, kuinka voimakkaasti hän pyrki saamaan minut kokonaan sivuun neuvotteluista. Pääministeri Aho puolusti keskeistä rooliani, joka oli tärkeä puolueelle ja hänelle itselleenkin.

Toukokuussa 1993 erosin hallituksesta valmistautuakseni presidentinvaaleihin. En halunnut kantaa vastuuta sen talouspolitiikasta, johon olin ollut ja olin tyytymätön. Toisaalta minun oli vaikea hoitaa EU-jäsenyysneuvotteluja, kun ehdokkaana oli myös kiivas jäsenyyden vastustaja Keijo Korhonen. Ulkoministeriksi neuvotteluja jatkamaan tuli MTK:n puheenjohtaja Heikki Haavisto. Tällä nimityksellä hänet käännettiin jäsenyyden kannattajaksi.

* * *

Toisella presidenttikaudellaan Mauno Koivisto johdatteli Suomen kylmän sodan kaudelta uuteen Eurooppaan. Koiviston ura tasavallan presidenttinä huipentui siihen, että neuvottelut Suomen jäsenyydestä Euroopan unionissa päättyivät hänen viimeisenä virkapäivänään.

Kun Koivisto aloitti, Neuvostoliitossa elettiin vielä vanhan vallan aikaa. Johdossa oli Leonid Brežnev, joka kuoli syksyllä 1982. Häntä seurasivat uudistusmielisempi Juri Andropov ja vanhoillinen Konstantin Tšernenko.

Vuonna 1985 valtaan nousi radikaali uudistaja Mihail Gorbatšov. Hän oivalsi Neuvostoliiton perustavanlaatuiset heikkoudet. Asevarustelukilpailu Yhdysvaltain kanssa oli ylittänyt maan kantokyvyn, talousjärjestelmä ei toiminut, työmoraali oli heikko ja juopottelu vakava yhteiskunnallinen ongelma.

Gorbatšov pyrki uudistamaan sosialistisen järjestelmän ja vahvistamaan Neuvostoliittoa. Asevarustelun taakkaa ryhdyttiin keventämään sopimalla Yhdysvaltain kanssa tuntuvista supistuksista strategisiin asejärjestelmiin. Talousjärjestelmää ryhdyttiin uudistamaan. Alkoholiongelmiin puututtiin kovalla kädellä.

Uudistuksista huolimatta Neuvostoliitto kuitenkin vuoden 1991 lopulla hajosi. Uudistukset saattoivat osaltaan jopa nopeuttaa sosialistisen järjestelmän romahdusta. En kyennyt vuonna 1988 valmistuneessa väitöskirjassani ennustamaan Neuvostoliiton hajoamista. Siihen eivät pystyneet edes suurvaltojen tiedustelupalvelut.

Olin kuitenkin ensimmäisten suurta murrosta ennakoineiden joukossa, kun maaliskuussa 1990 antamassani haastattelussa ennustin, että naapurinamme voisi pian olla porvarillinen Venäjä. Väitöskirjani johtopäätösten kannalta Neuvostoliiton hajoamisella ei ole ollut merkitystä. Naapurinamme on edelleen suurvalta, jonka turvallisuusedut Suomen on otettava huomioon.

Mauno Koivisto seurasi tarkkaan itänaapurin kehitystä. Tässä häntä auttoi venäjänkielen taito. Koivisto jatkoi tiukasti Kekkonen linjalla ja oli toiminnassaan jopa edeltäjäänsä varovaisempi.

Mihail Gorbatšovin kanssa Koivistolle kehittyi läheinen henkilökohtainen suhde. Yhdysvaltain johto arvosti Koiviston asiantuntemusta ja kuunteli mielellään tämän arvioita. Ronald Reaganin presidenttikaudella Koivisto piti yhteyttä lähinnä varapresidentti George Bushiin. Keskustelu- ja kirjeenvaihtoyhteys jatkui, kun Bush nousi presidentiksi.

Viron itsenäistymisen yhteydessä Koiviston henkilökohtainen suhde Gorbatšoviin vaikutti hieman liikaakin hänen toimintaansa. Oli oikein, että Suomi suhtautui Viron itsenäisyyteen pidättyvästi. Kysymys oli Neuvostoliiton hajoamisesta, joka olisi saattanut johtaa vakaviin seurauksiin. Suomi oli samassa rintamassa mm. Yhdysvaltain ja Saksan kanssa.

Koivisto kuitenkin pyrki hillitsemään Baltian maiden itsenäistymistä sen vuoksi, että hän halusi Gorbatšovin onnistuvan

uudistuspolitiikassaan. Baltian tasavallat olivat olleet uudistuspolitiikan kärjessä. Tämä Koiviston asenne tuli esille ja se pahoitti monien itsenäisyyttä tavoittelevien virolaisten ja muiden balttien mielen.

Neuvostoliiton hajoamiseen liittyvät kahdenväliset ratkaisut Suomi teki Koiviston johdolla oikea-aikaisesti ja onnistuneesti. Neuvostoliiton johdon kanssa sovittiin syksyllä 1991, että YYA-sopimus korvataan uuteen Eurooppaan soveltuvalla naapuruusopimuksella. Edellisenä kesänä presidentti Koivisto oli tavannut Moskovassa myös Venäjän presidentin Boris Jeltsinin. Kun Neuvostoliiton hajoaminen alkoi näyttää todennäköiseltä, neuvottelut avattiin Venäjänkin kanssa.

Epävarmoissa oloissa pyrimme allekirjoittamaan YYA-sopimuksen historiaan siirtävän naapuruusopimuksen Moskovaan vuoden 1991 lopulla. Tämä olisi ollut minulle mieluisaa senkin vuoksi, että olin allekirjoittanut vuonna 1983 asiakirjan, jolla sopimuksen voimassaoloaikaa oli viimeisen kerran pidentetty.

Naapuruusopimus vahvistettiin vasta seuraavan vuoden puolella pääministeri Esko Ahon allekirjoituksella. Samalla kertaa sain allekirjoittaa sopimuksen lähialueyhteistyöstä. Sopimus perustui omaan ideaani. Sen avulla oli tarkoitus siirtää Suomesta Venäjälle tietotaitoa, jonka avulla lähialueiden kehitys olisi mahdollisimman suotuisaa ja vakaata.

Lähialueyhteistyösopimus oli myöhemmin esikuvana EU:n ja Venäjän väliselle naapuruusyhteistyölle. Lähialueyhteistyö on toiminut hyvin ja se on tuottanut tulosta. Vastasin sen toteuttamisesta ja kehittämisestä Vanhasen II hallituksen ulkomaankauppa- ja kehitysministerinä.

En ollut täysin yllättynyt, kun Kokoomus pyrki lopettamaan lähialueyhteistyön. Sille kysymys ei ollut säästämisestä, vaan

poliittisesta tavoitteesta. Tässä tulivat ilmi Kokoomuksen vanhat asenteet. Kataisen hallituksessa se sai tahtonsa läpi, kun hallituskumppanina oli SDP. On vahinko, että lähialueyhteistyö lopetettiin. EU:n rajat ylittävä yhteistyö ei riitä. Norjalla on laaja kahdenvälinen yhteistyö Venäjän pohjoisten alueiden kanssa. Suomella ei ole enää tähän tarvittavia välineitä.

Euroopan yhdentymisestä tuli Mauno Koiviston ulkopoliittisen ajattelun koetinkivi. Venäjän ja Varsovan liiton hajottua purkautuivat esiin vanhat ulkopoliittiset asenteet. Olin yllättynyt siitä, että vahvat poliittiset voimat ja myös lehdistö olivat ”balttilaistuneet”.

Oli ymmärrettävää, että Viro ja muut Baltian maat pyrkivät mahdollisimman etäälle Venäjästä – Euroopan yhteisöjen ja NATO:n jäseneksi. Suomella ei ollut samoja traumaattisia kokemuksia kuin näiden maiden kansoilla. Olimme päässeet vaikeuksien jälkeen Neuvostoliiton kanssa tyydyttävään rinnakkaineloon. Gorbatšovin kaudella suhteissamme ei ollut valittamista.

Neuvostoliiton hajottua Suomesta oli tullut sanan täydessä merkityksessä puolueeton maa. Meillä oli hyvät edellytykset itsenäiseen elämään. ETA-sopimus turvasi parhaalla mahdollisella tavalla maamme taloudelliset edut yhdentyvässä Euroopassa.

Kokoomus, RKP ja SDP ryhtyivät kuitenkin ajamaan Suomen liittymistä Euroopan yhteisöihin. Näissäkin puolueissa oli toisinajattelijoita. RKP:n nuori polvi oudoksui sitä, että Jan-Magnus Jansson vastusti jäsenyyttä. Kekkonen linjan uskollisena kannattajana Jansson suri sitä, että Suomen todellinen itsenäisyys ja puolueettomuus olivat jäämässä vain lyhyeksi välivaiheeksi kansakunnan historiassa.

Keskusta oli hyvin vastahakoinen. Vasemmistoliitto vastusti aluksi jäsenyyttä, mutta puolueen oikea laita oli siihen

taipuvainen. Koivisto oli jäsenyyden hakemisen kannalla. Neuvotteluja hän seurasi tarkkaan ja ohjasi niiden etenemistä. Loppuvaiheessa Koivisto tarttui niihin tiukalla otteella antamalla ohjeita ministereille ja suurlähettiläänä toimineelle Erkki Liikaselle.

Muistelmissaan Koivisto kertoo Liikasen soittaneen hänelle 1. maaliskuuta kello 9.15 ja kertoneen, että uusi vakava yritys sopimuksen aikaansaamiseksi oli syntynyt:

Liikanen arvioi, että tällaista hetkeä ei ehkä enää uudelleen tule ja ratkaisu pitäisi tehdä nyt. Sanoin tämän olevan myös minun käsitykseni. Jos ratkaisu on syntymässä, se pitää nyt toteuttaa. Liikanen ilmoitti vievänsä nämä terveiset edelleen ja oletti, että tulosta voisi tulla parin tunnin sisällä.

Koivisto toivoi, että ratkaisu tulisi niin nopeasti, että hän voisi ilmoittaa siitä puheessaan Martti Ahtisaaren virkaanastujaisissa eduskunnassa. Tieto sopimuksen syntymisestä tuli kuitenkin vasta iltapäivällä. Erkki Liikanen ei teoksessaan *Brysselin päiväkirjat* edes mainitse puhelinkeskusteluaan Koiviston kanssa.

Kirjassaan *Lännettymisen lyhyt historia* Unto Hämäläinen kuvaa maaliskuun 1. päivän tapahtumia 1994 näin:

Ratkaiseva keskustelu Koiviston ja Liikasen välillä käytiin Suomen aikaa kello 9 ja 10 välillä. Koivisto antoi suoran ohjeen ilman Ahon hallituksen muodollista päätöstä, että sopimus pitää tehdä. Tässä tilanteessa Koivisto käytti äärimmillään Suomen hallitusmuodon 33 pykälään sisältyvää valtaoikeuttaan. Se jäikin viimeiseksi Koiviston päätökseksi.

Tämä toiminta ei ollut sopusoinnussa perustuslain kanssa. Jo ETA-sopimusta käsiteltäessä oli tultu siihen tulokseen, että yhdentymiseen liittyvät asiat eivät ole sellaista ulkopolitiikkaa, jossa presidentillä tulisi olla hallitusmuodon 33. pykälän mukainen määräämisvalta. Valtiosääntöä oli sen mukaisesti jo muutettu.

Esko Ahon muistelmat viittaavat siihen, että hän ei ollut tietoinen Koiviston toiminnasta. Neuvottelut olivat katkenneet edellisenä yönä, eikä uutta yritystä ollut tarkoitus ainakaan välittömästi tehdä. Ahollekin oli tullut yllätyksenä, että aamulla neuvottelut käynnistyivät Saksan aloitteesta uudelleen.

Herää epäily, että Saksa sai jotenkin tietää, että Suomen neuvottelijoilla oli ohje tehdä sopimus nopeasti. Jos näin oli, suomalaisten neuvotteluasema oli heikko. Sopimus oli erityisesti maatalouden osalta huono ja lisäksi hyvin epäselvä.

Suomen neuvottelijat luulivat sopineensa, että maataloudelle voidaan maksaa koko maassa pysyvää kansallista tukea. Myöhemmin kävi ilmi, että komissio tulkitsee artiklan 141 mukaisen tuen vain jäsenyyden alkuvaiheessa maksettavaksi siirtymäkauden järjestelyksi. Sen asteittainen aleneminen on heijastunut kielteisesti myös pohjoisilla alueilla maksettuun tukeen. Nyt Kataisen hallitus on suostunut luopumaan artiklan 141 mukaisesta tuesta kokonaan.

* * *

Kun neuvottelut oli saatettu päätökseen, asetuin perusteellisen harkinnan jälkeen sille kannalle, että sopimusta ei tule hyväksyä. Jäsenyyden ehdot olivat kehnot. Ruotsissa yleinen mielipide oli selvästi jäsenyyttä vastaan ja Norjassa vielä jyrkemmin. Näköpiirissä oli, että Ruotsi ja Norjakin hylkäisivät jäsenyyden, jos Suomi päättäisi jättäytyä ulkopuolella.

Kirjassani *Itsenäisen Suomen puolesta* olen kertonut seikkaeräisesti Suomen liittymisestä Euroopan unioniin ja euroalueeseen. Selostan jäsenyysneuvotteluja, Jyväskylän puoluekokouksen kulkua, kansanäänestyskampanjaa, eduskunnan jarrutuskeskustelua ja kamppailua Suomen liittämisestä euroalueeseen. EU-jäsenyydestä käydyn väännön rinnastan talvisodassa käytyyn itsenäisyystaisteluun ja EMU-kamppailun jatkosotaan.

Pohjoismaiden hallitukset päättivät pelata dominopeliä järjestämällä kansanäänestykset siten, että myönteisimmin jäsenyyteen suhtautuvat suomalaiset saivat äänestää ensimmäiseksi, sitten ruotsalaiset ja viimeiseksi norjalaiset.

Suomen hallitus hyväksyi samassa neuvottelussa kansanäänestyksen aikataulun ja maatalouden tukipaketin. Kokenut Keskustan järjestömiehesanoi, että nyt meille kävi huonosti: aikataulu merkitsee sitä, että Suomi viedään unioniin, mutta tukipaketista meillä ei ole mitään takeita.

Keskustan kanta ratkaistiin Jyväskylän puoluekokouksessa kesäkuussa 1994. Paikalle tullessaan edustajien selvä enemmistö oli jäsenyyttä vastaan. Siellä puheenjohtaja Esko Aho tuki joineen painosti puoluekokouksen hyväksymään sopimuksen viemisen kansanäänestykseen. Tämä tarkoitti samaa kuin sopimuksen hyväksyminen.

Aho uhkasi erota puheenjohtajan paikalta ja pääministerin tehtävästä, ellei hänen ehdotustaan hyväksytä. Ahon joukot johtivat kokousedustajia harhaan väittämällä, että Suomi viedään joka tapauksessa unioniin ja sopeuttamisesta huolehtisi sinipunahallitus.

Tein kaikkeni sopimuksen hylkäämisen puolesta. Pidän ehkä elämäni parhaimman puheen. Jos yksikin muu johtava keskustalainen – varsinkin Seppo Kääriäinen tai Mauri Pekkarinen –

olisi tullut minua tukemaan, olisin saattanut saada enemmistön puolelleni. Molemmat olivat olleet aiemmin yhdentymispolitiikasta kanssani samaa mieltä. Valtapolitiikka oli vienyt heidät ajamaan jäsenyyttä. Heikki Haavisto suositteli monimielisessä puheessaan julkisesti sopimuksen hyväksymistä, mutta kannusti penkkivalistuksessa kokousedustajia äänestämään jäsenyyttä vastaan.

Todistelin omassa puheessani, ettei Suomea voida viedä unioniin ilman Keskustan tukea, kun sopimuksen hyväksymiseen eduskunnassa tarvittiin kahden kolmasosan määrän enemmistö. Jos hylkäisimme sopimuksen, Ruotsikaan ei liittyisi unioniin ja me voisimme ryhtyä ETA:n puitteissa tiivistämään pohjoismaista yhteistyötä.

Sanoin, että voittaisimme seuraavat vaalit, jos hylkäisimme sopimuksen. Jos ajaisimme sen läpi, häviäisimme ja vallan ottaisi sinipunahallitus. Olin oikeassa. Vietyään läpi jäsenyys-sopimuksen Keskusta hävisi vaalit. Maahan syntyi Paavo Lipposen johtama sateenkaarihallitus, joka ensi töikseen leikkasi rajulla kädellä maataloudelle luvattua kansallista tukea.

Me jäsenyyttä vastustaneet keskustalaiset perustimme kansanäänestyskampanjaa varten Vastuu Suomesta -nimisen yhdistyksen, jonka puheenjohtajaksi tuli Kari Hokkanen. Osallistuin kampanjaan ahkerasti sekä puhumalla että kirjoittamalla. *Nordisk Kontakt* -lehteen kirjoitin laajan artikkelin ”Euroopan unioni vai Pohjolan yhteisö?”, jota käytettiin aineistona kampanjassamme.

Johannes Virolainen liittyi Parempi vaihtoehto – Euroopalainen Suomi -kansalaisliikkeeseen ja tuli sen johtoryhmän jäseneksi. *Helsingin Sanomat* julkaisi 21.7. hänen Vieraskynä-kirjoituksensa ”Yleisistä syistä’ mentävä Euroopan unioniin”:

Minä näen Suomen ja EU:n suhteen lähinnä yleiseltä kannalta. Olen alusta lähtien katsonut, että Suomi ”yleisistä syistä” nyt valitsee Euroopan unionin, kuten se aikanaan 1917–18 valitsi vapaan yhteiskuntajärjestelmän ja kokosi kansakunnan voimat 1937 solmitulla ”punamultasopimuksella”, minkä varassa kesti raskaat sotavuodet sekä sopeutui syksyllä 1944 Neuvostoliiton supervalta-asemaan.

Tässä lyhyesti koskettelemanani yleiset syyt ovat määrääviä, kun harkitsen kantaani edessä olevaan kansanäänestykseen. Meidän siirtokarjalaisten kannalta ratkaisu on aika yksinkertainen myös sen vuoksi, että ensin talvisodan rauhan jälkeen keväällä 1940 ja sitten syyskuussa 1944 jouduimme suorittamaan valinnan, jota emme ole katuneet.

”Yleisillä syillä” Virolainen ilmeisesti viittasi vuonna 1979 antamaansa juhannuspommi-lausuntoon, jossa hän tulkitsi Kokoomuksen olleen hallituksen ulkopuolella ulkopoliittisista syistä. Vieraskynä-kirjoituksessa esittämänsä ajatuksen Virolainen ilmaisi eduskunnan kuppilassa selkokielellä sanomalla, että suhtautumisessa EY-jäsenyyteen oli samanlainen tilanne kuin 1944. Oli päätettävä jäädäänkö Venäjälle vai mennäänkö länteen. ”Mie läksin länteen”, hänen kerrotaan sanoneen. Virolainen taivutteli voimakkaasti keskustalaisia jäsenyyden kannalle. Hän haki siitä turvaa Venäjää vastaan.

Johannes Virolainen otti EU-jäsenyyden niin vakavasti, että antoi kansanäänestyskampanjan ollessa kuumimmillaan Suomenmaa-lehdelle haastattelun, jossa hän jyrkästi arvosteli minua sen vuoksi, että vastustin jäsenyyttä. Haastattelussa Virolainen kertoi ilmoittaneensa minulle jo ennen Jyväskylän puoluekokousta, että ”meidän yhteistyö päättyy nyt tähän” ja että hän ei enää äänestä minua eduskuntavaaleissa.

Sosialidemokraattisen puolueen jäsenten ja äänestäjien keskuudessa vastustus oli voimakasta, mutta puolueen johto ajoi jäsenyyttä tiukoin ottein. Vasemmistodemarit alistuivat oikeisto-siiven komentoon. Eduskuntaryhmässä vastustavaa tai epäilevää kantaa ei juuri rohjettu esittää. Tarja Halonen vaiken. Erkki Tuomioja esitti perusteluja jäsenyyttä vastaan, mutta päätyi lopulta omassa punninnassaan äänin 60–40 ”no jaa”-kannalle. Puolueen vasemmistosiiven aikaisempi johtaja Kalevi Sorsa ryhtyi vetämään ”Parempi vaihtoehto – Eurooppalainen Suomi” -kampanjaa.

Muissa Pohjoismaissa vasemmisto oli voimissaan. Ay-liikkeen ja SDP:n veljespuolueiden keskuudessa jäsenyyden vastustajilla oli vahvaa järjestäytynyttä toimintaa. Sekä Norjassa että Ruotsissa vastustajilla oli kansanäänestyksen lähestyessä selvä yliote.

Vaikka ennakoarviot muiden Pohjoismaiden kansanäänestysten tuloksista vaikuttivat ratkaisevasti kunkin maan kansalaisten mielipiteisiin, niitä koskevia mielipidemittauksia julkaistiin varsin vähän ja yleensä vain silloin, kun ne tukivat kunkin maan jäsenyyttä.

Kesällä Ruotsissa tehdyissä mielipidemittauksissa jäsenyyden vastustajilla oli selvä enemmistö. Kesäkuussa valmistunut tutkimus osoitti, kuinka voimakkaasti muiden Pohjoismaiden jäsenyyssratkaisut vaikuttivat mielipiteisiin. Kun kysyttiin suhtautumista Ruotsin jäsenyyteen, jos sekä Suomi että Norja liittyvät, kannattajilla oli enemmistö luvuin 49–27. Jos sekä Suomi että Norja olisivat jääneet ulkopuolelle, vastustajilla olisi ollut selvä enemmistö luvuin 44–29. Näitä lukuja ei Suomessa julkaistu.

Ainoa tämän kaltainen tutkimustulos julkaistiin *Helsingin Sanomissa* vasta 15.10. eli kansanäänestystä edeltävänä päivänä. Siihen mennessä lähes puolet äänistä oli ennakoäänestyksessä

jo annettu. Tutkimustulos sisältyi pieneen uutiseen, jossa kerrottiin pohjoismaisten EU-jäsenyyden vastustajien arvostelevan hallitusten domino-peliä ja kansanäänestysten ajoitusta.

Uutisessa kerrottiin edellisellä viikolla tehdystä tutkimuksesta, jonka mukaan 54 prosenttia ruotsalaisista ja 55 prosenttia norjalaisista äänestäisi oman maansa jäsenyyttä vastaan, jos kaksi muuta Pohjoismaata jää ulkopuolelle. Suomen osalta lukujen kerrottiin olevan 40–40. Sitä uutisessa ei mainittu, että Ruotsissa vain 30 prosenttia ja Norjassa alle 30 prosenttia olisi tässä tilanteessa äänestänyt jäsenyyden puolesta. Ero ei-äännten eduksi oli selvästi suurempi kuin kesäkuun vastaavassa tutkimuksessa. Kannastaan epävarmoja oli vähemmän.

Vain 30 prosenttia ruotsalaisista olisi siis kannattanut maansa jäsenyyttä, jos Suomi ja Norja olisivat jääneet ulkopuolelle. Nämä luvut osoittivat, että Suomen jättäytyminen EU:n ulkopuolelle olisi todennäköisesti johtanut siihen, että Ruotsi ja Norjakaan eivät olisi liittyneet. Siksi tällaiset tutkimustulokset piti pyrkiä pimittämään.

Johannes Virolainen edellytti *Helsingin Sanomien* Vieraskynä-kirjoituksessaan, että ”hallituksen laatima maatalouden suojarahetti” on saatava hyväksytyksi ennen kansanäänestystä. ”Jos niin ei tapahdu, äänestän liittymistä vastaan, sillä tämän kansan selviytymisen eräs perusedellytys on, että nuori viljelijäpolvi luottaa elinkeinonsa tulevaisuuteen”, kirjoitti Virolainen. Kansanäänestyksen aikana maatalouden asema oli edelleen avoin, mutta Virolainen äänesti silti jäsenyyden puolesta.

Kuten jo ennalta tiedettiin, keskustalaisten suuri enemmistö oli jäsenyyttä vastaan, mutta koko kansan enemmistö sen puolella. Uskon, että ei-äännet olisivat voittaneet, jos suomalaiset olisivat ennen kansanäänestystä tienneet, että jättäytyminen EU:n ulkopuolelle olisi johtanut samaan tulokseen myös

Ruotsin kansanäänestyksessä. Tällöin olisimme voineet käydä kunnollisen keskustelun EU-jäsenyyden vaihtoehdosta, Euroopan talousalueesta ja Pohjolan yhteisöstä.

Ruotsissa keskustelua ainakin sosialidemokraattien keskuudessa käytiin. Kun Suomen kansanäänestyksen tulos oli tiedossa, pääministeri Ingvar Carlsson totesi Suomessakin nähdyssä tv-haastattelussa, että nyt voidaan vihdoinkin lopettaa keskustelu Pohjolan yhteisöstä.

Suomen hallitus yritti hyväksyttää jäsenyys sopimuksen eduskunnassa jo ennen Ruotsin kansanäänestystä. Tällä tavoin pyrittiin varmistamaan Suomen jäsenyys siinäkin tapauksessa, että Ruotsi jäisi ulkopuolelle. Tätä en voinut hyväksyä. Käynnistin yhdessä noin kymmenen muun kansanedustajan kanssa jarrutuskeskustelun, joka johti tulokseen.

Lopullinen eduskuntakäsittely lykättiin lopulta yli Ruotsin kansanäänestyksen. Jäsenyyden ajajat olivat uskoneet, ettemme jakaisi kovin pitkään jatkaa jarrutuskeskustelua. Ensin väsyivät kuitenkin puhemiehet ja eduskunnan henkilökunta.

Lykkäämiseen vaikutti osaltaan myös pohjoismainen dominopeli. Jarrutuskeskustelun vuoksi Ruotsissa alkoi levitä tieto, että Suomen kansanäänestys oli ollut vain neuvoa-antava ja että jäsenyytemme kohtalo oli eduskunnan käsissä. Ruotsissa kansanäänestys oli sitova. Suurin osa äänestäjistä luuli, että Suomessakin kansanäänestys oli ratkaissut jäsenyyden. Tässä luulossa niukka enemmistö äänesti sopimuksen puolesta. Norjassa sopimus selvin numeroin hylättiin.

Kun Ruotsin jäsenyys oli ratkennut, Suomen sopimus hyväksyttiin eduskunnassa. Keskustan 55 kansanedustajasta 24 äänesti kovasta painostuksesta huolimatta sopimusta vastaan.

Ruotsin osalta koin mielenkiintoisen jälkinäytöksen vuonna 2000, kun olin Euroopan parlamentin liberaaliryhmän

työvaliokunnan mukana Tukholmassa. Vastatessaan ryhmämme puheenjohtajan Pat Coxin intomieliseen puheeseen Ruotsin pääministeri Göran Persson sanoi: ”Oikeastaan Ruotsin ei tulisi kuulua unioniin. Vain kerran ruotsalaisten enemmistö on jäsenyyden hyväksynyt. Se oli siinä kansanäänestyksessä. Aina sitä ennen ja aina sen jälkeen Ruotsin kansan enemmistö on vastustanut jäsenyyttä.”

Pari vuotta myöhemmin luvut kääntyivät ensimmäisen kerran toisin päin. Sittemmin EU-jäsenyyden kannatus on vaihdellut, mutta euroalueeseen liittymistä ruotsalaisten enemmistö ei ole hyväksynyt.

Näin täpärrällä oli eurooppalaisen yhdentymisen suunta täällä Pohjolassa. Jos Pohjoismaat olisivat jääneet ulkopuolelle, unionin laajentuminen olisi ilmeisesti pysähtynyt ja yhdentyminen olisi ainakin aluksi toteutunut ETA-järjestelyjen puitteissa. Pohjoismainen yhteistyö olisi tiivistynyt Pohjolan yhteisöksi.

Kun Suomen jäsenyys Euroopan unionissa oli ratkennut, päätin suostua ehdolle Euroopan parlamentin jäseneksi. Ensimmäiset europarlamentaarikot valitsi eduskunta ryhmien voimasuhteiden mukaan. Keskusta sai parlamenttiin viisi jäsentä. Olisin päässyt valtuuskunnan johtajaksi, mutta ehdotuksestani siihen valittiin Olli Rehn.

Euroopan parlamentissa keskityin puolustamaan Suomen itsenäisyyttä ja ajamaan Suomen kansallisia etuja. Vastustin kaikkia askeleita liittovaltiokehityksen suuntaan ja tein ehdotuksia, joilla unionin luonnetta itsenäisten valtioiden liittona vahvistettaisiin. Tein sekä Suomessa että Euroopan parlamentissa kaikkeni Nizzan ja Lissabonin sopimusten kaatamiseksi.

Tein aloitteen tiiviin yhteistyön luomiseen Ruotsin Keskustapuolueen edustajien kanssa. Syntyi Pohjolan Keskusta. Aloitteestani kaikki pohjoismaiset parlamentaarikot ryhtyivät

kokoontumaan täysistuntoviikolla yhteiselle aamiaiselle. Tämä käytäntö jatkuu edelleen.

Kauteni alkuvaiheessa johdin työtä, jolla liberaaliryhmälle luotiin pohjoisen ulottuvuuden politiikka. Valmistelemamme asiakirja vaikutti siihen Suomen hallituksen linjaukseen, jonka pääministeri Paavo Lipponen esitteli Rovaniemellä vuonna 1997. Itälaajentumisen vuoksi johdollani valmisteltiin vuonna 2001 asiakirja ”Pohjoisen ulottuvuuden vahvistaminen”.

Vuonna 2004 liberaaliryhmä hyväksyi johdollani valmistellun asiakirjan ”Laajempi Eurooppa, naapuruus ja maailman-yhteisö”. Siinä hyväksyttiin ajatus samankeskisten kehien Euroopasta, joka koostuu yhtäältä sisäisesti eriytyvästä Euroopan unionista ja toisaalta yhteistyön kehittämisestä Euroopan neuvoston ja ETY-järjestön puitteissa. Tämä ajatus antoi mahdollisuuden sovittaa yhteen unionin syvenemisen ja laajenemisen välinen ristiriita.

Jo ensimmäisenä jäsenyysvuotena jouduimme ottamaan kantaa suunnitelmiin siirtymisestä talous- ja rahaliitto EMU:n kolmanteen vaiheeseen, yhtenäisvaluuttaan. Lokakuussa 1995 käsittelyyn tuli asiaa koskeva mietintö. Olli Rehn äänesti sen puolesta, muut Suomen ja Ruotsin keskustalaiset edustajat äänestivät tyhjää.

Me tyhjää äänestäneet annoimme lausunnon, jossa ilmaissimme vastustavamme rahaliiton toteuttamista Maastrichtin sopimuksen mukaisella tavalla. Lisäksi korostimme, että jokaisen jäsenmaan tuli voida sopimuksesta huolimatta päättää, osallistuuko se rahaliiton kolmanteen vaiheeseen vai ei. Totesimme myös: ”EU:n tulisi vaihtoehtona yhtenäisvaluutalle (single currency) harkita mahdollisuutta toteuttaa yhteisen valuutan järjestelmä (common currency), jonka rinnalla kansalliset valuutat säilyisivät.”

Kouvolan puoluekokouksessa kesäkuussa 1996 Keskusta asettui vastustamaan rahaliiton toteuttamista Maastrichtissa sopimuksen edellyttämällä tavalla. Puoluejohdon muotoilemat perustelut olivat vain taloudellisia ja vain ajankohtaan liittyviä. Niihin en ollut tyytyväinen. Suomen mahdolliseen jäsenyyteen päätettiin ottaa kantaa myöhemmässä puoluekokouksessa, tarvittaessa ylimääräisessä.

Syksyllä kunnallisvaalien yhteydessä järjestetyissä Euroopan parlamentin vaaleissa sain suurimman äänimäärän. Olli Rehn ei tullut valituksi. Vastustin edelleen talous- ja rahaliiton kolmanteen vaiheeseen siirtymistä ja toimin erityisesti sen puolesta, että Suomi ei siihen liittyisi.

Kun hanke näytti vääjäämättä etenevän, ryhdyin kannattamaan sen toteuttamista johtavien saksalaisten talous- ja Eurooppa-asiantuntijoiden Wolfgang Schäublen ja Karl Lamersin esittämällä tavalla vain viiden maan yhteisönä. Saksalle, Ranskalle ja Benelux-maille euro olisi ollut yhtenäisvaluutta (single currency). Muut EU-maat olisivat käyttäneet sitä yhteisenä rahana (common currency) oman valuuttansa rinnalla. Schäublen ja Lamersin ajatuksen mukaan viisi euromaata olisivat tiivistäneet myös poliittista yhdentymistään ja muodosta- neet unionin kovan ytimen.

Vuonna 1997 Keskustan piirissä käytiin tiukka väantö puolueen suhtautumisesta Suomen jäsenyyteen. Kirjoitin vuoden alussa julkaisemaani kirjaan *Paneurooppa ja uusidealismi* arvioni yhtenäisvaluutan taloudellisista ja poliittisista seurauksista. Se on pitänyt kutinsa. Käynnistin kaikkiin maakuntiin ulottuvan koulutusohjelman, jolla pyrin saamaan puolueväen tukemaan EMU-linjaani.

Esko Aho halusi, että olisimme tukeneet Lipposen linjaa. Minä puolestani pyrin siihen, että puolue ottaisi mahdollisimman

varhaisessa vaiheessa kielteisen kannan Suomen jäsenyyteen ja ryhtyisi tiukasti vastustamaan hallituksen suunnitelmia. Aho pyrki lykkäämään ratkaisevan ylimääräisen puoluekokouksen ajankohdan niin pitkälle, että hallituspuolueet ehtisivät rauhassa tekemään omat ratkaisunsa. Siinä hän onnistui.

Vuoden 2001 lopulla Keskustan Eurooppa-politiikka käännettiin Jätteenmäen ja Vanhasen voimin Lipposen linjalle. Rovaniemellä marraskuun lopulla pidettyyn puoluevaltuuskunnan kokoukseen saakka puolue oli ajanut unionin kehittämistä itsenäisten valtioiden liittona, jossa hallitusten välisellä ministerineuvostolla on johtava asema. Uusi ohjelma merkitsi siirtymistä liittovaltiokehitystä myötäilevälle linjalle.

Tällä uudella linjanvedolla oli välitön vaikutus sitä kautta, että Matti Vanhanen tuli jäseneksi Valéry Giscard d'Estaingin johtamaan EU:n perustuslakia valmistelemaan konventtiin. Kun Vanhanen nimitettiin valtioneuvoston jäseneksi, hänen paikansa peri Hannu Takkula. Konventin työn pohjalta syntyi Lissabonin sopimus, jolla sekä Euroopan parlamentin että komission valtaa lisättiin ja muutoinkin unionin ylikansallista luonnetta vahvistettiin. Tavallaan tämän vastapainoksi luotiin hallitusten ja valtioiden päämiehistä koostuva Eurooppa-neuvosto.

Anneli Jätteenmäen hallituksen ohjelmassa Eurooppapolitiikassa sitouduttiin jatkamaan Paavo Lipposen johtamien hallitusten linjalla. Matti Vanhasen tullessa pääministeriksi ohjelma säilyi ennallaan. Kun Lipponen oli ajanut Suomen pyrkimistä unionin ytimeen, Jätteenmäki ja Vanhanen kehittivät opin unionin yhtenäisyydestä. Lopputulos oli sama: Suomen tuli olla mukana kaikessa yhdentymisessä.

Keskustan uusi linjaus vaikutti siihen, että Keskusta toteutti Vanhasen ensimmäisessä hallituksessa SDP:n ja Lipposen

Eurooppa-politiikkaa. Vanhasen toisessa hallituksessa peruslinja säilyi, vaikka pääministeri pyrki siitä osittain irrottautumaan. Siitä hän sai julkisia moitteita federalisteilta.

Euroalueen kriisin hoidossa Keskusta samaistui liiaksi Kokoomuksen federalistiseen linjaan. Kiviniemen pääministerikaudella tilanne korjaantui osittain sen vuoksi, että me Mauri Pekkarisen kanssa otimme tiukan kannan tukijärjestelyihin. Pääministerin kautta puolue kuitenkin samaistui edelleen Kokoomukseen.

Oppositiossa ollessaan Keskusta on ollut kriittisempi. Vuoden 2014 eurovaalien ja seuraavan vuoden eduskuntavaalien yhteydessä linjaa taas vedetään. Puolueen on otettava kantaa suunnitelmiin euroalueen tiivistymisestä kohti liittovaltiota ja esityksiin perussopimuksen muuttamiseksi.

* * *

Valtiosäännön valossa sopimuksen vahvistusmenettely oli hyvin kyseenalainen. Jos perustuslakia olisi tulkittu tiukasti, sopimus olisi pitänyt käsitellä perustuslain säätämisyjärjestyksessä. Jos se olisi käsitelty kahdella vaalikaudella, hyväksymiseen olisi riittänyt $\frac{2}{3}$:n enemmistö. Kiireelliseksi julistamiseen olisi tarvittu $\frac{5}{6}$:n enemmistö.

Eduskunnassa hyväksyttiin kuitenkin tulkinta, että kiireelliseen hyväksymiseen riittää $\frac{2}{3}$ enemmistö, jos sopimus ensin hyväksytään kansanäänestyksessä. Sauli Niinistön johtamassa perustuslakivaliokunnassa tämä tulkinta sai taakseen enemmistön äänin 12–5. Vastaan äänesti kolme Keskustan edustajaa ja yksi edustaja sekä vasemmistoliitosta että kristillisistä. Yksi Keskustan edustajista myöhästyi äänestyksestä. Ensimmäisessä käsittelyssä vastaan äänestänyt Kokoomuksen Marjut Kaari-lahti oli nyt enemmistön mukana.

Tätä kavennettuakin vähemmistösuojaa pyrittiin murta-
maan painostamalla kansanedustajia äänestämään sopimuk-
sen puolesta sillä perusteella, että se oli kansanäänestyksessä
hyväksytty. Keskustan Timo Kalli vastasi, että hänen äänestä-
jiensä enemmistö oli vastustanut sopimusta. Jos kaikki kansan-
edustajat olisivat hänen tapaansa noudattaneet omien äänestä-
jiensä tahtoa, sopimus olisi tullut hylätyksi.

Sekä kansanäänestyksessä että eduskuntakäsittelyssä monet
jäsenyyttä kannattaneet perustelivat ratkaisuaan turvallisuus-
politiikalla. Jotkut tulkitsivat, että EU antaisi sotilaallista tur-
vallisuutta. Toiset katsoivat, että sen antama turvallisuus olisi
luonteeltaan poliittista. Joillekuille turvallisuus oli etäisyyden
ottamista itäiseen naapuriin.

Jotkut ajattelivat, että EU ajan oloon kehittyisi sotilasliitoksi
ja jopa sotilaalliseksi suurvallaksi ja NATO:n eurooppalaiseksi
pilariksi. Tämä tarjoaisi tien sotilaalliseen liittoutumiseen.

Turvallisuuteen vedottiin myös sopimuksen kannattajien
propagandassa. Kun vastustajilla oli alkusyksyn mielipide-
mittauksissa enemmistö, otettiin Unto Hämäläisen mukaan
käyttöön turvallisuuspoliittinen kortti. Peloteltiin Venäjällä.

Mauno Koivistokin on jälkikäteen perustellut julkisuudessa
omaa kantaansa turvallisuuspolitiikalla kertomatta, mitä hän sillä
tarkoitti. Vuonna 1995 julkaisemassaan muistelmateoksessa
Historian tekijät Koivisto kertoo syksyllä 1992 Luxemburgin
pääministeri Jacques Santerin kanssa käymästään keskustelusta.

Totesin, että Suomi oli parhaillaan siirtymävaiheessa. Me emme
olleet vielä jäsen emmekä voineet olla varmoja, että meistä
sellainen tulisi. Tämän vuoksi emme voineet luopua aikai-
semmasta hyväksi havaitusta turvallisuuspolitiikastamme.

Kirjassaan Koivisto perustelee lausuntoaan.

EY-jäsenyyden turvallisuuspoliittiset vaikuttimet ja vaikutukset edellyttivät malttia. Turvallisuuspoliittiset syyt olivat mielestäni se näkökohta, joka kaikkein voimakaimmin puhui siihen suuntaan, että meidän piti EY:öön liittyä. Taloudelliset syyt olivat kuitenkin toisen luokan kysymyksiä.

Mutta tätä ei minusta saanut mennä julkisuuteen sanomaan. Siihen argumenttiin ei pitänyt mennä viittaamaan. Perustelin tätä sillä, että jos me sanoisimme, että turvallisuuspoliittisista syistä meidän tulisi liittyä, eikä liittyminen sitten toteutuisikaan, niin mikä meidän asemamme sitten olisi? Minun arvioni mukaan se olisi heikompi.

Nämä lainaukset viittaavat siihen, että Koivisto tulkitsi EY-jäsenyyden merkitsevän sotilaallista liittoutumista ja että hän oli tähän valmis.

Koiviston kanssa asiasta keskustelleen tutkijan mukaan hän oli perustellut jäsenyyden turvallisuuspoliittista merkitystä sanomalla, että hän oli pitänyt Suomen kannalta parempana, että olemme läheisessä yhteistyössä vakaasti toimivan Saksan kuin arvaamattomasti käyttäytyvien Pohjoismaiden kanssa. Jos Koivisto on näin sanonut, häneen on saattanut vaikuttaa erityisesti Tanskan käyttäytyminen Neuvostoliiton hajoamisen ja Baltian maiden itsenäistymisen yhteydessä.

Tarjolla oli kuitenkin itsenäisyys ja puolueettomuus Euroopan talousalueen puitteissa. Tarjolla oli tiivis pohjoismainen yhteistyö, jota Koivisto itsekin oli aiemmin kannattanut. Pär Stenbäck kritisoi *Ulkopolitiikka*-lehden (4/94) kirjoituksessaan voimakkain sanankääntein Koivistoa siitä, että tällä oli

presidenttinä kovin vähän kiinnostusta pohjoismaista yhteistyötä kohtaan.

Onkin kysyttävä, vaikuttiko Koiviston toimintaan myös tannerilaisen ulkopoliitiikan perinne. Koivisto ajoi päättäväisesti sekä vahvan markan talouspolitiikallaan että mahdollisimman pitkälle menevään integraatioon tähtäävällä Eurooppapolitiikallaan Suomen täydellistä liittymistä läntisen Euroopan osaksi. Vaikuttivatko oikeistolaiset poliittiset perinteet siihen, että itsenäinen elämä puolueettomana Pohjoismaana ei hänelle riittänyt?

Pekka Visuri toteaa Koiviston muistelmakirjasta *Ulkopolitiikka*-lehteen (4/95) kirjoittamassaan artikkelissa: ”Ihmetteleviä kysymyksiä on aiheuttanut Koiviston vasta nyt kirjassaan paljastama mielipide kesältä 1993, että nimenomaan turvallisuuspoliittiset syyt olivat puoltamassa EU-jäsenyyttä. Tähän ei saanut viitata, koska seurauksena olisi ikävä tilanne, jos jäsenyys ei toteutuisikaan. Hän jättää lähemmin perustelematta, mistä oikein oli kysymys. Ilmeisesti huoli perimmiltään oli yksinjäamisestä tai jopa petetyksi tulemisesta.”

On outoa, että joudumme arvailemaan, millä perusteella tasavallan presidentti ajoi jopa perustuslailliset valtaoikeutensa ylittäen läpi tämän äärimmäisen tärkeän ratkaisun.

Kuluneiden kahden vuosikymmenen aikana kriittisyys EU-jäsenyyttä kohtaan on voimakkaasti kasvanut. Tulevat vuosikymmenet osoittavat, mikä on oleva historian tuomio tehdyille ratkaisulle. Arvailujen varaan aina jää, kuinka Eurooppa olisi kehittynyt, jos Norjan lisäksi myös Suomi ja Ruotsi olisivat jääneet unionin ulkopuolelle.

Äärimmäisen kriittiseksi on käynyt myös Koivisto itse. Hän on murehtinut usein julkisuudessaakin sitä, että Suomella on nyt vähemmän itsenäisyyttä kuin meillä oli Venäjän yhteydessä.

Vuonna 2001 ilmestyneen teoksensa *Venäjänsä idea* loppuun Koivisto kirjoitti osion, jolla ei ollut suoranaista yhteyttä kirjan muuhun sisältöön. Hän halusi ottaa kantaa EU:n kehitykseen ja Suomen asemaan sen osana. Koivisto arvioi, että EU on kehityksessä ”kansallisvaltion” – ei siis vain liittovaltion vaan jopa yhtenäisvaltion – suuntaan.

Euroopan unioni ottaa kaiken aikaa itsellensä uusia tehtäviä, se kehittää yhä monikerroksisempia ja myös automaattisia päätöksentekomuotoja.

Ilmeisesti ajatellaan, että tämä on yhdensuuntainen tie eikä pohdita, miten tältä tieltä voitaisiin joskus järjestyksessä perääntyä. Mahdollista on, että jatketaan niin pitkälle kuin päästään. Otetaan yhteisesti ratkaistavaksi liian monia asioita, jotka olisi parempi pitää kansallisen päätöksenteon tasolla. Luodaan suuri byrokratia.

Myös Suomen osallistuminen sotilaalliseen kriisinhallintaan huolestutti Koivistoa.

Onko Suomi marssimassa Kaarle XII:n jäljillä? Tällä hetkellä meillä ei ole nähtävissä olevaa itäistä vaaraa, mutta helposti käy toteen se Kaarle XII:n skenaario, että käytetään kapasiteettia jossakin muualla, koska siellä on ajankohtaiset pulmat. Innokkaille tomppelleille löytyy aina innostuksen purkukohteita. Ja sitten voi käydä niin, että oma turvallisuustilanne alkaa vaikeutua ja paineet kasvaa, mutta kapasiteetti onkin jo käytetty.

Suomen EU-politiikkaa Koivisto suomi kovin sanoin.

Suomi on Euroopan unionin täysjäsen, EU:n ytimessä. Suomi on täysivaltainen jäsen ja sillä on myös täysivaltaisen jäsenen vastuu tehtävistä päätöksistä.

Kun liityimme Euroopan unioniin, sanoin, että ei pidä jäädä seisoskelemaan ovenpieleen eikä voi olla suurin varauksin liikkeellä, mutta ei pidä myöskään pyrkiä ryntäämään kärkeen. Nyt ollaan ryntäämässä kärkeen, ollaan kaikkein federalistisimpia.

Kun minulta vuonna 1981 kysyttiin, miten kolmella sanalla määrittelin ulkopoliittisen linjamme, vastasin: hyvät suhteet naapureihin.

Nyt käydään keskustelua, että onko Suomella enää mitään erityissuhdetta Ruotsiin ja Venäjään. On ollut viitteitä, että Venäjän suhteetkin vastaisuudessa kulkevat Brysselin kautta.

Me olemme irtautuneet entisistä EFTA-kumppaneistamme. Ja mitä enemmän me irtaannumme, sitä korkeampi muuri nousee meidän ja muiden Pohjoismaiden väliin.

On hämmentävää, että Koivisto näin kovin sanoin arvostelee kehitystä, jonka hän oli itse vain muutamaa vuotta aiemmin pannut liikkeelle. Kaikki se oli ennustettavissa liittymisestä päätettäessä ja siitä kaikesta varoitettiin. Vastuussa sitä paitsi olivat olleet hänen omat puoluetoverinsa Martti Ahtisaari ja Paavo Lipponen.

Sittemmin Koiviston huolestuneisuus on ilmeisesti entisestään kasvanut. Syksyllä 2008 hän astui korkean kynnyksen yli ottamalla minuun yhteyttä kiittääkseen siitä, että olin puolustanut Suomen perinteistä ulkopoliittista linjaa. Koiviston yllättävä yhteydenotto liittyi siihen, että syksyn mittaan Suomessa oli käyty kiivasta ulkopoliittista keskustelua.

Keskustelu käynnistyi, kun ulkoministeri Alexander Stubb tulkitsi elokuun suurlähettiläskokouksessa pitämässään puheessa Venäjän ja Georgian elokuun alussa käymän sodan maailmanpolitiikan käännekohdaksi, jonka vuoksi Suomen tuli harkita NATO-jäsenyyttä. Hän tulkitsi Venäjän olleen hyökkääjä, vaikka sotatoimet oli aloittanut Georgia. Suljetuissa tapamisissa Stubb oli mennyt vielä pidemmälle. Päätoimittajayhdistyksen tilaisuudessa hänen kerrotaan julistaneen, että ”Georgian raja on myös meidän rajamme”.

* * *

Kun Mauno Koivisto valittiin tasavallan presidentiksi, hänen uskottiin olevan sisäpoliittisessa vallankäytössään Urho Kekkonen täydellinen vastakohta. Hänen uskottiin pitäytyvän vain valtiosäännön mukaisiin tehtäviinsä ja kunnioittavan parlamentarismien periaatteita.

Alkuvaiheessa Koivisto täytti nämä odotukset. Ensimmäisen kautensa loppupuolelta alkaen hän kuitenkin poikkesi julkilausumistaan periaatteista. Rärkeimmin Koivisto toimi vastoin julkilausumiaan periaatteita kevään 1987 hallitusratkaisun yhteydessä.

Eduskunnan enemmistön muodostaneet puolueet – keskiryhmät ja Kokoomus – halusivat muodostaa hallituksen, joka olisi muuttanut Suomen hallituspolitiikan suuntaa. Ne halusivat mukaan myös sosialidemokraatit. Jos SDP kieltäytyisi, ne muodostaisivat sinivihreän koalition.

Kokoomuksen puoluevaltuusto ja eduskuntaryhmä olivat yhteiskokouksessaan hyväksyneet yksimielisesti kannanoton, joka puolueen puheenjohtajan yksiselitteisen tulkinnan mukaan tarkoitti sitä, että SDP:n kieltäytyessä yhteistyöstä hallitus tulee muodostaa yhdessä keskiryhmien kanssa.

Koivisto määräsi hallitusneuvotteluihin marssijärjestyksen, joka johti väistämättä sinipunaan. Hänen tuellaan Holkeri joukkoineen painosti Kokoomuksen eduskuntaryhmän sinipunan kannalle. Koivisto esti siis valtaoikeuksiaan käyttäen eduskunnan enemmistöä muodostamasta haluamaansa enemmistöhallitusta.

Tällaiseen ei paljon parjattu Urho Kekkonen koskaan syylistynyt. Vuonna 1958 hän yritti entisen oman puolueensa kautta vaikuttaa siihen, että vireillä ollutta laajapohjaista hallitusta ei olisi ainakaan siinä kokoonpanossa muodostettu, mutta hän ei kieltäytynyt nimittämästä sitä. Sittemmin hallitus hajosi ulkopoliittisten vaikeuksien vuoksi.

Holkerin hallitus epäonnistui täydellisesti talouspolitiikassaan. Siitä Mauno Koivistolla on suuri tosiasiallinen vastuu. Koivisto puuttui presidenttinä talouspolitiikkaan tavalla, joka ei ollut sopusoinnussa valtiosäännön määräysten kanssa. Sen hän aloitti ilmeisesti heti toimikautensa alussa käymällä keskusteluja Suomen Pankin johtokunnan ja pääministerin kanssa.

Talouspolitiikan ohjailu voimistui Harri Holkerin hallitusta muodostettaessa. Sinipunahallitus synnytettiin vahvan markan merkeissä. On ilmeistä, että Koivisto osallistui taustalla keskusteluihin, joissa tulevan hallituksen talouspolitiikkaa hahmoteltiin. Koko Holkerin hallituksen toimikauden ajan Koivisto vaikutti siihen, että vahvan markan politiikkaan pitäydyttiin.

Vahvan markan politiikallaan hallitus pyrki toteuttamaan ”hallittua rakennemuutosta”. Kysymyksessä oli erityisesti sosiaalidemokraattisten asiantuntijoiden ja poliitikkojen hellimä ajatus, että heikko kilpailukyky siirtää voimavaroja heikoista vahvoihin kasvuyrityksiin ja taantuvilta alueilta kasvukeskuksiin. Toisaalta kiinteästi lukkoon lyödyillä valuuttakursseilla Suomen

taloutta valmisteltiin Euroopan valuuttakurssimekanismiin ja lopulta näköpiirissä olleeseen yhtenäisvaluuttaan.

Kun Suomi ajautui vahvan markan politiikan vuoksi syvään lamaan ja pakkodevalvaatioihin, meidän olisi pitänyt erityisen tarkkaan varoa ryntäämästä talous- ja rahaliiton kolmanteen vaiheeseen eli yhteiseen rahaan. Paavo Lipponen käytti kuitenkin näitä kokemuksia nimenomaisena perusteena siihen, että Suomen tulee mennä ensimmäisten maiden joukossa yhtenäisvaluuttaan. Vähän oli kokemuksista opittu ja suuri oli federalistinen innostus.

Koivisto jatkoi raha- ja talouspolitiikan ohjaamista myös keväällä 1991 muodostetun Esko Ahon hallituksen toimikaudella. Tässä hänen apunaan olivat Harri Holkeri ja Kalevi Sorsa, jotka olivat ottaneet paikkansa Suomen Pankin johtokunnassa. Ohjailu jatkui syksyyn 1992 saakka, jolloin markka päästettiin kellumaan ja se voimakkaasti devalvoitui. Koivisto sanoi julkisuuteen puolustaneensa hallitusta sitä itseään vastaan. Paljolta pahalta olisi välttytty, jos vahvan markan politiikasta olisi luovuttu jo 1980-luvun lopulla ja viimeistään keväällä 1991.

Vahvan markan politiikkaa ohjaillessaan Mauno Koivisto puuttui Suomen Pankin ja valtioneuvoston toimivaltaan kuulu-neeseen päätöksentekoon. Tämän toimivallan ylityksen kautta syntynyt taluskriisi johti siihen, että Koivisto puuttui oikeuslaitoksen toimintaan tavalla, jota sitäkin monet asiantuntijat ovat pitäneet toimivallan ylityksenä.

Tuomioistuimissa käsiteltiin vahvan markan politiikan vuoksi vaikeuksiin ajautuneiden pankkien ja niiden asiakkaiden välisiä oikeusjuttuja. Toukokuussa 1992 tasavallan presidentti Mauno Koivisto kutsui tuomioistuinten, yliopistojen ja tutkimuslaitosten edustajia keskustelemaan näistä asioista. Tätä tapaamista ryhdyttiin kutsumaan Koiviston konklaaviksi.

Monet mukana olleet ymmärsivät, että Koivisto pyrki vaikuttamaan tuomioistuinten ratkaisuihin pankkien hyväksi. Pankkikriisiä hoidettiin tavalla, joka johti monen terveekin yrityksen vararikkoon. Yrittäjät kokivat, että tuomioistuinlaitoksen ratkaisut suosivat pankkeja. Konklaavin epäillään vaikuttaneen omalta osaltaan tähän suuntaan. Tilaisuudesta laadittu muistio on julistettu salaiseksi.

Seuraavaksi Koivisto puuttui arveluttavalla tavalla puolueiden välisiin keskusteluihin, joissa selvitettiin tarvetta ja mahdollisuuksia hallituspohjan laajentamiseen. Olen kertonut seikkaperäisesti näistä keskusteluista kirjoissani *On muutoksen aika 2* ja *Itsenäisen Suomen puolesta*.

Keskustelujen lähtökohtana oli se äärimmäisen vaikea tilanne, johon vahvan markan politiikka oli Suomen ajanut. Valtiontaloudessa oli valtava alijäämä ja valtio velkautui nopeasti. Suomi oli vaarassa joutua maksukyvyttömäksi ja Kansainvälisen valuuttarahaston IMF:n holhoukseen.

Helppoimmat säästöt oli jo tehty. Holkerin hallituksen päättämät viimeiset menonlisäykset jätettiin toteuttamatta. Menoja karsittiin kovalla kädellä juustohöylää käyttäen. Suurempien säästöjen aikaansaamiseksi tarvittiin lainsäädäntöä, jonka läpivieminen eduskunnassa edellytti $\frac{2}{3}$:n enemmistöä. Lisäksi olisi saatava aikaan tuntuvia säästöjä julkisen sektorin palkkamenoihin.

SDP oli jättäytynyt hätäisen harkinnan perusteella oppositioon, kun hallitusta keväällä 1991 muodostettiin. Nyt puolue ja ay-liike halusivat mukaan vaikuttamaan siihen, kuinka valtiontaloutta tervehdytetään.

Ensimmäisen aloitteen teki jo toukokuussa 1992 STTK:n puheenjohtaja Esa Swanljung. Hän esitti käymässämme kahdenkeskisessä keskustelussa vaikean taloudellisen tilanteen

vuoksi kolmen suuren hallitusta. Swanljung piti mahdollisena, että se olisi voitu muodostaa minun johdollani. En antautunut keskustelemaan asiasta.

Tammikuussa 1993 asiaan palasi Tampereen kaupunginjohtaja Jarmo Rantanen. Hänkin puhui laajapohjaisemman hallituksen puolesta ja kertoi olevansa liikkeellä SDP:n johdon rohkaisemana. Kehotin ottamaan yhteyttä eduskuntaryhmän puheenjohtajaan Seppo Kääriäiseen, jonka tiesin jo keskustelleen asiasta SDP:n eduskuntaryhmän puheenjohtajan Antti Kalliomäen kanssa.

Kun olen tätä kirjaa kirjoittaessani paneutunut sotien jälkeiseen historiaan, olen nähnyt jälkikäteen tämän yhteydenoton uudessa valossa. Sotien jälkeen Tampereen silloisella kaupunginjohtajalla Erkki Lindforsilla oli keskeinen rooli luottaessa SDP:n yhteyksiä Maalaisliittoon ja Kekkoseen. Mahtoikohan Rantanen ajatella tätä, kun hän teki aloitteen keskustelujen avaamiseksi?

Vuoden 1993 alkupuolella Esko Aho ja Seppo Kääriäinen kävivät hallituskysymyksestä keskusteluja SDP:n ja SAK:n johdon kanssa. En ollut niissä mukana. Hallituksen laajentamisesta ja viime vaiheessa uudistamisesta keskusteltiin useita kertoja myös Keskustan johdon piirissä.

Pidin laajapohjaisemman hallituksen aikaansaamista välttämättömänä. Olin valmis hyväksymään jopa sen, että pääministerin paikka olisi annettu sosialidemokraateille. Ajattelin ensi sijassa talouspolitiikan hyvää hoitamista, mutta pidin vastuun jakamista tärkeänä myös puolueen vaalimenestystä ajatellen.

Mauno Koivistolle keskustelut hallituspuhjan laajentamisesta olivat kiusallisia. Hän oli vuonna 1987 nimenomaan torjunut SDP:n, Keskustan ja Kokoomuksen yhteishallituksen. Kaikkein kauheinta oli, että SDP:n piirissä pidettiin mahdollisena, että

hallituksen johtoon olisi tullut mies, jonka Koivisto oli muutama vuotta aiemmin rinnastanut Hitleriin.

Jos Koivisto olisi toiminut virkavelvollisuuksiensa mukaisesti, hänen olisi pitänyt myötävaikuttaa hallituspohjan laajentamiseen. Maan taloudellinen tilanne oli äärimmäisen vakava. Laajapohjaisella ay-liikkeen tukemalla hallituksella olisi ollut paremmat mahdollisuudet hoitaa menestyksellisesti sekä tuloettä finanssipolitiikkaa.

Se olisi ollut myös parlamentarismien periaatteiden mukaista. Keskustan johdon piirissä hankkeella oli laaja kannatus – vain pääministeri Aho oli vastustavalla kannalla. SDP oli valmis kantamaan vastuuta.

Koiviston muistelmista käy ilmi, kuinka päättäväisesti hän vastusti hallituspohjan laajentamista. Ainoaksi perusteeksi hän esittää, että hän ei pitänyt sitä sosialidemokraattien etujen mukaisena. Koiviston mielessä taisivat olla myös ratkaisun vaikutukset vuoden 1994 presidentinvaaleihin.

* * *

Mauno Koivistolla oli ratkaiseva merkitys Suomen linjan muotoutumiseen 1960-luvulta lähtien. Hänen sisä-, ulko- ja Eurooppa-poliittinen perintönsä vaikuttaa vieläkin voimakkaasti Suomen oloihin ja linjaan.

Mauno Koivisto oli Suomen poliittisen elämän huipulla lähes kolme vuosikymmentä. Koivisto toimi valtiovarainministerinä vuosina 1966–1968, pääministerinä vuosina 1968–1970, valtiovarainministerinä vuonna 1972 ja pääministerinä vuosina 1979–1982. Hänen valtiollinen uransa päättyi presidenttikauden umpeuduttua keväällä 1994.

Ollessaan valtioneuvostotyön ulkopuolella vuodesta 1972 vuoteen 1979 Koivisto hoiti Suomen pankin pääjohtajan

virkaa, johon hänet oli nimitetty jo 1967. Poliittikkaan Koivisto vaikutti taustalla ja sivusta. Samalla hän valmistautui tärkeämpiin tehtäviin.

Sosialidemokraattien sisäisessä väännössä Koivisto kuului aluksi Tannerin ja Leskisen linjan kannattajiin, mutta Honkalliiton hajoamisen jälkeen hän alkoi johdatella puoluetta ulkopoliittisesta paitsiosta keskikentän pelaajaksi.

Tasavallan presidentin tehtävässä Koivisto noudatti aluksi Kekkonen linjaa. Suhteissa Neuvostoliittoon hän oli jopa edeltäjänsä varovaisempi. Neuvostoliiton hajoamisen yhteydessäkin suhteet itäiseen naapuriin hoidettiin Paasikiven ja Kekkonen oppeja noudattaen.

Kun siirryttiin uuteen Eurooppaan, alkoi Suomen poliittisessa elämässä syvä käyvä murrosvaihe. Ulkopoliittikan padot murtuivat. Ne oikeistovoimat, jotka olivat viimeisten joukossa myöntäneet ulkopoliittiset realiteetit, alkoivat ajaa turvallisuuspoliittisin perustein Suomen liittymistä Euroopan unioniin. Euroopan talousalue ja Pohjolan yhteisö eivät riittäneet.

NATO-jäsenyyden kannattajatkin astuivat esiin. Sanottiin, että Suomen tulee kuulua kaikkiin läntisiin järjestöihin. Tässä tuli esiin omituinen alemmuuden tunne. Yhteiskunnallisten olojensa ja poliittisen historiansa valossa Suomi oli ja on parempi ”länsimaa” kuin useimmat NATO:n jäsenvaltiot.

Mauno Koivisto pysyi muutoin aiemmalla ulkopoliittisella linjallaan, mutta hänkin ajoi EU-jäsenyyttä ja nimenomaan turvallisuuspoliittisilla perusteilla. Hän ei ole kuitenkaan julkisuudessa kertonut, miten hän katsoi jäsenyyden edistävän Suomen turvallisuutta. Koiviston kauden perinnöksi yhtä kaikki jäi, että Suomi liittyi Euroopan unioniin. Jäsenyys avasi tien kehitykselle, jota hän itse vain muutamaa vuotta myöhemmin kauhisteli.

Mauno Koivistoa on pidetty kautta aikojen talouspolitiikan asiantuntijana. Väitöskirjansa hän teki kuitenkin sosiologian alalta. Hän tutki sosiaalisia suhteita Turun satamassa. Talouspolitiikon mainetta Koivisto sai siitä, että hän toimi ennen ministeriksi tuloaan Työväen Säästöpankin johtajana. Tiedotusvälineissä suhtautuminen Ahti Pekkalan siviilitaustaan oli aivan toinen. Häntä pilkattiin osuuskassanhoitajaksi. Molemmat olivat valtiovarainministereinä tiukan budjettikurin miehiä.

Historiallisessa katsannossa Mauno Koiviston talouspolitiikka jatkoi sitä oikeistolaista linjaa, jonka ympärillä Kokoomus ja tannerilaiset sosialidemokraatit ovat kautta aikojen löytäneet toisensa. 1960-luvun lopulla Koivisto toteutti aluksi valtiovarainministerinä ja myöhemmin pääministerinä raakaa kasvu- ja rakennemuutospolitiikkaa, jolla pyrittiin nopeuttamaan talouden ja yhteiskunnan rakennemuutoksia. Toisella pääministerikaudellaan Koivisto joutui mukautumaan Keskustan ja SKDL:n politiikkaan.

Suomen Pankin johdossa Koivisto toteutti alusta loppuun saakka sitä raha- ja valuuttakurssipolitiikkaa, jonka nimeen Holkerin hallituksen muodostamisen yhteydessä liitettiin sanat ”vahva markka”. Talouspolitiikassa Koiviston kauden perintönä maassa oli historiamme pahin ja itse aiheutettu lama pankkikriiseineen ja konkurseineen.

Koiviston henkilökohtainen vastuu siitä on suuri. Hän runasi maahan Harri Holkerin johtaman ”vahvan markan” ja ”hallitun rakennemuutoksen” hallituksen ja johti taustalta sen talouspolitiikkaa. Koivisto ohjaili myös Esko Ahon johtaman hallituksen talouspolitiikkaa. Vahvan markan linjalla jatkettiin syksyyn 1992 saakka.

Keväällä 1993 Koivisto torjui yrityksen laajentaa hallituspohjaa. Laajapohjaisempi ay-liikkeen tukema hallitus olisi

kyennyt tervehdyttämään taloutta tehokkaammin. Sen avulla lamasta olisi voitu nousta nopeammin.

Siinä Koivisto oli tietysti oikeassa, että SDP:n pysyttäytymisen oppositiossa oli sille edullista. Puolueen kannatus nousi 30 prosentin tasolle, mikä vauhditti Martti Ahtisaaren kampanjaa vuoden 1994 presidentinvaaleissa. Vuoden 1995 eduskuntavaaleissa SDP sai voiton, jonka turvin Paavo Lipponen nousi kahdeksaksi vuodeksi Suomen hallituspolitiikan johtoon.

Mauno Koivisto jätti siis poliittisen linjansa jatkajille ja omalle puolueelleen muhkean poliittisen perinnön. Mutta eivätkö perinnönsaajat käyttäneet sitä hänen toivomallaan tavalla? Vai eikö Koivisto ollut perillä jättämänsä poliittisen perinnön merkityksestä? Lipponen ja Ahtisaari joka tapauksessa johdattelivat Suomen siihen ulko- ja Eurooppa-politiikkaan, jota Koivisto itse jyrkin sanoin vuonna 2001 arvosteli.

4. Suomi Paavo Lipposen ja Matti Vanhasen linjalla

En kirjoita Suomesta Martti Ahtisaaren enkä Tarja Halosen linjalla. Vaikka Ahtisaarella oli laajat valtaoikeudet, hän ei kyennyt linjan vetäjäksi. Siihen asemaan nousi pääministeri Paavo Lipponen. Tarja Halosen presidenttikauden alkaessa pääministerin asemaa vahvistettiin ja tasavallan presidentin valtaoikeuksia kavennettiin.

Vuoden 1994 presidentinvaaleilla oli suuri poliittinen merkitys. Tasavallan presidentillä oli vielä laajat valtaoikeudet. Lisäksi edessä oli Suomen historian kauaskantoisin ratkaisu, joka oli vaikuttava syvällisesti sekä Suomen sisäiseen kehitykseen että maamme ulkosuhteisiin ja kansainväliseen asemaan. Kysymys oli Suomen itsenäisyydestä.

Kun presidentinvaali käytiin tammikuussa 1994, neuvotte-
lut Suomen jäsenyydestä Euroopan unionissa olivat vielä kes-
ken. Ehdokkaista Martti Ahtisaari, Raimo Ilaskivi ja Elisabeth
Rehn olivat selvästi jäsenyyden kannalla. Minä olin hyvin
varauksellinen ja korostin ennalta asetettujen reunaehtojen
tärkeyttä.

Keskustan piiristä ehdolle olivat asettautuneet kansalais-
liikkeen ehdokkaina myös Eeva Kuuskoski ja Keijo Korhonen.
He eivät olleet suostuneet osallistumaan puolueen sisäiseen
jäsenvaaliin, jossa edellytettiin sitoutumista sen lopputulokseen.

Keijo Korhonen oli ilmeisesti ajatellut presidenttiehdokkuutta
jo ulkoministeriön virkamiehenä toimiessaan. Nousu Miet-
tusen vähemmistöhallituksen ulkoministeriksi syksyllä 1976
vahvisti näitä toiveita entisestään. Epäonnistuminen ulko-
ministerin tehtävässä oli tästäkin syystä Korhoselle raskas isku.
Hän syytti minua syrjäytymisestään ja alkoi antaa toimin-
nastani hyvin kielteisiä lausuntoja. Kainuun Sanomien pää-
toimittajaksi hakeutuessaan Keijo Korhonen ajatteli tulevaa
presidenttiehdokkuutta.

Korhonen esiintyi EY-jäsenyyden jyrkkänä periaatteellisena
vastustajana. Olin omalta osaltani hyväksynyt jäsenyyden ha-
kemisen tilanteessa, jossa Ruotsi oli jo hakemuksensa jättänyt.
Ajattelin, että Suomen olisi vaikea jäädä ulkopuolelle, jos Ruotsi
liittyy. Toisaalta eduskunnan enemmistö oli jäsenyyden hake-
misen kannalla. Jos hallitus ei olisi hakemusta jättänyt, olisi
syntynyt hallituskriisi ja sinipunahallitus, joka olisi jättänyt
hakemuksen. Keskusta ei olisi päässyt vaikuttamaan jäsenyy-
den ehtoihin.

Suostuin jäsenyyden hakemiseen tietoisena siitä, että
unioniin ei voitaisi kuitenkaan liittyä ilman Keskustan tukea.
Eduskunnassa sopimuksen hyväksymiseen tarvittiin laaja

määräenemmistö. Uskoin, että Keskusta pitäisi kiinni asettamistamme reunaehdoista. Presidentinvaalien tuloksilla oli oleva ratkaiseva merkitys jäsenyyden toteutumiseen.

Vaalien ensimmäisen kierroksen tulokset osoittavat, että Eeva Kuuskosken ja Keijo Korhosen ehdokkaudet ainakin osittain ratkaisivat vaalin tuloksen. Poliitiikan paradokseihin kuuluu, että Keijo Korhosen ehdokkuus myötävaikutti Martti Ahtisaaren valintaan ja sinetöi siten Suomen EY-jäsenyyden toteutumisen.

Emme ole olleet Keijo Korhosen kanssa yhteyksissä vuosikausiin. Vuoden 2013 alussa hän kuitenkin lähetti minulle kirjeen saatuaan entisten ulkoministereiden joululounaalta otetun valokuvan allekirjoituksineen. Hän kertoi ilahtuneensa erityisesti minun allekirjoituksestani. Korhonen kirjoitti pitäneensä minua aina erinomaisen hyvänä poliitikkona. Hän totesi peruslinjamme vain eronneen toisistaan isoina ratkaisuaikoina.

Ehdokkuuttaan vuoden 1994 presidentinvaaleissa Keijo Korhonen perusteli sillä, että minä en ollut ottanut tinkimättöntä kantaa Suomen itsenäisyyden säilyttämisen puolesta ja EU-jäsenyyttämme vastaan. Hän olisi saattanut tukea minua julkisesti vuoden 2012 presidentinvaaleissa, jos olisin vielä selvemmin sitoutunut puolustamaan ja ajamaan Suomen itsenäisyyttä.

Keijo Korhonen totesi ottaneensa vuosien mittaan eri yhteyksissä liian rajua kantaa minun henkilööni. Hän kirjoitti valittavansa liioittelujaan ja mahdollista huonoa käytöstään. Lopuksi Korhonen totesi, että olisi joskus mukava tavata nokakain ja setviä vanhoja asioita. Vastaisin kirjeeseen ja tapaamishdotukseen myönteisesti. Toivoin, että hän ottaisi Suomessa käydessään yhteyttä.

Vaikka ääniä oli jakamassa peräti kolme keskustalaista ehdokasta, olin pääsemässä toiselle kierrokselle. Olin muutamaa päivää ennen vaaleja selvä kakkonen, kuten ennakkoäännet osoittivat. Vaalin ratkaisi viime päivien mediapeli. Olen kertonut siitä seikkaperäisesti kirjassani *Itsenäisen Suomen puolesta*.

Perjantai-iltana järjestetyn MTV:n suuren vaalikeskustelun yhteydessä julkaistiin mielipidetutkimus, jonka mukaan olisin ollut vasta neljännellä tilalla. Ehdokkaat sijoitettiin studioon tutkimuksen osoittamaan järjestykseen. Tällä ohjailtiin äänestäjiä, joista hyvin monet pohtivat, kuka muista ehdokkaista voisi varmimmin voittaa SDP:n Martti Ahtisaaren. Mediapelin kovin panos oli kuitenkin noottiutinen.

Helsingin Sanomat julkaisi vaalipäivää edeltävänä lauantaina uutisen, että Venäjän suurlähetystö oli lähettänyt ulkoministeriölle kirjeen, jossa puututtiin eräiden äärioikeistolaisina pidettyjen järjestöjen toimintaan. Saman illan molempien tv-kanavien uutislähetyksissä kirje paisuteltiin ”nootiksi”, jolla Venäjä oli puuttunut Suomen presidentinvaaleihin. MTV:n kymmenen uutisissa Suur-Suomi-yhdistyksen puheenjohtaja Seppo Lehto pääsi rinnastamaan ”nootin” lähettämisen vuoden 1961 noottikriisiin ja väittämään, että olin tilannut sen. Uutisten muu sisältö tuki näitä väitteitä.

Jaakko Blomberg kertoo teoksessaan *Vakauden kaipuu*, mistä tässä Venäjän suurlähetystön kirjeessä oli kysymys. Sen taustalla oli Suomen vuonna 1990 yksipuolisesti tekemä päätös, jolla Pariisin rauhansopimuksen sotilaallisten artikloiden todettiin menettäneen merkityksensä. Kun Suomen yhdistysrekisteriin oli merkitty keväällä 1993 IKL-niminen yhdistys ja kesällä 1993 Suur-Suomi-niminen yhdistys, suurlähettiläs Juri Derjabin oli halunnut selvittää, kuinka Suomen hallitus suhtautui Pariisin rauhansopimuksen 8. artiklan määräykseen.

Rauhansopimuksen mukaan:

Suomi, joka välirauhansopimuksen mukaisesti on ryhtynyt toimenpiteisiin hajottaakseen kaikki Suomen alueella toimivat fascismin luontoiset poliittiset, sotilaalliset, tai sotilaallisuusluontoiset järjestöt sekä muut järjestöt, jotka harjoittavat Neuvostoliitolle tai muille Yhdistyneille Kansakunnille vihamielistä propagandaa, sitoutuu olemaan vastaisuudessa sallimatta senluontoisten järjestöjen olemassaoloa ja toimintaa, joiden tarkoituksena on kieltää kansalta sen demokraattiset oikeudet.

Suurlähettiläs lähetti 25. toukokuuta edustajansa ulkoministeriöön asiaa selvittämään. Blomberg kertoo ministeriön todenneen, että Suomessa oikeusministeriö vastaa siitä, että rekisteröidyt yhdistykset eivät riko Suomen lakeja tai hyviä tapoja vastaan. Suurlähetystö katsoi, ettei tämä ollut vastaus esitettyyn kysymykseen. Se palasi asiaan uudestaan syksyllä, jolloin vastaus oli sama. Ulkoministeriö ei halunnut ryhtyä keskustelemaan rauhansopimuksesta.

Saamiinsa vastauksiin tyytymätön suurlähetystö lähetti lopulta 10. tammikuuta 1994 ulkoministeriölle kirjallisen nootin. Blomberg kertoo, että

siinä viitattiin Isänmaallinen Kansanliitto (IKL) -nimisen järjestön pyrkimykseen saada virallinen asema ja toimia seuraajana Isänmaallinen Kansanliike -puolueelle, joka Pariisin rauhansopimuksen mukaisesti oli lakkautettu fasisistisena. Nootissa kysyttiin, miten tämän rekisteröidyn järjestön perustaminen sopii yhteen rauhansopimuksen 8. artiklan kanssa. Niin ikään nootissa viitattiin Suur-Suomi-

nimiseen rekisteröityyn yhdistykseen, joka oli ottanut tavoitteekseen ”Suur-Suomen rakentamisen ja Itä-Karjalan vapauttamisen”.

Saattaa olla, että suurlähettiläs Juri Derjabin oli lähettänyt kirjeen siinä tarkoituksessa, että äärioikeiston toiminnasta syntyisi vaalien yhteydessä julkista keskustelua. Hän oli ehkä jopa myötävaikuttanut siihen, että kirje oli ainakin joidenkin tiedotusvälineiden tiedossa. Tähän viittaa se, että hän oli YLE:n toimitajalle Antero Eerolalle vuoden 2009 lopulla antamassaan haastattelussa ihmetellyt, että noottiuutista pantattiin Helsingin Sanomien toimituksessa useiden päivien ajan. Ajoitus oli osa mediapeliä, sanoi Derjabin.

Helsingin Sanomien politiikan toimituksen päällikkönä tuolloin toiminut Arto Astikainen on torjunut Derjabinin väitteen. Hän kertoo, että hänen toimituksensa sai tiedon nootista vasta perjantaina iltapäivällä. Astikainen muistaa tavoittaneensa Lapista oikeusministeri Hannele Pokan, joka oli vahvistanut sen olemassaolon. Myös ulkoministeriö oli vahvistanut myöhään illalla kirjeen tulleen ja kertonut sen sisällöstä.

Arto Astikainen vahvistaa osaltaan sen, minkä toimituksen varapäällikkönä toiminut Unto Hämäläinen on aiemmin kertonut: toimituksessa ei osattu arvata, millä tavoin uutista käsiteltäisiin saman illan tv-uutisissa. Astikainen ei ole kuitenkaan suostunut kertomaan, kuka tai millainen henkilö antoi hänen toimitukselleen tuon uutisvinkin.

Juri Derjabinin ja Helsingin Sanomien politiikan toimituksen keskenään ristiriitaiset väitteet synnyttävät kysymyksiä. Tiesikö joku Helsingin Sanomissa nootista jo aikaisemmin? Oliko uutisvinkki osa laajempaa tiedotussuunnitelmaa, josta politiikan toimitus ei ollut tietoinen? Vai oliko Helsingin Sanomien

politiikan toimitus sittenkin jotenkin juonessa mukana? Lehtihän ajoi voimakkaasti Suomen EY-jäsenyyttä. Kun tunnen henkilökohtaisesti sekä Astikaisen että Hämäläisen, olen taipuvainen uskomaan heidän puhuneen totta.

Ilmeisesti nootista tiesivät 10. tammikuuta lähtien oikeus- ja ulkoministerin lisäksi ainakin pääministeri, ehkä myös puolustusministeri. Paikalla olleet ovat kertoneet, että pääministeri Aho oli ollut puoluehallituksen työvaliokunnan torstaiaamun kokouksessa hyvin hermostunut. Aino Suhola oli pannut merkille Ahon tyytyväisen ilmeen, kun vaalivalvojaisiin oli tullut tieto ensimmäisen kierroksen tuloksista. En ole kuitenkaan uskonut, että noottiuutisointia olisi masinoitu oman puolueen joukoista. Joku kirjeestä tienneistä Keskustan ministereistä olisi kyllä voinut siitä minulle kertoa.

Mediapeliä koskevat epäilykseni ovat kohdistuneet Martti Ahtisaaren ja Elisabeth Rehnin taustajoukkoihin. Hehän noottiuutisoinnista eniten hyötyivät. Luettuani Markku Kuisman kirjan Suomen poliittisesta taloushistoriasta, olen alkanut epäillä mediapelistä Etelärannan lobbareita. Heillä tosin saattoi olla apureinaan politiikan pelimiehiä ja -naisia.

* * *

Suomen elinkeinoelämän edustajat ovat kautta aikojen pyrkineet vaikuttamaan poliittiseen päätöksentekoon. Välillä on käytetty koviakin keinoja.

Itsenäisyytemme alkuvuosikymmeninä suurteollisuudella ja liikepankeilla oli Kokoomuksen, RKP:n ja Edistyspuolueen kautta suorastaan hallitseva asema Suomen poliittisessa elämässä. Punamultahallitus katkaisi tämän napanuoran. Sotien jälkeen elinkeinoelämä tuki ja voiteli aluksi aseveliakselin molempia napoja. Urho Kekkosen menestyksellinen ulkopoliittikka

käänsi vähitellen osan talouselämän vaikuttajista hänen tukijoikseen.

Vuosien 1956 ja 1962 vaaleissa teollisuuden tuki jakautui Kekkonen kannattajien ja vastustajien kesken. Vielä vuoden 1968 presidentinvaaleissa talouselämän kova ydin halusi Kokoomuksen ehdokkaaksi miehen, joka vastustaisi Kekkonen linjaa. KOP:n pääjohtaja Matti Virkkunen täytti tämän tehtävän.

Elinkeinoelämä kannatti ja ajoi poikkeuslakia, jolla Urho Kekkonen presidenttikautta jatkettiin vuoden 1974 jälkeen. Sen avulla turvattiin teollisuudelle elintärkeän EEC-vapaa-kauppasopimuksen aikaansaaminen. Vuoden 1978 vaaleissa Kekkonen oli kaikkien perinteisten puolueiden ehdokas.

Elinkeinoelämän tuki Kokoomukselle ja SDP:lle jatkui läpi vuosikymmenten. Keskeisen asemansa vuoksi Maalaisliitto-Keskustapuolue sai tukea senkin jälkeen kun Kekkonen oli siirtynyt valtionpäämiehen tehtävään.

1960-luvun lopulla syntyi uusi asetelma, kun työmarkkinajärjestöt lähentyivät toisiaan. Vuonna 1968 sovittiin muun muassa siitä, että työnantajat keräävät ja tilittävät ay-liikkeen jäsenmaksut. Samalla säädettiin, että jäsenmaksut voi vähentää verotuksessa. Työnantajien tavoitteena oli vakauttaa työmarkkinoita ja vahvistaa SDP:n asemaa.

Ammattiyhdistysliike oli kautta aikojen tukenut sekä järjestöllisesti että taloudellisesti sosialidemokraatteja. Jäsenmaksutulojen kasvu antoi sille aiempaa paljon vahvemmat voimavarat. Siitä huolimatta työnantajien tuki sosialidemokraateille jatkui sekä politiikassa että ay-tasolla. Tukea tuli vielä 1970-luvun alussa myös ulkomailta, Ruotsista ja Länsi-Saksasta. Laitavasemmistokin sai tukea ay-liikkeeltä, mutta sitä tuli myös Neuvostoliitosta.

Vuoden 1981 presidentinvaaleissa teollisuuden näkemykset jakautuivat. Osa yritysjohtajista ei ottanut kantaa, osa tuki Ahti Karjalaisen valintaa. Vientiteollisuuden suurimpien yritysten johtajat arvostivat Karjalaisen ulko- ja talouspoliittista kokemusta ja asiantuntemusta. Kysymys ei ollut vain idänkaupan tulevaisuuden turvaamisesta, vaan myös siitä, että Karjalainen oli ollut Kekkonen rinnalla länsikaupan kannalta tärkeiden kauppapoliittisten ratkaisujen toteuttaja ja takuumies. Karjalainen ei kuitenkaan päässyt edes ehdokkaaksi. Teollisuus rahoitti innottomasti Holkeria ja Virolaista. Heidän menestymiseensä ei uskottu.

Markku Kuisma kirjoittaa, että Koiviston voitto katkaisi suurteollisuuden ja liikemaailman aktiivisen osallistumisen presidentinvaaleihin. Hän jatkaa:

Eduskuntavaaleihin teollisuus ja pankit osallistuivat tuntuvin panoksin vielä vuoden 1986 vaaleissa porvarillisen hallituksen aikaansaamiseksi, mutta tässäkin yhteydessä koetut takaiskut ja skandaalit paljastivat vuorineuvosportaan poliittiset taidot siinä määrin keveiksi, että suurteollisuuden viimeisetkin halut osallistua vaaleihin kaikkosivat.

Näihin arvioihin en yhdy. Vuoden 1987 eduskuntavaalien jälkeiset tapahtumat eivät mielestäni osoittaneet vuorineuvosportaan poliittisten taitojen keveyttä, eikä teollisuuden vaalituki loppunut noihin vaaleihin.

Teollisuus halusi saada aikaan suunnanmuutoksen Suomen talouspolitiikkaan. Kari Kairamon ja Casimir Ehrnroothin johdolla sen edustajat ryhtyivät tukemaan hanketta muodostaa vuoden 1987 eduskuntavaalien jälkeen joko kolmen suuren hallitus tai keskiryhmien ja Kokoomuksen yhteishallitus.

Valmistelimme talouspoliittista ohjelmaa, jota voisimme tulevassa hallituksessa toteuttaa. Otimme sen huomioon puolueitimme vaaliohjelmissa ja vaalien jälkeen hallitusneuvotteluja varten laadituissa tavoitteissa. Kaikki mukana olleet puheenjohtajat saivat elinkeinoelämältä puolueelleen tuntuvasti aiempaa suurempaa taloudellista tukea.

Tämän hankkeen Mauno Koivisto ja sosialidemokraatit Harri Holkerin avulla kaatoivat. Sille emme voineet mitään. Hallituspolitiikassa toteutui käänne entistä sosialidemokraattisemman politiikan suuntaan. Kokoomus oli Sorsalle taipuisa hallituskumppani. Teollisuuden ja Holkerin suhteet menivät jäihin.

Sain tyydyttävää vaalitukea yrityksiltä vuosien 1988 ja 1994 presidentinvaaleissa. Asemani taisi tässä suhteessa olla suunnilleen sama kuin Kokoomuksen ehdokkaiden Harri Holkerin ja Raimo Ilaskiven. Vuoden 1991 eduskuntavaalikampanjaan Keskusta ja sen ehdokkaat saivat tuntuvaa rahoitusta. Vuosien 1995, 1999 ja 2003 eduskuntavaalirahoituksesta en tiedä.

Esko Aho sai vuoden 2000 vaaleissa talouselämältä hyvin voimakkaan tuen, kun vaihtoehtona oli SDP:n vasemmistoon lukeutuva ay-taustainen Tarja Halonen. Ahon kampanja taisi olla kaikkien aikojen kallein. Hänelle liike-elämän runsas ja näkyvä tuki saattoi olla lopulta vahingoksi. Rahaa tuli erityisesti muutamilta uusrikkailta liikemiehiltä.

Vuonna 2006 Sauli Niinistö ja Matti Vanhanen saivat elinkeinoelämältä tuntuvaa rahoitusta sen vastapainoksi, että ay-liike tuki jatkokaudelle pyrkivää Halosta. Lisäksi Niinistö sai vaalirahoitusta myös niiltä liikemiehiltä, jotka olivat seuraavan vuoden eduskuntavaaleissa operoineen ”Kehittyvien maakuntien Suomen” takana. Tästä rahoituksesta syntyi aikamoinen kohu, kun kaikki kansanedustajat eivät ilmoittaneet saamaansa vaalitukea.

Kehittyvien maakuntien Suomi antoi eniten tukea Keskustalle, Kokoomukselle ja niiden ehdokkaille. Sosialidemokraattien tappio oli siinä määrin selvä, että yritysten vaalirahoitus ei vaikuttanut hallituspohjan vaihtumiseen. SDP sai jälleen tuntuvaan tukea ay-liikkeeltä.

Sen sijaan näiden yritysten tuki saattoi ratkaista Vanhasen jatkokauden pääministerinä. Kehittyvien maakuntien Suomen antama vaalituki tasoitti voimavaroja Kokoomukseen nähden, joka saa aina enemmän rahoitusta perinteiseltä elinkeinoelämältä.

Niinistö sai runsaasti rahaa myös 2012 presidentinvaalien rahoittamiseen. Minua aika tavalla harmitti se, että Teknologiateollisuus ry ja monet sen jäsenyritykset antoivat tukea vain Kokoomuksen ehdokkaalle, vaikka olin tehnyt ulkomaankauppaministerinä hartiavoimin työtä niiden viennin edistämiseksi. Meidän kampanjamme pelasti kansan karttuksa käsi, Vuokko & Paavo -mukit. Puolue taisi saada hieman taloudellista voittoa vaalikampanjastani.

Yritysten runsas tuki kokoomuslaisille ehdokkaille tulee jatkuvasti esille myös eduskuntavaalien yhteydessä. Siinä missä keskustalaiset joutuvat käyttämään kampanjaansa runsaasti omia varojaan, monet Kokoomuksen ehdokkaat laskeskelevat vaalien jälkeen, kuinka paljon yrityksiltä saatua rahaa jäi säästöön myöhempiä tarpeita varten.

Kuitenkin Keskustan talouspolitiikka on ollut yrityksille yleensä parempaa kuin Kokoomuksen poukkoileva linja. Monien yritys- ja järjestöjohtajien ideologiset kokoomussympatiat ovat voimakkaita.

* * *

Vuoden 1994 presidentinvaalit liittyivät neuvotteluihin Suomen EU-jäsenyydestä. Teollisuuden johdon keskuudessa EU-jäsenyyttä pidettiin hyvin tärkeänä.

Jäsenyyden taloudellisistakaan vaikutuksista teollisuuden piirissä ei oltu yhtä mieltä. Koneen Pekka Herlin vastusti jäsenyyttä. Samalla kannalla oli moni muukin teollisuusjohtaja, mutta he eivät kertoneet ajatuksistaan julkisuudessa. Vaisalan edustaja Japanissa arvioi, että Aasian markkinoilla Suomen asema olisi parempi, jos olisimme EU:n ulkopuolella.

Matkustin syyskuun lopulla Jorma Ollilan autossa Turkuun osallistumaan yhteen monista EU-paneeleista. Hän myönsi, että Nokiakin kärsii jäsenyydestä, mikä johtui siitä, että yhtiö sai ostaa halpoja komponentteja EU:n jäsenmaiden ulkopuolelta. EU suojeli omaa tuotantoaan korkeilla tuontitulleilla. Kun Suomi liittyi unioniin, yritykset joutuivat maksamaan komponenteista enemmän. Tämä menetys tosin osittain korvattiin monimutkaisella hyvitysjärjestelmällä.

Nyt Ollila ehkä kiistää puheensa tai sanoo, ettei hän osannut silloin arvioida kaikkia jäsenyyden myönteisiä vaikutuksia. Tämä jää jossittelun puolelle. Emme tiedä, millainen teollisuuden asema olisi ollut, jos olisimme kuuluneet laajaan ETA-alueeseen ja Pohjolan yhteisöön. Uskon, että se olisi ollut parempi.

Teollisuuden edustajat eivät yleensä esittäneet ensi sijassa taloudellisia perusteluja EU-jäsenyydelle, vaan vetosivat turvallisuuspolitiikkaan. Tätä oppia levitti erityisesti Max Jakobson, joka oli ottanut elämäntehtäväkseen Suomen täydellisen liittämisen osaksi kaikkia länsimaiden järjestelmiä.

Kaiken tämän valossa minun on myönnettävä, että olen saattanut erehtyä, kun olen arvellut kilpailevien ehdokkaiden ja tukiryhmien olleen mediapelin takana.

Vaaleihin ratkaisevasti vaikuttaneen ja täysin virheellisen mielipidetutkimuksen teki Otantatutkimus, joka oli erikoistunut elinkeinoelämää palveleviin tutkimuksiin. Kuulin heti vaalien jälkeen, että tuloksia oli peukaloitu. Eräs tutkimusta teetäessä ollut henkilö oli kommentoinut sitä sanomalla, että se oli täyttänyt tehtävänsä, kun minut oli pudotettu toiselta kierrokselta. Eero Lankia kuuli tämän luotettavana pidetyltä suur-yrityksen tiedotuspäälliköltä.

MTV:n rooli oli mediapelissä ratkaisevana. Se oli tilannut mielipidemittauksen. Se julkisti ja tulkitsi tulokset. Se hyödynsi ne maksimaalisesti perjantai-illan vaalikeskustelussa. Lauantai-illan uutislähetyksensä MTV käytti siihen, että noottiuutinen vaikuttaisi mahdollisimman voimakkaasti minua vastaan ja kilpailijoitteni hyväksi. Lopullinen isku tuli kymmenen uutisissa, joiden sisältöön ei ollut mahdollista ennen vaalihuoneistojen avautumista enää mitenkään puuttua.

Jotkut ovat arvelleet, että MTV:n toiminta vuoden 1994 vaaleissa olisi ollut kosto siitä, että vastustin sen uutisia 1970-luvun lopulla ja 1980-luvun alussa. Vastustin kaupallisen kanavan uutisia ensi sijassa sillä journalistisella perusteella, että omistajat voisivat vaikuttaa uutisten sisältöön. Kritiikki johti siihen, että MTV:n omistajiksi tuli uutisratkaisun jälkeen mainostajien lisäksi myös lehtitaloja.

En usko, että kysymyksessä olisi vuonna 1994 ollut kosto. Sen sijaan näyttää siltä, että tuolloin realisoitui se vaara, josta varoitin vuonna 1980. Talouselämä taisi käyttää vaikutusvaltaansa ja panna MTV:n turvaamaan Suomen liittymisen Euroopan unioniin. Talouselämä saattoi olla myös Helsingin Sanomien uutisoinnin takana. Toisaalta voi olla niinkin, että uutinen ei ollut osa laajempaa suunnitelmaa, vaan että se ilmestyi lehteen juuri oikeana päivänä aivan sattumalta. Sähköisen

median nopearytmisessä maailmassa illan tv-uutisointi oli joka tapauksessa helppo päivän mittaan organisoida.

Unto Hämmäläinen arvioi kirjassaan *Lännettymisen lyhyt historia*, että ensimmäisen kierroksen lopputulos oli yllättävä:

Presidentinvaaleista kehkeytyi jännitysnäytelmä. Melkoinen yllätys oli, kun ensimmäisen kierroksen voittajiksi nousivat Ahtisaari ja Rehn. – Seuraavan aamun Helsingin Sanomien pääotsikko ”Kansa äänesti kakkoskierrokselle EU:n kovimmat kannattajat” tiivisti vaalituloksen.

Minua se ei yllättänyt. Tiesin studioon tullessani, että media-peli oli minut pudottanut. Ennakkoäänetekään eivät käsitystäni muuttaneet. Käänte oli tapahtunut parin viimeisen päivän aikana.

Tultuaan valituksi Ahtisaari ilmoitti, ettei minulla ollut hänen presidenttikaudellaan mahdollisuutta tulla ulkoministeriksi. Tässä hän seurasi Mauno Koiviston antamaa esimerkkiä. Koivisto syrjäytti presidentiksi tultuaan minut ulkoministerin paikalta, Ahtisaari antoi virkakiellon. Myöhemmin Koivisto kuitenkin nimitti minut ulkoministeriksi kahteenkin hallitukseen. Ahtisaaren virkakiellon pitävyyttä ei koeteltu. Keskusta oli hänen presidenttikautensa ajan oppositiossa ja minä Euroopan parlamentissa.

Ahtisaaren minulle antama virkakielto liittyi ilmeisesti siihen, että vaalitaistelun yhteydessä oli esitetty epäilyjä Ahtisaaren sekaantumisesta WIDER-instituutin toiminnassa esiin tulleisiin taloudellisiin väärinkäytöksiin. Ehkä hän pelkäsi, että olisin ministerinä saattanut antaa tutkimusten jatkua.

WIDER-epäselvyydet olivat ottaneet julkisuudessa esille muut presidenttiehdokkaat, Keijo Korhonen ja Toimi Kankaanniemi,

jotka olivat langettaneet varjon myös minun päälleni. Julkaisin syksyllä 1993 ilmestyneessä kirjassani *On muutoksen aika 2* helmikuussa Mauno Koivistolle lähettämäni kirjeen, jossa kerroin ulkoministeriön virkamiesten epäilleen, että Ahtisaari oli ollut tavalla tai toisella edunsaaja näissä väärinkäytöksissä. Julkaisemalla kirjeen halusin puhdistaa oman maineeni ja kertoa, kuinka asiat olivat olleet.

Kirjeen julkaisemiseen vaikutti sekin, että Helsingin Sanomat oli keväällä kuukausiliitteessään kertonut WIDER:in epäselvyyksistä. Tiesin, että lehti jatkoi edelleen asian penkomista ja uusia paljastuksia oli tulossa. Asialla oli nuori ja innokas tutkiva journalisti Tuomo Pietiläinen. Helsingin Sanomat kuitenkin keskeytti tutkimukset tai ainakin päätti olla julkaisematta niiden tuloksia. Lehti oli linjansa valinnut. EU-jäsenyyttä ajanut Ahtisaari oli sille mieluisa ehdokas.

Presidenttinä Martti Ahtisaari toimi juuri niin kuin hänen taustavoimansa olivat toivoneet. Ahtisaari varmisti EU-sopimuksen hyväksymisen. Hänkin puuttui syksyn 1994 keskusteluun esittämällä jäsenyydelle turvallisuuspoliittisia perusteluja. Ahtisaari ajoi Suomen siirtymistä ensimmäisten maiden joukossa euroon. Tässäkin yhteydessä perustelut olivat turvallisuuspoliittisia.

Eurooppa-politiikassa Ahtisaari oli federalisti. Hän ajatteli, että Suomen ulkopoliitiikkaakin hoidetaan Brysselin kautta. Kun Ahtisaari teki ensimmäisen virallisen vierailunsa Moskovaan, hän käytti puheessaan sanoja ”Euroopan unioni” useammin kuin sanaa ”Suomi”.

Martti Ahtisaaren presidenttikaudelta on jäänyt päällimmäisenä mieleen hänen toimintansa Jugoslavian sisällissodan lopettamiseksi. Siinä hän teki NATO:lle ja sen jäsenmaille suuren palveluksen ja myötävaikutti rauhansopimuksen aikaansaamiseen.

Suomen NATO-jäsenyyteen Ahtisaari ei ottanut presidenttikaudellaan julkisuudessa kantaa. Hänestä tuli sen avoin kannattaja vasta presidenttikautensa jälkeen.

SDP:n oikeistosiipi oli Ahtisaaren toimintaan tyytyväinen. Vasemmiston piirissä kiristeltiin hampaita. Linja ei miellyttänyt. Ahtisaari ei pitänyt riittävää yhteyttä puolueeseen.

Ahtisaari halusi toiselle kaudelle, mutta puolue ei ollut valmis hyväksymään häntä ehdokkaakseen ilman jäsenäänestystä. Presidentti taas odotti, että häntä olisi käyty pyytämässä ehdokkaaksi.

Martti Ahtisaarelle oli onneksi, että hän ei tullut ehdokkaaksi. Hän olisi saattanut hävitä vaalin. Presidenttiys oli harharetki Ahtisaaren uralla. Hän on menestynyt paremmin diplomaattina ja rauhansovittelijana.

* * *

Tarja Halosen tullessa tasavallan presidentiksi perustuslaki muuttui siten, että Suomen linjan määrittävät valtioneuvosto ja eduskunta. Halosen kauden päätyttyä tasavallan presidentin valtaoikeuksia kavennettiin entisestään.

Ulko- ja turvallisuuspolitiikassa tasavallan presidentillä kuitenkin oli ja on perustuslain nojalla edelleen johtava rooli, mutta käytännössä valtasuhteet määräytyvät presidentin, pääministerin ja ulkoministerin asiantuntemuksen ja johtajaminisiteeriuksien perusteella.

Mauno Koiviston jälkeen Suomen johtajaksi nousi Paavo Lipponen. Tasavallan presidentiksi valittu Martti Ahtisaari oli kokematon eikä hänellä ollut omaa poliittista voima-asemaa. Poliitiikan linjasta hän oli Lipposen kanssa pääosin samaa mieltä.

Paavo Lipponen syntyi vuonna 1941 Turtolassa nykyisen Pellon kunnan alueella ja asui pitkään Kuopiossa. Nämä juuret

eivät vaikuttaneet hänen poliittiseen linjaansa. Hän ei ollut maakuntien mies.

Lipponen valittiin oikeistosiiven voimin SDP:n puheenjohtajaksi vuonna 1993. Vuoden 1995 vaaleissa hän nousi pääministeriksi laajennettuun sinipunahallitukseen, josta oli sovittu Kokoomuksen Iiro Viinasen kanssa jo ennen vaaleja. Koiviston puheet punamullan jatkamisesta kaikuivat kuuroille korville.

Tämä uuden aikakauden, uuden Euroopan, ”aseveliakselin” toiseksi navaksi tuli myöhemmin Kokoomuksen Sauli Niinistö. Lipposen ja Niinistön voimin Suomea vietiin oikealle ja Euroopan ytimiin.

Työskentelin suurimman osan Lipposen valtakaudesta Euroopan parlamentissa. Jouduin hänen linjansa kanssa tekemisiin lähinnä Eurooppa-politiikassa. Vastustin Lipposen federalistista politiikkaa ja suorastaan taistelin Suomen EMU-jäsenyyttä vastaan. Taistelukentäksi tuli myös oma puolueeni, kun Keskustan johto halusi antaa sivustatukea Lipposelle.

Vuonna 2000 tasavallan presidentiksi valittu vasemmistolainen Tarja Halonen ei kyennyt politiikan suuntaa muuttamaan. Tasavallan presidentin valtaoikeuksia oli leikattu, ja ne rajoittuivat vain ulkopoliittikkaan. Sisäpolitiikka ja Eurooppa-asiat olivat kokonaan Lipposen käsissä.

Politiikan suunta ei muuttunut myöskään Paavo Lipposen väistyttyä pääministerin paikalta vuonna 2003. Lipponen toimi puolueensa puheenjohtajana vuoteen 2005 saakka. SDP syrjäytti Anneli Jäätteenmäen pääministerin paikalta ja sillä oli vahva ote Matti Vanhasen johtaman punamultahallituksen politiikkaan. Pääministeriksi tultuaan Vanhanen korosti yhteistyöhaluaan ja sanoi tahtopolitiikan ajan olevan ohi. Myöhemmin hänen otteensa vähitellen lujittui.

Tarja Halosesta tuli kahden kauden presidentti. Toisen kauden lopulla olin ulkomaankauppa- ja kehitysministerinä tiiviissä yhteistyössä hänen kanssaan. Meitä yhdisti ulkopolitiikan peruslinja. Yhdessä asiassa olin yllättäen Halosen ja myös pääministeri Matti Vanhasen kanssa eri mieltä.

Halonen ja Vanhanen halusivat vahvistaa EU:n yhteistä puolustusta, jonka he näkivät vaihtoehtona NATO-jäsenyydelle. Minun mielestäni Suomen sotilaallinen turvallisuus perustuu itsenäiseen puolustukseen, tiiviiseen rauhankumppanuuteen ja NATO-optioon. EU:n puolustuksen kehittäminen saattaisi vain viedä Suomen yhä pidemmälle menevään kriisinhallintaan, mutta se ei antaisi meille sotilaallista turvallisuutta. Tämä olisi Mauno Koiviston kieltä käyttäen Kaarle XII:n tie. Nykyinen hallitus näyttää olevan tässä Halosen ja Vanhasen linjalla.

Kun Halosesta tuli presidentti, ulkoministerinä häntä seurasi toinen vasemmistodemari Erkki Tuomioja. Olemme ikätovereita. Tuomioja on minua pari kuukautta vanhempi. Eduskuntaan tulimme vuonna 1970. Tuomioja on nuoresta pitäen kuulunut puolueensa vasemmistosiipeen. Pasifistisen vakaumuksen tunnuksena hän kantaa rintapielessään Sadankomitean pinssiä.

Kalevi Sorsa koki Erkki Tuomiojan kilpailijakseen. Hänen tiensä nousi pystyyn. Tämä taisi olla keskeinen syy siihen, että Tuomioja jätti välillä valtiollisen politiikan ja siirtyi Helsingin apulaiskaupunginjohtajaksi. Niinä vuosina löysimme toisemme aluepolitiikassa. Rakensimme sen aluepolitiikan historiallisen kompromissin, jonka avulla vuosina 1983–1987 toiminut Sorsan hallitus ryhtyi hillitsemään pääkaupunkiseudun kasvua ja hoitamaan alueen erityisiä ongelmia.

Erkki Tuomioja oli kiivas Suomen ja EEC:n välisen vapaakauppasopimuksen vastustaja. Estääkseen sen toteutumisen

hän oli mukana vuotamassa julkisuuteen muistiota Urho Kekkonen keskusteluista neuvostojohdon kanssa Zavidovossa. Tässä asiassa olimme Tuomiojan kanssa eri mieltä. Minä kannatin EEC-sopimusta.

Tuomioja vastusti Suomen jäsenyyttä sekä Euroopan unionissa että euroalueessa, mutta hän ei ryhtynyt taistelemaan näkemyksensä puolesta. Suomen NATO-jäsenyyttä Tuomioja on johdonmukaisesti vastustanut.

Nykyisellä ulkoministerikaudellaan Tuomioja nousee ohitsemi Suomen pitkäaikaisimmaksi ulkoministeriksi. Virkavuosia ulkoministeriössä minulle on toki reilusti enemmän, kun toimin runsaiden neljän vuoden ajan Vanhasen II hallituksen ulkomaankauppa- ja kehitysministerinä.

Kun Paavo Lipponen aloitti työnsä pääministerinä, Suomen hallituspolitiikassa tapahtui käänös oikealle. Nuoruudessaan Lipponen kuului puolueensa sisällä yhdessä muiden muassa Tarja Halosen ja Erkki Tuomiojan kanssa sen vasemmistosiipeen. 1970-luvun loppupuolella hän siirtyi puolueensa oikealle laidalle. Lipponen oli jo hyvissä ajoin ennen vuoden 1995 eduskuntavaaleja ryhtynyt valmistelemaan hallitusyhteistyötä Kokoomuksen kanssa. Lipposen oikeistolaisuus näkyi sekä sisäpolitiikassa että ulko- ja Eurooppapolitiikassa.

Sisäpolitiikassa ero Esko Ahon johtamaan hallitukseen oli selvä. Keskustajohtoinen hallitus oli puolustanut perusturvaa ja ajanut hajauttavaa aluepolitiikkaa. Lipposen johdolla talouspolitiikassa ja muussa sisäpolitiikassa alkoi keskittävä ja eriarvoisuutta lisäävä linja. Se oli johdonmukaista jatkoa sille politiikalle, jota Väinö Tanner ja Mauno Koivisto olivat toteuttaneet. Kritiikkiä vaimensi se, että mukana olivat myös Vasemmistoliitto ja Vihreät.

Eurooppa-politiikassa Lipponen ryhtyi viemään Suomea kaikkiin EU:n ytimiin. Hän väitti, että vahva komissio on pienten jäsenmaiden turva. Hänen mielestään Suomen tuli edistää yhteisöllisyyttä, mikä tarkoitti ylikansallisten toimielinten, komission ja parlamentin, vallan lisäämistä ja etenemistä kohti liittovaltiota.

Lipposen linja oli päinvastainen kuin hänen ruotsalaisen virkaveljensä ja puoluetoverinsa Göran Perssonin kanta. Perssonin mielestään unionia piti kehittää itsenäisten valtioiden liittona eikä ylikansallisena järjestelmänä. Ministerineuvoston piti olla johtava toimielin. Persson esitti jopa komission yhdistämistä ministerineuvoston sihteeristöön.

Eurooppa-politiikan tärkein ratkaisu Lipposen hallituskaudella oli Suomen liittyminen euroalueeseen. Siitä päätettäessä Kokoomuksen puheenjohtaja Sauli Niinistö toimi valtiovarainministerinä.

Päätös euroalueeseen liittymisestä tehtiin ilman kansanäänestystä. Hallitus katsoi, että se oli hyväksytty jo vuoden 1994 kansanäänestyksessä. Muiden muassa eduskunnan puhemies Riitta Uosukainen totesi, ettei hän ainakaan ollut ymmärtänyt hyväksyneensä tuolloin myös euroon siirtymisen. Eduskunnalle ei annettu liittymisestä edes lakiesitystä, vaan sen hyväksyminen hankittiin tiedonannon avulla. Tähän tarvittiin vain yksinkertainen enemmistö.

Muissa Pohjoismaissa järjestettiin kansanäänestykset, joissa liittyminen euroalueeseen hylättiin. Niin olisi Suomessakin käynyt, jos kansanäänestys olisi suoritettu.

Markku Kuisma kirjoittaa teoksessaan *Suomen poliittinen taloushistoria 1000–2000* eurooppalaisesta talouskriisistä. Hän päättää kirjansa tämän osion näin:

Euron syntyessä tuskin paatuneinkaan pessimisti saati yhteiseurooppalaisesta ideasta humaltunut poliitikko arvasi näin synkkää kehityskulkua mahdolliseksi. Myös historiallisesti katsottuna euron pelastamiseen käytetyt tukipaketit olivat ällistyttäviä. Suomen suuriruhtinaskunnalla ei ollut vastuuta Venäjän keisarikunnan veloista ja yleisesti ottaen kestävästä talouspolitiikasta, mutta Euroopan rahaliitossa autonomia jäi tässä kuten monessa muussakin suhteessa kapeammaksi.

Viime syksynä Kuisma sai käsiinsä vuoden 1997 alussa julkaisemani kirjan *Paneurooppa ja uusidealismi*, jossa ennustin rahaliiton taloudelliset ja poliittiset seuraukset.

Kuisma kirjoitti blogin, jossa hän käsitteli kirjani euroon liittyvää osiota. Hän kirjoitti:

Miksi en nähnyt enkä lukenut mitään tällaista silloin kun euroa synnyttiin? Olisin kaikei ajatellut ja toiminut toisin – paitsi tosiaankin, eihän minulta eikä muilta suomalaisilta mitään kysytty, kun maata vietiin 1990-luvun jälkipuolella yltiöpäiseen ihmiskokeeseen.

Kuisma siteerasi laajasti kirjaani:

Talous- ja rahaliittoa toteutettaessa on pyrittävä ratkaisuihin, jotka olisivat taloudellisesti kestäviä ja jotka edesauttaisivat unionin sisäistä erilaistumista.

Viisainta olisi, että rahaliitosta luovuttaisiin. Jos se kuitenkin halutaan toteuttaa, olisi parasta, että siinä olisivat aluksi mukana vain Saksa, Ranska ja BENELUX-maat. Näille mukana oleville maille olisi tällainen euro vahva ja vakaa

yhtenäisvaluutta (single currency). Muille jäsenmaille se olisi käyttökelpoinen yhteinen valuutta (common currency), jonka rinnalla niiden kansalliset valuutat säästyisivät. **Välimeren alueen maiden liittyminen yhtenäisvaluuttaan olisi vahingoksi sekä niille itselleen että muille EU:n jäsenmaille** [lihavointi MK].

EU:n ns. pohjoiseen periferiaan kuuluvat maat – Iso-Britannia ja pohjoismaat – tekevät viisaasti, jos ne jättäytyvät ainakin alkuvaiheessa EMU:n ulkopuolelle.

Suomella näyttää jälleen olevan ratkaisijan asema koko Eurooppaa ajatellen. Jos Suomi jää yhdessä muiden pohjoismaiden kanssa EMU:n ulkopuolelle, saattaa syntyä tilanne, jossa pohjoismaat voisivat hyvin pitkään säilyttää omat keskuspankkinsa ja valuuttansa. Kanadan esimerkki osoittaa, että tämä on mahdollista ja järkevää: pohjoismaiden väkiluku on sunnilleen yhtä suuri kuin Kanadan ja niiden taloudet ovat integroituneet ydin-Eurooppaan vähemmän kuin Kanada Yhdysvaltoihin...

Jättäytymällä EMU:n ulkopuolelle Suomi voisi edesauttaa EU:n järkevää erilaistumista, joka olisi kaikin puolin meidän kansallisten etujemme mukaista. Jos menemme mukaan, olemme jälleen vetämässä Ruotsia ja muuta Pohjois-Eurooppaa tielle, joka on vahingollinen sekä meille itsellemme että koko Euroopalle...

Eurooppa ei ole sellainen optimaalinen valuutta-alue, jolle yhden valuutan järjestelmä soveltuisi. Unionin jäsenmaiden taloudellinen rakenne on erilainen; niillä on myös erilainen kehitysvaihe ja -vauhti. Joidenkin kansantalouksien inflaatioherkkyys on suurempi kuin toisten, ja niiden riippuvuus muiden valuuttojen – ennen muuta dollarin – kurssi-vaihteluista on erilainen.

Nykyisessä järjestelmässä [1997] valuuttakurssit tarvittaessa joustavat, joten pahoja ongelmia ei pääse syntymään. Jos koko EU:n alueella on käytössä yksi valuutta, syntyy väistämättä alueellisia kehityseroja ... reuna-alueet kärsisivät hitaasta kasvusta, suurtyöttömyydestä ja väestökadosta.

Yhden valuutan järjestelmä johtaa väistämättä kohti liittovaltiota. Kun rahapolitiikka on yhteinen, joudutaan muikin keskeinen talouspolitiikka yhdenmukaistamaan ja/tai siirtämään unionille...

EMU on uhka Euroopan yhtenäisyydelle.

Tiedämme kokemuksesta, kuinka pahoja ristiriitoja kansallisvaltioiden sisäinen aluepolitiikka saattaa aiheuttaa... Voimme vai kuvitella, millaisia ristiriitoja syntyy, jos vauraiden alueiden ja maiden varoja jouduttaisiin siirtämään nykyistä paljon enemmän yli kansallisten rajojen taantuvien maiden ja alueiden tukemiseen.

[Yhtenäisvaluutan] sijaan meidän tulisi valita ... yhteisen valuutan järjestelmä, jonka rinnalla kansalliset valuutat edelleen säilyisivät. Siitä voitaisiin joskus myöhemmin siirtyä yhtenäisvaluuttaan, jos Euroopan kansat sen hyväksyisivät.

Yhteisellä valuutalla voitaisiin saavuttaa oleellinen osa rahaliiton tavoitteista, mutta samalla vältettäisiin ne epäkohdat, jotka yhtenäisvaluutan toteuttaminen synnyttäisi.

Kuisma jatkoi omalla kommentillaan:

Näinhän siinä sitten "epäkohta"-mielessä aika lailla täsmälleen kävi.

Rauhallisen kehityksen sijasta valittiin utooppinen vallutus, joka ennakoidusti on jo vienyt Välimeren kansoja kurjaksi ja uhkaa rämettää ja romuttaa koko Euroopan.

Tuntuu ikävästi siltä, että Euroopan unioni kulkee tässä omat ihmiskokeensa tehneen sovjettiunionin jalanjäljissä: ihmisluonnon ja pitkän kulttuurikehityksen vastainen revoluutio epäonnistuu aina? Ja inhimillinen hinta kokeesta on hirmuisa, aina.

Mitä tästä kaikesta ja ennen muuta sitaatista on pääteltävissä? Ainakin, että tiesimme jo 1990-luvulla, mitä EMU toisi tullessaan realistisen skenaarion toteutuessa. Tämän tuo diagnoosi vuodelta 1997 osoittaa.

Tai siis ne tiesivät, jotka lukivat muutakin kuin lehtiä. Tai lukivat muutakin kuin Helsingin Sanomia, joka oli valjastettu ja valjastautunut euro-ilosanoman agit prop -instrumentiksi.

Kuisma moitti vielä sitä, ettei kansanäänestystä järjestetty: ”Kansa ei ole läheskään aina oikeassa, mutta tällä kertaa se luultavasti olisi ollut. Merkittäköön muuten tässä kohdassa muistiin, että nuorsuomalaista kansanvaltaisuutta yhtenä peruskivenään pitävä HS taisi olla tässä(kin) asiassa sekä väärässä että linjaltaan lipsunut.”

Tuolloin Helsingin Sanomien päätoimittajana toiminut Janne Virkkunen on ylpeillyt toiminnallaan Suomen liittämiseksi sekä unioniin että euroalueeseen.

Keskustan eduskuntaryhmä vastusti Suomen siirtymistä euroon. Sen edustajat jättivät perustuslakivaliokunnan mietintöön vastalauseen, jossa päätöksenteon menettelyä pidettiin painavin perustein perustuslain vastaisena. Puolue oli oikealla kannalla, mutta puolueen puheenjohtaja esti sitä toimimasta ajoissa ja riittävän voimakkaasti. Esiintyessään äskettäin asiantuntijana eduskunnassa Esko Aho puhui euroalueen valuvioista. Vuonna 1997 hän ei niitä huomannut.

Syksyllä 1997 yritin vielä viritellä keskustelua siitä, että Lipposen hallituksen voimin tehtävä EMU-ratkaisu saataisiin puretuksi seuraavien eduskuntavaalien jälkeen. Käytännössä tämä olisi ollut helppoa sen vuoksi, että euron setelit ja kolikot oltiin ottamassa käyttöön vasta myöhemmin. Pysin siihen, että Keskusta olisi ottanut tämän tavoitteekseen vuoden 1999 eduskuntavaaleissa.

Toiveet murenivat lopullisesti, kun Vasemmistoliiton järjestämän jäsenäänestyksen tulokset julkaistiin. Vaikka tutkimusten mukaan jopa 85 prosenttia puolueen äänestäjistä vastusti siirtymistä euroon, enemmistön jäsenistä väitettiin hyväksyneen tämän ratkaisun äänestyksessä. Ilmeisesti tuloksia peukaloitiin.

Vasemmistoliiton kanta ratkesi samoihin aikoihin, kun Suomi vietti 80. itsenäisyyspäiväänsä. Symboliikkaa tässäkin. Oman puolueeni johto lähimpine tukijoineen tietysti tyrmäsi ajatuksen europäätöksen kumoamisesta. Se päinvastoin suunnitteli täyskäännöstä puolueen yleiseen EU-linjaan.

Kävimme koko Esko Ahon puheenjohtajakauden ajan hänen kanssaan kamppailua puolueen linjasta. Aho osoittautui talous- ja Eurooppa-politiikassaan liberaaliksi, ja hänen näkemysensä olivat lähellä Kokoomuksen ja oikeistodemareiden linjaa. Vuoden 1995 eduskuntavaaleissa Keskustan tuloksen tuhosi hallituksen virheellinen talouspolitiikka ja puolueen toiminta Suomen liittymisessä Euroopan unioniin.

Vuoden 1999 eduskuntavaaleihin mentiin työreformin merkeissä, vaikka Lipposen hallituksen keskittävä ja eriarvoisuutta lisäävä politiikka olisi antanut loistavan mahdollisuuden perinteiseen Keskustan linjaan nojautuvaan vaalityöhön. Alue-, maaseutu- ja sosiaalipolitiikalla olisimme voittaneet vaalit. Työreformi katkaisi kärjen Keskustan vaalivoitolta.

Vuoden 2000 presidentinvaaleihin käytäessä haastoin Esko Ahon jäsenvaalissa. Tiesin häviäväni, mutta halusin virittää keskustelun puolueen linjasta. Sanotaan, että voitin vaaliväittelyn, mutta Aho sai enemmistön äänistä.

Itse vaalissa Aholle piti olla tarjolla varma voitto. Hän pääsi toiselle kierrokselle, mutta koki tappion. Aho nojautui loppusuoralla Raimo Ilaskiveen ja muuhun oikeistoon, kun tarvittavat lisä-äännet olisi pitänyt saada vasemmalta.

* * *

Hävittyjen presidentinvaalien jälkeen Aho menetti motivaationsa. Puolueessa oli kaksissa eduskuntavaaleissa ja presidentinvaaleissa koettujen tappioiden jälkeen paineita vaihtaa puheenjohtajaa. Varsinkin Olli Rehnin kannattajat olivat häätämässä Ahoa puheenjohtajan paikalta. Heillä oli mielessä puolueen linjan muuttaminen liberalismiin suuntaan.

Minäkin olin keväällä yhteydessä Ahoon ja kannustin häntä jatkamaan. Aho päätyi jatkamaan puheenjohtajana, mutta päätti lähteä valinnan jälkeen vuodeksi opintomatkalle Yhdysvaltoihin. Tätä järjestelyä en pitänyt hyvänä.

Kuopion puoluekokouksessa vt. puheenjohtajaksi valittiin Anneli Jäätteenmäki. Syksyllä 2001 Keskusta siirtyi Rovaniemellä pidetyn puoluevaltuuskunnan kokouksen tekemällä päätöksellä Eurooppa-politiikassaan Lipposen linjalle. Prosessi Keskustan Eurooppa-linjan kääntämiseksi alkoi jo vuotta aiemmin. Sen taustat tulivat julkisuuteen Unto Hämäläinen *Helsingin Sanomissa* 12.11.2000 julkaistussa kolumnissa.

Kirjoituksen otsikko oli ”Jäätteenmäen hankala valinta”. Siinä todettiin pääministeri Paavo Lipposen vedonneen pari viikkoa aiemmin Keskustaan saadakseen aikaan uutta yhteistyötä Eurooppa-politiikassa.

Keskustassa onkin oltu varovaisen myönteisiä hallituksen toiveisiin. Sijaispuheenjohtaja Anneli Jäätteenmäki ja eduskunnan suurta valiokuntaa johtava puolueen varapuheenjohtaja Matti Vanhanen ovat silminnähden väistäneet riita-tilanteita EU-politiikassa.

Aivan äskettäin Lipponen oli pitänyt Belgiassa yltiöfederalistisen puheen. ”Entäpä nyt?” kysyi Hämäläinen. Hallituksessa Lipposen ajatukset jaettiin hänen mukaansa verraten helposti varsinkin sen jälkeen ”kun Erkki Tuomiojasta tuli ministeri ja hallituksen uskollinen poika”.

Keskustalle ja varsinkin Anneli Jäätteenmäelle tilanne on perin hankala. Keskustan nuorempi väki haluaisi muuttaa puolueen EU-politiikkaa joustavammaksi ja notkeammaksi, suomeksi sanottuna lähemmäksi hallituksen linjaa.

Jäätteenmäeltä on kuulemma saatu ymmärtämystä näille hankkeille. Aika linjanmuutokselle olisi juuri nyt otollinen, sillä Esko Aho on Amerikassa ja ikuisen kriitikon Paavo Värysen asemat ovat heikentyneet.

Tuki hallituksen EU-politiikalle olisi kuin rahan panemista pankkiin. Hyvän koron voisi saada viimeistään seuraavien eduskuntavaalien jälkeen hallitusneuvotteluissa, linjanmuuttajat laskevat. Keskustaa ei ainakaan EU-politiikan takia pudotettaisi hallituksesta.

Ongelma on vain siinä, että keskustalla on voimassa puoluepäätökset. Ne ovat kaikessa ristiriidassa Lipposen puheen kanssa. Niissä kielletään pienikin haikailu EU:n kehittämiseksi liittovaltioksi. Jäätteenmäen pitäisi teettää uudet päätökset ja kumota vanhat kannat.

Ne ”uudet päätökset” Anneli Jätteenmäki teetti yhdessä Matti Vanhasen kanssa vuotta myöhemmin Rovaniemen puoluevaltuuskunnan kokouksessa. *Helsingin Sanomat* otsikoi kokousuutisensa ”Keskusta: Suomi vahvasti mukaan EU:n kehittämiseen. Väyrysen leiri pani tiukasti kampoihin puolueen EU-linjasta”.

Puheenjohtaja Esko Aho oli palannut Amerikasta, mutta ei ollut paikalla. Hän oli kuitenkin osallistunut Eurooppa-ohjelman valmisteleeseen ja johtanut puhetta työvaliokunnassa, kun ohjelmasta tehtiin esitys puoluehallitukselle ja edelleen puoluevaltuuskunnalle.

Rovaniemellä käsittelyyn tuli ohjelmaluonnos, joka merkitsi EU:n ylikansallisten toimielinten, komission ja parlamentin, aseman vahvistamista jäsenvaltioita edustavan ministerineuvoston kustannuksella. Vanhanen ja Jätteenmäki kannattivat voimakkaasti ohjelmaluonnosta. He korostivat Lipposen sanoin vahvan komission olevan pienten jäsenmaiden etu.

Ylä-Savoa edustanut Ossi Martikainen ehdotti Väyrysen leirin puolesta kannanottoa, jonka mukaan komissio olisi saatettava ministerineuvoston alaisuuteen budjetti- ja lainsäädäntöasioissa. Äänestyksessä puoluejohdon linja voitti äänin 69–40.

Helsingin Sanomien uutisen mukaan Jätteenmäki sanoi, että Keskustalla on oltava pysyvä EU-linja, jonka takana se voiseistä sekä oppositiossa että toivottavasti suurimpana hallituspuolueena. Minun todettiin ihmetelleen, miksi Keskustan pitää jo nyt sitoa kätensä tulevissa hallitusneuvotteluissa.

On ilmeistä, että Keskusta olisi voittanut eduskuntavaalit jopa selvemmin numeroin, jos puolueen Eurooppa-linja olisi ollut ennallaan. Suurimpana puolueena olisimme päässeet

muuttamaan Suomen linjan. Tämä olisi avannut mahdollisuuden tiiviiseen yhteistyöhön Ruotsin kanssa, jonka sosialidemokraattinen hallitus oli samoilla linjoilla kuin Keskusta oli aiemmin ollut.

Jätteenmäen johdolla Keskusta voitti vaalit. Olimme niukasti suurempi puolue kuin SDP, joten jo vakiintuneiden pelisääntöjen mukaan Jätteenmäestä tuli pääministeri. Voiton saavuttamisessa ratkaiseva merkitys oli sillä, että Jätteenmäki hyökkäsi Lipposen ulkopoliittista toimintaa vastaan. Hän väitti Lipposen olleen viemässä Suomea Yhdysvaltain johtamaan Irak-koalitioon. Jätteenmäki viittasi hallussaan oleviin asiakirjoihin.

Vaalien jälkeen ryhdyttiin selvittämään, kuinka Jätteenmäki oli saanut salaiset asiakirjat haltuunsa. Syy vieritettiin presidentin avustajana toimineen Martti Mannisen harteille. Hän menetti virkansa ja sai oikeuden tuomion.

Professori Henrik Meinander on arvellut, että presidentti Tarja Halonen olisi ollut täysin tietoinen Mannisen toiminnasta. Olen taipuvainen uskomaan tähän. Jätteenmäen voitto oli mieluisa myös Tarja Haloselle. Paavo Lipponen oli ollut ja oli ulko- ja Eurooppa-politiikassaan oikeistolaisella linjalla. Kerrotaan, ettei hän paljon Halosen mielipiteistä piitannut. Lipponen kohteli presidenttiä yliolkaisesti.

Jätteenmäen voiton myötä Halonen sai pääministeriksi kanssaan samanmielisen naispoliitikon. Vaalitulokset siirsi Lipposen sivuun pääministerin paikalta, mutta SDP jatkoi uudessakin hallituksessa. Ulkoministerinä jatkoi puolueen vasemmistosiipeen lukeutuva Erkki Tuomioja. Unelmatulos Haloselle. Pääministerin pikainen vaihtuminen oli ikävää, mutta ulkopoliitikassa kokematon ja korrektisti käyttäytyvä Matti Vanhanen oli hänkin presidentille mieluisa yhteistyökumppani.

Anneli Jäätteenmäen poliittisessa linjassa oli aineksia sekä liberalismista että perinteisestä keskustapolitiikasta. Aluepolitiikassa Jäätteenmäki edusti perinteistä Keskustan linjaa. Liberalismi tuli esiin lähinnä Eurooppa-politiikassa, henkilöratkaisuissa ja suhtautumisessa moraalikysymyksiin.

Anneli Jäätteenmäki teki kovasti työtä saadakseen Hämeenlinnan puheenjohtajanvaalissa toiseksi jääneen Olli Rehnin kansanedustajaehdokkaaksi. Minun ehdokkuuteeni Jäätteenmäki suhtautui ynseästi. Jättäydyin sivuun ensimmäisen kerran yli kolmeenkymmeneen vuoteen. Ajattelin, ettei minulle olisi ollut tilaa Jäätteenmäen johtamassa puolueessa. Ministerilistaa kootessaan Jäätteenmäki suosi nuoria liberaalinaisia. Liisa Hyssälän hän joutui ottamaan ministeriksi vastoin tahtoaan.

Jäätteenmäen ero oli dramaattinen tapahtuma. Jälkikäteen on arveltu, että hän olisi voinut jatkaa, jos oma puolue olisi häntä tukenut. Uskon sen. Selvää on, että Jäätteenmäestä olisi tullut pitkäaikainen pääministeri, jos hän olisi muodostanut sinivihreän hallituksen, kuten sekä ennen vaaleja että niiden jälkeen ehdotin.

Jäätteenmäen eroon liittyy erikoisia piirteitä. SDP:n osalta se saattoi olla myös Paavo Lipposen kosto sekä Jäätteenmäelle että Haloselle. Lipposen on täytynyt olla raivoissaan, kun sai tietää, että hänet kaataneen Irak-keskustelun taustalla oli tietovuoto Halosen esikunnasta.

Keskustassa oli monenlaista tyytymättömyyttä. Puheenjohtajavalinta jätti kolhuja. Ministerivalinnoissa oli sivuutettu vaikutusvaltaisia miehiä. Seppo Kääriäinen jäi sivuun, vaikka hän oli voimakkaasti tukenut Jäätteenmäen valintaa ensin sijaisjohtajaksi ja sitten puheenjohtajaksi. Unto Hämäläiseltä hän oli saanut mainesanan ”kuningattarentekijä”.

Eduskuntaryhmässä oli erilaisia kuppikuntia. Ryhmää johtivat käytännössä Seppo Kääriäinen ja Timo Kalli. Hannu Lehtilän kirjoittamassa elämäkertakirjassa *Politiikan myrskyissä* Kääriäinen tuo esiin kitkeryyttään siihen, että Jätteenmäki oli ottanut mieluummin Mauri Pekkarisen kuin hänet hallituksensa kauppaja- ja teollisuusministeriksi. Saamaansa varapuhemiehen paikkaan hän vakuutti kuitenkin olleensa tyytyväinen.

Matti Vanhasesta tuli sattumapääministeri. Hän oli jäänyt Hämeenlinnan äänestyksessä neljänneksi. Minäkin sain enemmän ääniä. Jätteenmäen erottua Vanhanen sopi sekä Keskustalle että SDP:lle. Hän ei herättänyt intohimoja. Kauppaja- ja teollisuusministeri Mauri Pekkarisestakin keskusteltiin.

Kehotin pääministerin paikalta väistynyttä Anneli Jätteenmäkeä jatkamaan puolueen puheenjohtajana. Timo Kalli antoi hänelle toisenlaisen ”neuvon”. Seppo Kääriäinen antoi neuvonsa julkisuudessa. Iisalmen Sanomissa julkaistussa haastattelussa hän vaati Anneli Jätteenmäkeä eroamaan myös puolueen puheenjohtajan tehtävästä. Juttu oli otsikoitu ”Kääriäinen: Puheenjohtajan vaihto välttämätön”.

Jätteenmäkeä Kääriäinen ei millään tavalla puolustanut. Toimittaja totesi monen olevan yhä ymmällään Jätteenmäen ”jokseenkin järjettömistä toimista ja sanomisista”. Kääriäinen yhtyi tähän ja sanoi: ”En erittele, mutta isoja aukkoja on vieläkin. Poliisitutkimus tuo varmaan hieman valaisua.”

Jutussa todetaan, että jos ja kun seuraava pääministeri on Matti Vanhanen, puolustusministerin paikka jää auki. Kääriäinen oli antanut ymmärtää, ettei hänellä ollut sille paikalle ”suurta pyrkymää”. Hän korosti, että päätösvallan täytyy olla Vanhasella. Tultuaan valituksi pääministerin tehtävään Vanhanen ptyysi puolustusministeriksi Seppo Kääriäinen.

Jäätteenmäki jätti paikkansa puolueen johdossa. Kun Matti Vanhanen oli tullut pääministeriksi, hänet valittiin ylimääräisessä puoluekokouksessa myös puolueen puheenjohtajaksi. Puoluekokouksessa Matti Vanhanen korosti puolueen yhteistyökykyä ja julisti, että tahtopolitiikan aika on ohi. Kauhistuin ja vastasin heti: ”Jos toisilla on tahtoa ja meillä on vain yhteistyökykyä, meidän tahtomme on toisten taskussa.” Aluksi Vanhanen antoi sosialidemokraattien määrätä tahdin, mutta kauden loppupuolella hän terhakoitui.

Vuoden 2006 presidentinvaaleissa Matti Vanhanen oli Keskustan ehdokkaana. Hän jäi kolmanneksi vajaan 19 prosentin ääniosuudellaan. Toisella kierroksella Tarja Halonen voitti niukasti Sauli Niinistön.

Vuoden 2007 eduskuntavaaleissa Keskustan kannatus aleni, mutta puolue pysyi suurimpana puolueena. Matti Vanhanen jatkoi pääministerinä. Kun SDP menetti kannatustaan, hallituskumppaniksi tuli Kokoomus.

Toista hallitustaan Vanhanen johti määrätietoisesti. Hänellä oli vahva ote erityisesti talous- ja sosiaalipolitiikkaan. Vanhanen oli ennen muuta kalliolaista poliitikkotyyppiä, yhteisten asioiden hoitaja. Vanhasen poliittinen linja muotoutui paljolti häntä ympäröineiden henkilöiden vaikutuksesta. Toisaalta: itse hän nämä henkilöt pääosin valitsi.

Henkilövalinnoissa Vanhanen otti huomioon erilaiset näkemykset. Jarmo Korhosen neuvosta hän asetti minut ehdolle toisen hallituksensa jäseneksi, ensin maatalousministerin ja sitten ulkomaankauppa- ja kehitysministerin tehtävään. Maatalousministeriksi tuli toinen varttunut poliitikko Sirkka-Liisa Anttila. Se oli oikea ratkaisu.

Minut valittiin eduskuntaryhmän ja puoluehallituksen yhteiskokouksessa toimitetussa äänestyksessä töihin ulkoministeriöön.

Vanhanen perusteli valintaani sillä, että ulkomaankauppa- ja kehitysministerin tuli vastata Keskustan ministeriryhmän osalta koko ulkoministeriön asioista. Hänen vetoamuksestaan huolimatta voitin Antti Kaikkosen vain muutaman äänen enemmistöllä.

Seppo Kääriäinen olisi kaikkein mieluummin ryhtynyt elinkeinoministeriksi, mutta se paikka oli jo ennalta läänitetty Mauri Pekkariselle. Kääriäinen pettyi ja katkeroitui, kun hänen havittelemansa puolustusministerin paikka meni neuvotteluisissa Kokoomukselle. Tästä sai Matti Vanhanen myöhemmin maksaa ja Mari Kiviniemi kiittää.

Tätä tapausta Kääriäinen ei Lehtilän kirjassa mitenkään kommentoi. Hän toteaa kuitenkin minun tulleen ministeriksi saranan puolelta. Eduskunnan kuppilassa leviteltiin järjetöntä väitettä, että olin uhannut erota puolueesta tai ainakin eduskuntaryhmästä, jos en pääse ministeriksi.

Kun Matti Vanhanen pyysi minua ministeriksi, hänellä oli kaksi ehtoa. Minun oli pysyttävä hallituksessa koko vaalikauden ajan, ja hän hoitaa Keskustan osalta Eurooppa-politiikan.

Eurooppa-politiikassa Vanhanen jatkoi Lipposen linjalla, mutta oli pääministeriksi tultuaan kehittänyt uuden tavan sen määrittelemiseen. Suomen tuli toimia unionin yhtenäisyyden vahvistamiseksi ja olla tästä syystä mukana kaikessa yhdentymisessä. Käytännössä tämä johti samaan kuin Lipposen pyrkimys viedä Suomi kaikkiin ytimiin. Johtaessaan toista hallitustaan Vanhanen omaksui vähemmän federalistisen linjan.

Aluepolitiikka oli toinen politiikan lohko, josta olin ollut ja olin Vanhasen kanssa eri mieltä. Vanhasella oli se ajatus, että Keskustan pitää myötäillä Kokoomuksen, SDP:n ja cityvihreiden keskittävää aluepolitiikkaa, jotta saisimme hyväksyntää ja kannatusta pääkaupunkiseudulla. Vanhasen johtamat hallitukset

tekivät keskittymistä edistäviä ratkaisuja muun muassa liikenneinvestoinneissa ja korkeakoulupolitiikassa.

Minulla on taas ollut urani alusta alkaen se käsitys, että Keskustan tulee ajaa radikaalia aluepolitiikkaa, jolla ylläpidetään maaseudun ja maakuntien elinvoimaa ja hillitään työpaikkojen ja väestön liiallista keskittymistä suuriin keskuksiin. Väkevä aluepolitiikka ylläpitää parhaimmin maaseudun ja maakuntien ihmisten luottamusta puolueeseen. Tällä politiikalla Keskusta menestyy parhaiten myös pääkaupunkiseudulla. Kokemus on osoittanut tämän linjan oikeaksi.

Vanhasella oli sama johtamistapa kuin Lipposella. Kukin ministeri hoiti hallitusohjelman pohjalta oman toimialansa asiat, ja pääministeri antoi hänelle tukensa. Poliittisesti kiistanalaisissa asioissa neuvoteltiin ministeriryhmien kesken. Keskustan ministeriryhmässä otettiin esille myös omien ministerioiden hoidossa olleita asioita, jos niistä oli keskinäisiä erimielisyyksiä. Eniten ristiriitoja aiheutui ympäristö- ja kunta-asioissa.

Ympäristöpolitiikassa Paula Lehtomäki valitsi cityvihreän linjan. Hän vastasi Keskustan osalta koko ministeriön asioista. Valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista käydyissä neuvotteluissa Lehtomäki hyväksyi keskittämispolitiikkaa tukevan version, jota jouduttiin valtioneuvoston käsittelyssä korjaamaan.

Matti Vanhanenkin tarttui asiaan. Käyty keskustelu vaikutti hänen linjanvetoihinsa. Syksyn 2008 kuntavaaleissa Vanhanen otti kantaa keskittämispolitiikkaa vastaan ja esitti, että pääkaupunkiseudullekin oli pyrittävä saamaan aikaan puutarha-kaupunkeja. Vuoden 1962 Kemin puolueohjelma heräsi henkiin. Hallituskauden edetessä Vanhasen poliittinen linja kehittyi muutenkin alkiolaiseen suuntaan.

Toisella pääministerikaudellaan Matti Vanhanen oli vahva johtaja sekä sisä- että Eurooppa-politiikassa. Meille syntyi hänen kanssaan hyvä yhteistyö. Vaikka olimme Eurooppa- ja aluepolitiikan linjasta eri mieltä, hän kuunteli mielipiteitäni ja otti ainakin jossakin määrin ne huomioon.

* * *

Matti Vanhasen ero pääministerin paikalta on edelleen suuri arvoitus. Julkisuuteen kerrotut perustelut eivät ole olleet ollenkaan uskottavia.

Vanhasen toista pääministerikautta varjosti eduskunta-vaalien rahoituksesta syntynyt kohu. Se käynnistyi Timo Kallin antamasta haastattelusta, jossa hän sanoi jättäneensä osan saamastaan vaalirahoituksesta ilmoittamatta oikeusministeriölle, kun siitä ei laissa ollut määrätty sanktioita.

Vanhasen ja Keskustan vaalirahoituksesta ei löytynyt mitään laitonta. Puolue ja ehdokkaat joutuivat palauttamaan osan saamastaan rahoituksesta sen vuoksi, että yhden lahjoittajista katsottiin toimineen lain vastaisesti. Vaalirahoituksesta annettuja säännöksiä täsmennettiin.

Keskusta joutui julkisuudessa vaikeuksiin myös sen vuoksi, että puolueen sisäisessä linjataistelussa vaalirahoitusta käytettiin aseena puoluesihteerin Jarmo Korhosta vastaan. Roiskeet tahrasivat Vanhasenkin mainetta. Korhostakaan ei perusteellisen tutkinnan jälkeen syytetty mistään.

Syksyllä 2009 kohua syntyi Vanhasen lautakasasta, väitteistä, että hän olisi saanut laittomasti rakennustarvikkeita vuosia aiemmin rakentamaansa omakotitaloon. Siihenkin Vanhanen todettiin syyttömäksi.

Syksyn mittaan syntyi paineita Vanhasen syrjäyttämiseksi puolueen puheenjohtajan paikalta. *Helsingin Sanomissa*

julkaistiin lokakuun lopulla Jaakko Hautamäen tekemä varapuhemies Seppo Kääriäisen haastattelu. Otsikko kiteytti haastattelun sisällön: ”Kääriäinen ei usko Vanhasen nyt nauttiman tuen kauaa lämmittävän. Kääriäinen haluaa nuoren haastajan Vanhaselle. ’Minä toivon, että Keskusta osoittaisi uudistuskyykyä.’”

”Nuori voima ja uudet ajatukset ovat hakusessa”, sanoi Kääriäinen ja toivoi Lahden puoluekokoukseen haastajia puolueen johtoviisikolle. ”Koskee myös puheenjohtaja Matti Vanhasta ja puoluesihteerin Jarmo Korhosta.” Toimittaja arveli Kääriäisen tukevan Paula Lehtomäen valintaa. Haastattelu julkaistiin aivan puolueristeilyn edellä. Siellä Paula Lehtomäen arvioitiin käyneen puheenjohtajakampanjaa.

Ilmeisesti Matti Vanhanen sai syksyn mittaan varmuuden siitä, että Kääriäinen ja Kalli eivät tue hänen uudelleenvaalintaansa seuraavan vuoden puoluekokouksessa. Puolueen johtoon he halusivat nuoren liberaalinaisen Paula Lehtomäen tai Mari Kiviniemen. Näköpiirissä oli tappio puheenjohtajaäänestyksessä.

Matti Vanhanen päätti, ettei lähde taistelemaan asemastaan. Olin pahoillani. Hänellä oli kaikista vaikeuksista huolimatta parhaat mahdollisuudet johtaa puolue hyvään vaalitulokseen ja turvata sen vaikutusmahdollisuudet. Uskon, että Matti Vanhasen johdolla Keskusta olisi säilyttänyt vuoden 2011 vaaleissa asemansa Suomen suurimpana puolueena. Vanhanen ilmoitti olevansa valmis jatkamaan pääministerinä seuraaviin eduskuntavaaleihin saakka, mutta tämä ajatus ammuttiin heti alas.

Lähdin ehdokkaaksi vaaliin, jossa valittiin puolueelle puheenjohtaja ja Suomelle pääministeri. Kun Paula Lehtomäki yllättäen kieltäytyi, Kääriäinen ryhtyi julkisestikin ajamaan Mari Kiviniemen valintaa. Kiviniemi oli pudonnut edellisessä

puoluekokouksessa varapuheenjohtajan paikalta. Nyt hän nousi puheenjohtajaksi ja pääministeriksi.

Kiviniemi epäonnistui. Hänen pääministerikautensa typistyi vajaaksi vuodeksi. Vuoden 2011 eduskuntavaaleissa Keskusta koki historiansa raskaimman vaalitappion. Suurimpia syitä olivat Eurooppa-politiikan linja, hajajätevesiasetus, PARAS-hanke ja aluepolitiikan jääminen muiden asioiden varjoon.

Eurooppa-politiikassa Keskusta ei kyennyt erottautumaan Kokoomuksesta, joka oli valmis hyväksymään kaikki euroalueen kriisin ratkaisemiseksi esille tulleet esitykset. Ajoimme Mauri Pekkarisen kanssa tiukempaa linjaa, mutta pääministerin kautta puolue samaistui Kokoomukseen. Enemmistö Keskustan äänestäjistä vastusti aikanaan Suomen liittymistä unioniin. Tästäkin syystä kriisimaiden tukemiseen suhtauduttiin hyvin kielteisesti.

Ympäristöpolitiikan symboliksi tuli edellisessä hallituksessa hyväksytty hajajätevesiasetus, jota Paula Lehtomäki ei suostunut muuttamaan. Pääministeri Kiviniemi tuki Lehtomäkeä, joka oli valmis esittelemään vain lykkäyksiä ja lievennyksiä sen toimeenpanoon. Eduskunnassa asiasta syntyi Keskustalle hyvin vahingollinen kiista, joka ratkesi lopulta siten, että asetukseen sisältyneitä normeja kuitenkin muutettiin. Maaseudulla asuvilla on ollut muutoinkin yllin kyllin ongelmia, kun palvelut ovat heikentyneet ja tiestö rapistunut. Ihmiset eivät voineet kerta kaikkiaan ymmärtää, että heidän elämänsä vaikeutettiin järjettömällä ja suurilla kustannuksilla aiheuttavilla vaatimuksilla jätevesien puhdistamiseksi. Tässä toinen syy vuoden 2011 tappioon.

Pääministeri Matti Vanhanen ja hallinto- ja kuntaministeri Hannes Manninen olivat päättäneet kunta- ja palvelurakennus-

uudistuksen eli PARAS-hankkeen toteuttamisesta hallituksen ns. puoliväliriihessä keväällä 2005 ilman minkäänlaista puolueen sisäistä valmistelua.

Kuntaministeri ja peruspalveluministeri Liisa Hyssälä olisivat voineet käynnistää uudistuksen virkatöinään vapaaehtoisuuden pohjalta. Säädettiin kuitenkin puitelaki, jolla kuntia ryhdyttiin ylhäältä päin pakottamaan kuntaliitoksiin tai yhteistoimintaluueisiin, joilla on vähintään noin 20 000 asukkaan väestöpohja. PARAS-hanke oli toki monin verroin parempi kuin Kataisen hallituksen ajama kunta- ja SOTE-uudistus, sillä yhteistoiminta oli siinä tasavertainen vaihtoehto liitoksille. Sekin kuitenkin jätti pienemmät kunnat suurempien armoille ja johti useisiin huonosti harkittuihin kuntaliitoksiin.

Kunnissa toivottiin joustavuutta PARAS-hankkeen toteuttamiseen. Toimiessaan Vanhasen II hallituksen hallinto- ja kuntaministerinä Mari Kiviniemi oli ajanut uudistusta hyvin tiukasti. Jääräpäisyytensä vuoksi hän menetti vuoden 2008 puoluekokouksessa paikkansa puolueen varapuheenjohtajana. Kun Kiviniemi valittiin kaksi vuotta myöhemmin puolueen puheenjohtajaksi ja pääministeriksi, hän varmisti kuntalinjansa jatkon valitsemalla seuraajakseen kanssaan samannimisen Tapani Töllin. PARAS-hanke oli kolmas syy kevään 2011 vaalitappioon.

Aluepolitiikasta valmistelin puoluejohdon pyynnöstä kannanoton, jolla olisimme haastaneet sinipunapuolueiden ja cityvihreiden keskittävän metropolipolitiikan. Kiviniemi esti sen hyväksymisen vedoten siihen, että jotkut helsinkiläiset ehdokkaat eivät sitä hyväksyneet. Selkeän aluepoliittisen linjan puuttuminen oli neljäs keskeinen syy puolueen vaalitappioon.

Eduskuntavaalien jälkeen Kiviniemen virheet jatkuivat. Pahin niistä oli puoluejohdon toiminta presidenttiehdokasta

valittaessa. Se ei suurin surminkaan ollut valmis hyväksymään ehdokkaaksi puolueen kunniapuheenjohtajaa. Ykkösehdokas oli Olli Rehn, joka panttasi vastaustaan elokuun loppupuolelle saakka. Hänen kieltäytyttyään puoluejohto pyrki löytämään minulle jonkun muun vastaehdokkaan jäsenvaaliin. Kuka tahansa olisi kelvannut, mutta kukaan ei suostunut. Elokuulla puolueen kannatus oli vajonnut jo 12 prosentin tuntumaan.

Olli Rehnin nimi ei tullut esiin hetken mielijohteesta. Puolueen johto oli heti valituksi tultuaan ryhtynyt valmistelemaan hänen nimeämistään presidenttiehdokkaaksi. Hänen ehdokkuudesta puhuttiin julkisesti jo eduskuntavaalien lähestyessä.

Pelkäsin, että Rehnin esilläolo ainoana mahdollisena Keskuksen presidenttiehdokkaana vaikuttaisi heikentävästi puolueen vaalitulokseen. Siksi ilmoitin jo ennen eduskuntavaaleja, että olen käytettävissä. Ajattelin, että saisin tästä myös nostetta vaalityöhöni. Tämäkään ei auttanut. Kun puolueen kannatus romahti Uudellamaallakin, en tullut edes valituksi. Eduskuntavaaleissa kokemastani tappiosta huolimatta ryhdyin presidenttiehdokkaaksi

Jotkut pitivät minua liian vanhana. Nämä puheet loppuivat, kun SDP nimesi ehdokkaakseen 70-vuotiaan Paavo Lipposen. Lipposen vaalimenestys oli heikko. Osa SDP:n nuoremista äänestäjistä tuki mieluummin Pekka Haavistoa. Meidän kampanjamme onnistui hyvin. Vaalien lähestyessä nousin mielihetimituksissa kärkijoukkoon. Myös puolueen luottamus äänestäjien keskuudessa vahvistui samaan tahtiin.

Loppuvaiheessa pelattiin taas mediapeliä. Järvenpään lukiossa järjestetyssä tv-keskustelussa minulle yritettiin lyödä luu kurkkuun heti keskustelun alussa, kun yksi lukiolaisista esitti vanhempiansa kertomuksiin viitaten ikävän kysymyksen toiminnastani 1980-luvulla.

Vaalien jälkeen kysyjä lähetti minulle sähköpostiviestin, jossa hän pahoitteli kysymyksen ikävää laatua ja sitä, että se ei antanut minulle tilaisuutta kertoa juuri presidentin viran kannalta olennaisista mielipiteistäni. Kysymyksen valinta ei kuitenkaan ollut omissa käsissäni, hän kirjoitti.

Lukiolainen jatkoi, että hän oli vaalien jälkeen alkanut arvostaa minua paljon enemmän. Hän ei ollut itse minua äänestänyt, mutta olisi mieluusti toivonut minun jatkavan toiselle kierrokselle. Lukiolainen kirjoitti, että olisin ollut loistava vastus Niinistölle. Hän toivotti paljon tsemppiä ja menestystä urani jatkolle.

Niinpä. Olisin todellakin ollut ”loistava vastus Niinistölle” ja saattanut voittaa hänet. Joka tapauksessa olisi käyty linjavaali, jossa olisivat olleet esillä ne päävaihtoehdot, jotka ovat kamppailleet Suomen ulko- ja sisäpolitiikan suunnasta kautta vuosikymmenten.

Mielipidemittausten perusteella olin pääsemässä toiselle kierrokselle. Sosiaalisessa mediassa käyty some-peli muutti kuitenkin asetelman. Haaviston joukot saivat aikaan siinä melkoisen pöhinän väittämällä, että yksi minun tv-mainoksistani oli suunnattu Haavistoa ja yleensäkin sukupuolisia vähemmistöjä vastaan. Väitteet levisivät myös joukkoviestimiin.

Esiinnyin mainoksessa Vuokko & Paavo -mukin kera ja sainoin, että talossa pitää olla isäntä – niin ja emäntä. Aluksi mainos oli muodossa ”talossa pitää olla isäntä”. Tämä versio katsottiin kuitenkin sovinnistiseksi ja niinpä siihen lisättiin sanat ”niin ja emäntä”.

Jokainen mainoksen nähnyt tiesi, ettei siinä ollut mitään sopimatonta. Kiinnostus sitä kohtaan oli suuri. Sitä oli ladattu verkkosivuiltani lähes 100 000 kertaa. Mainostoimisto ja puoluetoimisto ehdottivat, että ajaisimme mainosta lauantaina

ja sunnuntaina muutaman ylimääräisen kierroksen. Ajat varattiin. Rahaa oli kassassa.

Mari Kiviniemi kuitenkin ehdottomasti vastusti tätä ajatusta. Hän vetosi myös miehensä Juha Louhivuoren mielipiteeseen. En ryhtynyt riitelemään hänen kanssaan.

Uskon, että isäntä-emäntä-mainoksen esittäminen olisi kääntänyt media- ja some-pelin eduksemme. Haaviston joukkojen parjauskampanjalta olisi mennyt pohja, ja huomio olisi kiintynyt suosittuun mukikampanjaamme. Kun emme kyenneet vastaamaan Haaviston joukkojen some-hyökkäykseen samoin ase-in, olisimme voineet puolustautua joukkoviestinnän keinoin. Sen Kiviniemi esti.

Pekka Haavisto oli itsekin yllättyneet pääsystään toiselle kierrokselle eikä ollut siihen lainkaan valmistautunut. Toisella kierroksella olivat ehdokkaat, joiden mielipiteissä ei ollut paljon eroa. Sen lopputulos oli ennalta täysin selvä.

Sauli Niinistö on onnistunut viranhoidossaan. Olen pitänyt häneen yhteyttä erityisesti nuorten syrjäytymiseen ja ulkopoliitiikkaan liittyen.

Viime syksynä evästin Niinistöä hänen tapaamiseensa presidentti Barack Obaman kanssa. Pidin tärkeänä, että Suomi nostaa Pohjoismaiden ja Yhdysvaltain välisen yhteistyön asiailistalle kehityspoliitiikan. Tein edellisen hallituksen kehitysministerinä menestyksellisen aloitteen EU:n ja USA:n välisen kestävän kehityksen kumppanuuden aikaansaamiseksi. Tiesin Obaman antaneen tälle hankkeelle vahvan henkilökohtaisen tuen.

Kehityspoliitiikka tuli mukaan Tukholman tapaamisen julkilausumaan. On tärkeää, että siitä tulee keskeinen kysymys tulevaan yhteydenpitoon. Pohjoismaat antavat yhdessä virallista kehitysapua vuosittain noin 14 miljardia dollaria eli noin

puolet Yhdysvaltain antamasta avusta. Kehityspolitiikalla on pohjoismaisessa yhteistyössä vankat perinteet.

Toinen yhteydenpitomme aihe on ollut toiminta nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Saimme tilaisuuden käydä tästä aihepiiristä perusteellisen keskustelun, kun presidentti Niinistö vieraili viime syyskuun alussa Pohjanrannassa Meri-Lapin ruokamesseilla. Mukana oli meidän omien lastensuojeluyritystemme johtajien lisäksi muita lastensuojelun asiantuntijoita.

Tiedämme vasta kahden vuoden kokemuksen perusteella, mikä on Sauli Niinistön linja tasavallan presidenttinä. Hänen oma oikeistolainen ajattelutapansa tunnetaan, mutta hän näyttää olevan valmis ottamaan huomioon muiden mielipiteet.

Ulkopolitiikkaan tasavallan presidentillä on eniten vaikutusvaltaa. Niinistö ei näytä ajavan aktiivisesti Suomen liittymistä NATO:on, mutta epäilemättä hän myötäilee siihen tähtääviä pyrkimyksiä. Suhteillemme Venäjään hän näyttää antavan oikean painoarvon.

Eurooppa-politiikka kuuluu vain pieneltä osalta tasavallan presidentin toimivaltaan. Niinistöllä tuntuu olevan aitoa huolta euroalueen kehityksestä ja sen vaikutuksista Suomen talouteen ja omaan päätösvaltaan. Tästä hän kantaa ministerivuosiensa mieskohtaista vastuuta.

5. Suomen linjan ratkaisee Suomen kansa

Vaikka en tullut valituksi, ehdokkuudellani presidentin vaaleissa oli suuri poliittinen merkitys. Kampanjan aikana saatoin nostaa esiin tulevaisuuden kannalta tärkeitä asioita ja kertoa oman näkemykseni Suomen linjasta. Kampanjani avulla

palautin Keskustaa alkioalaiselle linjalle ja sain vahvistetuksi äänestäjien luottamusta puolueeseen.

Presidentinvaalien jälkeen ryhdyttiin valmistautumaan Rovaniemen puoluekokoukseen. Asetuin ehdolle puheenjohtajan vaaliin. Sen kautta oli ratkeava Suomen Keskustan ja Suomen tuleva linja.

Ajattelin, että puolueen oli katastrofaalisen vaalitappion jälkeen palattava aatteellisille juurilleen. Ajattelin, että pystyisin presidentinvaaleissa saavuttamani menestyksen siivittämänä viemään puolueen voittoon sekä syksyn kuntavaaleissa että vuoden 2014 eurovaaleissa ja vuoden 2015 eduskuntavaaleissa.

Lähdin vaaliin voittajasuosikkina. Olin mielipidemittauksissa selvä ykkönen sekä koko kansan että keskustalaisten keskuudessa. Kun olin ilmoittautunut ehdokkaaksi, puolueen liberaalit ja eduskuntaryhmän kuppikunnat ryhtyivät kiivaasti etsimään minulle vastaehdokasta. Mari Kiviniemeä ei enää tuettu. Tuomo Puumalan voittoon ei uskottu.

Lopulta löytyi varapuheenjohtajan vaaliin jo ilmoittautunut Juha Sipilä, jonka tukena oli puolueen suurin piirijärjestö ja joka saattoi uskonnollisen taustansa vuoksi saada valtakunnallista kannatusta. Puolueen liberaalit ryhtyivät kannattamaan Sipilän valintaa. Seppo Kääriäinen joukkoineen lähti kaikin voimin heitä tukemaan. Voitin jäsenäänestyksen, mutta puoluekokouksessa Sipilän taakse koottu liittoutuma vei voiton.

Helsingin Sanomien toimittaja Unto Hämäläinen kertoi heti puoluekokouksen jälkeen julkaistussa kolumnissaan, että hän oli nähnyt Puumalan ja Sipilän kahtena. Puumalan selän takana seisoi Mauri Pekkarinen ja Sipilän takana Seppo Kääriäinen. Hämäläinen kirjoitti, ettei hän tätä pahemmin hätkähtänyt, kun oli nähnyt nämä ”sivupersoonat” Keskustan

puheenjohtajapelissä jo kolmenkymmenen vuoden ajan. Kolumnin arvio on oikea, mutta se kaipaa muutaman kommentin.

”Peli alkoi, kun Kääriäinen valittiin puoluesihteeriksi ja Väyrynen puheenjohtajaksi vuonna 1980. Silloin Pekkarinen tuki molempien valintaa. Se olikin viimeinen kerta, kun kolmikko oli samaa mieltä puheenjohtajanvaalissa”, kirjoitti Hämäläinen. Vuonna 1990 minun seuraajaani valittaessa me Hämäläisen mukaan Pekkarisen kanssa tuimme Esko Ahoa ja ”aiheutimme katkeran tappion Kääriäiselle”, joka pyrki puheenjohtajaksi.

On totta, että Pekkarinen oli Ahon innokas kannattaja. Minulle olisi sopinut yhtä hyvin sekä Ahon että Kääriäisen valinta. Kampanjoinnin aikana kävi kuitenkin ilmi, että Kääriäisellä ei ollut mitään mahdollisuutta voittoa. Tässä tilanteessa varmistelin Ahon valintaa.

Katkeruus on noussut vasta jälkikäteen, kun aika on kullannut Kääriäisen muistoja hänen silloisesta omasta kannatuksestaan. Hän myönsi ennen puheenjohtajan vaalia ja sen jälkeenkin, ettei hänellä ollut mitään mahdollisuutta tulla valituksi. Hän oli tyytyväinen päästyään vuoden 1991 eduskuntavaalien jälkeen vaikutusvaltaiseen asemaan eduskuntaryhmän puheenjohtajaksi.

Vuoden 1990 puoluekokouksen jälkeen me Unto Hämäläisen mukaan riitauduimme Ahon kanssa, jota Kääriäinen ja Pekkarinen ryhtyivät tukemaan. En riitautunut Ahon kanssa. Hän vain yksinkertaisesti ryhtyi suureksi yllätyksekseni heti valituksi tultuaan toteuttamaan poliittista isänmurhaa.

Kaikki kolme olivat toimineet 1970-luvulla minun avustajinani. Seppo Kääriäinen oli ollut poliittinen sihteerini opetusministeriössä ja Mauri Pekkarinen työvoimaministeriössä. Esko Aho oli avustanut minua jonkin aikaa ulkoministeriössä.

Mauri Pekkarisesta oli tullut Ahon tukimies jo 1980-luvun lopulla. Vuonna 1991 hänestä tuli Ahon hallituksen sisäministeri. Ahon puheenjohtajakaudella tiemme Pekkarisen kanssa erkanivat erityisesti Eurooppa-politiikassa. Kun Vanhasen ja Kiviniemen hallituksissa käsiteltiin tukijärjestelyjä euroalueen jäsenmaille, vedimme kuitenkin yhdessä Pekkarisen kanssa tiukkaa linjaa.

Energiapolitiikassa jouduimme eri kannalle, kun Pekkarinen yllättäen hyväksyi peräti kahden uuden ydinvoimalan rakentamisen. Tuin hänen alkuperäistä kantaansa, että tarvitaan korkeintaan yksi uusi voimala. Sisäpolitiikasta olemme olleet Pekkarisen kanssa yleensä samaa mieltä, mutta valtapolitiikan ratkaisuvaiheissa olemme joutuneet eri puolille. Suoraan tai välillisesti Pekkarinen on tukenut puolueen liberaalisiiven pyrkimyksiä.

Kääriäinen kuului tukijoihini siihen saakka, kun hän suostui syksyllä 1993 Ahon kutsuun tulla johtamansa hallituksen kauppaja- ja teollisuusministeriksi. Tässä yhteydessä Kääriäinen vaihtoi leiriä. Minulle hän ei puhunut aikeistaan ennakoon. Jälkikäteen Kääriäinen perusteli minulle, että se oli ehkä hänen viimeinen mahdollisuutensa päästä ministeriksi. Tulevaisuudessa emme olisi ehkä näitä paikkoja jakamassa.

Ministerin tehtävässä Kääriäisen kannatus heikkeni muun muassa sen vuoksi, että hän pyörsi aiemman jyrkän kielteisen kantansa ydinvoimaan. Lisäksi hän petti Pohjois-Suomen keskustavaen luottamuksen ajamalla kovin ottein läpi Veitsiluoto Oy:n fuusioimisen Enso-Gutzeit Oy:öön. Fusion taustalla oli 1980-luvun puolivälissä Pohjois-Suomen metsäteollisuuden omutusjärjestelyistä käyty kiista, jossa Keskusta oli puolustanut pohjoisen etuja jopa hallituskriisin uhalla.

Ministerin paikka satoi Kääriäisen myös Ahon Eurooppalinjaan. Tässä asiassa takinkäänös oli pahempi kuin energia-politiikassa. Sen on täytynyt ottaa koville.

Kääriäinen oli suhtautunut sekä aatteellisista että ulkopoliittisista syistä hyvin vastahakoisesti Suomen EU-jäsenyyteen. *Myrskyn silmässä* -teoksessa Kääriäinen perustelee laajalti ydinvoimakantansa muuttumista, mutta itsenäisen Suomen tärkeimpiä ratkaisuja, liittymistä unioniin ja euroalueeseen, kirjassa ei käsitellä sanallakaan.

Kun Keskustassa otettiin kantaa Suomen jäsenyyteen Euroopan unionissa, Kääriäinen oli Pekkarisen rinnalla Ahon keskeinen tukimies. Kun esille tuli Suomen siirtyminen talous- ja rahaliitto EMU:n kolmanteen vaiheeseen, Kääriäinen ja Pekkarinen joutuivat kovaan puristukseen. Aho halusi, että Keskusta olisi tukenut Suomen liittymistä euroalueeseen ensimmäisten maiden joukossa. Hän halusi ainakin lykätä ylimääräistä puoluekokousta niin pitkälle, että SDP ja ay-liike saisivat tehdä rauhassa ratkaisevat päätökset. Kääriäinen ja Pekkarinen antoivat kyllä lausuntoja puoluekokouksen varhaisen ajankohdan puolesta, mutta eivät asettuneet uhmaamaan Ahoa.

Keskustan perustelut kielteiselle kannalle Aho, Kääriäinen ja Pekkarinen rajasivat vain taloudellisiin näkökohtiin ja ainoastaan liittymisen aikatauluun. Jäsenyyden vaikutuksista liittovaltiokehitykseen ja sen kielteisistä taloudellisista seurauksista ei puhuttu. He katsoivat hyväksyneensä jo EU-jäsenyyden yhteydessä Suomen liittymisen euroon; heille kysymys oli vain ajankohdasta.

Vuoden 1990 tappionsa jälkeen Seppo Kääriäinen ei ole kertaakaan asettunut itse ehdolle puolueen puheenjohtajan tehtävään tai presidenttiehdokkaaksi. Sen sijaan hän on pyrkinyt

vaikuttamaan taustalla ja joskus julkisestikin kaikkiin keskeisiin henkilövalintoihin.

Vuoden 2000 puoluekokous olisi voinut olla Seppo Kääriäisen ”kultainen hetki”, mutta sen hän menetti. Hän oli toiminut vuosina 1994–2000 puolueen varapuheenjohtajana ja sijaistanut Esko Ahoa vuoden 2000 presidentinvaalikampanjan ajan. Kääriäinen oli vahva ehdokas Ahon seuraajaksi.

Hävittyään presidentinvaalin Esko Aho päätti jatkaa puheenjohtajana, mutta lähteä vuodeksi opintomatkalle Yhdysvaltoihin. Kääriäinen olisi voinut tulla valituksi Ahon varajohtajaksi ja myöhemmin puolueen puheenjohtajaksi, mutta terveys petti. Edessä olivat lepotauko ja väitöskirja. Varajohtajaksi valittiin Kääriäisenkin taustatuella Anneli Jätteenmäki. Tässä vaalissa olimme Kääriäisen kanssa samalla puolella.

”Ahon seuraajaksi vuonna 2002 Kääriäinen auttoi Anneli Jätteenmäkeä ja Pekkarinen Matti Vanhasta. Väyrynen kävi häviämässä tämän vaalin”, kirjoitti Hämäläinen. Kääriäinen ei nytkään tukenut Jätteenmäkeä julkisesti, mutta häntä pidettiin jälkikäteen kuningattarentekijänä.

Jätteenmäen erottua pääministerin ja puheenjohtajan tehtävistä puolueen johtoon nousi yksimielisellä päätöksellä Matti Vanhanen. Hänet valittiin sen jälkeen kolme kertaa uudelleen ilman äänestystä. Vanhasen puheenjohtajakaudella linjakiistat kanavoituivat puoluesihteerin vaaliin.

Vuoden 2006 Oulun 100-vuotisjuhlakokouksessa puoluesihteeriksi valittiin Etelä-Pohjanmaan piirin toiminnanjohtaja Jarmo Korhonen. Eero Lankia ei enää pyrkinyt jatkokaudelle. Liberaalisiiven ehdokkaana oli Mikko Alkio.

Alkio oli toiminut nuorisjärjestön puheenjohtajana 1990-luvun lopulla. Puoluesihteeriksi hän pyrki Matti Vanhasen avustajan tehtävästä. Aiemmin Alkio oli työskennellyt Euroopan

komissiossa Olli Rehnin kabinetissa. Vuoden 2008 alusta lähtien hän palveli Mauri Pekkarisen poliittisena valtiosihteerinä elinkeinoministeriössä. Tämän jälkeen Alkio vetäytyi poliittisesta toiminnasta, mutta tuki julkisesti Sauli Niinistöä vuoden 2012 presidentinvaaleissa.

Vuonna 2008 pidetyssä Joensuun puoluekokouksessa liberaalit yrittivät syrjäyttää Korhosen. Ehdolle asettui Paula Lehtomäen äitiysloman ajan ympäristöministerinä toiminut Kimmo Tiilikainen. Korhonen voitti selvin luvuin. Lahden puoluekokouksen edellä käynnistyi raju kampanja Jarmo Korhosta vastaan. Terävimpänä aseena oli vaalirahoituksesta syntynyt kohu. Puoluesihteeriksi valittiin Timo Laaninen. Liberaalit saivat ehdokkaansa myös puheenjohtajaksi, kun Mari Kiviniemi voitti toimitetun äänestyksen.

Unto Hämäläinen kirjoitti kolumnissaan, että Lahden puoluekokouksessa Kääriäinen tuki Vanhasen seuraajaksi Mari Kiviniemeä, jolle me Pekkarisen kanssa hävisimme.

Kun Matti Vanhanen juuri joulun alla 2009 ilmoitti luopuvansa puheenjohtajuudesta, en ajatellut voivani olla ehdokkaana. Sain kuitenkin runsaasti kannustusta ja mielipidemittauksissa myös vahvaa kannatusta. Päätin asettua ehdolle. Ajattelin, että kokemuksesta voisi olla hyötyä vaalissa, jossa Vanhaselle valittiin juuri eduskuntavaalien edellä seuraaja myös pääministerin tehtävään.

Keskustelin pariin otteeseen Mauri Pekkarisen kanssa. Toivoin, että hän ei asettuisi ehdolle ja harkitsisi mahdollisuutta tukea minun valintaani. Hän kuitenkin lähti mukaan kilpailuun.

Seppo Kääriäinen antoi julkisen tuen Mari Kiviniemelle. Aiemmin hän oli puuttunut henkilövalintoihin taustalla ja ilman julkisuutta. Mauri Pekkarinen oli tappioonsa tyytyväinen. Kampanjan yhteydessä Kiviniemi ja Pekkarinen ilmoittivat

olevansa sitä mieltä, että Esko Aho oli ollut puolueen siihenastisista puheenjohtajista paras.

Rovaniemen puoluekokouksen lähestyessä Seppo Kääriäinen ei enää tukenut Kiviniemeä, joka vetäytyi. Tämän jälkeen Kääriäinen ryhtyi kannattamaan Sipilää ja antoi hänelle loppuvaiheessa myös julkisen tukensa.

Asetuin ensimmäisenä ehdolle Rovaniemen puoluekokouksen puheenjohtajan vaaliin. Pekkarinenkin ilmoittautui mukaan, mutta luopui myöhemmin. Keskustelin hänen kanssaan esivaalin aikoihin. Toivoin, että hän tukisi minun valintaani tai pysyisi ainakin puolueettomana. Ymmärsin, että Pekkarinen ei ottaisi kantaa. Pian hän kuitenkin ilmoittautui Tuomo Puumalan tukijaksi.

Hämäläinen tiivisti, että vanhasta junttakolmikosta vain Kääriäinen saattoi poistua Rovaniemen puoluekokouksesta tyytyväisenä. Hän tuki näkyvästi Sipilää, joka valittiin. Tässä Hämäläinen ainakin osittain erehtyy.

Tietysti petyin vaalin tulokseen, mutta olin toisaalta varsin tyytyväinen Juha Sipilän valintaan. Kampanjan aikana totesin, että olimme lähes kaikista keskeisistä asioista samaa mieltä. Puoluekokouksen jälkeen käymiemme keskustelujen perusteella tyytyväisyyteni on vahvistunut.

Juha Sipilä näyttää edustavan Keskustan perinteistä aatteellista ja poliittista linjaa Santeri Alkiosta nykypäivään saakka. Myös tulevaisuudesta ajattelemme hyvin samalla tavalla. Juha Sipilästä saattaa tulla Keskustan puheenjohtajana ensimmäinen seuraajani, jonka poliittiseen linjaan voin olla tyytyväinen. Menestyäkseen hänen tulee rohjeta olla itsenäinen niiden suhteen, joiden tuella hänet puheenjohtajaksi valittiin.

Juha Sipilän johdolla puolue on kyennyt kohottamaan kannatustaan. Syyksi on sanottu, että puolue on ollut yhtenäinen.

Tämä on ollut paljolti Sipilän rakentavan johtamistavan ansiota. Yhtenäisyys on tietysti eduksi puolueelle.

Yhtenäisyyttä tärkeämpi syy kannatuksen nousuun on kuitenkin ollut puolueen politiikan suunta. Presidentinvaaleissa puolue palasi alkioalaisille juurilleen, ja Juha Sipilä on jatkanut puheenjohtajana samalla linjalla. Puolueen linjaa on kirkastanut hallituksen eriarvoisuutta lisäävä keskittämispolitiikka, jota vasten Keskustan on ollut helppo profiloitua.

Puolue oli yhtenäinen myös Mari Kiviniemen puheenjohtajakaudella. Ainoat asiat, joista syntyi julkisuuteen tullutta erimielisyyttä, olivat Eurooppa-politiikka ja hajajätevesiasetus. Olisikohan vaalimenestyksemme ollut parempi, jos olisimme ajaneet näissäkin asioissa täysin yksimielisinä päin seinää?

Unto Hämäläinen pitää kolmea puheenjohtajaehdokkuuttani – ja varsinkin viimeistä niistä – selvänä virheinä. Itse en näin ajattele. Ehdokkuudellakin voi vaikuttaa poliittiseen keskusteluun ja puolueen linjaan.

Hämäläinen suositteli kolumnissaan, että Sipilän pitäisi panna meidän kolmen peli poikki järjestämällä meille korkeat arvonimet: ”Väyrysten pitkä ulkoministeriura nostaa hänet valtioneuvossarjaan. Kääriäiselle ja Pekkariselle kuuluu ministerin arvo. Arvonimet olisivat myös hienovarainen vihje: kiitos kaikesta, mutta teidän aikanne on ohi.”

Unto Hämäläisen toive taitaa jäädä toteutumatta. Olen ymmärtänyt, että Seppo ja Mauri aikovat jatkaa poliittista uraansa. Itse aion olla mukana sekä ensi kevään Euroopan parlamentin vaaleissa että seuraavan vuoden eduskuntavaaleissa. Näissä kaksissa vaaleissa ratkeaa, mikä on Suomen linja, kun vietämme itsenäisyytemme 100-vuotisjuhlaa joulukuussa 2017.

* * *

Vuoden 2015 eduskuntavaaleihin saakka Suomen linjan määrittelee pääministeri Jyrki Kataisen johtama sinipunahallitus, jossa ovat mukana kaikki muut puolueet Keskustaa ja Perussuomalaisia lukuun ottamatta.

Hallitusratkaisussa näkyi Timo Soinin saavuttaman jytlyn todellinen vaikutus. Syntyi laajennettu sinipuna, joka harjoittaa jokseenkin päinvastaista politiikkaa kuin se, jota Perussuomalaiset olivat vaaleissa tavoitelleet ja äänestäjille luvanneet.

Tässä on populistisen politiikan paradoksi. Kun puolue kerää eri tavoin tyytymättömien ääniä, mutta jättäytyy tai jää vallankäytön ulkopuolelle, se tulee pettäneeksi kannattajiensa odotukset.

Tarjolla oli vaihtoehto, johon SDP ei kuitenkaan halunnut turvautua. Kokoomus oli Keskustan jälkeen vaalien toiseksi suurin häviöjä ja sillä oli vain kaksi eduskuntapaikkaa enemmän kuin SDP:llä. Sosialidemokraatit olisivat voineet yrittää hallituksen muodostamista yhdessä Perussuomalaisten kanssa, joka oli vaalien ainoa voittaja. Keskustakin olisi voinut sellaiseen hallitukseen osallistua.

Timo Soini sanoi presidentinvaalien tv-keskustelussa, että Perussuomalaiset olisivat saattaneet osallistua SDP:n johtamaan hallitukseen. Silloin politiikan suunta olisi ollut toinen sekä Eurooppa-asioissa että sisäpolitiikassa. SDP kuitenkin valitsi yhteistyön Kokoomuksen kanssa ja sen johdolla. Tämä oli ilmeinen virhe.

Jyrki Kataisen johtama hallitus jatkaa sitä keskittävää ja eriarvoisuutta lisäävää oikeistolaista linjaa, jota Kokoomus ja SDP ovat kautta aikojen yhdessä toteuttaneet. Tässä yhteistyössä tulevat esiin ja yhtyvät molempien puolueiden huonot puolet. Historian valossa Kataisen hallituksen politiikassa ei ole mitään yllättävää.

Itsenäisyytemme ensimmäisinä vuosikymmeninä tannerilainen sosialidemokratia oli Kokoomukselle ja sen taustavoimille mieluisampi poliittinen voima kuin Maalaisliitto. Talouselämä tuki sosialidemokraatteja taloudellisesti muun muassa rahoittamalla puolueen tueksi perustettuja yrityksiä. Teollisuus piti vuonna 1937 alkanutta SDP:n ja Maalaisliiton yhteistyötä vaarallisena ja valmistautui kaatamaan sen seuraavissa eduskuntavaaleissa.

Sotien jälkeen syntyi aseveliakseli. Kokoomus ei päässyt osallistumaan hallitukseen, mutta taustavoimineen se tuki voimakkaasti tannerilaisia sosialidemokraatteja taistelussa Urho Kekkosta ja Maalaisliittoa vastaan. Kysymys oli sekä sisä- että ulkopoliittikan linjasta.

Vuoden 1956 presidentinvaaleissa aseveliakseli yritti estää Kekkonen valinnan Paasikiven avulla ja lopulta tukemalla Fagerholmia. Enemmistö valitsi Kekkonen linjan. Vuoden 1958 hallitusratkaisulla ja vuoden 1962 presidentinvaaleihin rakennetulla Honka-liitolla aseveliakseli pyrki muuttamaan Suomen linjaa. Näiden yritysten jälkeen ulkopoliittinen suuntataistelu rauhoittui, kun SDP ryhtyi tukemaan Kekkonen politiikkaa.

Sisäpolitiikassa syntyi uusi asetelma, kun SDP nousi 1960-luvun lopulla hallituspolitiikan johtoon. Vaikka Paasion ja Koiviston ministeristöt rakennettiin kansanrintamapohjalle, ne toteuttivat oikeistolaista kasvu- ja rakennemuutospolitiikkaa. Hallitusten politiikkaa tuki työmarkkinoilla aikaansaatu tiivis yhteistyö SDP:n johtaman SAK:n ja työnantajia edustavan STK:n välillä.

Kolmikantayhteistyö johti korporatiiviseen järjestelmään, joka jatkoi talous- ja sosiaalipolitiikassa aseveliyhteistyön perinteitä. 1970-luvulla SDP hallitsi sisäpolitiikkaa kolmikannan

tuella. Aluksi talouspolitiikan linja oli vasemmistopainotteinen, mutta vuonna 1977 siirryttiin elvytyspolitiikkaan.

1980-luvulla SDP nousi ehdottomaan valta-asemaan, kun tasavallan presidentiksi valittiin Mauno Koivisto. Aluksi vallankäytössä oli jonkinlainen tasapaino, kun Keskusta jatkoi SDP:n hallituskumppanina. Holkerin hallituksen muodostaminen siirsi Suomen jälleen oikeistolaisen kasvu- ja rakennemuutospolitiikan tielle. Sen perustana oli vahvan markan talouspolitiikka.

Esko Ahon johtama hallitus jatkoi edeltäjänsä talouspoliittista linjaa, mutta sosiaali-, maatalous- ja aluepolitiikassa näkyi Keskustan ote. Kokoomuksen ja SDP:n tahdosta ja Keskustan johdolla Suomi liitettiin Euroopan unioniin. Lipposen hallitukset toteuttivat puhdaspiirteistä keskittävää ja eriarvoisuutta lisäävää oikeistopolitiikkaa. Suomi liitettiin Kokoomuksen ja SDP:n voimin euroalueeseen.

Anneli Jäätteenmäen, Matti Vanhasen ja Mari Kiviniemen johtamien hallitusten linja perustui kompromisseihin hallituskumppaneiden, SDP:n ja Kokoomuksen kanssa. Aluepolitiikassa Keskusta myötäili sinipunaa ja cityvihreiden linjaa. Eurooppapolitiikassaan Keskusta oli jo aiemmin siirtynyt Lipposen linjalle.

* * *

Timo Soinin jytty johti sinipunahallitukseen, joka toteuttaa oikeistolaista sisä-, ulko- ja Eurooppa-politiikkaa. Sisäpolitiikkaa hallitsee jälleen pyrkimys keskittäviin rakennemuutoksiin. Hallituksen ajamat uudistukset eivät itse asiassa tuo säästöjä. Kysymys on ideologisista tavoitteista, joita Kokoomus, SDP ja cityvihreät ajavat kestävyysvajeeseen vedoten.

Julkisen talouden kestävyysvaje on todellinen ja vakava ongelma. Sitä syvensi Suomen liittyminen euroalueeseen. Aluksi

euro devalvoitui voimakkaasti, ja siitä tuli Suomen taloudelle liian halpa valuutta. Taloutemme pääsi ylikuumenemaan, ja kustannustaso nousi voimakkaasti. Sitten euron arvo juuri kansainvälisen finanssikriisin edellä kaksinkertaistui. Se heikensi teollisuutemme kilpailukykyä erityisesti Ruotsiin verrattuna. Euroalueen jäsenmaana Suomi on yhtenäisvaluutan vuoksi joutunut tukemaan kriisiin ajautuneita eteläisen Euroopan maita. Tämän perinnön Paavo Lipponen ja Sauli Niinistö jättivät seuraaville hallituksille.

Mutta myös Jyrki Kataisen johtama Kokoomus saa syyttää itseään siitä, että valtion ja kuntien talous on pahassa ahdingossa. Kokoomus hankki vuoden 2007 eduskuntavaleissa voiton sekaantumalla työmarkkinapolitiikkaan ja lupaamalla julkisen sektorin naisvaltaisille aloille tuntuvaan palkankorotuksen. ”Sari Sairaanhoitaja” oli kampanjan keskiössä.

Vuoden 2007 tulopoliittinen ratkaisu tehtiin julkisen sektorin johdolla. Se johti tuntuviin palkankorotuksiin, jotka kostautuivat syksyllä 2008 alkaneen laman oloissa. Sinä ja seuraavana vuonna kansantulo laski noin 10 prosenttia ja kansalaisten tulot kasvoivat suunnilleen samalla määrällä.

Kilpailukyvyyn menetys iski vientiin ja syvensi lamaa. Valtion ja kuntien menot paisuivat palkkaratkaisun vuoksi samaan aikaan kun verotulot laskivat. Julkisen talouden kestävyysvaje syveni. Julkisen sektorin osuus kansantaloudessa nousi kansainvälisesti katsoen ennätystasolle.

Aiemmin ajateltiin, että parempi työsuhdeturva kompensoi julkisen sektorin alhaisemman palkkatason. Nykyään julkisen sektorin palkat ovat kuitenkin jopa korkeammalla tasolla kuin yksityisen.

Nyt on sitten tarvittu entistä kovempia säästötoimia, veronkorotuksia ja rakenteellisia uudistuksia. Hallituksen rakenne-

politiikka ei kuitenkaan kestävyysvajetta korjaa. Monet ratkaisut tosiasiassa kasvattavat vajetta.

Aluekehityksessä pyritään luomaan voimakkaita metropoleja. Työpaikkoja ja väestöä keskitetään erityisesti pääkaupunkiseudulle, jonka väkilukua pyritään kasvattamaan vajaan kahden vuosikymmenen aikana 400 000 asukkaalla. Osittain kasvu perustuu maahanmuuttoon.

Avainasemassa ovat olleet liikenneinvestoinnit. SDP ajoi Vanhasen I hallituksessa läpi päätökset kehäradan ja länsimetron rakentamiseksi. Vireille pantiin alueliitos Sipoosta Helsinkiin. Sinnekin suunnitellaan valtion tuella rahoitettavaa metrolinjaa. Näillä ratkaisuilla pyritään edistämään asetettua kasvutavoitetta. Vanhasen II hallituksessa Kokoomus varmisti päätösten toteutumisen.

Sipoon liitoksesta hallituksessa äänestettiin. Mauri Pekkarisen kanssa äänestimme vastaan. Olin mukana liikenneministeri Anu Vehviläisen johtamassa ministerityöryhmässä, jossa liikennehankkeet valmisteltiin. Vastustin valtion rahoitusta länsimetrolle ja kehäradalle. Yritin edes pienentää valtion tukea metron rakentamiseen. Kun summaa pienennettiin, valtiovarainministeri Jyrki Katainen sidotutti sen poikkeuksellisesti indeksiin. Ratahankkeen yritin turhaan rajata vain lentokenttäyhteyden rakentamiseen.

Valtion taloudellinen tuki pääkaupunkiseudun paikallisliikennettä palveleviin investointeihin on mitä voimakkainta aluepolitiikkaa. Valtio tukee länsimetron rakentamista runsaalla 200 miljoonalla eurolla. Viime syksyn budjettikäsittelyssä hallituspuolueiden edustajat kiirehtivät metron välitöntä jatkamista 260 miljoonan euron suuruisella valtion rahoituksella. Kaupungin kannettavaksi jää 500 miljoonaa euroa. Metrolinjan varrelle aiotaan rakentaa runsaasti lisää asuntoja.

Äskettäin myrskyn kaatama puu keskeytti metroliikenteen. Tässä yhteydessä ihmeteltiin, kuinka matkustajien turvallisuus aiotaan taata suunnitteilla olevissa automatisoiduissa metrojunissa. Kalliilla automatisoinnilla pyritään lakkauttamaan muutama työpaikka. Vaurailta suurkaupungeilla on rahaa jätettämiin investointeihin, kun valtio niitä vielä tukee.

Rautatieyhteyden rakentaminen lentokentälle ei olisi paljon maksanut, mutta kehäradalla onkin tarkoitus edistää uusien asuntoalueiden rakentamista. Pääasiallisen rahoitusvastuun kantaa valtio noin 500 miljoonalla eurolla. Myös Vantaan kaupungin rahoitustaakka on raskas, noin 250 miljoonaa euroa. Nyt Helsinkiin suunnitellaan miljardin euron Pisara-rataa.

Samaan aikaan koko Pohjois-Suomelle elintärkeän Seinäjoen ja Oulun välisen rautatien peruskorjausta on toteutettu hitaasti ja mitättömin määrärahoihin. Maan tie- ja rautatieverkot rapistuvat. Jos Keskusta olisi vastustanut Helsingin seudun kasvua tukevia investointeja, olisimme saaneet laajaa kannatusta myös alueen asukkailta.

Espoossa metrolla oli ja on edelleen runsaasti vastustajia. Se palvelee kapean rannikkoalueen asukkaita, ja muualla asuvat espoolaiset ovat maksumiehiä. Metrolinjan varrella asuvienkin keskuudessa sitä on vastustettu, koska se johtaa heidän asuinalueidensa raskaaseen lisärakentamiseen. Kaupungin osuus metron rahoituksesta johtaa leikkauksiin muista investoinneista ja palveluista.

Velkaantuneella Vantaalla Kehäradan rakentaminen kohtasi vastarintaa. Nyt kaupunki on pahassa talousahdingossa oman rahoitusosuutensa vuoksi. Palveluja leikataan. Radan varteen suunnitellun Marja-Vantaan kauppaja-asuntokeskuksen rakentamista on jouduttu lykkäämään.

Korkeakoulupolitiikassa Vanhasen II hallitus toteutti Koomuksen johdolla uudistuksen, joka suosii voimakkaasti pääkaupunkiseutua. Aalto-yliopiston massiivinen rahoitus ja yliopistorahoituksen kokonaisuudistus suuntaavat valtion rahoitusta Helsingin seudulle. Maakuntayliopistojen suhteellinen asema heikkenee.

Keskittävän aluepolitiikan tärkein väline on kuitenkin kunta- ja palvelurakennemuutos. Sosiaali- ja terveysuudistus on laadittu räätälintyönä siten, että se edistäisi mahdollisimman tehokkaasti kuntarakenteen keskittymistä.

Helsingin metropolialueelle pyritään luomaan kunta- ja hallintorakenne, jonka avulla asetettua väestötavoitetta päästäisiin tehokkaasti toteuttamaan. Maakunnissa pyritään vahvistamaan keskuskaupunkeja liittämällä niihin mahdollisimman laajalti ympäröiviä kehyskuntia ja maaseutualueita.

Tavoitteena ovat lähes maakunnan kokoiset kaupungit. Kun tähän ei ainakaan suoraan päästä, niistä pyritään aluksi tekemään vastuukuntia, jotka yksinään järjestäisivät koko maakunnan sosiaali- ja terveyspalvelut. Suurkunnissa rakentaminen ohjataan kaavoituksen avulla vain suurimpiin taajamiin. Pienemmät kylät ja kaupunginosat ovat käytännössä rakennuskielossa.

Hallituksen kuntarakennemuutos tähtää ja se johtaa voimakkaaseen alueelliseen keskittymiseen. Pienemmät kaupungit ja maaseutualueet näivettyvät, kun palvelut, työpaikat ja väestö keskittyvät metropoleihin. Tämä puolestaan johtaa ennennäkemättömään varallisuuden ja tulojen uusjakoon.

Hiljenevillä kaupunki- ja maaseutualueilla asuntojen ja kiinteistöjen hinnat romahtavat. Hyödyn korjaavat suurimmissa keskuksissa asuntoja ja kiinteistöjä omistavat raharikkaat ihmiset ja vauraat yritykset. Taantuvilla alueilla asuntolainojen

saanti vaikeutuu, kun vakuusarvot ovat laskussa. Korot nousevat korkeammalle kuin kasvukeskuksissa.

Suurimpia kärsijöitä ovat ne pienituloiset, jotka joutuvat muuttamaan työn perässä suuriin keskuksiin eivätkä pysty hankkimaan itselleen kunnon asuntoa. Asumiskustannukset ovat kohtuuttoman korkeat. Samaan aikaan kotiseudulla perintötalon ja -maiden arvo hupenee muuttoliikkeen myötä.

Kysymys ei ole vain taloudellisen eriarvoisuuden kasvusta. Pienituloisten ihmisten elämisen laatuakin heikkenee. Suurkeskusten liikenneuhkat, melu ja ilman saasteet heikentävät varsinkin niiden ihmisten terveyttä ja viihtyvyyttä, jotka eivät voi asua keskustan arvoasunnoissa tai avarien lähiöiden luksus-taloissa. Pienituloisimmille ihmisille suurkaupunki on kurja elinympäristö.

Myös ympäristön kannalta keskittyminen on vahingollista. Ekologisesti, luonnontaloudellisesti kestävä kehitys toteutettaisiin rakentamalla yhteiskunta, joka koostuu ihmisenkokoisista kaupungeista ja elävästä maaseudusta. Suurkaupunkejakin tarvitaan, mutta niitä ei pidä tieteen tahtoen kasvattaa.

Miksi Kokoomus, SDP ja cityvihreät ajavat tällaista linjaa? Kokoomuksen osalta kysymys on omien ydinkannattajien taloudellisista eduista. Kumppaneiden politiikka taitaa perustua vain vääristyneeseen ideologiseen mieltymykseen suurkaupunki-elämään.

Tässä ei ole mitään uutta. Itsenäisyytemme alkuvuosista lähtien Kokoomus ja SDP:n oikeistovoimat ovat pyrkineet kiihdyttämään kaupunkien kasvua ja tyhjentämään maaseutua. 1960-luvulta lähtien ne ovat ajaneet keskittymistä edistävää aluepolitiikkaa. 1980-luvun lopulta alkaen niiden johdolla on vähitellen siirrytty nykyiseen metropolipolitiikkaan.

Keskittämisen tavoite liittyy myös hallinnon kehittämiseen. Kataisen hallitus pyrkii ”elinvoimaisiin” kuntiin, mikä tarkoittaa voimakasta paikallishallinnon keskittämistä. Tätä perustellaan säästösyillä, vaikka tutkimusten mukaan tehokkaimpia ovat 5000–15 000 asukkaan kunnat. Suurimmat ovat tehottomimpia.

Hallitus pyrkii liittämään joko pakolla tai vapaaehtoisella pakolla keskuskaupunkeihin niitä ympäröivät kehyskunnat. Kehyskuntien väitetään poimivan rusinat pullasta, kun osa keskuskaupungissa työssä käyvistä asuu ympäryskunnissa.

Pääkaupunkiseutu on irrotettu valtakunnallisesta hankkeesta. Pääkaupunkiseudun kuntaliitosten poliittinen vastustus taisi olla Kokoomuksen ja SDP:n omissakin eduskuntaryhmissä liian suuri. Hallituksen esittämät perustelut kehyskuntien pakko-liittämiseksi keskuskaupunkeihin pätevät kuitenkin yhtä hyvin tai yhtä huonosti pääkaupunkiseudulla.

Tosiasiassa keskuskaupungit hyötyvät niissä sijaitsevista työpaikoista. Koko maakunta rahoittaa niissä tuotettuja julkisia palveluja, ja keskuskaupunki saa edukseen yritysten maksamat yhteisöverot. Keskuskaupungissa työssä käyvät käyttävät yleensä siellä sijaitsevien yksityisten yritysten tuottamia ja työnantajan maksamia työterveyspalveluja. On aivan oikein, että kehyskunnat saavat henkilöverotulot, kun ne tuottavat asukkailleen kunnalliset palvelut.

Ongelma on se, että keskuskaupungit hoitavat usein talouttaan kehyskaupunkeja huonommin. Byrokratia paisuu ja tulee kalliiksi. Niillä on taipumusta harkitsemattomiin investointeihin. Kuntien kantokyvyssä olevat erot tasoitetaan valtionosuuksien porrastuksen avulla.

Väliportaan hallinnosta Keskusta ja SDP ovat kiistelleet kautta vuosikymmenten. Suurimmat muutokset tehtiin 1990-luvulla.

Ensin Esko Ahon hallitus ajoi läpi uudistuksen, jolla maakuntaliittojen asemaa vahvistettiin lääninhallinnon kustannuksella. Keskustan tarkoituksena oli jatkaa uudistustyötä jakamalla muun väliportaana hallinnon tehtävät maakuntaläänien ja kansanvaltaisen maakuntahallinnon kesken.

Keskusta joutui kuitenkin oppositioon ja Paavo Lipposen johtama sinipunahallitus jatkoi aivan toiseen suuntaan. Se ryhtyi heikentämään maakuntien asemaa lakkauttamalla tehtäviään menettäneet maakuntaläänit ja siirtymällä viiteen suurlääniin. Toisaalta synnytettiin elinkeinokeskukset, joiden ympärille ryhdyttiin rakentamaan Helsingistä johdettavaa putkihallintoa.

Kun suurläänihanketta käsiteltiin eduskunnassa joulukuun alussa 1996, suurimmat eduskuntaryhmät hajosivat. Keskustan ryhmä oli avainasemassa. Jos se olisi vastustanut yksimielisesti suurläänejä, ne olisivat kaatuneet. Hallitus kävi kuitenkin kauppaa elinkeinokeskuksilla. Lisäämällä niitä pieniin maakuntiin hallitus osti ääniä suurläänihankkeen taakse. Keskustan johto ei kyennyt pitämään joukkojaan koossa. Viime vaiheessa Jukka Vihriälä, Maija-Liisa Lindqvist ja Juha Rehula siirtyivät suurläänien kannattajiksi. Nämä äänet toivat enemmistön.

Unto Hämäläinen arvioi *Helsingin Sanomissa*, että SDP sai selkävoiton valtataistelussa Keskustan kanssa: ”Keskusta saa syyttää tappiosta itseään. Edellisen hallituksen aikana, sisäministerin nimi oli muuten Mauri Pekkarinen, käynnistettiin maakuntahallintouudistus. Keskusta sai silloin tahtonsa läpi, lääneiltä siirrettiin tärkeitä tehtäviä maakuntaliitoille. Se oli ollut keskustan aatteellinen tavoite pitkän aikaa. Piti rakentaa **maakuntien Suomi.**”

Jostakin syystä Pekkarinen ja pääministeri Esko Aho eivät kyenneet edellisen hallituksen aikana ratkaisemaan lääni-

kysymystä, kirjoitti Härmäläinen. Kun uudistus jäi läänien osalta kesken, Lipposen hallitus käytti tilaisuutta hyväkseen lakkauttamalla maakuntaläänit ja perustamalla elinkeinokeskukset. Härmäläinen ennakoi kolumnissaan, että uusia poliittisia vääntöjä on tulossa. Hän ennusti mm. vaalipiirien rajojen piirtämistä hallituspuolueille edullisemmiksi.

Nyt suurläänitkin on lakkautettu ja niiden tilalle on perustettu aluehallintovirastot AVI:t. Maaherrojen tilalle ovat tulleet AVI:en päälliköt. Elinkeinokeskusten ympärille on rakennettu elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukset ELY:t. Keskustalaisysetkin ministerit ovat olleet mukana panemassa täytäntöön sitä periaatteellista linjaa, jonka sinipunahallitus ajoi läpi vuonna 1996.

Nyt kun maassa on taas sinipunahallitus, keskittämisen linjaa on tiukennettu. Pienimmistä ELY-keskuksista on siirretty tehtäviä suurempiin ja Helsingistä tulevaa ohjausta on tiukennettu. Unto Härmäläisen ennustus on toteutunut siinäkin suhteessa, että maakunnallisia vaalipiirejä on yhdistetty keinokeisiksi kokonaisuuksiksi, jotka ovat edullisia hallituspuolueille ja jotka heikentävät maakuntahenkeä ja vaikeuttavat maakuntien välistä yhteistyötä.

Kunta- ja sote-uudistuskin tähtäävät maakunnallisen hallinnon murentamiseen. Keskuskaupungeista pyritään jopa pakkoliitoksin kehittämään metropoleja, jotka kattaisivat lähes koko maakunnan alueen. Maakunnat jakautuisivat pahasti kahtia. Vaihtoehdoksi pakkoliitoksille on tarjottu keskuskaupunkien ympärille rakentuvaa seutuhallintoa. Tällöinkin maakunta hajotettaisiin ja hallintoon tulisi lisäksi yksi porras lisää.

Nyt Keskusta on palannut vahvasti juurilleen. Puolueen esittämä kotikunta-maakuntamalli on taloudellisesti kestävä ja

samalla suomalaisen yhteiskunnan yhteisöllisyyttä vahvistava ratkaisu. Se purkaisi paineet kehyskuntien pakkoliitoksiin ja antaisi pienemmillekin kunnille mahdollisuuden säilyttää itenäisyytensä. Ei ole ihme, että se on saanut oikeistopolitiikkaa ajavat Kokoomuksen ja SDP:n johtajat takajaloilleen.

Keskittämiseen Kataisen hallitus pyrkii myös talouselämän rakenteissa. Vero- ja sosiaalipolitiikan ratkaisuilla hallitus on suosinut suuryrityksiä, mutta samalla lisännyt pienyritysten taakkaa. Suuryritykset kuitenkin ovat saneeraamassa ja vähentämässä väkeä. Jos pienyritysten toimintaedellytyksiä parannettaisiin, ne voisivat luoda runsaasti uusia työpaikkoja.

Osana rakennemuutospolitiikkaansa hallitus pyrkii keskittämään koulutusta suurempiin yksiköihin. Pienet ammattikouluyksiköt ja lukiot ovat vaaravyöhykkeessä. Ja jos pienen kunnan lukio lakkautetaan, vaarassa on myös peruskoulun yläaste, kun yhteisiä opettajia ei enää kyetä käyttämään.

Terveystieteidenhuollossa keskittymistä edistetään myös yksittäisillä ratkaisuilla. Synnytysten siirtämistä suurimpiin keskussairaaloihin perustellaan tarpeella tarjota korkeatasoista hoitoa ongelmallisissa tapauksissa. Tämä on johtamassa siihen, että yhä useampi lapsi syntyy ambulanssissa tai jopa taksin takapenkillä. Parempaan tulokseen päästään, jos vain riskisyntytykset keskitetään ja annetaan muiden lasten syntyä lähellä kotiaan pienempien sairaaloiden synnytysosastoilla.

Perhepolitiikassa ollaan ottamassa vakava taka-askel, kun Keskustan 1980-luvulla läpi ajamaa lasten kotihoidon tukijärjestelmää ollaan heikentämässä. Tällä tavoin pienituloisilta lapsiperheiltä ollaan riistämässä valinnan vapaus pienten lasten hoitamisessa. Tämäkin on johdonmukaista sinipunan politiikkaa.

* * *

Ulkopolitiikassa lähennyttään sotilaallista liittoutumista, mikä on ollut Kokoomuksen ja SDP:n oikeistosiiven pyrkimys erityisesti sen jälkeen, kun siirryttiin uuteen Eurooppaan.

Pääministeri Jyrki Katainen oli valmis lähettämään suomalaiset torjuntahävittäjät valvomaan NATO-maa Islannin ilmatilaa. Hanke typistyi julkisen keskustelun jälkeen lopulta harjoitustoiminnaksi, jossa ei edes harjoiteltu itse ilmavalvontaa eli tunnistuslentoja. Toisaalta hallitus on ollut innokas kehittämään Euroopan unionin yhteistä puolustusta. Suomi on jo ilmaissut olevansa valmis ottamaan vastuuta EU:n nopean toiminnan joukkojen johtamisesta.

Kehityspolitiikassa on jouduttu takatalveen. Edellinen hallitus lisäsi määrätietoisesti Suomen kehitysyhteistyövaroja ja niiden prosenttiosuutta siten, että saavuttaisimme vuonna 2015 EU:ssa ja YK:ssa lupaamamme 0,7 prosentin BKT-osuuden. Muut Pohjoismaat ovat sen jo aikoja sitten saavuttaneet ja ylittäneet. Kataisen hallitus jähdytti kehitysyhteistyövarojen prosenttiosuuden vuoden 2011 tasolle. Tässäkin Kokoomuksen ja SDP:n oikeisto löysivät toisensa.

Edellisessä hallituksessa en saanut Alexander Stubbilta tukea, kun puolustin määrärahojen kasvattamista muun muassa sillä perusteella, että pahin kilpailijamme YK:n turvallisuusneuvostoon oli Luxemburg, joka oli jo saavuttanut 1 prosentin tason. Stubbin mielestä sillä ei ollut merkitystä. Pidin pääni ja voitin kiistan määrärahoista. Kataisen hallituksessa toteutui Stubbin tahto – ja Suomi hävisi kilpailun paikasta turvallisuusneuvostossa.

Kokoomuksen eduskuntaryhmästä on kaiken aikaa kuulunut vaatimuksia määrärahojen leikkaamiseksi, ja kokoomusnuoret ovat vaatineet jopa kehitysyhteistyön lopettamista.

Mauno Koivisto suhtautui hyvin nihkeästi kehitysyhteistyöhön, eikä hänellä ollut halua vieraillla kehitysmaissa. Kalevi

Sorsa oli vasemmistodemarina toista maata. Hänen johtamassaan hallituksessa saatoimme sopia, että Suomi saavuttaa 0,7 prosentin tavoitteen kahden vaalikauden kuluessa. Sovimme, että kummallakin vaalikaudella prosenttiosuus kaksinkertaistetaan. Hän piti ulkoministerinä huolta myös seuraavasta vaalikaudesta.

Missä olivat Tarja Halonen, Erkki Tuomioja ja muut vasemmistodemarit, kun Kataisen hallituksen ohjelma kirjoitettiin? Ja kuinka vihreiden Heidi Hautala saattoi ottaa kehitysministerinä kantaakseen vastuun määrärahojen leikkauksista? Nyt tätä taakkaa kantaa Pekka Haavisto.

Samaa on kysyttävä päätöksestä lopettaa Suomen ja Venäjän välinen lähialueyhteistyö. Kokoomus ajoi edellisessä hallituksessa määrärahojen leikkaamista. Miksi SDP suostui tähän ja jopa yhteistyön lopettamiseen?

Eurooppa-politiikassa Jyrki Kataisen hallitus on ollut valmis hyväksymään kaikki tukipaketit kriisimaille ja kaikki askeleet unionin kehittämiseksi liittovaltion suuntaan. Suomi ei saanut Kreikan toisen tukipaketin ehdoksi asetettuja turvaavia vakuuksia, mutta siitä huolimatta tukipaketissa päätettiin olla mukana.

Jyrki Kataisen johtama hallitus pyrki epäilemättä jatkamaan valitsemallaan sisä-, ulko- ja Eurooppa-politiikan linjalla. Osa tehdyistä virheistä voidaan seuraavalla vaalikaudella korjata, osasta meille on pysyvää vahinkoa. Oppositiossa ollessaan Keskusta on lupaavasti terhakoitunut. Keskustan tulee esittää oma selkeä vaihtoehtonsa, jolla hankimme kansan luottamuksen linjallemme.

Vaalitulos ja neuvottelut ratkaisevat, olemmeko hallituksessa Kokoomuksen vai SDP:n kanssa. Molemmissa puolueissa on voimia, jotka ovat olleet tällä vaalikaudella harjoitetusta politiikasta eri mieltä ja jotka mieluusti ryhtyvät hallitusyhteistyöhön Keskustan kanssa. Edessämme ovat tässäkin suhteessa suuntavaalit.

IV

KANSAKUNTA – IHMISKUNTA

Olen merkinnyt tämän luvun otsikoksi sanat, joita käytin vuonna 1987 ilmestyneen kirjani nimessä. Teos perustui samana vuonna valmistuneeseen liseniaattityöhöni Suomen ulkopolitiittisesta doktriinista. Samoihin sanoihin kiteytin vuonna 1989 ilmestyneen teokseni *Yhteinen tehtävämme*, jossa pyrin osoittamaan suuntaa tulevaisuuden ihmiskuntapolitiikalle.

Ajatus kansakuntien velvollisuudesta vaikuttaa koko ihmiskunnan kehitykseen ei ole uusi. Johan Vilhelm Snellman kirjoitti vuonna 1842 ilmestyneessä teoksessaan *Valtio-oppi*:

Kansakunnan sivistys saa edistymisen virikettä sekä sisältäpäin, yksilöiden pyrkimisestä siveellisyteen, että ulkoa, kun kansakunta joutuu kosketuksiin toisten kansakuntien kanssa. Isänmaallisuus ei ole silloin mikään erityinen mieltymys vallitsevaan sivistysmuotoon, määrättyyn tapaan ja tottumukseen, vaan – vastakohtana vieraan jäljittelylle – kansallisen kehityksen ja kotimaiselle pohjalle perustetun jalostustyön ihailua.

1860-luvun alussa kirjoittamassaan artikkelissa *Kansallisuus ja kansallisuusaate* Snellman käsitteli kansakunnan suhdetta ihmiskuntaan:

Mitä tiede vielä ei ole esittänyt, sen ovat kansakunnat käsitäneet, nimittäin, että kansallisuus on oikeus.

Tämä väite on tavalliselle ymmärtämykselle sangen selvä. On jo kauan opetettu, että kansakunnat eivät ole olemassa itseänsä, vaan ihmiskuntaa varten. Niillä on siis tämä velvollisuus. Mutta tästä seuraa myöskin aivan selvästi: niillä on tämä oikeus olla olemassa ihmiskuntaa varten.

Yleismielipide tosin ei ota asiaa aivan tällä tavoin. Se arvelee, että kansakunnilla on oikeus olla olemassa itseänsä varten. Mutta asiaa näinkin käsitettäessä on itsestään ymmärrettävä, että kansakuntien pitää olla olemassa yleisinhimillistä sivistystä itsessään kehittääkseen, siis tehdäksseen itsensä jäseneksi yleisinhimillisen kehityksen ketjussa.

Nämä Snellmanin ajatukset perustuvat Georg Wilhelm Friedrich Hegelin filosofiaan. Ne ilmentävät pyrkimystä toteuttaa sen aikakauden sivistysihanteita kunkin kansakunnan keskuudessa ja ulottaa ne kansainvälisen vuorovaikutuksen kautta rikastuttamaan koko ihmiskuntaa. Nämä ajatukset ovat edelleen ajankohtaisia.

Kansakuntien vastuu koko ihmiskunnan kehityksestä on kuitenkin saanut aivan uuden merkityksen, kun 1800-luvun lopun, 1900-luvun ja tämän vuosisadan teknologinen, taloudellinen ja poliittinen kehitys ovat kytkeneet kaikki maailman kansat kohtalonyhteyden keskenään.

Ihmiskunta on kokenut kaksi maailmansotaa. Ensimmäisen, lähinnä Euroopassa käydyn, jälkeen perustettiin Kansain-

liitto, jonka piti estää uusien sotien syttyminen. Se epäonnistui. Versailles'n rauhansopimukseen oli kylvetty uuden sodan siemenet.

Toinen maailmansota oli todella maailmanlaajuinen. Se havahdutti maailman kansat tehokkaaseen työhön maailmanrauhan turvaamiseksi. Perustettiin Yhdistyneet kansakunnat YK. Turvallisuusneuvosto sai tehtäväkseen sotien ehkäisemisen ja rauhan turvaamisen. Siinä ei ole onnistuttu. Maailmassa on käyty lukuisia tuhoisiakin sotia, mutta maailmanpalo ei ole päässyt uudelleen syttymään.

YK:n peruskirja loi perustan myös rauhanomaisen kehityksen ja ihmisoikeuksien edistämiseksi kaikkialla maailmassa. Niiden toteuttamiseksi on luotu lukuisia erityisjärjestöjä ja rahastoja. Kun YK sotien jälkeen perustettiin, ympäristöongelmat eivät olleet vielä nousseet ihmiskunnan tietoisuuteen. Niihin maailmanjärjestö tarttui vasta 1970-luvun alussa.

Molemmat maailmansodat syttyivät Euroopassa ja täällä ne aiheuttivat suurimmat tuhot. Meidän maanosassamme piti tehdä kaikki mahdollinen uusien sotien ehkäisemiseksi.

Rauhan turvaamiseen tähtäävä työ aloitettiin Euroopassa jo ensimmäisen maailmansodan jälkeen. 1920-luvulla perustettiin Richard Coudenhove-Kalergin johdolla Paneurooppa-liike, jolla oli samankaltaiset tavoitteet kuin toisen maailmansodan jälkeisellä yhdentymispolitiikalla. Vuonna 1997 julkaisin kirjan *Paneurooppa ja uusidealismi*, jossa esittelen Coudenhove-Kalergin yhteiskunnallisia ja filosofisia ajatuksia ja osoitan suuntaa tulevaisuudelle.

Paneurooppa-liike pyrki luomaan valtioliiton, johon olisivat kuuluneet kaikki demokraattiset Euroopan maat. Ulkopuolelle olisivat aluksi jääneet Britannia, Neuvostoliitto ja Turkki. Britannia oli laajoin merentakaisine siirtomaineen

maailmanvalta, jonka intressit suuntautuivat Euroopan ulkopuolelle. Neuvostoliitto oli sosialismiin siirtyessään luopunut demokratiasta. Turkin Paneurooppa-liike hyväksyi eurooppalaiseksi maaksi vasta sen jälkeen, kun siellä oli Kemal Atatürkin johdolla suoritettu demokraattisia uudistuksia.

Coudenhove-Kalergi kannatti Eurooppaan nimenomaan valtioliittoa ja hylkäsi liittovaltion, joka ei hänen mielestään sopinut meidän maanosaamme. Kylmän sodan kaudella hän ryhtyi Neuvostoliiton muodostaman sotilaallisen uhan vuoksi kannattamaan pieneurooppalaista liittovaltiota. Uudessa Euroopassa hän olisi ilman muuta ollut konfederalisti, paneurooppalaisen valtioliiton kannattaja.

Paneurooppa-liike oli mukana käynnistämässä toisen maailmansodan jälkeen syntyneitä yhdentymiskehitystä. Aluksi perustettiin Euroopan hiili- ja teräsyhteisö, jonka avulla strategisesti tärkeät teollisuudenalat siirrettiin ylikansalliseen valvontaan. Tästä alkoi kehitys kohti Euroopan talousyhteisöä EEC:tä, Euroopan yhteisöjä EY:tä ja Euroopan unionia EU:ta.

Euroopan yhdentymistä on sanottu rauhan projektiksi, ja sitä se on ollutkin. Jäsenmaiden keskinäisten sotien uhka on poistunut jo kauan sitten. EU:lla oli suuri vaikutus siihen, että kylmän sodan kaudesta voitiin siirtyä rauhanomaisesti uuteen Eurooppaan. Jugoslavian hajoamiseen liittyviä sotia sekään ei pystynyt ehkäisemään.

Euroopan unionista on kuitenkin tullut myös uusien ristiriitojen lähde. Federalistinen ideologia, pyrkimys unionin kehittämiseksi amerikkalaismalliseksi keskittyneeksi liittovaltioksi, on synnyttänyt rakenteita, jotka uhkaavat Euroopan kansojen hyvinvointia ja maanosamme yhtenäisyyttä. Pahin niistä on talous- ja rahaliitto EMU ja yhtenäisvaluutta euro.

* * *

Sanat ”kansakunta – ihmiskunta” ilmentävät kahta tulevaisuutemme olennaista lähtökohtaa.

Ensiksi: kansakunta on tulevaisuudessakin kaiken poliittisen toiminnan perusyksikkö. Euroopan yhdentymisen ja globalisaation huumassa monet ovat ajatelleet, että kansallisvaltiot menettävät merkityksensä. On päätelty, että talouden yhdenytyessä yli rajojen on toteutettava myös yhä pidemmälle etenevää poliittista yhdentymistä aluksi omassa maanosassa ja lopulta maailmanlaajuisesti.

Nämä äärimmäistä kansainvälisyyttä ja ylikansallisuutta edustavat ajatukset ovat harhaa. Tulevaisuudessakin kansallisvaltio on tärkein väline kansalaisten hyvinvoinnin turvaamisessa. Kansallisvaltio on tärkein toimija myös kansainvälisessä yhteistyössä.

Toiseksi: mitä pidemmälle tulevaisuuteen katsomme, sitä tärkeämmäksi käy kaikille kansakunnille ihmiskuntapolitiikka, toiminta, jolla vaikutamme koko ihmiskunnan tulevaisuuteen. Euroopan yhdentymisenkin on nähtävä aina maailmanlaajuisessa yhteydessä.

Suomessa tulevaisuutta on pohdittu enemmän kuin monessa muussa maassa. Hallitus antaa eduskunnalle tulevaisuusselontekoja, jotka käsitellään erityisessä tulevaisuusvaliokunnassa.

Olin mukana ministerityöryhmässä laatimassa Vanhasen II hallituksen tulevaisuusselontekoa, jonka aihepiirinä oli ilmastonmuutos. Ministereille jaettu luonnos oli perusteiltaan heppoinen. Sen cityvihreä perussanoma oli, että ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi ihmiset tulee koota kerrostaloihin metrolinjojen ja rautateiden varteen. Luonnosta korjailtiin, mutta lopputulos jäi kehnoksi.

Vuoden 2013 tulevaisuusselontekoa pohjustettiin Pekka Himaselta tilautetulla tutkimuksella, jossa hänen piti esittää

Suomelle kestävän kasvun malli. Himasen kolme vuotta sitten ilmestynyt teos *Kukoistuksen käsikirjoitus* tulkittiin perusteluksi keskittävälle metropolipolitiikalle. Tämä ihastutti Jyrki Kataista, joka innostui tilauttamaan Himaselta tutkimuksen uuden tulevaisuusselonteon pohjaksi.

Tutkimus valmistui lopulta vasta sen jälkeen, kun hallitus oli jo antanut selontekonsa eduskunnalle. Se ei sisältänyt mitään uutta siihen nähden, mitä Himanen oli esittänyt jo väliraportissaan *Sininen kirja*. Lopputulos oli itse asiassa heppoisempi kuin väliraportti. Siitä puuttui konkretia. Jäljellä oli vain unelmahöttöä. Ilmeisesti Himanen oli tutustuttuaan *Sinisen kirjan* synnyttämään julkiseen keskusteluun päättänyt vetäytyä kirjoittamaan vain turvallisia itsestäänselvyyksiä. Samalla tasolla on hallituksen tulevaisuusselonteko.

Pekka Himanen on edustanut filosofian tasolla sitä yhteiskunnallisen ajattelun valtavirtaa, jonka mukaan Suomea on viime vuosina kehitetty. Himanen ei ole sitä keksinyt, mutta hän on sitä tehokkaasti markkinoinut. Siniseen *kirjaan* sisältyy samankaltaisia ajatuksia kuin *Kukoistuksen käsikirjaan*.

Himanen esittää kestävän talousmallin perustaksi tutkijaryhmän toisen vetäjän sosiologi Manuel Castellsin ajatuksia talouden kehittymisestä globaaliverkostoiksi. Himanen kirjoittaa:

Tällaisessa taloudessa kestäväksi menestymiseksi on olennaista pystyä kehittämään ja hallitsemaan globaalin arvonverkon korkean arvonlisäyksen kohtia, joissa on sitten verkostoitunut muun maailman kanssa, muun muassa tuotannossa, tutkimus- ja kehitystyössä, pääoman investoinneissa sekä viennissä.

Olennaista on kytkeytyä **nousevien talouksien** vientimarkkinoihin, missä tahansa ne sijaitsevat. ...Tässä sijaitsee

Suomen iso mahdollisuus ja tehtävä rakennettaessa kestävä talouskasvun näkymää myös tuleville vuosikymmenille. Suomen on saatava aikaan **irtikytkeytyminen Euroopan kasvu-urasta**, joka on ennusteiden mukaan hidastumassa kokonaisuutena vain 1,5 % vuosittaiseen talouskasvuun seuraavana kahtena vuosikymmenenä vuoteen 2030 ulottuen.

...joka tapauksessa on niin, ettei Suomi voi erikseen irrottautua kuvatussa globaalissa arvoverkostossa menestymisen logiikasta. Suomalaisien toimijoiden on yhdessä kehitettävä malli, joka ohjaa kehittämään ja hallitsemaan globaalin arvoverkon korkeamman arvonlisäyksen kohtia.

Globalisaatio on jo ajanut tämän ajattelun ohi. Nousevat kehitysmaat ovat vahvoja ylijäämätalouksia, jotka ovat teknologiassa kehityksessään monella alalla ylittäneet länsimaiden tason. Ja sama suunta jatkuu. Nämä maat eivät tyydy – Himasen kieltä käyttäakseni – toimimaan globaalien arvoverkon alemman arvonlisäyksen kohtina.

Kaikkein vahvimmat suomalaiset yritykset voivat menestyä tässä globaalissa kilpailussa, mutta pelkästään niiden varaan Suomen kansan aineellista hyvinvointia ei voida kestäväällä tavalla rakentaa. Tämän osoitti Nokian kohtalo. Suomi ja suomalaiset yritykset ovat jo pitkään suunnanneet vientiponnistuksensa nousevien kehitysmaiden kasvaville markkinoille, mutta niin tekevät muutkin. Sitä paitsi kohtaamme näilläkin markkinoilla nousevien kehitysmaiden vientikilpailun.

”Irtikytkeytyminen Euroopan kasvu-urasta” ei ole helppo tehtävä. Ikävä kyllä olemme mukana euroalueessa, joka rajoittaa taloudellista liikkumavapauttamme. Sen puitteissa yhteisvastuu heikkojen jäsenmaiden taloudesta näyttää kasvavan.

Euroalueelle rakennetaan uutta ylikansallista pakkopaitaa, liittovaltiota.

Pekka Himasen ajatuksia saatetaan käyttää tavalla, joka olisi vahingoksi Suomen tulevaisuudelle. Informaatioajan teknologia ei kuitenkaan johda välttämättä keskittymiseen, vaan se tukee tai jopa edellyttää hajauttamista. Parasta luovuutta elää muuallakin kuin suurissa keskuksissa.

Himanen itsekin kirjoitti teoksessaan *Kukoistuksen käsi-kirjoitus*:

Vielä yksi kysymys kaippaa selvennystä Ateenan ja Piilaakson samoin kuin muiden luovuuden keskusten tarinoissa. Se liittyy siihen, mitä voisi nimittää 'pienen paikan suuruuden paradoksiksi'. Miten pienen paikan on mahdollista olla luovuuden jättiläinen? Historia osoittaa, että ihmisten absoluuttinen lukumäärä ei ratkaise. Piilaakso ei ole suuri paikka pinta-alaltaan eikä väkiluvultaan. Ateenassa väkeä oli vähemmän kuin Suomessa Lahdessa.

Näin on. Helsingin seudusta tai Suomen suurimmista maakuntakeskuksista ei tule parempia ”luovuuden jättiläisiä”, jos työpaikat, palvelut ja ihmiset keskitetään niihin. Laatu ratkaisee, ei ihmisten lukumäärä. Himasen ajatukset eivät siis välttämättä edellytä yhteiskunnan keskittämistä, mutta hänen argumenttejaan on käytetty sinipunaa ja cityvihreiden ajaman metropolipolitiikan perusteena.

Pekka Himasen työ sisältää syvän ristiriidan. Ajatukset tulevasta hyvinvointiyhteiskunnasta ovat kestäviä ja kaikkien kannattamia, mutta taloudelliselle kehitykselle esitetty malli tekee sen toteuttamisen mahdottomaksi.

* * *

Björn Wahlroos näkee globaalikehityksen samankaltaisena kuin Manuel Castells ja Pekka Himanen: teknologinen kehitys ja vapaat markkinavoimat johtavat kehitystä kohti talouden ja vaurauden keskittymistä.

Wahlroos uskoo markkinoiden voimaan. Riittävä markkinoiden vapaus edistää hänen mielestään sekä taloudellista kasvua että demokratiaa. Wahlroos arvostelee kirjassaan *Markkinat ja demokratia* enemmistodemokratiaa siitä, että se johtaa suuriin julkisen talouden menoihin ja korkeaan verotukseen. Tämä puolestaan hidastaa taloudellista kasvua. Hän kirjoittaa enemmistön diktatuurista.

Euroopan unionia Wahlroos haluaa kehittää liittovaltion suuntaan, mutta ei sellaisen, jolla olisi verotusoikeus ja joka estäisi jäsenvaltioiden välistä kilpailua verotuksessa ja sosiaalimenoissa. Hän tarjoaa sen vaihtoehdoksi ”kilpailevaa federalismia”.

Björn Wahlroos siteeraa George Sorosin Euroopan talous- ja rahaliitosta esittämää näkemystä, jonka mukaan ”täysin valmis valuutta vaatii sekä keskuspankkia että valtiovarainministeriötä. Valtiovarainministeriötä ei tarvitse käyttää kansalaisten verottamiseen joka päivä, mutta sitä tarvitaan kriisiaikoina.”

Wahlroos ei pidä tätä väitettä itsestään selvänä. Hänen mielestään uskottavien valuuttojen ja pankkijärjestelmien perustaa eivät luo verotusoikeudet, vaan vahvat ja ammattimaisesti johdetut keskuspankit. Hän pelkää, että verotusoikeutta käytettäisiin muuhunkin kuin kriisinhallintaan. Siitä tulisi ”eurooppalaisen sosiaalisen mallin” viimeinen puolustuslinja unionin sisäistä verokilpailua vastaan.

Wahlroos katsoo, että ihmisten ja pääomien liikkuvuuden tiellä olevien esteiden täydellinen poistaminen edistäisi sekä taloudellista kasvua että demokratiaa. Se loisi ”vastavoiman enemmistön tyrannialle”:

Ei tarvita muuta kuin kansallisvaltioiden otteen hellittämistä laskemalla edelleen unionin sisäisen muuton transaktiokustannuksia. Lisäämme väkevän voiman demokratian valikkoon rohkaisemalla Euroopan ja viime kädessä koko maailman ihmisiä äänestämään jaloillaan, kuten he tekevät joka päivä tavara- ja pääomamarkkinoilla; siis päättämään, missä ja miten he haluavat elää elämänsä.

Kilpailun voittaisi Wahlroosin mukaan valtio, joka tarjoaa matalimmat verot ja vastaavasti heikoimman sosiaaliturvan. Verot olisivat alhaisemmat ja tulonsiirrot pienemmät kuin nykyään Pohjois-Euroopassa, kirjoittaa Wahlroos ja jatkaa:

Mutta huono-osaisimmille sen suurelta osin korvaisi nopeampi talouskasvu, joka syntyy koko unionin matalammista veroista ja tehokkaammasta resurssijaosta. Se tekee alueesta kilpailukykyisemmän sekä absoluuttisesti että idän nouseviin talouksiin verrattuna.

Björn Wahlroos päättää teoksensa ylevältä kalskahtavaan juulistukseen:

Ei ole perustavampaa oikeutta – ei ihmisille eikä pääomalle – kuin oikeus äänestää jaloillaan: jättää taakseen sorto – oli se Stalinin kaltaista veren tahrinmaa kauhua tai vain populistisen enemmistön arkista tyranniaa. Vapauden esitaistelijoiden on korotettava äänensä kaikkialla, missä tätä oikeutta loukkaavat rajojaan mustasukkaisesti vartioivat hallitukset tai tulojaan suojelevat hyvinvointivaltiot. Heidän ääntään on kuultava – ei puolustaaksemme etuoikeutettujen valinnanvapautta – vaan turvataksemme valtioiden, yhtiöiden

ja yksilöiden välisen kilpailun, joka on vapauden ja edistyk-
sen ylivertainen takaaja kaikkialla.

Wahlroosin malli edistää juuri sitä, mitä hän kieltää ajavansa: ihmisten ja pääomien rajoittamaton liikkuvuus edistäisi ”etu-oikeutettujen”, vahvimpien ja varakkaimpien, etuja. Hänen väitteensä, että talouskasvu korvaisi huono-osaisten kokemia menetyksiä, tuntuu falskilta. Wahlroosin on puolustanut suuria tuloeroja niiden kannustavuuden vuoksi.

Björn Wahlroosin ihanne on rajaton Eurooppa, joka kasvaa markkinavoimien vetämänä yhdeksi kansakunnaksi Yhdysvaltain tapaan.

Wahlroos sivuuttaa kokonaan sen tosiasian, että yhtenäisvaluutta on johtamassa yhteiseen finanssipolitiikkaan ja liittovaltion rakenteisiin, kuten Soroskin ajattelee. Tulevia kriisejä ratkotaan euroalueen ja koko unionin rakenteita vahvistamalla. Yhtenäisvaluutan synnyttämät alueelliset erot johtavat yhteisvastuun ja tulonsiirtojen lisääntymiseen.

Vahvistuva keskuspankki on keskittyneen liittovaltion olennainen rakennusosa. Yhteisvastuuta toteutetaan senkin puitteisissa. Wahlroosin markkinoima vapaa liikkuvuus johtaa vaurauden ja väestön keskittymiseen Keski-Euroopan kasvualueille. Tämä kehitys on jo alkanut, vaikka monet pidäkkeet ovat sitä hillinneet.

Yhdysvalloissa vapaasti velloneet markkinavoimat ovat synnyttäneet rannikkoalueiden suurkaupungit. Viime vuosikymmeninä virta on vienyt maan koillisosien rappeutuvilta vanhoilta teollisuusalueilta etelän aurinkovyöhykkeelle. Se on ollut mahdollista ja siedettävää maassa, jossa on yhteinen kieli ja yhtenäinen kulttuuri. Euroopassa muuttovirrat synnyttäisivät arvaamattomia vahinkoja ihmisten hyvinvoinnille ja yhteiskuntien eheydelle.

Wahlroos ei käsittele kirjassaan luonnonvarojen riittävyttä ja ympäristömme kestävyttä. Hän varmaankin uskoo, että markkinatalous johtaa myös ympäristöllisesti kestäväan kehitykseen, kunhan sen annetaan toimia vapaasti.

* * *

Vuonna 1972 ilmestynyt Rooman klubin raportti *Kasvun rajat* oli ensimmäinen varteenotettava, tieteelliseen tietoon perustuva esitys ihmiskunnan tulevaisuudennäkymistä.

Raportti todisti, ettei rajaton kasvu ole mahdollista rajallisesa tilassa, jossa elämme. Tätä havainnollistettiin arvioilla luonnonvarojen riittävydestä ja fossiilisten polttoaineiden käytön vaikutuksista ilmaston muuttumiseen.

Jorma Ollila ottaa kantaa Rooman klubin raporttiin muistelmateoksessaan *Mahdoton menestys*. Hänellä, jos kenellä, on Nokian hallituksen entisenä ja Shellin hallituksen nykyisenä puheenjohtajana asiantuntemusta arvioida globaalitalouden tulevaisuutta.

Ollila kertoo tutustuneensa Rooman klubin raporttiin hetien ilmestyttyä. Hän kirjoittaa, että sen sisältämistä uusista ajatuksista tuli oikeiston ja vasemmiston välissä olevien ryhmien ajaman politiikan teorettinen pohja: ”Nämä poliittiset ryhmät, joihin itsekin kuuluin, kannattivat kyllä kapitalismia ja markkinataloutta, mutta halusivat, että talouden kehitys ottaa huomioon luonnon ja luonnonvarojen reunaehdot.”

Ollila kertoo lukeneensa raportin tarkasti. Hän kirjoittaa: ”Yritin ymmärtää Rooman klubin logiikkaa, mutta en uskonut heidän olevan oikeassa. Minun mielestäni nollakasvu oli pinnallinen vaihtoehto, koska olin oppinut kansantaloustieteen luennoilla, että hyvinvoinnin luominen alati kasvavalle maapallon väestölle edellyttää kasvua.”

Ollila kirjoittaa, että jälkikäteen katsottuna Rooman klubin raportti oli aivan liian teknologiapessimistinen. Klubi oli hänen mielestään väärässä myös ajatellessaan, että markkinatalous aina ryöstäytyy käsistä.

Mutta maailmantalous on osoittautunut paljon joustavamaksi kuin kukaan uskalsi kuvitella. Kukaan ei esimerkiksi uskonut 1970-luvulla, että maailma pystyy sopeutumaan öljykriiseihin. Öljykriisit vuonna 1973 ja 1979 synnyttivät maailmanlaajuisen taloudellisen laman, mutta samalla annettiin sysäys teknologiselle kehitykselle. Autot kehitettiin ympäristöystävällisemmiksi, ja ydinvoimaa otettiin käyttöön. Näin maailma sai ainakin 30 vuotta lisääaikaa.

Aivan kuten Ollila kirjoittaa, Rooman klubin raportti vahvisti meidän silloisten nuorkeskustalaisten käsitystä oman ihmisyysaatteemme kestävydestä. Minä en kuitenkaan kannattanut kapitalistista järjestelmää, kuten Ollila kertoo tehneensä. Kannatin markkinataloutta, mutta arvostelin muun muassa vuonna 1974 ilmestyneessä *On muutoksen aika* -teoksessani kapitalistista järjestelmää. Kirjoitin desentralistisesta talousjärjestelmästä, joka perustuu puitetalouteen ja sekatalouteen ja jossa pienyrittäjyydellä ja osuustoiminnalla on keskeinen asema.

Minäkään en uskonut talouden nollakasvuun. Ajattelin, että kasvun luonne muuttuisi siten, että raaka-aineita ja energiaa kuluisi vähemmän ja kasvun rajat siirtyisivät tuonnemmaksi. Ajattelin siis tässä suhteessa samaan tapaan kuin Ollila, mutta en jaksa iloita siitä kolmenkymmenen vuoden lisääjasta, jonka maailma on öljykriisien jälkeen saanut. Aika on ihmiskunnan tulevaisuutta ajatellen kovin lyhyt.

Vaikka uskoin siis vuoden 1974 teoksessani teknologian mahdollisuuksiin, ajattelin, että tavaratuotannon jatkuva määrällinen kasvu ei olisi mahdollista:

Kukaan ei osaa vastata kysymykseen, milloin tuotanto on riittävän korkea. Kaikkialla pidetään saavutettua tasoa riittämättömänä, eikä edes keskustella mahdollisuudesta tyytyä vallitsevaan tuotannon tasoon ja tasata kulutusmahdollisuuksia niin, että kaikilla olisi tyydyttävä aineellinen elintaso. Sen sijaan me kuljemme silmät sidottuina kohti kuilua, jonka olemassaolosta olemme tietoisia – emme vain tiedä kuinka kaukana se on.

Nyt tuo arvio on vielä ajankohtaisempi kuin neljäkymmentä vuotta sitten. Tämän osoittavat riittävän pitkälle tulevaisuuteen ulottuvat ennusteet.

* * *

Suomen tulevaisuusselonteot on laadittu noin kahdenkymmenen vuoden perspektiivillä. Uusimman tähtäin on vuodessa 2030. Pidemmät trendit valaisevat tulevaisuuden haasteita paremmin.

Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD julkaisi vuoden 2012 lopulla pitkän aikavälin talouspoliittisen ennusteen ”Looking to 2060: Long-term Global Growth Prospects”.

Ennusteen mukaan koko maailman bruttokansantuote (BKT) kasvaisi globaalien finanssikriisien väistyttyä seuraavien viidenkymmenen vuoden ajan keskimäärin 3 prosentin vuosivauhtia.

OECD-alueen ulkopuolisen alueen kasvu hidastuisi viime vuosikymmenen 7 prosentin kasvuvauhdista noin 5 prosenttiin

2020-luvulla ja noin puoleen tästä 2050-luvulle tultaessa. Kehittyneiden teollisuusmaiden eli OECD:n jäsenmaiden trendikasvu olisi $1\frac{3}{4}$ prosentista $2\frac{1}{4}$ prosenttiin.

Seuraavien viidenkymmenen vuoden aikana kansantalouksien suhteellisessa koossa tapahtuisi suuria muutoksia. Kiinan ja Intian yhteenlaskettu vuoden 2005 ostovoimapariteetilla mitattu BKT ylittäisi pian G7-taloudet, ja se ohittaisi kaikkien nykyisten OECD-maiden BKT:n vuoteen 2060 mennessä.

Matalan tulotason maiden nopeasta kasvuvauhdista huolimatta elintasoerot olisivat vuonna 2060 edelleen suuret. Vaikka köyhimpien maiden henkeä kohden laskettu kansantulo nelinkertaistuisi ja Intian ja Kiinan seitsenkertaistuisi, näiden ja eräiden muiden nousevien kehitysmaiden tulotaso olisi vuonna 2060 edelleen vain 25–60 prosenttia johtavien maiden vastaavasta luvusta.

Hyvällä talouspolitiikalla OECD-maat voisivat raportin mukaan päästä parempaan kasvuvauhtiin kuin niille oli esitetty.

OECD:n raportin ennustukset ulottuvat vuoteen 2060. Jos oletamme kasvun jatkuvan seuraavien seitsemän vuoden aikana samaa vauhtia, voimme laskea, kuinka paljon maailman ja vastaavasti OECD-maiden taloudet määrällisesti kasvaisivat vuoteen 2067 eli Suomen itsenäisyyden 150-vuotisjuhlaan mennessä.

Vuoteen 2067 mennessä koko maailman bruttokansantuote viisinkertaistuisi nykyiseen verrattuna. Jos kehittyneiden teollisuusmaiden eli OECD:n jäsenmaiden taloudet kasvaisivat ennusteessa esitetyn haarukan keskiarvon mukaan eli keskimäärin 2 prosentilla, niiden BKT kolminkertaistuisi seuraavien 55 vuoden aikana.

Jokaisen tulisi ymmärtää, ettei tällainen talouden kasvu voi toteutua. Jo nykyinen tuotannon ja kulutuksen taso edellyttäisi, että käytettävissämme olisi enemmän luonnonvaroja kuin

yksi maapallo meille tarjoaa. Kuinka käy luonnonvarojen ja ympäristön, jos tuotanto ja kulutus viisinkertaistuvat? Toisaalta: mihin kehittyneet teollisuusmaat tarvitsevat kolminkertaisen aineellisen elintasonsa ja mikä olisi sen saavuttamisen ekologinen ja inhimillinen hinta?

Tähän teknologia- ja markkinauskovaiset sanovat, että kasvun rajat siirtyvät. Uusi teknologia säästää luonnonvaroja ja energiaa. Kun hyödykkeistä tulee niukkuutta, hinnat kohoavat ja ohjaavat kulutusta. On totta, että niin jossain määrin tapahtuu, mutta mahdoton on mahdoton. Onko sitä paitsi oikein ottaa riskejä, jotka toteutuessaan tulevat lastemme ja heidän lastensa kannettaviksi?

Teknologian kehitystä ja sen yhteiskunnallisia vaikutuksia ei voida kovin tarkasti ennustaa. Viimeksi kuluneidenkin vuosikymmenten ja vuosien aikana olemme kokeneet melkoisia yllätyksiä.

Vuosikymmenten varrella on esitetty mitä hurjimpia visioita tulevaisuuden teknologioista ja niiden vaikutuksista talouteen ja yhteiskuntaan. Nyt esitetään, että pian robotit tekevät lähes kaiken työn. Tähän meidänkin pitäisi alkaa valmistautua. Äskettäin joku ”asiantuntija” esitti, ettei autonkuljettajia kannata enää kouluttaa, kun robotit ajavat pian takseja ja kuorma-autoja.

Emme voi jättäytyä teknologia- ja markkinavoimien armoille. Tulevaisuuden politiikka, toimintamme yhteisten asioiden hoitamiseksi, on perustettava sekä Suomen että Euroopan ja ihmiskunnan tasolla luonnon ja ihmisen realiteetteihin.

Taloudellista ja yhteiskunnallista kehitystä on suunnattava sopusointuun elävän luonnon kanssa. Kehitystä on ohjattava siten, että ihmisten aineellinen, henkinen ja yhteisöllinen hyvinvointi lisääntyy.

* * *

Ihmiskuntapolitiikan tärkein väline on kansainvälinen kehityspolitiikka, jolla pyritään poistamaan köyhyyttä ja ohjaamaan kehitystä luonnontaloudellisesti, taloudellisesti ja yhteiskunnallisesti kestäväan suuntaan.

On sanottu, että ympäristöä ajatellen ihmiskunnan suurin ongelma on köyhyys, kun ihmiset henkensä pitimiksi hävittävät metsiä ja köyhdyttävät muutoinkin luontoa. Köyhyyskin on ympäristöongelma, mutta vielä suurempi on liiallinen rikkaus – kasvava kerskakulutus.

Ihmiskunnan suurin vitsaus on materialistisen arvomaailman leviäminen ympäri maailman. Tämän vuoksi kehittyvien maiden kansat tavoittelevat kiihkeästi korkeampaa aineellisen kulutuksen tasoa. Tästä syystä kehittyneiden maiden ihmiset pitävät kiinni saavutetuista eduistaan ja vaativat edelleen ostovoimansa lisäämistä.

Kehityspolitiikan tulee perustua kestäviin arvoihin. Niitä voimme löytää erityisesti teollistumista edeltäneeltä aikakaudelta ja sen alkua ajoilta. Santeri Alkio hahmotteli jo sata vuotta sitten ihmisyyssaatteeseen perustuvaa vaihtoehtoa teollisen yhteiskunnan materialistisille arvoille ja sen taloudellisille ja poliittisille järjestelmille, kapitalismille ja sosialismille. Alkiolaisuus korostaa henkisten, hengellisten ja yhteisöllisten arvojen merkitystä.

Minäkin olen puhunut ja kirjoittanut ihmisyyssaatteesta ja siihen perustuvasta politiikasta jo yli neljäkymmenen vuoden ajan. Aluksi esitin ajatuksia ihmisyyssaatteen soveltamisesta Suomen omaan kehitykseen, myöhemmin koko ihmiskunnan tulevaisuuden rakentamiseen.

Vuonna 1989 julkaisemassani kirjassa *Yhteinen tehtävämme – kansanvaltaisen muutoksen strategia* pyrin hahmottelemaan

toimintaohjelmaa, jolla ihmiskunnan kehitys saataisiin suunnatuksi kestäväälle uralle. Lähtökohtani oli se tosiasia, että ihmiskunnan nykyinen kehityssuunta on vahingollinen sekä luonnolle että ihmiselle. Perustin teokseni filosofiaan ja arvoihin.

Tukeuduin muun muassa Georg Henrik von Wrightiin, joka oli teoksessaan *Tiede ja ihmisjärki* kiteyttänyt aikamme ongelman siihen, että ihminen ”ei aina tarvitse kaikkea mitä toivoo eikä toivo kaikkea mitä tarvitsee”. Von Wrightin mukaan ihmisestä tulee helposti toiveittensa orja, kun tarve-elämä vinoutuu. Uusi teknologia, laajeneva teollisuus ja yhä tehokkaampi markkinointi herättävät ihmisissä koko ajan toiveita sellaisesta, mitä he eivät tosiasiaassa tarvitse.

Reijo Wilenius oli puolestaan teoksessaan *Tietoisuus ja yhteiskunta* jakanut arvot ja ihmisten tarpeet kolmeen ryhmään: aineellisiin, sosiaalisiin (yhteiskunnallisiin ja yhteisöllisiin) ja henkisiin. Wilenius kirjoitti myös siitä, että jonkin tarpeen jääminen tyydyttämättä saattaa johtaa siihen, että ihminen hakee tavallaan kompensatiota muiden tarpeiden tyydyttämisen kautta.

Yksinkertaistaen voimme sanoa, että henkisten ja yhteisöllisten tarpeiden laiminlyöminen saattaa johtaa kierteeseen, jossa ihmiset hakevat tyydytystä kasvavasta kulutuksesta. Kääntäen se merkitsee sitä, että voimme vahvistaa luonnontaloudellisesti kestäväää arvomaailmaa luomalla edellytyksiä ihmisten henkiselle kasvulle ja yhteisöllisesti tyydyttävälle elämälle.

Tarvitsemme määrätietoista työtä kansansivistyksen ja henkisen kulttuurin vahvistamiseksi. On luotava edellytyksiä rikkaalle yhteisölliselle elämälle perheiden piirissä, työelämässä, koulumaailmassa, asuinyhteisöissä ja hyvien harrastusten

parissa. Myös kunta, maakunta ja kansakunta ovat meille kaikille tärkeitä yhteisöjä.

Kirjoitin teoksessani Euroopan yhdentymisestä. Arvostelin liian pitkälle vietyä ja ylikansalliselle tasolle ulottuvaa integraatiota, jonka esikuvana on keskittynyt ja eriarvoinen juppien Eurooppa, suuri kulutusparatiisi. Kirjoitin, että ”Suomen tulee sekä ulko- että sisäpoliittisista syistä pyrkiä Euroopan yhdentymiseen osallistuessaan säilyttämään poliittisen itsenäisyytensä lisäksi myös taloudellinen, sivistyksellinen ja henkinen itsenäisyytensä”.

Yhteinen tehtävämme tähtäsi ennen muuta kestävän ihmiskuntapolitiikan aikaansaamiseen. Maailman johtajien piti tulla tietoisiksi ihmiskunnan yhteisistä ongelmista ja ryhtyä ratkaisemaan niitä kansainvälisen yhteistyön avulla.

Lähetin kirjani saатteen kera Georg Henrik von Wrightille. Hän vastasi käsin kirjoittamallaan kirjeellä, jossa ilmaisi olevansa kanssani täysin samaa mieltä käynnissä olevasta Euroopan yhdentymisprosessista ja siihen Suomelle sisältyvistä vaaroista. Hän katsoi, että tässä asiassa oppositiolla oli yksi sen tärkeimmistä tehtävistä. Ihmiskunnan tulevaisuuden näkymiin von Wright kirjoitti suhtautuvansa minua pessimistisemmin, mutta totesi ”tämän ehkä olevan eräs temperamenttiero toiminnan ihmisen ja ulkopuolisen ajattelijan välillä”.

Pari vuotta myöhemmin pääsin ulkoministerinä jälleen ”toiminnan ihmisenä” edistämään kestäväää kehitystä. Vuonna 1992 johdin Suomen valtuuskuntaa Riossa järjestetyssä YK:n ympäristö- ja kehityskonferenssissa. Jatkoin työtä, jonka olin aloittanut ulkoministerinä jo 1970-luvun lopulla ja 1980-luvulla.

1980-luvulla Suomen ulkopolitiikka avartui globaalin toiminnan suuntaan. Kehitysyhteistyön määrärahoissa noustiin

vuoden 1983 0,17 prosentin BKT-osuudesta vuosikymmenen vaihteessa 0,7:ään. Yhteydet kehitysmaihin vahvistuivat.

Euroopan yhdentymisen katkaisi tämän suuntauksen. Kun Suomea ajettiin Mauno Koiviston ja Harri Holkerin johdolla ja vahvan markan politiikalla eurokuntoon, synnytettiin itse aiheutettu lama, jonka yhteydessä kehitysyhteistyön määrärahat romahtivat. Kun Neuvostoliitto hajosi ja siirryttiin uuteen Eurooppaan, Suomen henkiset ja aineelliset voimavarat suunnattiin oman maanosan asioihin.

Globaali toimintamme vahvistui uudelleen 2000-luvulla EU:n puitteissa. Vuonna 2005 Suomi sitoutui EU:n huippukokouksessa siihen, että saavutamme 0,7 prosentin BKT-osuuden vuoteen 2015 mennessä.

Vuosina 2007–2011 toimin kehitysministerinä. Kirjassani *Huonomminkin olisi voinut käydä* olen kertonut tästä työstä ja myös aiemmasta toiminnastani kestävän kehityksen edistämiseksi.

Johdollani laadittiin hallituksen kehityspoliittinen ohjelma ”Kohti kestävää ja oikeudenmukaista ihmiskuntapolitiikkaa”. Määrärahoja ja niiden BKT-osuutta lisättiin tehdyn sopimuksen mukaisesti, vaikka vuonna 2008 alkanut maailmanlaajuinen finanssikriisi johti Suomessakin suureen budjettivajeeseen. Olin aktiivinen myös EU:n yhteisen kehityspoliittikan edistämisessä. Aloitteestani saatiin aikaan EU:n ja Yhdysvaltain välinen kestävä kehityksen kumppanuus.

Jyrki Kataisen hallitus luopui vuonna 2005 annetusta sitoumuksesta. Pääministerin piti matkustaa Rion konferenssin 20-vuotispäivän merkeissä järjestettyyn kestävä kehityksen huippukokoukseen, mutta hän asetti etusijalle käynnin Nokian irtisanomisista kärsineessä Salossa.

Vuoden 2015 eduskuntavaalien jälkeen Suomessa on saatava aikaan käänne kohti aktiivista ihmiskuntapolitiikkaa.

Euroopan unionin ulkosuhdepolitiikassa on painotettava kehitys-, kauppaa- ja ympäristöpolitiikkaa, joissa kaikissa EU:lla on johtava maailmanlaajuinen asema. Nämä rauhanomaisen yhteistyön sektorit ovat jääneet kapea-alaista turvallisuus- ja puolustusyhteistyöhön perustuvaa ulkosuhdepolitiikkaa ajavien federalistien jalkoihin.

Ihmiskunnan tulevaisuuden suurimmat haasteet ovat loppujen lopuksi helposti ymmärrettävät ja niihin on mahdollista löytää kestävä ratkaisu. Suurin haasteista on elinympäristömme säilyttäminen elinkelpoisena ja terveellisenä. Ympäristön suojelemiseksi tarvitaan tehokasta kansainvälistä yhteistyötä. Siinä on päästy hyvään alkuun esimerkiksi rikki- ja typpipäästöjen rajoittamiseksi ja otsonikerroksen suojelemiseksi.

Ilmastonmuutoksen torjumisessa ei ole päästy vielä alkua pidemmälle. Hiilidioksidipäästöt kasvavat, eikä niiden vähentyminen ole edes näköpiirissä. Tässä törmätään koviin tosiasioihin. Jos tuotanto ja kulutus kasvavat ennustetulla tavalla, hiilidioksidipäästöt jatkavat väistämättä kasvuaan. Teknologinen kehitys ei ongelmaa ratkaise. Kaikki mahdollinen päästöjen vähentämiseksi on tietysti tehtävä.

Luonnonvarojen riittävyyskin on vakava ongelma. Teknologian kehitys ja raaka-aineiden kierrättäminen auttavat säästämään uusiutumattomia luonnonvaroja. On kuitenkin kohtuutonta, että nykyinen sukupolvi on polttamassa maailman öljyvarat. Niille olisi arvokkaampaa käyttää. Uusiutumattomien energiavarojen polttaminen on sitä paitsi pahin hiilidioksidin lähde.

Uusiutuvat luonnonvarat ovat kestävä perusta ihmiskunnan tulevaisuudelle. Ympäristön suojeleminen on välttämätöntä myös niiden uusiutumis- ja kasvukyvyn turvaamiseksi. Ihmiskunta on tekemässä suuren virheen, jos kaupungistumisen

annetaan autoittaa laajat maaseutualueet. Uusiutuvia luonnonvaroja on kestäväällä tavalla hoidettava ja hyödynnettävä. Tätä cityvihreiden on vaikea ymmärtää.

Väestön liiallinen keskittyminen suurkaupunkeihin on vahingollista sekä luonnolle että ihmisille. Ennusteiden mukaan suurkaupungit kasvavat tulevina vuosikymmeninä nopeasti ja osa niistä kasvaa jopa 100 miljoonan asukkaan megakaupungeiksi.

Suurkaupungit ovat luonnontalouden syöpä, kuten Pekka Nuorteva sanoi jo 1970-luvulla. Ravinnon ja veden kuljettamiseen suurkaupunkeihin ja suurkaupunkien tuottamien jätteidensä käsittelemiseen liittyy valtavia ongelmia.

Ihmisten tulisi mieluummin asua pienemmissä kaupungeissa, joista ravinteet voidaan palauttaa pelloille. Ihmisillä olisi näin myös mahdollisuus turvalliseen lähiruokaan. Hajaute- tussa yhteiskunnassa ihmisten elinympäristö on terveellinen ja henkinenkin hyvinvointi parempi kuin suurkaupungeissa, jotka väistämättä slummiutuvat.

Maaseudulla tarvitaan tulevaisuudessakin runsaasti ihmisiä tuottamassa ruokaa. Muutoinkin taloutemme perustuu yhä enemmän uusiutuviin luonnonvaroihin, joiden ekologisesti kestävässä hoitamisessa ja hyödyntämisessä tarvitaan paljon työvoimaa. Tätäkään työtä eivät robotit voi tehdä.

Tarvitaan maailmanlaajuista aluepolitiikkaa, jonka avulla kehitetään pienempiä kaupunkeja ja maaseutualueita ja jolla hillitään suurkaupunkien liiallista kasvua. Tähän monessa maassa jo pyritään.

Ihmisten välinen eriarvoisuus on suuri ongelma sekä kansojen välillä että kunkin kansakunnan omassa keskuudessa. ”Köyhän asiaa” on ajettava sekä maailmanlaajuisesti että jokaisessa maassa.

Kehittyneet teollisuusmaat eivät tarvitse kolminkertaisia kulutusmahdollisuuksia nykyiseen verrattuna. Vauraimmat kansakunnat tulevat toimeen osapuilleen nykyisellä aineellisen kulutuksen ja kansantulon tasolla, kunhan ne jaetaan tasaisemmin kansalaisten kesken. Näissä maissa on keskityttävä elämänlaadun ja ihmisten henkisen ja yhteisöllisen hyvinvoinnin parantamiseen.

Kehittyneiden maiden ihmisten on ymmärrettävä, ettei kaikkia saavutettuja etuoikeuksia voida säilyttää eikä ostovoimaa voida pitkän päälle yleisesti lisätä, kun globalisaation vuoksi kilpailukykyään menettäneet kansantaloudet eivät kykene niitä enää rahoittamaan. Jos vahvimmat pitävät tiukasti kiinni saavuttamistaan etuoikeuksista, työpaikkoja menetetään ja eri-arvoisuus lisääntyy.

Se on vakava haaste ay-liikkeelle. Senkin olisi rohjettava parhaimpien perinteittensä mukaisesti puolustaa köyhän asiaa: ajaa työttömien ja pätkätöihin joutuneiden etuja. Myötätuntolakot, joilla puolustetaan saavutettuja etuoikeuksia, eivät sovi tämän päivän ja tulevaisuuden työmarkkinoille.

Julkista taloutta on pakko sopeuttaa. On löydettävä nykyistä edullisempia tapoja huolehtia ihmisten hyvinvoinnista.

Tulevaisuuden aineellisen kasvun mahdollisuudet ihmiskunnan on varattava kehittyvien maiden köyhyyden poistamiseen. Tätä on edistettävä kansainvälisellä kehityspolitiikalla. Tasaisemman tulonjaon vaatimus on ulotettava myös ja erityisesti kehittyviin maihin. Niiden kasvava ylä- ja keskiluokka elää jopa leveämmin kuin kehittyneiden maiden rikkaat.

Tulonjaon tasoittaminen on tärkeää oikeudenmukaisuuden vuoksi, mutta myös ekologisista syistä. Pienituloisten elintason kohoaminen ei rasita sanottavasti ympäristöä, kun taas

suurituloisimmat käyttävät lisääntyvät tulonsa usein luonnonvaroja kuluttavaan ja luontoa saastuttavaan kerskakulutukseen.

* * *

Euroopan unionin kehitys on vaikuttanut ja vaikuttaa meidän ihmiskuntapolitiikkaamme. Suomen omaan kehitykseen sillä on ollut ja on suorastaan ratkaiseva vaikutus.

Nyt kun pian kaksikymmentä vuotta on kulunut Suomen liittymisestä unioniin, voimme käytännön kokemusten nojalla todeta, että liittyminen oli paha virhe. Meille paljon edullisempi ratkaisu olisi ollut kuuluminen Euroopan talousalueeseen ja Pohjolan yhteisöön. Samalla Euroopan yhdentyminen olisi saanut terveen ja järkevän yleisen suunnan. Mutta tätä virhettä emme pysty jälkikäteen korjaamaan.

Vielä pahempi erehdys oli, että Suomi vietiin ainoana Pohjoismaana euroalueeseen. Olemme siitä kärsineet, kuten vertailu Ruotsiin selvästi osoittaa. Naapurimaamme talouskehitys on ollut suotuisampaa, eikä Ruotsi ole joutunut rahoittamaan kriisimaiden tukipaketteja.

Suomen samaistuminen Saksaan on paha harhanäky. Meidän luottoluokituksemme on ollut hyvä sen vuoksi, että valtiontaloutemme velkataakka on ollut historiallisista syistä suhteellisen alhainen. Nyt kuitenkin velkaannumme nopeasti. Saksa hyötyy euroalueesta ja sillä on suuri vaihtotaseen ylijäämä. Suomi on kärsinyt ja kärsii kuulumisesta euroalueeseen, ja meidän vaihtotaseemme on alijäämäinen. Saksa tukee kriisimaita ylijäämästään. Suomi rahoittaa tukeaan ulkomaisella velkarahalla.

Pahinta on kuitenkin se, että Suomi on euroalueen jäsenenä mukana poliittisen unionin tiivistymisessä. Olemme joutumassa osaksi ylikansallista liittovaltiota. On suorastaan

hupaisaa, että Suomessa poliitikot laidasta laitaan kannattavat tai vaativat Suomen pysymistä euroalueessa, mutta ilmoittavat vastustavansa yhteisvastuuta ja liittovaltiota. Ne liittyvät erotamattomasti toisiinsa.

Liittovaltioon ollaan matkalla kahta kautta. Sitä kohti edetään pienin askelin, kun ylikansallinen komissio ja ylikansallinen Euroopan parlamentti suoltavat uusia yksityiskohtaisia asetuksia ja direktiivejä, joilla unionin valtaa lisätään ja kansallisten hallitusten ja parlamenttien valtaa samalla kavennetaan. Tämä on itse asiassa pahempaa kuin liittovaltiokehitys, näin edetään kohti yhtenäisvaltiota.

Tämän kehityksen myötäilijät puhuvat käytännönläheisestä yhdentymisestä ja funktionalismista. Funktionalismikin on federalismia. Yksittäiset yhdentymisen askeleet johtavat uusiin, ja niin edetään vähitellen kohti liittovaltiota tai jopa yhtenäisvaltiota. Sen oli Mauno Koivistokin vuonna 2001 havainnut.

Sanotaan, että unionin pitää olla suurissa asioissa suuri ja pienissä pieni. Kuitenkin unionista on käytännönläheisen integraation kautta tulossa pienissä asioissa yhä suurempi. Siksi on pohdittava, kuinka ylikansallisten toimielinten asetus- ja direktiivitehtailua voidaan rajoittaa. Meidänkin on tuettava Britannian pääministerin David Cameronin aloitetta unionin perussopimuksen muuttamiseksi siten, että unionin valtaa rajataan ja palautetaan päätöksentekoa jäsenvaltioille.

Rahaliitto johtaa liittovaltiorakenteiden vahvistumiseen. Se on ollut alusta alkaen ensi sijassa poliittinen hanke, joka tähtää liittovaltioon. Yhteisen rahapolitiikan tueksi joudutaan luomaan yhteinen finanssipolitiikka ja muu talouspolitiikka. Siihen mennään taloudellisten kriisien kautta, joita syntyy tulevaisuudessa etenkin sen vuoksi, että euroalue on liian heterogeeninen,

siinä on mukana liian erilaisia kansantalouksia. Yhtenäisvaluutta synnyttää alueellisia kehityseroja, ja se johtaa tästäkin syystä yhä vahvempiin ylikansallisiin rakenteisiin ja yhä voimakkaampaan yhteisvastuuseen, jonka kautta Suomenkin taakka kasvaa.

Jos suinkin mahdollista, Suomen pitäisi päästä eroon euroalueesta. Yksinään Suomen on vaikea erota. Se kohtaisi kovaa vastarintaa muista jäsenmaista, eikä Suomessa tuollaista päätöstä voitaisi saada aikaan. Voisimme ehkä erota suuremman muutoksen yhteydessä, jossa useampi jäsenmaa jättäisi euroalueen. Siinäkin tilanteessa päätöksen tekeminen olisi vaikeaa. Sitä vastustaisi se federalistinen ja rahaeliitti, joka vei Suomen yhtenäisvaluuttaan.

Eroaminen voisi olla mahdollista, jos euroalueen ja koko EU:n puitteissa saataisiin aikaan järkiperäinen keskustelu yhtenäisvaluutan tulevaisuudesta. Ellei euroalueen ”valuvikoja” kyetä hallitusti korjaamaan, euroalue saattaa hajota tavalla, joka tuottaisi suurta vahinkoa jäsenmaille ja saattaisi aiheuttaa jopa globaalin talouskriisin. Tämä on pyrittävä välttämään.

Kun euroon siirtymistä valmisteltiin, saksalaiset talousviisaat Wolfgang Schäublen johdolla ehdottivat, että yhtenäisvaluutan piirissä olisi ollut aluksi vain viisi valtiota, Saksa, Ranska ja BENELUX-maat. Ne olivat keskenään riittävän samantyyppisiä muodostaakseen optimaalisen valuutta-alueen. Ne olisivat tiiviin taloudellisen yhteistyön ja poliittisen yhdentymisen kautta kehittyneet unionin kovaksi ytimeksi. Muut EU-maat olisivat käyttäneet euroa kansallisen rahan rinnalla yhteisenä valuuttana.

Tähän perusajatukseen voitaisiin ehkä palata. Tällöin osa euroalueen jäsenmaista ottaisi euron rinnalla käyttöön kansallisen valuutan. Nämä maat irtautuisivat Euroopan keskus-

pankista. Eurooppalaiseen rahajärjestelmään saataisiin tarvittavaa liikkumavaraa.

Kansallisten valuuttojen kurssit joustaisivat tarvittaessa. Rakenteellisista tai suhdannesyistä vaikeuksiin joutuvan maan valuutta devalvoituisi. Ylijäämäisen ja ylikuumenevan kansantalouden valuutta revalvoituisi. Kansalliset valuutat kytkeytyisivät valuuttakurssimekanismin kautta euroon. Kaikkien EU-maiden kansalaiset ja yritykset voisivat käyttää euroa yhteisenä rahana.

Saksan ympärille jäävä unionin ydin kehittyisi liittovaltion suuntaan, unionin kovaksi ytimeksi. Suomen tulisi tietysti jäädä sen ulkopuolelle. Koko unionin puitteissa siirryttäisiin nykyistä hajautetumpaan rakenteeseen David Cameronin esittämien ajatusten pohjalta.

Unioni eriytyisi sellaiseksi samankeskisten kehien järjestelmäksi, jota Euroopan parlamentissa kehittelin ja jonka liberaaliryhmä silloin hyväksyi. Olen kuullut, että nykyisessäkin ALDE-ryhmässä sillä on kannatusta. Unionilla olisi tiivis liittovaltioidin, mutta muilla jäsenmailla olisi jopa nykyistä itsenäisempi asema.

Olen ihmetellyt Timo Soinin suhtautumista Suomen jäsenyyteen euroalueessa. Hän arvostelee jyrkin sanankääntein rahaliittoa ja siihen liittyneitä tukipaketteja. Soini ei kuitenkaan ota kantaa siihen, pitäisikö Suomen pyrkiä siitä eroon. Hän perustelee tätä sillä, ettei enemmistö kuitenkaan eroa hyväksyisi.

Eihän muutosta tietenkään saada aikaan, ellei sitä ehdoteta ja ellei siitä keskustella. Yleiseen mielipiteeseen pitää pyrkiä vaikuttamaan. Tässä näkyy kaikessa alastomuudessaan soini-laisen populismin valheellisuus. Perussuomalaiset keräävät kansan kannatusta räväkällä kritiikillä, mutta eivät edes yritä saada muutosta aikaan.

Minua hämmästyttää myös Timo Soinin suhtautuminen Suomen mahdolliseen NATO-jäsenyyteen. Olin yllätynyt, kun kuulin hänen eräässä tilaisuudessa antavan ymmärtää, että hän voisi hyväksyä Suomen sotilaallisen liittoutumisen.

Vasta jälkikäteen mieleeni palautui, että Soini on ilmoittanut julkisuudessaakin kannattavansa Suomen NATO-jäsenyyttä. Vuonna 2008 *Uudelle Suomelle* antamassaan haastattelussa Soini sanoi haluavansa Suomelle sotilaalliset turvatakuut, jotka ”voi saada vain NATO:ssa”:

Soini on valmis viemään Suomen turvatakuiden vuoksi NATO:n jäseneksi. – Norjan mallin mukaan, linjaa hän. – Soini korostaa, että hänen NATO-kantansa on henkilökohtainen. Puolueella on eri kanta.

Kuinka Suomen EU-jäsenyyttäkin vastustava mies voi hyväksyä maamme liittymisen NATO:on? Kokeeko Soini Suomen turvallisuuden uhatuksi? Haluaako hän lähettää suomalaisia sotilaita taistelu tehtäviin ulkomaille? Vai onko tässäkin kysymys populismista? Kosiskeleeko hän niitä oman puolueensa kannattajia, joiden kovan linjan oikeistolaisuus ilmenee NATO-jäsenyyden tukemisena?

Euroopan unionin kehitys uhkaa vaarantaa Suomen itsenäisen toiminnan suhteessa unionin ulkopuolella oleviin maihin. Jos unioni kehittyy liittovaltioksi, jolla on vahva turvallisuus- ja puolustuspoliittinen ulottuvuus, se saattaa hämärtää ja vaarantaa Suomen aseman sotilaallisesti liittoutumattomana eli puolueettomana maana. Suomen on voitava itse päättää turvallisuuspoliittisesta perusratkaisustaan ja suhteistaan naapurimaihin.

Globaalitasolla EU:n yhteinen ulko-, turvallisuus- ja puolustuspolitiikka on sekä uhka että mahdollisuus. Jos unionia kehitetään

federalistien tahtomalla tavalla sotilaallisen suurvallan suuntaan, saatamme joutua mukaan nykyistä kovempaan kriisinhallintaan. Maailmalla joutuisimme kantamaan kovaotteisen EU:n maineen synnyttämää taakkaa. Se olisi aivan muuta kuin maailmalla edelleen vahvana elävä brändimme puolueettomana Pohjoismaana.

Mahdollisuus on siinä, että EU:ssa ymmärrettäisiin meidän asemamme kehitys-, kaupp- ja ympäristöpolitiikan suurvaltana, jolla on korkea moraalinen ihmisoikeuksien edistäjänä kaikkialla maailmassa. Tällaisen EU:n kautta voisimme tehokkaasti edistää oman ihmiskuntapolitiikkamme tavoitteita.

Liittovaltiokehitys uhkaa myös Suomen sisäistä uudistustyötä. Suomen ja muiden Pohjoismaiden yhteiskunnat ovat historiallisista syistä hyvin erilaiset verrattuina keskieurooppalaisten maiden järjestelmiin. Yhä pidemmälle menevä yhdenmukaistaminen uhkaa näitä yhteiskuntiemme arvokkaita erityispiirteitä. Meille tiivis pohjoismainen yhteistyö olisi ollut ja on paljon parempi vaihtoehto kuin yleiseurooppalainen harmonisointi.

Näistä syistä meidän tulee tukea David Cameronin aloitetta unionin uudistamiseksi siten, että läheisyysperiaate saa todellista merkitystä. Unionia on kehitettävä hajautetun itsenäisten valtioiden liiton suuntaan – eikä vain sanoissa, vaan myös teoissa. Tällöin pohjoismaista yhteistyötä voitaisiin taas tiivistää – etenkin, jos olisimme kaikki euroalueen ulkopuolella.

* * *

Suomen oma kehitys tulee sopeuttaa koko ihmiskunnan tulevaisuudennäkymiin. Meidän on elettävä niin kuin opetamme. Suomen tulevaisuus tulee perustaa omiin vahvuuksiimme.

Suomen talouden ja suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuus ei voi rakentua sen kaltaisille opeille, joita Björn Wahlroos, Manuel Castells ja Pekka Himanen ovat esittäneet.

Meidän tulee nojautua taloudenpidossamme rikkaisiin uusiutuviin luonnonvaroihimme, hyödyntää Venäjän naapuruuden tarjoamat mahdollisuudet ja huolehtia siitä, että pysymme koulutuksessa ja tietotaidossa maailman huipulla.

Suomi on uusiutuvilta luonnonvaroiltaan yksi maailman vauraimmista maista. Metsien, peltojen, soiden ja vesien tuotto turvaa toimeentulomme, kunhan hoidamme ja hyödynnämme niitä kestäväällä tavalla.

Yritysten ja valtion tutkimus- ja tuotekehitysvaroja tulee suunnata ennen muuta siihen, että voisimme huolehtia luonnonvaroistamme entistä paremmin ja saada niistä mahdollisimman suuren kansantaloudellisen ja työllisyshyödyn. Sen olemme laiminlyöneet.

Aluepolitiikalla on turvattava se, että koko maa säilyy ääriään myöten asuttuna. Tarvitsemme kaikkialla ihmisiä, jotka hoitavat ja hyödyntävät rikkaita luonnonvarojamme. Ihmisille ja luonnolle vahingollista keskittymistä suurkaupunkeihin on Suomessakin hillittävä.

Maakuntien ja maaseudun elinvoiman turvaamisen tulee olla ensisijaisena lähtökohtana myös hallinnon ja palvelujen kehittämisessä. Suurkaupunkienkin ihmisillä tulee olla oikeus kotiseutuun, kuten Matti Kuusi aikoinaan sanoi. Niidenkin alueella hallintoa ja palveluja tulee hajauttaa, ei keskittää.

Talouden kasvuvoima on pienissä ja keskisuurissa yrityksissä. Verotusta ja sosiaaliturvaa kehitettäessä on otettava huomioon ensi sijassa pienyritysten asema ja edut. Ne työllistävät eniten. Yrittäjäjärjestöjen on päästävä mukaan suunnittelemaan

ja tekemään päätöksiä yritysten toimintaan vaikuttavista uudistuksista. Tässäkin tarvitaan suunnanmuutos.

Venäjän luonnonvarat ja sen kasvava talous tarjoavat suuria mahdollisuuksia suomalaisille yrityksille. Valtiovalta on viime vuosina lisännyt tukea yritysten ponnistuksille viennin lisäämiseksi ja yhteistyön kehittämiseksi Venäjän suuntaan. Tätä toimintaa on edelleen tehostettava. Kataisen hallituksen lopettaman Suomen ja Venäjän välisen lähialueyhteistyön tilalle on luotava uusi järjestelmä, jolla valtiovalta voi tukea suomalaisten yritysten ja yhteisöjen toimintaa erityisesti Luoteis-Venäjän alueella.

Suomen koulutusjärjestelmä on saanut osakseen kansainvälistä tunnustusta. Sitä on luotu määrätietoisella työllä 1800-luvulta alkaen. Peruskoulujärjestelmä ja sen jatkuva kehittäminen on osoittautunut onnistuneeksi. Pienten peruskoulu- ja lukioyksiköiden ylläpitäminen on taannut koulutuksen saatavuuden ja koulutuksellisen tasa-arvon.

Suomalaisen koulutus- ja kasvatustajärjestelmän kehittämisessä on muistettu se J. V. Snellmanin esittämä tosiasia, että pienen kansan voima on sen sivistyksessä. Uskon, että suomalaisen koulujärjestelmän perinteinen sivistyspainotteisuus on heijastunut myös hyviin Pisa-tuloksiin.

Nyt tämä viisaus näyttää unohtuneen. Koulutus- ja kasvatustajärjestelmän sivistyksellistä luonnetta ollaan romuttamassa kaikilla tasoilla. Tähän näyttää johtavan se ajatus, että kaiken tulee välittömästi palvella taloudellista tehokkuutta ja oletetun teknisen kehityksen vaatimuksia. Loppujen lopuksi se ei ole taloudellisestikaan järkevää.

Tähän vääristyneeseen ajatteluun perustuu myös se uskomaton suunnitelma, että peruskoulussa ei enää opetettaisi kaunokirjoitusta, kun tikkukirjoituksen lisäksi on opeteltava

tietokonekirjoitusta. Käsiä on olennainen osa ihmisen persoonallisuutta ja sivistymisen perusta.

Koulujärjestelmää pyritään keskittämään. Pienistä lukioista, peruskouluista ja ammattiopetuksen yksiköistä pyritään eroon. Väitetään, että näin päästään suurempaan valinnan mahdollisuuteen ja tehokkuuteen. Samalla menetetään yhteisöllisyyttä ja mahdollisuutta toteuttaa koulun sivistystehtävää. Koulumatkat pitenevät ja lapset joutuvat asumaan asuntoloissa kaukana kotoaan. Kuitenkin nykitekniikka antaisi mahdollisuuden tukea opetusta pienissäkin yksiköissä. Kaikkialla on tarjolla pääsy kansainväliseenkin huipputietoon.

Koulutuksessa pyritään vähentämään yleissivistävää osuutta. Kaiken huippu on esitys, että lukion voisi suorittaa opiskelematta historiaa. Kuinka kansakunta voi suunnata kestäväällä tavalla tulevaisuuteen, jos edes sen yliopisto-opintoihin suuntautuva nuoriso ei ole perillä juuristaan?

Kansanopistot tarjosivat väylän koulutukseen ja sivistykseen niille nuorille, jotka eivät halunneet tai voineet mennä kansakoulun jälkeen oppi- tai ammattikouluun. Peruskoulujärjestelmän toteuttamisen yhteydessä kansanopistojärjestelmän kehittäminen laiminlyötiin. Nyt tätä yleissivistävää ja ammattikoulutukseen valmentavaa koulutusta suorastaan ajetaan alas, vaikka nuorten syrjäytyminen peruskoulun jälkeen on todettu yhdeksi yhteiskuntamme vakavimmista ongelmista. Kansanopisto-opetusta on laajennettava.

Opintotuki ja maakuntakorkeakoulujen kehittäminen ovat turvanneet opiskelumahdollisuudet myös vähävaraisten perheiden lapsille ja syrjäseutujen nuorille. Maakuntayliopistot ovat olleet alueensa taloudellisen ja henkisen kehityksen vetureita. Nyt valtion rahoituksesta entistä suurempi osuus on suunnattu pääkaupunkiseudulle ja nimenomaan teknis-taloudellista

kehitystä välittömästi hyödyttävään toimintaan. Maakuntayliopistojen kehitys on turvattava. Suomalaiset korkeakoulut on perustettu sivistysyliopistoiksi. Tämäkin on muistettava.

Jotta Suomi voisi olla vuonna 2067 nykyistä parempi paikka ihmisten elää, meidän on muistettava Snellmanin testamentti sivistyksen merkityksestä pienen kansan menestykselle ja otettava se kaikessa toiminnassamme huomioon.

Meidän on pidettävä huolta itsenäisyydestämme, mahdollisuusistamme päättää omista asioistamme ja myös osallistumisestamme eurooppalaiseen ja maailmanlaajuiseen yhteistyöhön.

Kun näin toimimme, voimme kehittää sivistystämme ja rakentaa hyvinvointiamme omien arvojemme ja ihanteittemme pohjalta ja täyttää myös sen velvollisuutemme ihmiskuntaa kohtaan, josta J. V. Snellman lähes kaksisataa vuotta sitten kirjoitti.

LOPUKSI

Kun ryhdyin kirjoittamaan tätä kirjaa, ajatukseni oli selventää omaa ja lukijani käsitystä Suomen viime vuosikymmenten poliittisen historia suurista linjoista. Tästä ajattelin vetää pelkistettyjä suuntaviivoja tulevaisuuteen.

Tärkein virikkeeni oli Markku Kuisman kirja *Suomen poliittinen taloushistoria 1000–2000*. Sen sisältämä tulkinta suomalaisen yhteiskunnan ja maamme poliittisen elämän varhaisesta kehityksestä vastaa ja täydentää aiempaa näkemystäni.

Nykypäivää lähestyessään Kuisma maalaa leveällä pensselillä. Viime vuosikymmenten osalta täydennän hänen luomaansa kuvaa. Joissakin suhteissa huomaan olevani hänen kanssaan ainakin osittain eri mieltä.

Kirjoitustyöni yhteydessä minulle on valjennut, kuinka vanhat perinteet ja ajallisesti hyvinkin etäiset kokemukset vaikuttavat poliitikkojen ja puolueiden toimintaan ja kuinka poliittisen elämän pintailmiöt heijastavat yhteiskunnan taloudellisia pohjavirtoja. Esiin on tullut myös kansainvälisten yhteyksien ja intressien vahva vaikutus poliittisen elämämme kehitykseen.

Suomen tärkeimpien poliittisten puolueiden, Keskustan, Kokoomuksen ja SDP:n, aatteelliset ja yhteiskunnalliset juuret

vaikuttavat niiden jokapäiväiseen toimintaan. Toivon, että kirjani auttaa lukijaa ymmärtämään aiempaa paremmin poliittisen elämämme tapahtumia ja suunnistamaan kestäväällä tavalla kohti tulevaisuutta.

Suomen linja on muotoutunut puolueiden välisen kilpailun ja yhteistyön kautta. Puolueiden linjat ovat ratkenneet niiden sisäisissä valtataisteluissa.

Sosialidemokraatteja repi sotien jälkeen oikeiston ja vasemiston välinen linjariita, joka koski ennen muuta ulkopoliitikkaa, mutta myös talous- ja sosiaalipoliitikkaa. 1960-luvun lopulla puolue eheytyi Kekkosen ulkopoliittiselle linjalle.

Perinteinen kahtiajako ilmeni sen jälkeen lievemmissä muodossa. Se henkilöityi Kalevi Sorsaan ja Mauno Koivistoon, jotka kilpailivat presidenttiehdokkuudesta. Koiviston valinnan jälkeen jännitteet jatkuivat hänen ja pääministeriksi palanneen Sorsan välisinä.

Koiviston kauden päätyttyä SDP:n ja Suomen johtoon kohosi oikeistolinjan Paavo Lipponen. Ulkopoliitikassa Lipposen vastavoimaksi nousi vasemmistolinjan Tarja Halonen, joka saattoi nojautua aatetoverinsa Erkki Tuomiojan tukeen. Lipposen väistyttyä puolueen ulkopoliitiikan valtikka on ollut vasemmistodemareiden käsissä.

Sisäpolitiikassa linjariidat eivät ole olleet näyttävästi esillä. Puolueen johto on ollut oikeistosiiven käsissä, vasemmisto on ollut hiljaa. Jännitteitä on ollut lähinnä puoluejohdon ja ay-liikkeen välillä.

Yhdentymispolitiikassa oikeisto on määrännyt SDP:n linjan. Puolue ryhtyi ajamaan Suomen liittymistä Euroopan yhteisöön, ja esillä olivat erityisesti turvallisuuspoliittiset perusteet. EU-politiikassa SDP:n oikeisto on vienyt Suomea federalistiselle linjalle. Vasemmisto on ollut voimaton. Lipposen

linjaa vastustanut Erkki Tuomioja ei ole rojhennut häntä edes haastaa.

Ero Ruotsin demareihin on hämmästyttävä. Ruotsissa sosialidemokraatit olivat hyvin kriittisiä EU-jäsenyyden suhteen. Siksi jäsenyys hyväksyttiin kansanäänestyksessä täpärästi ja vain siinä luulossa, että Suomen jäsenyys oli jo ratkennut kansanäänestyksessä. Ruotsin demarit ovat olleet konfederalisteja, he ovat vastustaneet unionin kehittämistä liittovaltioksi.

Selitys eroon lienee ammattiyhdistysliikkeen suhtautumisessa. Ruotsissa ay-liikkeessä oli voimakkaita EU-jäsenyyden vastustajia, ja he ovat vaikuttaneet myös Eurooppa-politiikan linjaan.

Suomessa ay-liikkeen politiikkaan on vaikuttanut sen läheinen suhde työnantajiin. Sen juuret ovat aseveliakselissa. Sitä on vahvistanut tiivis kolmikantayhteistyö. Ilmeisesti tähän liittyy myös kansainvälisesti ainutlaatuinen työeläkejärjestelmä, jonka kautta ay-pomot käyttävät yhdessä työnantajien edustajien kanssa merkittävää taloudellista valtaa.

Suomen ”hyvä veli” -verkostot ulottuvat Pitkäsillan yli ja niitä johdetaan Etelärannasta käsin.

Puolueena SDP on kärsinyt oikeistolaisesta Eurooppa-linjas- taan. Sen äänestäjät ovat olleet kaikkein EU-kriittisimpiä ja puolueen linja kaikkein federalistisin. Tämä on heijastunut vaalimenestykseen etenkin Eurooppa-vaaleissa. Tämä on keskeinen syy puolueen vaali- ja gallup-kannatuksen hiipumiseen viime eduskuntavaaleissa ja etenkin niiden jälkeen.

Kokoomuksessakin taisteltiin sotienjälkeisinä vuosikymmeninä ulkopoliitikasta. J. K. Paasikivi ei saanut juurikaan tukea omiltaan. Uuden linjan perusta oli luotava Maalaisliiton ja vasemmiston tuella.

Oikeisto vastusti kiivaasti Urho Kekkosta ja hänen poliittista linjaansa aina siihen saakka, kun elävä elämä oli osoittanut

sen oikeaksi. Vielä vuoden 1968 presidentinvaaleissa Kokoomus kuitenkin demonstroi sitä vastaan.

1970-luvulla Kokoomusta repi remonttimiesten pyrkimys viedä puoluetta kohti keskustaa. Ulkopoliitikassa oli pahoja ylilyöntejä, kun nuoret liimautuivat vasemmistokommunistien kylkeen.

Kokoomusta on myöhemminkin jakanut ristiriita perinteisen oikeiston ja vasemmalta kannatusta hamuavien kesken. Aika ajoin puolue on pyrkinyt valtapoliittisista syistä ”työväenpuolueeksi” niin tarmokkaasti, ettei sen linjaa ole aina kyetty SDP:n politiikasta erottamaan. Se on lopulta jäytännyt äänestäjien luottamusta.

Kokoomuksen suuri voitto vuoden 1987 eduskuntavaaleissa muutti puoluetta perusteellisesti. Teollisuuden edustajat hämmästelivät, että he eivät kyenneet enää vaikuttamaan puolueeseen ja sen eduskuntaryhmään. Harri Holkeri joukkoineen kykeni ajamaan läpi hallitusratkaisun, jolla SDP:n ylivalta jatkui ja vahvistui.

Puolueen oikeistolaiset kannattajat reagoivat vuoden 1988 presidentinvaaleissa, joissa Holkeri ilmoitti jo vaalien edellä, että hänen valitsijamiensä tukevat sosialidemokraattisen presidentin uudelleenvalintaa. Minä sain paljon ääniä ”kultahammasrannikolta”, ja osa Holkerin valitsijamielistä kieltäytyi noudattamasta ehdokkaansa suositusta.

Myös Kokoomuksen viimeinen nousu on perustunut siihen, että puolue on kosiskellut perinteisesti vasemmistoa tukeneita palkansaajäänestäjiä.

Vuoden 2007 vaalikampanjassa puolue puuttui työmarkkinapolitiikkaan ja lupasi tuntuvia palkankorotuksia naisvaltaisille matalapalkka-aloille. Seuraavassa taloudellisesti kestävässä tuloratkaisussa julkisesta sektorista tuli palkkajohtaja.

Siinä on keskeinen syy teollisuuden huonoon kilpailukykyyn, työttömyyden kasvuun, julkisen talouden alijäämiin, menoleikkauksiin ja veronkorotuksiin.

On oireellista, että Kokoomuksen nuorisojärjestö on reagoinut puolueen linjaan hyvin oikeistolaisilla linjanvedoilla. Nuoret näyttävät haluavan, että puolue toisi enemmän esiin perinteisiä aatteellisia tavoitteitaan ja pyrki siten vaikuttamaan kehityksen suuntaan. Nuorille ei sovi, että Kokoomuksen johdolla harjoitetaan sosialidemokraattista politiikkaa.

Muutoin jako oikeistoon ja vasemmistoon on ollut Kokoomuksessa suhteellisen vähän esillä. Se heijastuu lähinnä siinä, että oikeistolaiset hakeutuvat mieluummin yhteistyöhön SDP:n kuin Keskustan kanssa. Tässä näkyy vanhan aseveliakselin henkinen perintö. Viime vuosinakin Kokoomusta ja sosialidemokraatteja on yhdistänyt eriarvoisuutta lisäävä keskittämispolitiikka.

Kokoomuksen vitsaus on ollut puolueen sisäisen demokration heikkous. Vuonna 1987 Harri Holkeri saattoi kävellä Mauno Koiviston tuella puheenjohtaja Ilkka Suomisen ja koko muun puoluejohdon yli ja taivutella eduskuntaryhmän tukemaan sinipunahallituksen muodostamista.

Vuoden 1995 eduskuntavaalien edellä Iiro Viinanen neuvotteli puheenjohtaja Pertti Salolaisen selän takana Paavo Lipposen kanssa seuraavan hallituksen kokoonpanosta ja ohjelmasta.

Sauli Niinistön linja miellytti puolueen oikeistoa, mutta hän myös kurkotti vasemmalle. Presidentinvaaleissa hän on esiintynyt työväen miehenä.

Yhteistyö Paavo Lipposen kanssa sujui hyvin. Oikeistolaisuus yhdisti sekä sisä- että ulko- ja Eurooppa-politiikassa. Lipponen ja Niinistö veivät Suomen ilman kansanäänestystä ja

perustuslain vastaisesti ensimmäisten maiden joukossa yhtenäisvaluutta euroon. Kokoomus on ajanut avoimesti Suomen liittymistä NATO:on, ja Lipponenkin on liputellut sen puolesta.

Eurooppa-politiikassa Kokoomus on ollut Niinistön puheenjohtajakauden jälkeenkin oikeistolaisilla ja federalistisilla linjoilla.

Keskustaakin on pyritty jakamaan oikeistoon ja vasemmistoon. Puoluetta ja sen edustajia on kuitenkin vaikea tälle akselille sijoittaa.

Sotien jälkeistä ulkopoliittikkaa luotaessa ja toteutettaessa Maalaisliittokin jakautui. Ahti Karjalaisen ja Johannes Virolaisen välisessä valtataistelussa oli nähtävissä myös jakautumista oikeistoon ja vasemmistoon. Tämä kahtiajako kuroutui umpeen 1980-luvulla, kun puolueen politiikkaan tuli vahva alkioilainen ote.

1980-luvulta lopulta alkaen Keskusta on jakautunut kahteen suuntaukseen, joita on mielestäni osuvinta kutsua alkioilaisuudeksi ja liberalismiksi. Julkisuudessa usein virheellisesti esitetään, että liberaalit ovat ”vasemmistolaisia” ja alkioilaiset ”oikeistolaisia”.

Alkioilaisuus ei ole oikeistolaisuutta. Se on ihmisyyssaatteeseen perustuvaa humanismia, jossa korostuvat henkiset ja yhteisölliset arvot. Alkioilaisuus on edistyksellinen ja jopa radikaali yhteiskunnallinen uudistusliike.

Alkioilaiden ajamaa köyhän asiaa, radikaalia tasa-arvopoliittikkaa, voidaan jossakin mielessä pitää ”vasemmistolaisena”. Alkioilaiset toteuttavat tervettä talouspolitiikkaa, mutta se ei ole kapitalismia tukevaa oikeistolaisuutta, vaan sille vaihtoehdon tarjoavan hajautetun seka- ja puitetalouden rakentamista.

Moraaliasioissa alkioilaiset ovat perinteisesti olleet vanhoillisia, kestäviä perusarvoja puolustavia, mutta suvaitsevaisia.

Ulko- ja Eurooppa-politiikassa alkiolaiset ovat puolustaneet ja pyrkineet vahvistamaan Suomen itsenäisyyttä. Suomen puolueettomuutta ja puolueettomuuspolitiikkaa alkiolaiset ovat puolustaneet sekä kylmän sodan kaudella että uudessa Euroopassa.

Alkiolaisuus on perinteistä keskustalaisuutta. Liberalismi on haastanut sen 1980-luvulta alkaen. Sillä on toinen arvo-perusta kuin alkiolaisuudella. Siinä yhdistyvät toisiinsa arvo-liberalismin vapaamielisyys moraaliasioissa ja oikeistoliberaali talous- ja aluepolitiikka. Eurooppa-politiikassa liberalismi johtaa helposti federalismiin ja ympäristöpolitiikassa cityvihreään linjaan.

Ruotsin Keskustapuolueessa tämä liberaali arvomaailma johti ohjelmaluonnokseen, jossa kannatettiin muun muassa moniavioisuutta, perintöoikeuden poistamista ja tasaveroa. Kentän reaktiot palauttivat ohjelman perinteisemmille linjoille. Nyt puolue korostaa jälleen desentralismia politiikkansa perustana.

Suomen Keskustassa liberaalia ajatussuuntaa vahvisti se, että puolue liittyi 1980-luvulla Liberaaliseen internationaaliin saadakseen yhteyksiä poliittiseen keskustaan kuuluviin puolueisiin myös Pohjolan ulkopuolella. Euroopan parlamentissa Keskusta on kuulunut liberaaliryhmään. Näiden jäsenyyksien kautta kansainvälinen liberalismi on päässyt vaikuttamaan Keskustan politiikkaan.

Keskustassa liberaalisuuntausta kannattaneet eivät ole yleensä pohtineet politiikan arvoperustaa. He ovat tehneet valintoja käytännön politiikassa esille tulleiden vaihtoehtojen välillä ja yhtyneet helposti yleisen mielipiteen valtavirtaan. Mukaan on tullut varsinkin erilaisten avustajatehtävien kautta henkilöitä, joilla ei ole mitään käsitystä puolueen aatteellisista

ja poliittisista juurista. Valtapolitiikan asetelmat ovat synnyttäneet ”epäpyhiä” alliansseja. Siksi puolueen sisäisten ryhmittymien välisiä eroja on usein vaikea havaita.

1970-luvulta alkaen ja 1980-luvulla Keskusta palasi juurilleen ja alkioalaiselle linjalle. Yhdessä puoluesihteri Seppo Kääräisen kanssa toteutimme aatteellista tahtopolitiikkaa, joka nosti puolueen takaisin suurten joukkoon, jopa suurimmaksi.

Esko Ahon johdolla puolue siirtyi liberalismiin suuntaan. Se näkyi erityisesti Eurooppa-politiikassa, jossa puolueen johto asettui kannattamaan ja ajamaan Suomen liittymistä Euroopan yhteisöön, vaikka jäsenten ja äänestäjien enemmistö oli sitä vastaan.

Puolueen johto myötävaikutti myös Suomen EMU-jäsenyyden toteutumiseen, kun se esti puoluetta toimimasta tehokkaasti hanketta vastaan. Ahon kauden lopulla Keskustan Eurooppapolitiikka käännettiin Lipposen linjalle. Sitä ajoivat erityisesti Anneli Jäätteenmäki ja Matti Vanhanen.

Sisäpolitiikassa Ahon puheenjohtajakauden liberalismi näkyi varsinkin siinä, että hänen johtamansa hallitus jatkoi vahvan markan talouspolitiikkaa. Vuoden 1999 eduskuntavaaleihin puolue kävi työreformia ajaen, vaikka Lipposen hallituksen politiikan vuoksi vaalitaistelun olisi tullut keskittyä perinteiseen alkioalaiseen alue-, maaseutu- ja sosiaalipolitiikkaan.

Anneli Jäätteenmäen ja Matti Vanhasen linjassa oli sekä alkioalaisia että liberaaleja aineksia. Mari Kiviniemi vei puolueen liberalismiin tielle.

Eurooppa-politiikassa Jäätteenmäellä, Vanhasella ja Kiviniemellä oli sama peruslinja. Jäätteenmäki ja Vanhanen kehittivät Eurooppa-politiikkaan uuden doktriinin, jonka mukaan Suomen tuli edistää unionin yhtenäisyyttä ja olla sen vuoksi

mukana kaikessa yhdyntymisessä. Käytännössä tämä johti samaan kuin Lipposen linja, jonka mukaan Suomen tuli pyrkiä unionin ytimeen. Euroalueen kriisin hoitamisessa Keskusta samaistui Kokoomuksen federalistiseen linjaan.

Sisäpolitiikassa pahinta on ollut aluepoliittisen otteen herpaantuminen. Vanhasella ja Kiviniemellä oli se käsitys, että Keskustan pitää myötäillä Kokoomuksen, SDP:n ja cityvihreiden keskittävää aluepolitiikkaa saadakseen kannatusta etelän keskuksissa. Vaalitulokset osoittavat, että he olivat olleet väärässä.

Vuoden 2012 presidentinvaaleissa Keskustan kannatus kohosi voimakkaasti, kun kampanjassa oli vahva alkiolainen ote ja henki.

Alkiolaisuus on jäänyt parin viime vuosikymmenen aikana enimmäkseen alakynteen. Tähän on vaikuttanut se, että perinteistä keskusta-aatetta edustavien keskuudessa on ollut henkilöitä, jotka ovat olleet omien etujensa vuoksi valmiit liittoutumaan liberaalisiiven kanssa ja sen ehdoilla.

Juha Sipilän valinta Keskustan johtoon saattaa aloittaa uuden aikakauden. Nyt puolue voi yhtenäistyä puolueen perinteiselle linjalle. Alkiolaisuudesta saattaa tulla taas puolueen pääsuunta, jota liberaalit voimat täydentävät. Jos näin käy, toteutuu samankaltainen aatteellinen ja poliittinen kehitys kuin 1980-luvulla.

Suomen linja on määrätynyt ja määrätty puolueiden välisen kilpailun ja yhteistyön kautta. SDP:n ja Kokoomuksen välinen sinipunayhteistyö johtaa oikeistolaiseen, keskittymistä ja eriarvoisuutta edistävään politiikkaan. Jos Keskusta on mukana hallituksessa ja jos se toteuttaa alkiolaista politiikkaa, linja on tasapainoisempi.

Suomen linja ratkeaa Keskustan sisäisessä päätöksenteossa. Kun Keskusta toimii omaa aateperintöään toteuttaen, se

menestyy ja pystyy vaikuttamaan maan poliittiseen linjaan sekä sisä-, ulko- että Eurooppa-politiikassa.

Toivon, että tämä teos auttaa lukijaani havaitsemaan, kuinka perinteet ovat vaikuttaneet ja vaikuttavat myös tulevaisuudessa Suomen linjan muotoutumiseen.

Teokseni toinen tärkeä anti on uskoakseni se, että olen tullut työssäni läpivalaisseeksi Urho Kekkosen pitkän presidenttikauden jälkeen koettuja Suomen poliittisen elämän tapahtumia. Niistä julkisuuteen ja tähänastiseen historiankirjoitukseen syntynyt kuva osoittautuu aika tavalla vääristyneeksi, kun tapahtumia tarkastellaan Kekkosen kauden jatkumona ja kun niitä arvioidaan samalla mittapuulla.

Kautta aikojen ja kaikkialla vallanpitäjät ovat pyrkineet kohottamaan omaa arvostustaan saattamalla edeltäjät huonoon valoon. Tämä koskee sekä vallankumouksia ja muita syvälle-käyviä yhteiskunnallisia mullistuksia että yksittäisten henkilöiden toimintaa.

Urho Kekkosen toiminta kestää minkä tahansa kriittisen ja objektiivisen tarkastelun. Hän toimi isänmaan parhaaksi. Hän oli vahva johtaja, mutta hän toimi demokraattisesti. Suomi ei suomettunut Kekkosen kaudella, kuten oikeistoasenteiset historiantutkijat ovat väittäneet.

Kekkonen toimi presidenttinä hyvin vaikeissa kansainvälisissä oloissa. Kotimaassa oli kotikommunistien muodostama viides kolonna. Vallantavoittelijat pyrkivät vasemmalta ohi. Tästä huolimatta Suomen itsenäisyys ja puolueettomuus vahvistuivat Kekkosen presidenttikaudella. Maamme suomettui vasta sosialidemokraattien noustua valtaan ja vieläpä aikana, jolloin kansainvälinen tilanne oli jo lientynyt.

Presidenttinä Kekkonen käytti täysimääräisesti hänelle perustuslain nojalla kuuluneita valtaoikeuksia, mutta se tapahtui

isänmaan parhaaksi ja parlamentarismien sääntöjä noudattaen. Tulokset puhuvat puolestaan.

Kekkonen hyväksyi poliittiseen elämään kuuluvan valta- taistelun ja kohteli reilusti rehtejä kilpailijoitaan. Jos vähem- män rehdisti käyttäytyneet vastustajat korjasi tapansa, Kekkonen oli valmis ojentamaan yhteistyön käden.

Sosialidemokraattien valtakaudelle siirryttäessä tavat muut- tuivat. Kekkonen oli valtiomies, Koivisto puolue mies.

Hallituspolitiikassa Mauno Koivisto käytti valtaoikeuksiaan oman jatkokautensa varmistamiseen ja oman puolueensa etu- jen ajamiseen. Koivisto ylitti perustuslailliset oikeutensa talous- ja Eurooppa-politiikassa. Vahvan markan talouspolitiikka tu- hosi kansantalouden. EU-jäsenyydelle oli parempi vaihtoehto, mutta se ei Koivistolle kelvannut.

Kilpailijoitaan Koivisto kohteli kaltoin. Siinä missä Kekko- nen Paasikiven tapaan nimitti kilpailijansa pääministeriksi, Koivisto ryhtyi kilpailijaansa vainoamaan.

Vuonna 1982 kilpailija ei kelvannut edes ulkoministeriksi. Ei olisi kelvannut myöskään vuonna 1983, mutta silloin presi- dentillä ei ollut ”riittävän painavia syitä” sitä estää. Vuoden 1987 hallitusratkaisun keskeinen tavoite oli estää kilpailijan pääsy pääministeriksi.

Keväällä 1993 Koivisto torjui talouskriisin keskellä hallitus- pohjan laajentamisen. Presidenttiehdokkaaksi tulevaa kil- pailijaa ei voitu päästää pääministeriksi. Oman puolueen etu edellytti lisäksi sen pitämistä oppositiossa.

Taktiikka puri. Koivisto sai seuraajakseen Martti Ahtisaaren ja seuraavaksi pitkäaikaiseksi pääministeriksi Paavo Lipposen. Nämä kaksi miestä johtivat Suomen niille ulko- ja Eurooppa- politiikan urille, joita Koivisto itse vuonna 2001 kauhisteli. Kilpailija olisi toiminut toisin.

Syytä kilpailijan kohteluun on etsitty kilpailijan persoonasta ja toiminnasta. Olin kuitenkin Koivistoa kohtaan korostetun korrekti. Muistelmakirjani lukeneet ovat arvioineet, että suhtautumiseni Koivistoon oli ollut jopa nöyristelevää.

Olisikohan objektiivisuutta tavoittelevien historiantutkijoiden vähitellen aika tarttua Urho Kekkosen jälkeiseen aikakauteen? Onhan Kekkosen presidenttiyden päättymisestä kulunut jo yli kolmekymmentä vuotta.

Toivon, että kirjani virittelee tuoretta keskustelua maamme lähihistoriasta. Vielä tärkeämpää on saada aikaan pohdintaa tulevaisuutemme vaihtoehtoista, jotka ankkuroituvat sekä nykyaikaan että maamme kaukaiseenkin menneisyyteen.

KIRJALLISUUS

- Ahde, Matti – Hakkarainen, Timo: *Matti Ahde – sähkömies*. WSOY 2013.
- Blomberg, Jaakko – Joenniemi, Pertti: *Kaksiteräinen miekka*. Tammi 1971.
- Blomberg, Jaakko: *Vakauden kaipuu*. WSOY 2011.
- Castells, Manuel – Himanen, Pekka (toim.): *Kestävän kasvun malli – Globaali näkökulma*. Valtioneuvoston sivusto 2013.
- Himanen, Pekka: *Kukoistuksen käsikirjoitus*. WSOY 2010.
- Himanen, Pekka: *Sininen kirja – Kestävän kehityksen malli*. Valtioneuvoston sivusto 2012.
- Hämäläinen, Unto. *Lännettymisen lyhyt historia*. WSOY 1998.
- Hämäläinen, Unto: *Suomi Euroopan hulluna vuonna 1989*. HS-kirjat 2013.
- Karjalainen, Ahti – Tarkka, Jukka. *Presidentin ministeri*. Otava 1989.
- Kekkonen, Urho: *Demokratian itsepuolustus*. WSOY 1934.
- Kekkonen, Urho: *Onko maallamme malttia vaurastua*. Otava 1952.
- Koivisto, Mauno: *Kaksi kautta I*. Kirjayhtymä 1994.
- Koivisto, Mauno: *Kaksi kautta II*. Kirjayhtymä 1995.
- Kuisma, Markku: *Suomen poliittinen taloushistoria 1000–2000*. Siltala 2013.
- Kuusi, Pekka: *60-luvun sosiaalipolitiikka*. WSOY 1961.
- Lehtilä, Hannu: *Politiikan myrskyissä – Seppo Kääriäinen*. Otava 2009.
- Lehtinen, Lasse: *Aatosta jaloa ja alhaista mieltä*. WSOY 2002.
- Lehtinen, Lasse – Ukkola, Sanna: *Vastarannan kiiski – Paavo Väyrysen ihmeellinen elämä*. WSOY 2013.
- Liikanen, Erkki: *Brysselin päiväkirjat*. Otava 1995.
- Meadows, Donella H. – Meadows, Dennis L. – Randers, Jorgen – Behrens, William W. III.: *Kasvun rajat*. Tammi 1973.

- Ollila, Jorma – Saukkomaa, Harri: *Mahdoton menestys – Kasvun paikkana Nokia*. Otava 2013.
- Paasio, Rafael (toim. Heikki Kymäläinen): *Kun aika on kypsä*. Tammi 1980.
- Rusi, Alpo: *Vasemmalta ohi*. Gummerus 2007.
- Röpke, Wilhelm: *Ihmisten valtio*. WSOY 1947.
- Simola, Matti (toim.): *Ratakatu 12, Suojelupoliisi 1949–2009*. WSOY 2009.
- Skyttä, Kyösti: *Presidentin muotokuva I*. Kirjayhtymä 1969.
- Skyttä, Kyösti: *Presidentin muotokuva II*. Kirjayhtymä 1970.
- Snellman, Johan Vilhelm: *Valtio-oppi*. Sisältyy teokseen *Kootut teokset, 2. osa*. WSOY 1928.
- Snellman, Johan Vilhelm: *Kansallisuus ja kansallisuusaate*. Sisältyy teokseen *Kootut teokset, 2. osa*. WSOY 1928.
- Suomi, Juhani (toim.): *Urho Kekkosen päiväkirjat 4*. Otava 2004.
- Tarkka, Jukka: *Karhun kainalossa Suomen kylmä sota 1947–1990*. Otava 2012.
- Wahlroos, Björn: *Markkinat ja demokratia – Loppu enemmistön tyrannialle*. Otava 2012.
- Wilenius, Reijo: *Tietoisuus ja yhteiskunta*. Gummerus 1972.
- Virkkunen, Janne: *Päivälehdän mies*. WSOY 2013.
- Virolainen, Johannes: *Maaseutuhenkkinen elämäkatsomus*. Maaseudun nuorten liitto 1949.
- Virolainen, Johannes: *Valtioneuvos muistelee*. Otava 2000.
- von Wright, Georg Henrik: *Tiede ja ihmisjärki*. Otava 1987.
- Väyrynen, Paavo: *Köyhän asialla*. Kirjayhtymä 1971.
- Väyrynen, Paavo: *On muutoksen aika*. WSOY 1974.
- Väyrynen, Paavo: *Kansakunta – ihmiskunta*. Gummerus 1987.
- Väyrynen, Paavo: *Finlands utrikespolitik – den nationella doktrinen och framtidens mänskighetspolitik*. Söderström 1988.
- Väyrynen, Paavo: *Suomen ulkopoliittikka – kansallinen doktriini ja tulevaisuuden ihmiskuntapolitiikka*. WSOY 1989.
- Väyrynen, Paavo: *Yhteinen tehtävämme – kansanvaltaisen muutoksen strategia*. Juva 1989.
- Väyrynen, Paavo: *On totuuden aika 1*. WSOY 1993.
- Väyrynen, Paavo: *On totuuden aika 2*. WSOY 1993.
- Väyrynen, Paavo: *On muutoksen aika 2*. WSOY 1993.

- Väyrynen, Paavo: *Paneurooppa ja uusidealismi – tutkielma Richard Coudenhove-Kalergin filosofisista ja yhteiskunnallisista ajatuksista*. Otava 1997.
- Väyrynen, Paavo: *Itsenäisen Suomen puolesta*. Atena 1999.
- Väyrynen, Paavo: *Suomen puolueettomuus uudessa Euroopassa*. Otava 1996.
- Väyrynen, Paavo (toim.): *Samankeskisten kehien Eurooppa*. Suomen puolesta 2000.
- Väyrynen, Paavo: *Pohjanranta*. Suomen puolesta 2005.
- Väyrynen, Paavo: *Eemeli Väyrysen vuosisata*. Maahenki Oy 2009.
- Väyrynen, Paavo: *Huonomminkin olisi voinut käydä*. Helsinki-kirjat 2011.

